Precizări cu privire la ediţia De faţăă
Coperţile: NICOLAE SÎRBU

PROFETISM ROMÎNESC

România în eternitate

Editura „ROZA VÎNTURILOR"
Bucureşti 1990

CUVÎNT DE PREZENTARE

Cartea de faţă năzuieşte a decupa din vasta publicistică a lui Mircea Eliade un teritoriu oarecum strict delimitat, un ciclu tematic pe care autorul însuşi a dorit sâ-l prezinte publicului sub formă de carte, şi anume chiar sub titlul păstrat de noi pentru acest volum: România în eternitate. *Cum el n-a mai ajuns a face acest lucru, rămînea să stabilim un cuprins care să-i reprezinte voinţa.*

Desigur, nu e vorba de a depista o temă în întreaga sa creaţie eseistică, ci de a puncta, mai degrabă, treptele acestei teme, din momentul în care se presimte şi pînă în momentul exploziei, iar apoi pînă la împletirea ei conştientă cu alte teme. Urmărim deci un gînd ferm al autorului, mărturisit apăsat de mai multe ori, dar ne-transpus în faptă. Intrucît nu dispunem de un cuprins alcătuit chiar de el, ne asumăm dificila sarcină de a-l prefigura noi.

Principiul care ne călăuzeşte în întreprinderea de faţă este „non laedere", a nu vătăma, a nu răni opera, a nu brusca bunul simţ printr-o alegere forţată a pieselor. Memoria lui Mircea Eliade a fost decenii la rînd „lezată" prin aplicarea de etichete răuvoitoare asupra operei sale ziaristice. Nu ne deranjează detractorii lui Eliade, nu intrăm în polemică cu ei, nu dorim să impunem un punct de vedere. Nu dorim însă nici să lezăm trecutul. Mai înainte de toate, opera supusă judecăţii — drepte ori strimbe — trebuie cunoscută. Este firesc să mergem pe urma unui gînd al autorului şi să-l explicăm, să-l desfăşurăm. în acest caz, întrucît este omenească greşeala, eventuala greşeală, ea ne aparţine nouă. nu lui. Şi, desigur, cu riscul perseverării in greşeală, vom continua — avem, credem, chiar datoria — să studiem acest ciclu tematic eliadesc chiar şi după încheierea cărţii de faţă, aşa cum timpul de azi ne-o dictează.

Cartea de faţă exista, în forma actuală, de cîţiva ani. Depistată piesă cu piesă, copiată din reviste,

dactilografiată, ea s-a constituit oarecum de la sine. Cind am considerat că este „gata", încheiată ca o carte de sine stătătoare a lui, Mircea Eliade. aşa cum s-au născut, sub îngrijirea autorului. Oceanografie. Fragmentarium ***sau*** Insula lui Euthanasius, *am arătat-o prietenilor — şi, desigur, editorilor. întrucît gindul de* ***a*** *o edita mă fră-mînta încă din anul* ***1988,*** *am bătut şi drumul cîtorva edituri. Lucrul ar fi fost posibil, dar numai cu preţul unor masive amputări, şi cu* ***„dobînda" (mult*** *mai oneroasă, aceasta) unui „material critic" atît de stufos îneît să fie capabil a umbri (ascunde) bine, dar bine de tot, textul rămas „viu" !*

Să-l editezi pe Mircea Eliade „certîndu-l" aspru pentru fiecare idee, pentru ***fiecare*** *rînd aproape, punin-du-l faţă în faţă cu „gînditorii progresişti" ai vremii sale, strivindu-l sub lozinci şi locuri comune — iată ceea* ***ce*** *mi s-a părut o monstruozitate. Metoda s-a practicat la noi sistematic, dar în cazuri* ***mai*** *„blindc", interpretabile totuşi. Am preferat formula „cărţii la purtător" .şi aşa se face că* România in eternitate *de Mircea Eliade a fost citită de mulţi intelectuali români... în dactilogramă. Lista cititorilor este lungă. Ei mă îndeamnă, acum, să o public. Lor li se dedică, în primul rînd, desigur, pentru că ei sînt primii care au scos gestul de sub incidenţa posibilei greşeli. ..*

N. Georgescu

MIRCEA ELIADE SAU „NERĂBDAREA CREAŢIEI"

Î

NTR-0 notă publicată în revista *Vremea* din 12 septembrie 1937, Mircea Eliade se confesa în stilul său caracteristic, cuceritor prin sinceritate: **„Mă** întorc noaptea acasă după lungi plimbări şi ameţitoare convorbiri cu Lucian Blaga. Cît de mult *Vt* admir curajul lui, nepăsarea regală pentru „specialişti". Deşi-am o sumă de „descoperiri" în minte, nu am curajul să le redactez, şi să le public pînă ce nu verific toată informaţia şi nu consult tot ce s-a scris asupra problemei..." (Blaga îi mărturisea că de cîţiva ani de zile nu mai citeşte cărţi, fiind prea ocupat cu elaborarea propriului sistem filozofic).

Ne-am obişnuit să vedem în Mircea Eliade savantul ce-şî clădeşte opera pe subsoluri de note supraetajate fastidios, un dăltuitor atent al creaţiei icebergului. El însuşi a impus constant această idee despre sine, oficiind un fel de cult al informaţiei exhaustive. Lucra ani de zile la o carte, impunîndu-şi să verifice totul, **alergînd** la Londra ori la Paris pentru un studiu etc. Savantul se descătuşează de bibliografie doar în cîteva cărţi de eseuri dintre care, *Oceanografie* (1935) şi *Fragmenta-rium* (1938) sînt cele mai importante. Amîndouă constau **din** note şi eseuri publicate în revista *Vremea* unde autorul şi-a dezvoltat marile teme româneşti ale creaţiei sale, care]-au proiectat — spre anul 1937 — în **„făclier"** al generaţiei sale, cum i s-a spus.

Oceanografie şi *Fragmenlarium* (cărora li s-ar putea adăuga *Şantier,* 1935) strîng, însă, numai o mică parte a creaţiei sale eseistice. Mircea Eliade a fost un poligraf, a scris enorm, de la o vîrstă fragedă, pe domenii foarte întinse, dar n-a avut acel scrupul auctorial din care Emil Cioran, de pildă (colegul său de la *Vremea)* îşi făcuse un principiu. Eliade şi-a strîns, printre puţinii, cea mai mare parte a eseurilor în cărţi.

MIRCEA ELIADE

Alături de Pompiliu Constantinescu, Petre Pandrea, Nae Ionescu însuji (mentorul generaţiei), Constantin Noica (cel mai dator dintre toţi, cu tomuri întregi rămase în *Credinţa* lui Sandu Tudor, în *Vremea, Universul literar* şi alte reviste), Vasile Lovi-nescu (mare eseist a cărui creaţie interbelică este total necunoscută astăzi, pentru că nu şi-a strîns articolele în cărţi) etc, etc, Mircea Eliade împărtăşeşte sfînta încredere a lui Eminescu in pagina de ziar. Aceştia toţi — şi mulţi alţii ca ei — aveau, se poate zice, o sfială feciorelnică pentru primul veşmînt tipo-grafic al ideii — căruia prea rar i-au adăugat armura cărţii. Ei au lucrat direct în sufletul oamenilor, au creat un „spirit public" şi s-au „mulţumit" a rămîne doar în acest spirit public. Ei verifică încă o dată — după experienţa ziaristică a secolului trecut — un mod de a fi al culturii româneşti: existenţa în prezent, în imediatul înconjurător — şi, în consecinţă, valoarea de *mentor* a creatorului. De formator al gîndirii colective.

** *

Şi totuşi, Mircea ESiade a vrut să mai publice cel puţin o carte de eseistică. Ea se afla, de fapt, în revistă, şi ar fi trebuit doar adunată şi pusă sub numele autorului. într-o notă de subsol, studiul *Profesorul Nae Ionescu* (15 noiembrie 1936; studiul va fi reluat şi amplificat ca postfaţă la *Roza viaturilor)* este prezentat ca: „Fragment din volumul *România în eternitate".* Un P.S. la aceiaşi articol este mai explicit: „Cititorii vor găsi continuarea acestui studiu în cartea noastră de apropiată apariţie, *România in eternitate".* într-o altă notă: „în cartea *România in eternitate,* din care este desprins acest fragment, cititorul va găsi textele lui Eminescu şi Nae loneseu asupra fenomenului de sterilitate spirituală".

Autorul îşi anunţă, aşadar, insistent cartea — cu titlul ei şi cu indicaţia că este de apropiată apariţie. Şi totuşi *România In eternitate* nu figurează între cărţile lui Mircea Eliade. Privind cronologia operei, vedem că *România In eternitate* s-ar fi putut plasa între *Oceanografie* (1935) şi *Fragmentarium* (1938) um-plînd un gol de trei ani pentru eseistică.

Cartea îşi are, deci, locul. Ea are un titlu şi — lucrul cel mai important, adevăratul ei act de naştere — are şi prefaţa: un articol-program ce poartă chiar acest titlu, „România în eternitate". A fost publicat la 13 octombrie 1935, cu un an înainte de a fi anunţată ca lucrare de sine stătătoare ce urma

să apară. Ar fi trebuit să continue, aşadar, abia apărutul volum *Oceanografie* (toamna lui 1935) şi să însumeze materiale circumscrise tematic de articolul-program, pînă la studiul despre Nae Ionescu din notele şi post-scriptumul căruia aflăm că s-ar afla deja pregătită pentru tipar.

într-adevăr, începînd cu 24 noiembrie 1935 (după publicarea articolului *România tn eternitate)* Mircea Eliade îşi diversifică mult colaborarea la *Vremea.* El inaugurează, paralel cu eseurile de filosofie şi istorie a religiilor, „Fragmentele şi textele" devenite apoi „Fragmente", adică rubrica ce va furniza textele reunite în volumul *Fragmentarium* din 1938. O a treia direcţie a scrisului său se concentrează în jurul temei enunţate şi în consecinţă nu vor fi cuprinse în volumul *Fragmentarium.* O mare parte din ele sînt tocmai cele destinate cărţii ce urmează să poarte titlul *România în eternitate.*

Pe firul tematic enunţat în articolul-program şi susţinut în piesele următoare se poate, însă, coborî mai jos în cronologia operei ziaristice a lui Mircea Eliade. Descoperim, astfel, un întreg filon, oarecum neatins de autor cînd s-a gîndit să-şi gospodărească opera în cărţi. Este vorba de o serie întreagă, de un ciclu al creaţiei mai bine-zis, pe care îl ocoleşte şi *Oceanografie,* şi *Fragmentarium.* Filonul se prelungeşte şi după notele din toamna lui 1936 ce anunţă cartea, urmărindu-1 pe Mircea Eliade şi în lungul exil fără întoarcere. Este o temă sortită a rămîne în pagini de ziar, amestecată cu alte teme, pînă în zilele noastre. Identificarea ei şi scoaterea la iveală a textelor ce i se subsumează ni se par un lucru de mare importanţă, realizat abia acum, sub un generic fericit ales de editura Roza Vuiturilor din chiar scrisul lui Mircea Eliade: *Pnfetism românesc* — titlul dat de el unei secţiuni din eseistica lui Hasdeu, inclusă în celebra ediţie.

S-a discutat şi se discută intens despre modul de editare a operei lui Mircea Eliade, a publicisticii în mod special. O înşiruire cronologică a întregii articlerii (după modelul ediţiei *Eminescu* scoase la Editura Academiei) ar părea lucrul cel mai comod. Ar rezulta însă un mamut editorial în 10 — J 5 volume, unde notele de istorie şi de istorie literară ar copleşi, iar materia însăşi ar sclipi neuniform într-un amestec inutil.

Cea mai bună metodă ni se pare aceea sugerată de însăşi natura operei şi practicată de altfel chiar de autorul ei. Trebuie să pornim de la faptul că Mircea Eliade dezvoltă cicluri de

creaţie, mari teme, care se împletesc între ele, se revarsă un» într-alta şi se retrag una dintr-alta. Creaţia stă sub semnul fanteziei creatoare, este un nesecat **izvor** de idei. Cum să le împachetezi pe toate în patul procustian al principiului cronologic? Un *distinguo* este necesar tot timpul. De aceea, noi optăm pentru editarea *tematică* a ziaristicii eliadeşti, pentru depistarea şi scoaterea la iveală a marilor cicluri ale creaţiei — iară amputări şi eludări, însă. Este chiar principiul autorului, care nici în *Oceanografie,* nici în *Fragmenlariurn* şi nici în *Insula lui Euthannsius* na înghesuit cu toptanul studii amestecate,, ci a ţinut să le ordoneze după criterii de conţinut.

In acest sens, nici *România in eternitate,* carte pe care o» prezentăm astăzi cititorilor, nu este o simplă antologie de text? ordonate cronologic. Evident, criteriul temporal este operativ — dar numai întrucît punctează apariţia, creşterea şi dezvoltarea maximă a ideilor. Este un criteriu al desfăşurării în primul rînd.

Din ce se constituie, de fapt, această carte? Este un eseu despre *actualitate,* în sensul anilor 1930, dar şi în sensul mai larg românesc. *Este o încercare de fixare a unor coordonate ale civilizaţiei româneşti la răscruce de ani, de viziune ţi previziune a destinului României In perspectivă imediată şi mai îndepărtata, de definire a identităţii naţionale.* Preocupare obsedantă **a** anilor interbelici, care a dus şi la aberaţii, dar şi la mari realizări cum vor fi acelea ale lui C. Rădulescu-Motru, N. Iorga,. M. Ralea, Lucian Blaga, Dan Botta ori, cum vom vedea, Mircea Eliade însuşi.

Cartea începe **a** se contura limpede încă de prin anii 1933— 1934, din discuţiile privind locul şi rolul intelectualului în societate. Ne oprim asupra momentului *Criterion* — revistă apărută **la** 15 octombrie 1934 — ca moment de început, formal desigur,, al cărţii. Aici, la *Criterion,* Petru Comarnescu, Mircea Vulcă-nescu, Constantin Noica şi Mircea Eliade analizează rolul intelectualului român în istorie. Revista neputînd să reziste decît 7 numere (al optulea a fost suprimat de cenzura carlistă) fiecare din cei patru îşi va continua activitatea în alte locuri. Se vor întîlni adeseori, chiar tuspatru, în paginile aceleiaşi reviste: *Vremea* (un mare trust de presă, de data aceasta) continuînd' discuţia. Nu este vorba de un „dialog" — ci, mai degrabă, de patru (şi, pe parcurs, chiar mai multe) „poziţii".

Pe tema dată, Mircea Eliade face legături cu spaţii mari geografice şi istorice. Intelectualul este, pentru tinărul savant român, *omul clarvăzător ce ştie să „citească In întuneric".* Etimologic, termenul vine de la *intus* (înăuntru) şi *lego* (a citi, a lega) — şi, explică autorul, totdeauna intelectualii au fost aceia care au făcut *legături interioare intre lucruri.* Lor li se datorează progresul în istorie, ei prevăd ce va fi mîine şi fac deja proiecte pentru poimîine, ei, elitele creatoare ale unui neam, sînt făcătorii de istorie în timp.

Este, aici, şi o pledoarie pentru implicarea intelectualului în viaţa zilnică. Ulterior, Mircea Eliade va pleda pentru libertatea de acţiune a intelectualilor. O implicare, dar nu în stil stradal — ci ca mentori, ca oameni ai condeiului. Intelectualul nu trebuie să fie angajat în politică — el are responsabilitatea istorică a faptei şi gîndului său, el face *istoric,* nu *politică.* De nenumărate ori autorul atrage atenţia asupra statutului intelectualului care nu trebuie confundat. Una e „belferul", semidoctul ori „omul pe sfert" — aceştia rămînînd simpli repetitori de idei, roboţi sociali manevrabili — şi cu totul alta este intelectualul adevărat, acela care creează.
Teoria creativităţii, care a dominat perioada interbelică românească, a fost dezvoltată şi de Nae Ionescu — dar şi de C. Rădulescu-Molru, N. Iorga şi mai ales Lucian **Rlaga.** Mircea Eliade se revendică din toţi, propunînd o viziune **proprie** în acelaşi timp. Creaţia este, pentru el. în primul rînd de natura spirituală: dezvoltarea potentelor individului pînă la maximum, fie că e vorba de construirea unui echilibru interior (stil de viaţa propriu), fie de opere **oarei** definesc (o casă. un ogor, o teorie, un volum de versuri etc).
Creativitatea este ceea cel deosebeşte pe om in regnul animal, este semnul distinctiv şi definitoriu ui umanităţii in univers In ordine social-politică, statul trebuie să aibă menirea de a ajuta pe fiecare individ în parte să creeze. El trebuie să vină în îutîmpinarea dorinţei umane de construcţie. Teoria *statului cultural* (dezvoltată de Iorga şi Mihail Dragomirescu încă înainte de primul război mondial) devine, prin Nae Ionescu şi discipolii săi, dominantă. Cu acest „amendament": cultura ajunge a li subsumată creaţiei, ca cerc atotcuprinzător al manifestărilor umanului în omenesc. O creaţie fără „cenzură" — iată ceea ce doreşte, la un moment dat, Mircea Eliade, pentru a **dejpăţi** epocile de stagnare din trecutul imediat. O creaţie ce-şi află cenzura

interioară în impulsul către formă, către categoriile morale, între care se ordonează spiritul uman. De fapt, „fără cenzură" este un fel de a spune: autorul nu lasă actul creaţiei pe seama întîmplării, al creşterii vegetale. Numai intelectualii sint chemaţi spre aceasta — sfera fiind, astfel, prin definiţiile foarte stricte, mult îngustată, greu accesibilă omului de rînd, fără cultură, dus de valul străzii, manevrat de stindardul unei idei politice etc.
Mircea Eliade merge încă mai departe, afirmînd că intelectualii autentici sînt mai greu de găsit (realizat) decît geniile. Un geniu absoarbe lumea lui şi-i redă suflul său vital; un intelectual este, în schimb, capabil a face legăturile interioare dintre toate domeniile timpului său. Geniul distruge, oarecum, pentru a re-crea; intelectualul surprinde sensul creaţiei, îl explică şi-} continuă.
O mare parte din această carte se ocupă de teoria „omului nou". Obsesie europeană a perioadei interbelice, acest concept a ajuns repede să capete conotaţii politice ori localiste. De nenumărate ori vom vedea cum Mircea Eliade se apropie de această teorie şi de semnificaţiile ei europene. Există un „om nou" sovietic, exaltat de ideologia de la răsărit, aşa cum există un. „om nou" hitlerist, exaltat la rîndul lui de ideologia centrului Europei. în Italia se va dezvolta — şi se va teoretiza — un „om nou" fascist. Mircea Eliade nu este singurul care discută aceste tipuri social-culturale. El ne va spune, însă, răspicat că fascismul italian, ca şi hitlerismul nemţesc, ca şi stalinismut rusesc *nu sint in stare să creeze^valori spirituale.* Papini ori Pi-randello sînt mari scriitori — dar nu fascişti: *„Inteligenta, talentul, geniul tşi au legile lor proprii de funcţionare* — şi *aceste legi n-au nimic a face cu luptele politice, sociale sau economice. Un creator are dreptul sâ-şi aleagă materialele de unde îi place; nu substanţa acestor materiale contează, ci talentul sau geniul său. Adevărul acesta simplu s-a verificat şi în timpul din urmă ; literatura sovietică propriu-zisă este o literalură-manifest confecţionată In birourile propagandei. (Şi in Rusia se citesc tot cărţile scrise in libertatea deplină a creatorului). Literatura fascistă nu există nici astăzi, după 12 ani de fascism ; există însă un Papini, un Pirandello, un Panzini — oameni liberi..." (Cu* vtntul masselor).*
De aici derivă o idee oarecum insolită — oricum, nu deplin verificată istoric — anume că, *ne* spune Mircea Eliade, *dacă*

are pasiunea libertăţii, instinctul libertăţii in sine, omul de cultură, adevăratul intelectual poate crea şi sui dictatură. El ne dă exemplul catolicismului medieval cînd, «ître dogme atît de stricte, au putut exista adevăraţi reformatori ai religiei. Un alt exemplu ar fi, ne spune Mircea Eliade, acela al fascismului italian în cadrul căruia omului de ştiinţă ori de cultură i se recunoaşte meritul, i se dă libertatea fizică de a crea — dar i se cere *adeziunea* la dictatură. *Adeziunea* este un act formal, un fel de prag de trecere pentru ca individul să-şi poată dezvolta capacităţile creatoare. Asta se întîmpla, însă, în 1936. Mircea Eliade nu ştia, încă, modul de trecere a dictaturilor la totalitarism, nu a ştiut să prevadă evoluţia lui Mussolini, a lui Hitler ori a lui Stalin.
Prin conceptul de „om nou" se face legătura între restul Europei şi România. în această tiranie a originalităţilor, în acest triunghi experimental italo-germano-sovietic, autorul îşi pune legitima întrebare dacă noi, românii, ne putem înfăţişa Europei cu o experienţă specifică, cu un tip de „om nou" românesc. Amintim că teoria specificului naţional se dezbătea, în cultura română, de la 1840, însumînd contribuţii esenţiale — pe care Mircea Eliade le cunoştea foarte bine şi le continua. Asimilarea acestei teorii — în plină dezvoltare, de altfel — cu cea europeană despre „omul nou", este — putem spune astăzi

— o eroare metodologică, un schimb forţat al instrumentelor de lucru. Putem spune chiar mai mult: *această forţare a fost născută de dorinţa acerbă de afirmare europeană, de intrarea in concertul european.* Franţa şi Anglia, de pildă, nici n-au avut curiozitatea de a discuta, de pe poziţii locale, „omul nou" italo-germano-sovietic. Desigur, Franţa şi Anglia se simţeau prea puternic europene, prea adînc implicate în firele bătrînului continent pentru a-şi demonstra *politic* specificul etnic.

Complexele ţărilor de margine — România, Ungaria etc.
— s-au exprimat în anii interbelici şi prin acest paradox: participarea la viaţa *politică* europeană prin implicarea *specificului naţional.* Să luăm în consideraţie numai faptul că aceste trei utopii teoretice europene s-au spulberat rapid şi iremediabil, că şi omul sovietic şi cel fascist şi cel hitlerist s-au dovedit modele de propagandă ce au pierit pe rînd. Cînd, însă, o cultură ca cea română — care avea, într-adevăr, posibilitatea de a-şi demonstra specificitatea — se implică în acest dans al originalităţii cu orice preţ, atunci originalitatea însăşi iese din joc, iese din sfera

de interes. Aşa se explică, între altele, de ce a rămas în **conul** de umbră atita timp, la noi, cercetarea specificului naţional după ultimul război. A fi spus specificitate însemna, la un moment dat, a fi amintit de *legionarism.* Pentru că o parte a intelectualităţii româneşti interbelice, din dorinţa de a compara „omul nou" european, propus pretutindeni de regimuri totalitare, cu ceva românesc, s-a orientat la un moment dat către fenomenul legionar. Politic, *legionarismul* era răspunsul, reacţia la *bolşevismul* rusesc şi corespondentul românesc al *fascismului* italian şi *nazismului* german ce-şi revendicau **o** misiune similară, primul fiind anterior, iar celălalt ulterior apariţiei pe scenă a lui Cor-neliu Zelea Codreanu şi primilor săi „camarazi".

Legionarismul românesc a făcut caz de „specificul nostru naţional" mai mult chiar decît fascismul de tradiţia Romei imperiale şi nazismul de zeii Walhalei. Poate tocmai de aceea, pe acest fundal, a apărut mai categoric tuturor minţilor lucide contrastul dintre realul specific naţional şi practicile unui asasin cu vocaţia terorismului politic în singe, ajuns a manipula (fiind !a rîudu-i manipulat de alţii) pe de o parle un grup restrîus de intelectuali autentici, dar cinici (ea Nae lonescu, ce se vedea trăgătorul de sfori al „Legiunii" după ce eşuase în aceeaşi funcţie la palatul lui Caro! al II-lea) sau dispuşi la flirturi avantajoase pentru promovarea persoanei proprii (cazul lui Eliade însuşi: de ce să nu privim în faţă adevărul despre relaţiile lui cu „mişcarea""?!! cînd nu erau pur şi simplu automistificaţi prin confundarea propriilor aspiraţii şi idei cu ceea ce era, în realitate, o întreprindere politică eminamente tenebroasă, iar pe de altă parte o masă eteroclită de indivizi ce-şi descoperiseră în omor şi supunere oarbă faţă de „Căpitan" unica modalitate de a se „realiza".

Mircea Eliade esie puternic preocupat de definirea speci ficului nostru naţional, şi întreaga carte putem spune că are ca temă tocmai această definire. El nu se referă încă, în acest ciclu al creaţiei sale, la legionarism. |Cele circa *12* articole, majoritatea din 1937, care se vor grupa sub semnul cochetări sale cu mişcarea legionară se caracterizează izbitor şi semnificativ prin scăderea flagrantă a nivelului intelectual şi prin aerul artificial ce minează toată literatura „angajată", mai
ales atunci cînd angajamentul este foarte superficial şi vădii interesai).

Mircea Eliade descoperă — şi analizează — situaţia tragică a României în pragul celui de-al doilea război mondial, îşi dă seama că, in condiţiile date, cultura română trebuie să lupte •din răsputeri pentru a se defini, a se delimita între marile şi periculoasele curente ideologice ale Europei. *Fără un naţionalism bine intenţionat —* considera el *— fără a ne imprima nota noastră, apăsat, în concertul european — rifcăm să* **fim** *dizolvaţi, înghiţiţi. Chestiunea nu este de a te abţine, de a fi spec-lator pasiv — ci, dimpotrivă, de a reacţiona la provocările veacului.* Noi sîntem înclinaţi să privim, astăzi, cu unele prejudecăţi această poziţie ofensivă a culturii româneşti tinere din perioada interbelică. Dar trebuie spus apăsat — şi cartea de faţă o demonstrează — că Mircea Eliade reacţionează în limitele *măsurii,* cu un echilibru bine calculat, nu violent, nu strident.

încă in *ianuarie 1935* autorul atrage atenţia că Europa este în pericol de a fi ruptă în două. împărţită între *nemţi* şi *ruşi.* Semnificativ este articolul său *Noul barbar,* din care cităm: *„Adevărul, Frumosul, Binele — şi-au pierdut majuscula. Ele au căpătat în schimb carne şi sînge. O operă de artă, un adevăr real, un fapt caritabil — nu sint justificate şi valorificate decît în cadrul unei anumite comunităţi de sînge sau de legături sociale. Ani făcut exact două mii de ani înapoi. Economia spirituală a Creştinătăţii nu mai poate funcţiona : în locul ei se instaurează matriarhatul german şi tribul sovietic, cu o economie specifică şi o spiritualitate specifică. Piine nu vor mai minca decît arienii (in matriarhatul german) şi proletarii (în tribul sovietic). De asemenea, idei nu vor mai putea avea decît cei care cunosc pe de rost formulele magice ale economiilor respective. . .".* Este contextul în care autorul îşi dă seama — şi atrage atenţia asupra *necesităţii rezistenţei statelor mici.* Cum? — Prin recursul la propriul specific, pe de o parte — prin recursul la marile cuceriri ale spiritului istoriei, pe de alta. Trebuie să rescriem cu majuscule Adevărul, Frumosul şi Binele.

Mircea Eliade vorbeşte, de pildă, despre comuniştii din România, fără să accepte cîtuşi de puţin programul lor, dar cu toate acestea, deplinge detenţia inumană a lor la Doftana: *.Oamenii aceştia sînt trataţi mai rău ca vitele, ca prizonierii de război, ca ucigaşii de rînd* (...) *Ce se numeşte asta ? Pedeapsă ? Dreptate? Dar orice ar fi făcut oamenii aceia, orice ar fi avut de gînd să facă — nici o lege din lume nu justifică tratamentul la care sint supuşi* (...) *Nu e vorba decît de puţină omenie, de*

puţină milă, de cel mai elementar sentiment de caritate, pe care li ai faţă de un cline. Grozăviile acestea care ne fac de ruşine ţara nu mai pot continua. Puţin îmi pasă ce cred aceşti oameni. Puţin îmi pasă dacă ei înşişi slnt oameni cu sufletul mutilat de o anumită doctrină, de o anumită dogmă. Nu pot uita că slnt înainte de toate oameni. Orice ar crede, ei nu încetează de a fi oameni... Aceste lucruri ne dovedesc nu numai gradul de descompunere in care ne găsim, dar şi gradul de mutilare la care am putea fi invitaţi, poate chiar de oamenii care suferă astăzi la Doftana. . ." (Unde ne e omenia, „Vremea" 18 noiembrie 1934,).
Cînd face apel la reîntoarcerea către spiritualitate, autorul are în vedere şi asemenea aspecte concrete, foarte dure, ale vieţii. Istoria poate fi dominată, deci, prin categorii antropologice, prin primatul vieţii spirituale, prin recurgerea la specific.
România în eternitate este şi o carte de critică aspră a *politicianismului* românesc din epoca interbelică. Autorul are are în permanenţă în vedere *România* şi *Europa,* integrarea şi păstrarea identităţii naţionale în acest tot. Cartea este străbătută de două linii principale, două axe am putea să le spunem. Mai întîi, axa *românească* ce are la un capăt articolul *1918-1922* şi la celălalt capăt articolul ***Piloţii*** *orbi* (27 octombrie 1935 şi, respectiv, 19 septembrie 1937). Este registrul criticii interne severe, cu accente adesea pamfletare, cu inflexiuni eminesciene. Mircea Eliade face responsabile „elitele politice" ale ţării de corupţie în ţară, degradarea stilului de viaţă, faimă proastă peste hotare, dezinteresarea faţă de cultură, căi de comunicaţie, construcţii, instrucţie publică, greşeli în demografie, greşeli faţă de vecinii ţării etc. etc. Pe această axă a criticismului acerb se aşază marea iubire a autorului faţă de poporul şi istoria noastră, marea încredere că *scuturlndu-se de politicianismul corupt, România poate să-şi cîştige un loc definitiv In eternitate prin valorile ei spiritunale, prin rezerva ei de inteligenţă şi creativitate, prin marile genii ale istoriei sale.*
Cealaltă axă, *europeană,* are la un capăt articolul *Noul barbar* — din care deja am citat (27 ianuarie 1935) — iar la celălalt capăt articolul *Meditaţii despre arderea catedralelor* (7 februarie 1937). Acesta din urmă este o încercare de studiu comparativ între Hitler şi Stalin, cei doi dictatori ai momentului, comparaţie din păcate infirmată dur de evoluţia ulterioară a evenimentelor şi, trădînd, de altfel, deja cecităţile survenite în

extraordinara lui clarviziune ca urmare a ,.angajamentului" de partea extremei drepte legionare. Angajament ce reprezenta căderea proprie în păcatul pentru care-1 judecase atît de aspru şi de drept pe Panait Istrati! (Acest articol nu a fost inclas în culegerea de faţă, locul lui fiind într-un viitor „Dosar Mircea Eliade" care să dezbată fără false pudori tocmai publicistica lui legionară sau legionaroidă, de altfel infimă, dacă o raportăm ia imensitatea bibliografiei eliadeşti).
Desigur, partea cea mai interesantă a cărţii, cea mai plină de miez, aceea care ne îndreptăţeşte să afirmăm că avem de-a face cu o *carte,* şi nu cu o culegere de articole, este cea privitoare la *iubirea de România.* Mircea Eliade începe neted, fără reto-risme, teoretizînd artistotelician: „A*aţionalitmul nu e numai iubirea de morţii şi pămîntul nostru, ci este mai ales setea de eternitate a României. Nu iubeşti numai tot ce-a fost al strămoşilor tăi şi ce este încă al tău — ci vrei ca acest tot să fie în eternitate, să rămină peste şi dincolo de istorie. îţi iubeşti ţara şi neamul pentru că ştii că numai aşa vei putea rămlne şi tu aici, în istorie, legat şi păstrat de pămint. Eternitatea pe care insul şi-o închipuie, o cucereşte sau o cerşeşte singur — este cu totul altă problemă decît această eternitate colectivă, a neamului întreg. Aici răzbate setea omului de concret, setea de a şti păstrate veşnic locurile şi experienţele pe care le-a cunoscut şi le-a apărat cîteva zeci de ani, citeva clipe. Cred că In orice fel de naţionalism trăieşti, mai mult sau mai puţin manifest, această iubire de eternitate a neamului. Şi mi se pare că nu există decît un singur fel de a-ţi iubi neamul şi ţara : să lupţi, pe orice cale, pentru eternitatea lor. Luptă pe care fiecare o înţelege după firea şi iubirea lui. Dar numai setea eternităţii poate transfigura acest sentiment şi această luptă. Numai prezenţa eternităţii poate depăşi politica". (România în eternitate).*
Este, aici, cheia întregii cărţi şi cheia pentru descifrarea *naţionalismului* generaţiei lui Mircea Eliade în întregul ei, aşa cum îl găsim şi la Mircea Vulcănescu, şi la Constantin Noica, şi, în forme paradoxal-răsturnate, la Cioran din geniala *Schimbare la faţă a României,* apărută în 1936, deci strict concomitentă cu închegarea *României In eternitate.* E ceea ce deosebeşte în istoria naţionalismului românesc momentul înscris de cei citaţi mai înainte, de momentul *paşoptist,* de cel *hasdeian,* apoi de cel *eminescian* şi de al generaţiei lui Nicolae Iorga.
ÎS
n

Bliade şi generaţia **Iui** au căutat să realizeze o sinteză străbătută de un duh eminamente *profetic,* adică întors cu faţa sp-re *viitor,* dar un viitor care acuma nu mai însemna realizarea unui ideal *politic* (unirea principatelor, independenţa, realizarea statului naţional al tuturor românilor), ci îşi propunea *înscrierea duhului românesc pe orbita universalităţii,* visa un „imperialism" românesc de ordin strict spiritual, dorea culturii române un destin major în cultura lumii. în acest orizont nou îl descoperă Eliade pe Hasdeu, cel mai cutezător precursor in aproximarea potenţialităţii creatoare româneşti. *Hasdeu — ediţia Mircea Eliade,* care apare în 1937, nu este o simplă ediţie, ci este o sporire a trupei tinere cu un uriaş commiliton in care Eliade îşi descoperise prototipul. Şi Hasdeu dorise această Românie de proporţii colosale, uriaşe, în *spirit,* ca o

compensaţie a limitării *geografice* şi tragediilor istorice. El reuşeşte să o întruchipeze cel mai spectaculos pentru ceasul istoric şi spiritual pe care 1-a reprezentat.

Mircea Eliade conferă dimensiuni cosmice acestei „sete da eternitate", pentru a o explica, apoi, în registru istoric: marii creatori de valori ai Europei au ridicat, fiecare în parte, neamul lor la această eternitate. *„Orice se poate intimpia cu Italia acum, poate să fie înfrîntă, robită, ştearsă de pe faţa pămintului. Dar nici o forţă nu o poate scoate pe Italia din eternitate. Nici o revoluţie, nici un măcel, nici un cataclism nu va putea ucide pe Dante Alighieri, pe Michelangelo, pe Lionardo. Chiar daci muzeele (ir fi distruse, chiar dacă bibliotecile ar fi incendiate — aceşti mari italieni, alături de atiţia alţii, vor continua să domine şi să fertilizeze lumea. Oricît de mare ar fi saltul care s-ar intimpia in istorie — salt înainte sau salt înapoi,* ***(urnea*** *va avea veşnic nevoie de această Italie din eternitate. După cum lumea va avea veşnic nevoie de Eschil, Platon, Cervantes sau Shakespeare. . .*". Iată modelul, idealul oferit de Mircea Eliade conştiinţei româneşti în anii de graţie 1935—1937. Nimic din aşa-zisa teorie a „saltului în absolut" cu care-şi băteau capul eroii legionari din *Delirul* lui Marin Preda! Nimic mistic, iraţional, în aceste observaţii ce definesc spiritul popoarelor prin marile lor realizări şi vor să demonstreze că sîmburele eternităţii unui popor este specificul lui cuprins şi desfăşurat în *artă, în creaţia spirituală de-a lungul istoriei.* De altfel, ca un „profet" ce biciuieşte, Mirc&a Eliade coboară din aceste sfere înalte la prezentul românesc al anilor săi: *„Mă gindesc cu groază că şi pe noi, românii,*

ne aşteaptă o eternitate: proverbul. Intrăm în proverbele celorlalte naţiuni, aşa cum scotismul, irlandezul, ovreiul — fi, in peninsula balcanică, ţiganul. Am ajuns de pomină şi, pină corn fi cunoscuţi peste hotare prin capodoperele noastre sau prin românismul nostru, sintem cunoscuţi prin politica şi dezmăţul nostru intern (...) *Nu vă plesneşte obrazul de ruşine ? Aceasta este eternitatea care ni se pregăteşte I (România* ***in*** *eternitate)*■ Venită de la înălţimi atît de mari, critica are un puternic efect moralizator.

S-ar părea că, în continuare, Mircea Eliade analizează piedicile care se opun ca România să „intre in eternitate". In articolul *1918 — 1922* el atacă, într-adevăr, fără cruţare politicianismul de după primul război mondial: ..*Oriunde ai pleca in cercetarea actualei descompuneri a vieţii civile româneşti — trebuie să ajungi la o enigmă care-şi găseşte locul în acei obscuri ani 1918 —1922* (...) *Niciodată în iitoria României n-am atins o treaptă mai josnică, un nivel moral mai degradant* I ■ ■ ■) *Autorii morali şi materiali ai acestui atentat împotriva demnităţii româneşti s-au recrutat în marea lor majoritate dintre afaceriştii, spionii şi demagogii odioasei epoci 1918 — 1922".*

Şi totuşi, aceste critici aspre şi sceptice se încheie mereu pe ua ton optimist, încrezător: *„Trebuie să iubeşti Remania cu frenezie, s-o iubeşti şi să crezi in ea împotriva tuturor evidenţelor, ca să poţi uita gradul de descompunere în care am ajuns"* — încheie autorul consideraţiile din articolul *România in eternitate. ,,Aş mai putea crede în forţa şi vitalitatea* ***poporului*** *românesc dacă n-aş spera că o asemenea revizuire se va face in* ***curtnd?"***

— se încheia articolul *1918—1922,* în finalul căruia Mircea Eliade cere ca vinovaţii să fie judecaţi. în fond, o „judecare" este chiar cartea de faţă.

„...Şi cu toate acestea, ăştia ***sintem*** *şi cu acest material uman trebuie să facem un om nou. Să nu disperăm niciodată. Este cu atil mai aprigă misiunea noastră, cu cil românii sint mai deştepţi! Şi sini teribil de deştepţi şi de inteligenţi*.'" — se încheie articolul *Să ne închipuim că...,* din *Cnterion,* 15 decembrie 1934.

într-adevăr, dincolo de rău autorul caută binele, dincolo de fresca descompunerii sociale vede germenii creaţiei, caută şi defineşte coordonatele ce ţin în eternitate spiritualitatea românească. Pentru a atinge, şi apoi a se păstra între aceste coordonate, *cultura* trebuie să se debaraseze de *politică.* Şi mai ales de acest politicianism vorace al anilor 1918— I*i22. O separaţie

a apelor de uscat, s-ar zice, pe care cultura română o cere constant, de la Eminescu şi Rădulescu-Motru încoace. Prea multă energie creatoare se consumă în politică. Intelectualii trebuie protejaţi, ajutaţi să se menţină în cultură, adică pe terenul lor. în acelaşi timp, Mircea Eliade observă că presa politică amestecă, ea însăşi, termenii şi aplică etichete false pe care le menţine, le strigă la megafon şi caută să le impună. Eminescu, ■de pildă, este considerat de către presa de stînga „hitlerist"; Pârvan, „huligan rasist"; naţionalismul însuşi, ca doctrină, 6ste considerat periculos, căci ar duce spre extrema dreaptă. O curăţire a terenului, spre a cultiva proprietatea, adecvarea termenilor; o despărţire fermă a politicului de istorie şi cultură —iată lucrurile absolut necesare, consideră autorul, pentru a desfunda canalele creativităţii şi pentru a permite omului de cultură să se exprima libar, fără riscul de a fi receptat tendenţios. *„Nu-l văd deloc pe Eminescu hitlerist. Nu-l văd pe Pârvan fascist. Oamenii aceştia au fost oameni vii şi, ca atare, au gîndit şi au creat româneşte. Poate fără ştirea lor, dar au creat valorile noastre spirituale, au înălţat românismul la valoare universală. Orice român care vrea să participe conştient la viaţa spirituală sau socială a României trebuie să-şi asimileze valorile acestea, trebuie să-şi asimileze tradiţia Eminescu — Iorga—Pârvan. Ar fi necomplet altmintrelea, ar fi anorganic". (Criza românismului).* Lupta lui Eliade cu „etichetele" ia cea mai multă energie ■eseistului de la *Vremea.* într-un lung articol despre Mihail Sebastian, prietenul său (a cărui carte, *De două mii de ani,* a fost cartea cea mai comentată în aceşti ani), Mircea Eliade se opreşte, la un moment **dat,** şi dă o explicaţie a cărei citare *o* considerăm necesară (şi pentru că acest articol nu-şi găseşte iocul în cartea de faţă): *«Să-mi fie îngăduită o paranteză personală, ca să vedeţi ce înseamnă „antisemitism" în presa noastră de toate nuanţele. Acum un an am fost invitat la cercul studenţilor evrei de la Birlad să le ţin o conferinţă. Trei zile după aceea, nu ştiu ce foaie a L.A.N.C.-ului mă făcea „jidovii", „vîndut jidanilor" ş.a.m.d. N-au trecut cîteva luni şi apărea aici, la*

„Vremea", un articol al meu intitulat A nu fi român. *O revistă naţionalistă ti reproduce şi II comentează, lăslnd a înţelege că m-am „convertit la românism" (deci, şi la oarecare antisemitism). Din nefericire, in cadrul suplinirii mele la Facultatea de litere am vorbii şi despre iudaism, şi am vorbit aşa cum cred. în aceeaşi săptămlnă auzeam că sint „jidan" (după cum vedeţi, lucrurile erau destul de înaintate,*

se preciza chiar şi numele meu adevărat: Elias). Dar jocul cu antisemitismul nu se opreşte aici. In urma unui articol publicat tot tn „Vremea" (articol teribil de cenzurat, e drept; se numeşte Compromiterea românismului) *o foarte interesantă revistă săp-tâmtnală introducea o notiţă In care eram numit pe rînd: „antisemit, huligan, golan".*

*Toate aceste întimplări plăcute m-au învăţat să nu mai acord nici o valoare termenului de antisemit. Ce poate să însemne acest **anini** ? Dacă eşti naţionalist, adică dacă iţi iubeşti **ţara,** crezi in destinul ei şi te sacrifici, in măsura însuşirilor tale măririi şi întăririi ei — eşti antisemit ? Atunci, toţi bunii creştini ai tuturor ţărilor sini antisemiţi. Sau eşti antisemit dacă faci deosebirea intre bunii cetăţeni ai aceleiaşi ţări? Atunci, toţi istoricii timpurilor moderne şi toţi sociologii sint antisemiţi, şi toţi etnografii, toţi antropologii, toţi istoricii religiilor care constată grupuri etnice şi structuri spirituale semite. Sau eşti antisemit dacă faci deosebirea între cetăţeni scriind : „evreul Husserl", sau „evreul Monte-fiore", sau „evreul Leon Blum" ? Atunci şi redactorii unei gazete democrate de amiază,* Vestea, *sint antisemiţi, căci au scris „Evreul Baier învinge pe Camera", în loc să scrie „Californianul Ba-ier. . ."*».

Toate aceste „preparative" — care nu constau în definirea unor termeni proprii pentru edificarea unei teorii proprii, ci în reabilitarea termenilor cunoscuţi, corupţi prin politicianism — îi folosesc autorului pentru a pătrunde în domeniul propriu-zis al românismului şi a propune căi viabile de urmat pentru cultura română ca să se impună şi să se păstreze în Europa. Prin Hasdeu, autorul „descoperă" secolul al XlX-lea românesc din care „extrage" şi propune spre „imitaţie" un anumit *energetism* valabil, „o *voinţă de creaţie nebună, inspăimîntătoare; singura jumătate de secol cînd au fost şi românii megalomani, cînd se credeau centrul atenţiei universale şi voiau să facă în 20 de ani ceea ce alte state norocoase şi bogate făcuseră în trei sute de ani. Ceea ce caracterizează întreagă acea epocă este setea de monumental, de grandios, orientarea artiştilor şi a scriitorilor către cei mai mari maeştri (de-a* dreptul *din Biblie, la Homer, la Cervantes, la Shakespeare şi Raphael). Apoi, un sincer sentiment de colaborare, de solidarizare in creaţie; oricine era chemat — şi erau toţi aleşi („scrieţi, băieţi !") — pentru că intreg poporul românesc e un popor ales (romanul e viteaz, e bun, e „poet"). Nu ţi se cere dectt să colaborezi; geniul şi virtuţile stnt tn une*

*inlriicit faci şi tu parte dintr-un popor excepţional. Optimism civic, mesianism românesc. Fiecare român avea o datorie: să facă marele bine pe care participarea sa la un popor ales ii îngăduia să-l facă. Şi ce nu putea face ro mânui in prima jumătate a secolului al XlX-lea ? P utea să facă un stat (şi la făcut), putea să facă reforme sociale care să „înmărmurească Europa", putea fă facă o nouă limbă românească. „Maimuţărealâ a Europei", s-a spus ni **ai tirziu-** Cred că e o judecată pripită : oamenii noştri voiau să întreacă Europa, ei se simţeau ..zorile unei noi umanităţi", începeau o „nouă istorie". Oamenii Renaşterii nu voiau să maimuţărească antichitatea, conştiinţa demnităţii lor umane le spunea insă că o pol ajunge şi chiar întrece".*

în comparaţie, Mircea Eliade vorbeşte despre cea de-a doua jumătate a secolului trecut, observînd: *„Renaşterea noastră a fost mult mai puţin norocoasă, umanismul nostru s-a transformat prea repede în filologie şi istorie, ca să ne apărăm latinitatea şi drepturile".* în continuare, *politicianismul* a început să acapareze energia creatoare românească, să corupă termenii oricărei discuţii. Modelul rărnîne acela de la început: *„Această nerăbdare a creaţiei caracterizează pe toţi marii români ai secolului al **XlX**-lea : Bălcescu, Heliade- Bădulescu, **Hasdeu, Eminescu**...*"'. O „nerăbdare a creaţiei" caracterizează, aşadar, tocmai linia enciclopedică. Iar? constructivă a culturii româneşti. Această „nerăbdare **a** creaţiei" **a** trebuit să facă faţă, în acelaşi timp, spiritului critic maiorescian ori caragialean, să-l respingă ori să şi-1 asume. Creatorul român s-a confruntat totdeauna cu aceste trei constante, a stat, oarecum, în triunghiul dintre ele: dorinţa de construcţie (spiritul enciclopedici — spaima de timp („nerăbdarea creaţiei"; ţara a avut rareori timp lung la dispoziţie) — spiritul critic. Mircea **Eliade** descoperă "tripleta", o urmăreşte în acţiune, o arată contemporanilor. România de azi şi de miine — spune el — trebuie să se bazeze pe creaţie pentru a se integra în concertul ţărilor europene. *„Pentru România — care, oricum rămine o ţară fără posibilităţi de revendicări politice — cultura este singurul mijloc de afirmare, şi în faţa lumii de azi şi în faţa istoriei de mîine".* Iar în cultură, un loc deosebit, distinct, îl ocupă *religia.* Spre finalul acestui ciclu de creaţie eliadesc se afirmă, foarte apăsat (uneori, poate **chiar** prea apăsat) rolul *ortodoxiei* în viaţa statului român. Religia ortodoxă, spune autorul, este creatoare a unui stil propriu de viaţă, este păstrătoarea tradiţiilor, chivot de taină care ne

leagă de antichitate — dovedindu-ne vechimea pe acest pămînt — de latinitate şi de Bizanţ.

Finalul acestei cărţi de excepţie în cultura română — pe care trebuie s-o avem, vrînd **nevrînd,** pentru că există! — defineşte iarăşi naţionalismul: *„Naţionalismul este — şi lucrul acesta se ştie de la Eminescu încoace — un act de creaţie spirituală. Conştiinţa de sine a unei colectivităţi omeneşti, conştiinţa participării la o lungă durată istorică şi, mai ales, valorificarea vieţii prin această participare — sînt acte de trăire spirituală. Miturile, apocalipsurile, misiunile istorice pe care şi le revendică orice naţiune — nu au nimic de-a face cu viaţa biologică sau economică, a unei, aşezări*

omeneşti. Ancorată prin însăşi fiinţa ei în spiritualitate, o naţiune nu poate avea decît un singur destin : să creeze valori spirituale ecumenice. Să impună, cu alte cuvinte, tuturor celorlalte popoare universalismul ei...". (Naţionalismul)• Anul 1937 în cultura română îi aparţine lui Mircea Eliade. Şi prin monumentala ediţie Hasdeu, care înseamnă adevăraţii]' destin postum al geniului peste care anecdota şi neînţelegerea, cînd nu invidia veninoasă aşternuseră un linţoliu mai greu-decît piatra sepulcrală, şi prin procesul public pe care 1-a avut cu Universitatea (şi care a implicat o puternică şi spontană campanie de presă în favoarea lui) şi prin această *carte,* publicată filă cu filă în *Vremea.*

Ecourile fiecărui articol în parte au fost numeroase. Autorul; a fost acuzat şi apărat deopotrivă. Dar el însuşi n-a luat cuvîntul niciodată în cauza sa: a construit mai departe cu o „nerăbdare-a creaţiei" ce-1 alătură marilor noştri gînditori. Adevărata sa glorie acum a început să strălucească, în 1937. Acum promisese — verbal — şi cartea pe care o anunţase cu un an în urmă în presă. A rămas o promisiune. Nici timpul nu a mai avut răbdare...

Nicolae Georgescu

POIMÎINE

VIAŢA şi cultura unei ţări nu se măsoară nici cu „azi", nici cu „mîine"; se măsoară cu decadele, cu veacurile. Ceea ce contează pentru un popor este acel înspăimîntător „poimîine", acea „a doua zi" după ceva care se întîmplă. Mai grav decît „revoluţia" este ceasul cînd revoluţia s-a consumat şi istoria începe să creeze forme noi. Mai importantă decît o victorie este prima zi de luciditate de *după* victorie. Şi aceste ceasuri, aceste zile aparţin acelei clase de oameni care au fost atît de fals numiţi „intelectuali", lăsînd a se înţelege că sînt abstracţi, schematici, fără contact cu realităţile vieţii şi incapabili de „fapte".

în mai multe rînduri am încercat să dovedesc netemeinicia acestor critici aduse „intelectualilor". Poate că ele se potrivesc unor anumite specii de clerici şi cărturari, cunoscute de altfel şi în istoria culturii româneşti. Dar nu se potrivesc cîtuşi de puţin adevăraţilor „intelectuali"; care, departe de a fi „abstracţi", sînt singurele categorii de oameni care experimentează viaţa direct, care sînt liberi de milionul de superstiţii al „omului practic", şi trăiesc „faptul" cu o *immediatezza* necunoscută celor care au impresia că sînt „practici" pentru că practică greşelile înaintaşilor lor. De altfel numele de „intelectuali" este nu numai ridicol, este de-a dreptul fals.

Ar fi trebuit să se spună: *creatori de fapte* — spre deosebire de „oamenii practici", care nu sînt decît repetitori de fapte, caligrafi sau roboţi. Căci „intelectualul" autentic *vede* dincolo de cotidian, înţelege jocul de forţe subterane care pregătesc istoria de „poimiine", şi ştie să intervină în el. Fireşte, nu intervine cu * ciomagul, nici printr-o adunare politică — deoarece istoria care se pregăteşte nu poate fi văzută, nu poate fi oprită în loc prin

* In text *ca.*

forţe materiale; ei nu i se pot opune decît tot forţe subterane, adică idei, viziuni, tensiuni, stări sufleteşti.

Spuneam că momentele critice, şi decisive din viaţa unei naţiuni — acea „a doua zi" după un mare fapt împlinit — cad chiar prin structura lor în stăpînirea clar-văzătorilor. a „intelectualilor". Căci numai ei le pot prevedea, le pot promova sau le pot opune rezistenţă. Aceşti creatori de fapte, aceşti aşa-numiţi „intelectuali" au fost prosteşte maltrataţi pentru incapacitatea lor de a se integra zilei de azi. de a se integra adică în istorie. Dar e foarte firesc să fie aşa. Căci ziua de azi este fără îndoială istorie — dar este o *istorie care se consumă,* un joc de forţe descărcat cu mulţi ani înainte, de către anumite imponderabile care n-au putut fi surprinse de imensa majoritate a contemporanilor. Ce se întîmplă azi sînt numai acţiuni ale căror nuclee kinetice au fost de mult create.

Dar *mîine?* De ce ezită anumiţi intelectuali să colaboreze trup şi suflet cu acele forţe politice care sînt pe cale de realizare? De ce nu se integrează ei mesianismului, curentelor populare şi naţionale care zguduie actualele forme de **viaţă** ale ţării, visîn'd alte rosturi şi alte ierarhii? Aceasta doar nu mai e o istorie care se *consumă,* ci o istorie care *se face.* Fără îndoială. Dar şi ziua de *mîine* este tot o consumare. tGt o realizare a ceea ce creatorii de fapt[e] au însămînţat — cu gîndul, cu scrisul, cu vorba sau chiar numai cu prezenţa lor — mulţi ani înainte. Este o viaţă nouă, fără îndoială.

Dar ea a fost de mult văzută şi experimentată, concret, de omul nou al anilor trecuţi, care nu mai e om nou astăzi. Ceea ce aşteaptă acum zeci de mii de oameni, a fost de mult realizat, actualizat şi poate

chiar depăşit — a fost în orice caz *consumat* — de către creatorii adevăraţi de fapte, de către „intelectualii" unei ţări.

Nae Ionescu experimenta statul ţărănesc într-o vreme cînd toată lumea era convinsă de fertilitatea statului liberal. Nae Ionescu „a văzut" — şi experimentează statul naţional, revoluţionar, acum, cînd toată lumea crede în statul ţărănesc. Aceasta, din punct de vedere politic.

Din punct de vedere pur spiritual, lucrurile sînt şi mai limpezi, încă din 1923 — 24, profesorul Nae Ionescu făcea lecţii de logică şi de metafizică asupra „concertului" şi asupra dragostei ca instrument de cunoaştere — care atunci păreau nu „revolu-

iionare", ci nefilosofice, iar astăzi au ajuns materie de foileton în revistele de provincie. Aceasta înseamnă a crea fapte, a face istorie; a fi, deci, în contact direct nu numai cu întimplârile tipice, ne-istorice, cotidiene — ci a **„vedea"** şi a experimenta întimplările revelatoare, a le stăpîni şi a le promova. Nae Ionescu **nu** atribuie acestei „vederi" o valoare de creaţie, ci numai de „mărturisire"; noi nu *facem* nimic, noi *spunem* ce se face in afară de noi. Vom discuta altădată această credinţă a profesorului nostru. Deocamdată, e de ajuns să remarcăm că faptul de ..a vedea"" şi de „a mărturisi" — fiind în acelaşi timp un act de promovare — capătă valoare istorică, „creaturalâ", chiar dacă el nu ne revine *nouă,* ca oameni. Căci într-o istorie care *se face,* important e însuşi procesul creaţiei, iar nu controversa dacă se face ***prin*** anumiţi oameni sau *de către* anumiţi oameni. Ceea ce putem constata este că acei creatori de valori, acei „intelectuali" atit de mult bîrfiţi, care nu se integrează nicăieri şi care umplu lumea cu ..teoriile"" lor — locmai ei sînt aleşii prin care o istorie creşte, prin care o ţară merge mai departe sau decade **pină** la nefiinţă. (Cred că sintem înţeleşi: TUI e vorba nici de belferi, nici de cerebrali, nici de eruditi, nici de gazetari — ci de clar-văzători, creatori de valori şi **de** fapte). Aşadar, nu e deloc de mirare dacă **„intelectualii"** rămin întotdeauna înainte, chiar cînd ..ideile'" şi formele lor de viaţă încep a fi acceptate de restul contemporanilor vertebraţi. Ceea ce pentru sn creer primar poate fi socotit incapacitate de a trăi în concret — nu este decît urmarea firească a exclusivei şi definitivei sale ancorări in concret. Omul care primeşte sugestii, idei şi ordine; omul care ascultă stimulările obscure, economice sau instinctuale; omul care începe să facă ceva pentru că vede pe altul făcîndu-1, sau pentru că nu are altce%-a **mai** bun de făcut — toţi aceştia trăiesc prin stimulări externe, sînt controlaţi şi mişcaţi ca nişte roboţi. Asemenea „oameni practici", de azi sau de miine. nu pot decit dispreţui pe acei ciţiva creatori de valori (a căror „creaţie" coincide cu propria lor prezenţă, care creează pentru că *sint)* — care nu se mişcă bine decît în lumea neformulată încă, şi in a căror putere stă întreg ceasul hotărî tor de după victorie.

15 octombrie 1934

NU REZISTĂ CELULA?

1 ITU MAIORESCU găsise această minunată formulă: că „celula" românească nu rezistă unui travaliu filosofic abstract, unei munci ştiinţifice riguroase. S-a discutat îndeajuns, pe vremuri, acest destin trist al „celulei" româneşti. Şi formula a supravieţuit cu cel puţin o generaţie. îmi aduc aminte că am citit în „Adevărul literar" de acum vreo doisprezece ani un articol al d-lui profesor Onisifor Ghibu cu acest titlu: *Nu rezistă celula* ? Era vorba acolo despre cartea de debut filosofic al tînărului gînditor Lucian Blaga, *Cultură şi cunoştinţă.* D. Onisifor Ghibu credea că poate infirma» odată pentru totdeauna, verdictul lui Titu Maiorescu prin această operă filosofică a unui atît de tînăr glnditor, român. Era un articol optimist, aşa cum se scria de către cărturarii provinciilor alipite îndată de după război.

De atunci, Lucian Blaga şi-a dezvoltat cu mult curaj gîndirea filosofică în cîteva cărţi care, în oricare altă ţară decît a noastră, ar fi provocat întinse discuţii şi controverse printre intelectuali.. De atunci, au apărut atîţia alţi gînditori, şi oficiali şi neoficiali. Dar despre formula lui Titu Maiorescu nu putem spune încă nimic. Nu ştim dacă e justă sau e pripită. Nu ştim nimic.

Şi aceasta, pentru simplul motiv că n-am apucat încă SrO verificăm. E ceva paradoxal, dar aşa e: noi nu ştim încă *ce este*-celula românească, ce rezistenţă şi forţă creatoare ascunde ea. Am avut prilej să verificăm — promovînd sau infirmînd — alte elemente ale poporului nostru; bunăoară eroismul lui, morala lui,, puterea lui de muncă practică. Dar despre ceea ce Titu Maiorescu numea „celula"

românească — n-am aflat încă nimic.
Nu ştiu din a cărui vină. Poate nu e nimeni vinovat, sau poate sîntem toţi, de la ministrul de instrucţie pînă la ultimul: elev de liceu.
Adevărul este că, aşa cum stau lucrurile la noi In ţară, in ceea ce priveşte cărturăria şi inteligenţa, nu putem afla nimic despre celula românească. Poate sintem un neam de metafizicieni? Poate, cine ştie. Poate sîntem un neam de matematicieni,, de istoriografi, de oameni de ştiinţă. Poate. Pînă acum nu ştim nimic. Pentru că la noi nu se poate face nici ştiinţă, căci n-avem*

laboratoare; nici istorie, căci n-avem biblioteci; nici matematică, căci n-avem timp; nici metafizică (sîntem, se spune, prea deştepţi pentru asta). Cel mult dacă putem face anumite previziuni, întemeiaţi pe fapte.
De pildă, ştim că studenţii români, care au avut prilejul să lucreze cîţiva ani în străinătate, au început să facă acolo treabă şi şi-au mulţumit profesorii; care, de, erau profesori europeni. Unii dintre ei au obţinut chiar distincţii academice, au tipărit lucrări care sînt bine apreciate. Ce s-a întîmplat cu toţi aceşti studenţi români de peste graniţă? Mai ştim noi ceva de ei, de lucrările lor, de descoperirile lor? Nimic. Ajung toţi profesori secundari prin provincie sau, în cel mai bun caz, asistenţi universitari. Şi ştiţi ce înseamnă acest „cel mai bun caz" ? Cîteva mii de lei lunar — şi o bibliotecă goală, un laborator pustiu, un oraş fără elite intelectuale, fără specialişti, fără nici un entuziasm.
Astfel stind cazul, noi nu ne putem plînge de paupertatea intelectuală a ţării noastre. Noi nu putem da vina pe „celula" românească, pentru simplul motiv că n-am văzut-o cum lucrează, nu ştim încă ce poate crea şi ce nu poate crea. Ştim aproape tot despre acest fericit popor românesc — în afară de capacitatea lui de creaţie intelectuală. Bănuim că nu sîntem cu totul incapabili — dar nu izbutim să verificăm odată pentru totdeauna bănuiala aceasta.
Cel mai prost student german sau englez — ca să nu mai vorbim de americani — învinge în două luni un student român excelent, în orice ramură de studiu care nu implică numai inteligenţa sau imaginaţia, ci mai ales informaţia. Poţi fi deştept, poţi fi muncitor, poţi avea toate calităţile — eforturile tale sînt anulate foarte simplu numai pentru că adversarul tău, oricît de mediocru ar fi el, lucrează într-o bibliotecă sau un laborator ca lumea, iar tu lucrezi cu două cărţi şi trei eprubete. Şi cît timp rămine starea aceasta deplorabilă — pe care eu aş numi-o crimă împotriva statului şi aş pedepsi-o cu moartea — toate eforturile sînt inutile. Intelectualii români au pierdut plecarea.
Ce să mai vorbim dacă rezistă sau nu rezistă celula? De unde să ştim noi dacă rezistă ? Lucrurile acestea nu se ghicesc — ele se verifică experimental. Dar în actualul nostru mediu intelec-

tual, nici o verificare nu e posibilă. Nu numai că nu sînt mijloace de informaţie şi de lucru. Dar chiar atunci cînd verificarea nu ţine de informaţie (cum ar fi cazul filosofiei, de pildă), ea nu se poate face din cauza marii noastre deşteptăciuni. Mă gîndeam zilele trecute ce s-ar fi întîmplat dacă un Heidegger, un Klages, un Häberlein s-ar fi născut în România, şi ar fi publicat cărţile lor de filosofie în româneşte. Să vă spun ce s-ar fi întîmplat. Ar fi fost socotiţi „gazetari", „diletanţi", „eseişti"[1]. Cazul lui Nae Ionescu, singurul cap filosofic al generaţiei sale, care a fecundat gîndirea tuturor tinerilor, care au trecut prin Universitate din 1922 încoace — şi care a fost clasat drept „diletant" de toţi profesorii şi colegii săi. Nu e socotită chiar metafizica d-lui profesor Motru o simplă „închipuire" de către celălalt profesor, d. P. P. Negulescu; care a scris recent cinci sute de pagini „filosofice" cu fapte şi argumente adunate din antropologie şi fizică, ştiinţe pe care d-sa nu le cunoaşte de la sursă, ci din manuale ? Nu se spune, şi astăzi, în Facultatea noastră de filosofie, tot de către d. profesor P. P. Negulescu, că metafizica e o „iluzie", şi că un adevărat filosof trebuie să aştepte rezultatele ştiinţei ca să ştie ce să vorbească studenţilor? Nu sînt şi astăzi socotiţi Husserl, Ma.vSchellcr Heidegger şi ceilalţi metafizicieni drept nişte proşti păcăliţi de vorbe — tot de către d. profesor P. P. Negulescu ? Nu ni s-a spus chiar astă vară, că fenomenologia este o păcăleală? Şi cine a spus asta, un student, un biet profesor secundar, un diletant?
Nu. A spus-o profesorul de enciclopedia filosofiei şi de istoria filosofiei — d. profesor P. P. Negulescu. Deci, asta se învaţă la Universitate.
Cum am putea, deci, verifica noi dacă sintem sau nu sîntem un popor „metafizic"', dacă celula românească rezistă unui travaliu metafizic? Cum să aflăm noi dacă gînditorii români au o structură

metafizică? Asta s-o afle nemţii şi englezii, francezii şi americanii, bulgarii şi turcii — dar nu noi, care sîntem români deştepţi, şi nu ne lăsăm păcăliţi de vorbe. Ca atare, studenţii români care se înscriu la Facultatea de filosofie sînt invitaţi să facă ştiinţă „pozitivă". întreg destinul sterilităţii culturii româneşti se află inclus în această gravă deşteptăciune.

21 octombrie 1934 ***30***

DE CE SÎNT INTELECTUALII LAŞI?

A.ŢI văzut vreodată un „intelectual" în timpul unei crize politice, sau unei mari prefaceri internaţionale ?

Nu numai că e uluit şi neinformat; asta încă n-ar fi o ruşine, prea mare. Dar e de-a dreptul înspăimîntat, e copleşit de frică, e paralizat de panică. Umblă aiurit, pune întrebări oricui, ascultă pe oricine îi vorbeşte, are o încredere oarbă in orice dobitoc politic — şi tremură pentru viaţa şi libertatea lui ca cel din urmă dintre sclavi. Numai atunci îşi dă el seama ce puţin s-a „interesat" de viaţa socială din jurul său. Şi caută pretutindeni sprijin, adăpost, încurajare. Renunţă la orice demnitate personală, uită cu desă-virşjre misiunea lui istorică: frica face din el o lichea sau un sclav.

De cîte ori plutesc in aer psihoze politice, de cite ori se întîmplă sau se aşteaptă ceva grav — o revoluţie, o reformă acerbă, un atentat, o schimbare esenţială a ordinii sociale — bietul „intelectual" român îşi pierde minţile. (Fireşte, vorbesc numai de „intelectualul" pur, de cel fără aderenţe cu partidele sau grupurile politice).

încearcă atunci să facă cele mai umilitoare tranzacţii; şi nu de ordin concret, politic, ci tranzacţii fără nici un profit, fără nici o eficacitate. Mărturiseşte oricărui om intîlnit că aprobă anumite gesturi politice, că şi el a gîndit aşa, că bine se face ce se face etc. în noaptea insurecţiei comuniste de la atelierele Griviţa, am întîlnit un excelent romancier care, aflînd de cele ce s-au întîmplat, mi-a deschis repede ultimul său roman, apărut în zilele acelea ca să-mi arate că şi el a promovat o revoluţie socială şi antiburgheză.

Poate că aşa era. Dar nu lucrul acesta e semnificativ. Ci faptul că excelentul romancier s-a grăbit să-şi caute puncte de contact cu o mişcare socială despre care nu ştia nimic, nu ştia cine o face şi contra cui, dacă are sorţi de izbîndă şi de eficacitate etc. Nu ştia nimic. Scos din preocupările lui „intelectuale", i-a fost frică. Tot aşa după cum le-a fost frică tuturor intelectualilor creştini de succesele „Gărzii de fier" — şi au început să o aprobe nu pentru că le convenea programul „Gărzii", ci pentru că se

temeau să nu fie suspectaţi şi persecutaţi după o eventuală victorie a ei. Nu am nimic de zis contra „intelectualilor" care trec de o parte sau alta a baricadei îndemnaţi de o anumită conştiinţă socială sau naţională. Dar îmi repugnă laşitatea intelectualilor apolitici, care îşi descopăr deodată aderenţa cu o mişcare socială în pragul izbînzii (sau care numai pare astfel).

Şi ei nu fac asta din interes, căci cei mai mulţi n-au nimic de cîştigat, ca „intelectuali", dintr-o asemenea mişcare. O fac pur şi simplu din frică, din laşitate. Frica ce îşi are rădăcina în lipsa de conştiinţă „funcţională" (dacă ni se iartă expresia), în lipsa conştiinţei că ei „intelectualii", reprezintă — în pofida oricărei violenţe şi a oricărei prostii politice — singura forţă invincibilă a unei naţiuni. Dacă orice intelectual şi-ar da seama ce reprezintă el în societatea românească, şi mai ales, *pe cine* reprezintă el — puţin i-ar păsa atunci de orice revoluţie, de orice război, de orice criză politică. Mare sau mică, biruită sau victoricasă. o naţiune nu înfruntă eternitatea nici prin politicienii ei, nici prin armata ei, nici prin ţăranii sau proletarii ei — ci numai prin ce se gîndeşte, se descoperă şi se creează între hotarele ei. Ceasul de azi sau de mîine poate fi stăpînit de oricine; poate fi ttăpînit chiar de duşmani; fără ca o naţiune să piară. Forţele care muşcă din eternitate, forţele care susţin istoria unei ţări şi-i alimentează misiunea ei — n-au nimic cu politicul, nici cu economicul, nici cu socialul. Ele sînt purtate şi exaltate *numai* de către „intelectualii" unei ţări, de avangarda care singură, pe frontierele timpului, luptă contra neantului. Atîtea provincii romane, admirabil civilizate, au pierit pentru totdeauna pentru că n-au existat secole creere care să domine masa amorfă şi efemeridele istoriei, să creeze valori sufleteşti, să nutrească o cultură. Aproape toate republicile sud-americane trăiesc aceeaşi existenţă periferică, semi-istorică, aşteptînd ca timpul să le suprime geografia şi neantul să le înghită actuala lor viaţă „politică".

Deci, *asta* reprezintă „intelectualii": lupta contra neantului, a morţii; permanenta afirmare a geniului,

virilităţii, puterii de creaţie a unei naţiuni. Şi, ca atare, n-au de ce să se teamă, să intre în panică şi să se umilească în faţa unei mişcări politice cu şanse de succes. Mai intîi, pentru că *orice* mişcare politică îşi are rădăcinile în *ideile* unui intelectual sau unui grup de intelectuali. (Nu vorbesc, fireşte, nici de guverne, nici de legislaţii abstracte, ci de revoluţii, de forme de reacţiuni concrete, istorice).

Şi în al doilea rînd, pentru că nici o revoluţie şi nici un act politic nu priveşte *direct* pe intelectual. Poate privi, în orice caz, numai *interesele* lui de breaslă, confortul lui, familia lui. în ceasul în care ceva se întîmplă politic, deci se consumă — intelectualul se află cu mult înainte, ocupat să creeze ceva care să muşte din eternitate, sau să facă ceva care numai după mulţi ani va fi precipitat în stradă, va căpăta valoare politică.

în ceasul unei revoluţii sau unei crize, intelectualul adevărat se află prea departe ca să se mai poată *întoarce* înapoi. El a trecut de mult pe acolo. Ceea ce pare nou pentru mase, este de mult trăit, asimilat, consumat pentru el.

Indiferenţă faţă de politică, de prezentul politic ? Nicidecum. Ci numai toleranţă şi înţelegere. Dai o mînă de ajutor şi treci mai departe. Dar în nici un caz nu merită să-ţi pierzi cumpătul, să-ţi ieşi din fire şi să pactizezi cu oricine — uitînd că nimeni nu poate avea dreptul de a pactiza cu tine. Iţi pierzi libertatea? Asta nu ţi-o poate lua nimeni. îţi primejduieştisituaţia materială? Asta priveşte familia ta, nu pe tine. îţi rişti viaţa? Ei şi? Acel pe care îl reprezinţi nu moare niciodată. Dacă crezi altfel, renunţă !a „intelectualitate" şi fă-te om politic.

1 noiembrie 1934

DE CE IMORALITATE?

JtiSTE foarte greu să ne înţelegem asupra sensului românesc al imoralităţii. Atîta timp cît noi n-am izbutit încă să creăm o morală urbană, civilă — este inutil să apărăm exasperaţi „imoralitatea". Despre care imoralitate poate fi vorba? Dacă un băieţaş scrie proză porcoasă, cu gîndul de a-şi epata burghezii, şi poate de a face chiar puţin scandal oarecum remunerativ — este asta imoralitate ? Este pur şi simplu o prostie oarecare, pe care DU trebuie s-o luam în seamă. Am asistat odată la un symposion

într-un oraş de provincie, despre „dragoste"; un student medicinist a intervenit vorbind vehement de pe catedră, cu termeni de-a dreptul genitali, şi înjurînd „ipocrizia moralităţii burgheze". Toată lumea a protestat: imoralitate! Deloc! Ceva neinteresat, o platitudine exasperantă, dovedind o mentalitate de semidoct. Şi publicul s-a arătat tot atît de mediocru protestînd. Sint prostii neinteresante, împotriva cărora o „ipocrizie morală şi burgheză" nu protestează, ci pur şi simplu ignoră sau ia măsuri. Nu protestează decît o societate atit de puţin sinceră încît nu e în stare să fie nici măcar ipocrită...

Am impresia că exagerăm puţin importanţa imoralităţii, valoarea sau primejdia ei, rolul ei social, funcţia sa higienică. în fond, imoralitatea este ceva atît de mediocru, de stângaci, de superficial, cînd se exercită singură — încît nu merită absolut nici o importanţă. Mult mai interesantă, mai profundă, mai umană ■este moralitatea; care nu e întotdeauna ipocrită, nici „burgheză"; şi care numai din întîmplare este bolnavă, astăzi, într-o societate bolnavă. A ataca moralitatea pentru că a produs ipocrizia şi nevrozele unei societăţi burgheze — mi se pare o simplă imbecilitate. Oamenii imorali se justifică, fie în faţa conştiinţei lor, fie în faţa noastră, prin opere de artă, prin gîndire. Dar imoralităţii «a atare, ca simbol, ca funcţie — nu-i găsesc nici o justificare. A face o „filosofie" imorală, a te voi imoral, a predica noua sănătate a imoralităţii — mi se pare exagerat şi ineficace. Nu este deloc interesantă fantoma asta pe care o numim imoralitate. Este o dovadă de prost gust, de supremă mediocritate, să te drapezi într-o lumină bolnavă de om imoral, de om cu vicii şi libertăţi neauzite. Seamănă cu filosofia „Cocoşul Negru", cu pastişele „Imnului către Satana" şi „Cain". Un lucru

extrem de vechi, de fals-romantic, de confuz. Şi e cel puţin ciudat că oamenii care se vor noi, proaspeţi, oameni ai viitorului — să propovăduiască acest romantism de prost gust, al „imoralităţii", care în fond nu înseamnă nimic precis.
Dacă domnii care apără astăzi moralitatea sînt proşti, ipocriţi sau belferi mediocri — nu înseamnă că „moralitatea" e de vină. E de vină prostia lor. Oricît ai încerca să copiezi „morala", dacă eşti prost tot prost ai să rămîi. Moralitatea nu scuză nici o insuficienţă intelectuală. Dar, în acelaşi timp nu poate fi făcută responsabilă pentru toate imbecilităţile şi mediocrităţile care îşi spun „morale".

Ar trebui să nu confundăm realităţi care sînt cu totul distincte: prostia şi moralitatea. Tot ce e abject şi criticabil în aşa-zisa moralitate burgheză de astăzi se datorează mediocrităţii patente a structurii burgheze, descompunerii ei iremediabile; ceva mai mult, se datorează lipsei de moralitate a burgheziei. Lucrurile sînt atît de evidente încît nici nu merită să le comentăm.
Dacă e vorba, însă să creăm o nouă moralitate, nu e nevoie să mergem atît de departe, să cerem suprimarea oricărei morale. Am putea începe prin realizarea acelei atît de batjocorite „moralităţi"; care, după cum se poate uşor observa, n-a fost deloc realizată pînă acum.
Imoralitatea, ca atare, nu dovedeşte nimic; nici că e „nouă" şi se adresează unei societăţi noi — nici că e sănătoasă. Este un lucru neinteresant, ca orice aparţine biologiei, şi este extrem de vechi. De cînd există specia omenească, nu trăim decît în imoralitate. De cînd există viaţă socială, n-a domnit decît imoralitatea. Nu v-aţi plictisit să asistaţi la aceleaşi şi aceleaşi drame neinteresante, la aceleaşi strigăte isterice sau bestiale, la aceleaşi sofisme elegante asupra unei libertăţi confundate cu libertinajul ? Se pun atîtea crime şi atîtea păcate în sarcina unei societăţi morale. Dar cînd a existat o societate morală ? Ipocrită şi imbecilă, da; dar morală, cred că n-ar putea răspunde nimeni.
Poate că n-ar strica să visăm cu mai multă fervoare, la o societate nouă, liberă şi pură, exaltînd omul şi respectînd animalul. Poate că am avea datoria chiar de a aminti omului nou care va creşte din mijlocul nostru, că are de realizat o morală pe care sute de generaţii au încercat în zadar s-o realizeze.
11 noiembrie 1934

UNDE NE E OMENIA?

J\ ÎMPĂRTĂŞI cu toată făptura ta o credinţă, şi a rămîne în acelaşi timp om întreg — este astăzi un lucru extrem de rar. De la o vreme nu mai întîlnim decît jumătăţi de oameni, sferturi şi cîtimi de oameni. Unii din ei excepţional de bine înzestraţi,

alţii înfriguraţi de o mare dorinţă de bine — dar nimeni nu e om întreg, om liber şi viu. Se visează şi se pregătesc societăţi noi, cu rinduieli noi, cu o dreptate mai largă. Cît entuziasm nu se cheltuieşte, cîtă dragoste nu se zbate în aceste pregătiri pentru o lume mai bună! Şi totuşi, cînd te apropii şi cauţi omul întreg, omul liber mai ales, nu găseşti decît fărîmituri.
„Oameni de sută" ai lui Vasile Pârvan nu sint decît aceşti oameni mutilaţi, aceşti oameni cărora le lipseşte sau ochii, sau creerul, sau inima. Nu există om întreg mediocru. Numai sferturile de oameni pot fi mediocri.
Lipsa de omenie a lumii moderne se datorează tocmai faptului ca e cîrmuită de sferturi de oameni. Foarte bine intenţionaţi, cîteodată; dar niciodată oameni întregi. Ceva mai grav şi mai deprimant; lumile care se aşteaptă, lumile noi pe care le visează atîţia însetaţi de dreptate — tot de asemenea oameni mutilaţi sînt visate şi pregătite. Va veni într-o zi un vizionar cu cap şi fără inimă, sau cu braţe şi fără ochi — şi ne va da o lume nouă. O lume cu sînge şi lumină, sau numai cu pietre, sau numai cu fier. Din care vor lipsi foarte multe lucruri bune, fireşte; lucruri bune care ar fi putut să nu lipsească. Ar fi putut, dacă în loc de mutilaţi, lumea viitoare ar putea fi făcută de oameni întregi.
Astăzi ţi se cere, cel dintîi. să renunţi la ceva: la cap, la inimă, la ochi, la braţe. Nimeni nu te vrea întreg, aşa cum eşti. O viaţă organică, echilibrată, plenară — este socotită o tentativă de

insubordonare. Oriunde te-ai îndrepta, ţi se cere o prealabila mutilare. Dacă vrei să visezi o lume nouă cu anumiţi oameni, eşti acceptat cu condiţia să-ţi scoţi ochii, sau să-ţi înfunzi urechile. Eşti dator să auzi un singur ţipăt — sau mai bine să nu auzi nimic. Eşti obligat să vezi o anumită culoare — sau dacă nu, să nu vezi nimic.

Cum va fi „lumea nouă" pe care ne-o urzesc aceşti oameni, nu e greu de ghicit. Un fruntaş comunist îmi spunea aseară că la naşterea unei femei frumoase, oricît sînge s-ar pierde nu e prea mult. Cu asemenea figuri de stil se scuză orice barbarie. Lasă-i pe asupriţi să se răzbune. Foarte frumoasă lume nouă!...

Dacă vrei să gîndeşti omeneşte şi te încăpăţînezi să simţi omeneşte — eşti considerat un laş. Cel care-şi apără omenia, cel care nu vrea să renunţe la singura valoare pe care a creat-o şi a tolerat-o această lume mîrşavă — caritatea, înţelegerea — est»

luat în rîs de toţi oamenii „de acţiune", de toţi oamenii care ştiu; ce vor pentru că au ştiut cum să se mutileze. Ce haz s-ar face asupra morţii lui Socrate, dacă ea s-ar fi petrecut acum, între-camenii noştri de acţiune...

Dar nu e nevoie sa mergem atît de departe. Nu e nevoie să urmărim procesul de mutilare ideologică şi de castrare umană al propovăduitorilor lumilor noi. Avem alături de noi fapte mult mai zguduitoare. Fapte care exprimă o astfel de lipsă de omenie, incit ţi-e ruşine de viaţa ta, ţi-e ruşine de prezenţa ta într-o asemenea societate.

Numai la cîţiva kilometri depărtare de Bucureşti, la închisoarea Doftana, unde-şi sfîrşesc viaţa deţinuţii politici — se petrec lucruri înspăimântătoare. A face literatură asupra destinului acestor oameni ar fi o mîrşăvenie. Orice s-ar spune despre deţinuţii politici, oricîte delicte li s-ar putea arunca în spate — nu e mai puţin adevărat că există anumite legi, minime, care trebuie respectate. Oamenii aceştia sînt trataţi mai rău ca vitele, ca prizonierii de război, ca ucigaşii de rînd. Mulţi mor înainte de terminarea pedepsei. Dar aceasta încă nu e prea rău. Sălbăticia de la Doftana este de-a dreptul sadică. Deţinuţii sînt lăsaţi 23 de ore cu hîrdaiele cu escremente alături, descoperite. In acea jumătate de ceas liberă li se cîntă psalmi religioşi, în loc să fie lăsaţi să respire. (Şi totuşi s-au găsit oameni curajoşi, care să strige: „Jos cu psalmii lui David!"). Li se refuză alimentele de acasă. Foc nu se face în celule pînă în ianuarie. Şi flanelele trimise de rude, sînt înapoiate corect, sub pretextul că „nu e voie". Nimeni nu are voie să-i vadă, decît cu o sută unsprezece ştampile de la unsprezece ministere. O bătrînă a venit să-şi vadă fiul, a izbutit să-1 zărească trei minute, şi a fost zvîrlită apoi în brînci, afară. Avea bătrîna un singur palton, şi pe acesta i l-au rupt paznicii ordinii. Deţinuţii n-au voie să aibă un creion, o foaie de hîrtie, un ziar.

Ce se numeşte asta ? Pedeapsă ? Dreptate ? Dar orice ar fi făcut oamenii aceia, orice ar fi avut de gînd să facă — nici o lege din lume nu justifică tratamentul la care sînt supuşi. Cunoaşte Ministerul de Justiţie ororile acestea ? Nu e vorba decît de puţină omenie, de puţină milă, de cel mai elementar sentiment de caritate, pe care îl ai şi faţă de un cline. Grozăviile acestea care ne fac de ruşine ţara nu mai pot continua. Puţin îmi pasă ce cred aceşti oameni. Puţin îmi pasă dacă ei înşişi sînt oameni cu su-

fletul mutilat de o anumită doctrină, de o anumită dogmă. Nu pot uita că sînt înainte de toate oameni. Qrice ar crede, ei nu încetează de a fi oameni...

Am ales într-adins asemenea pilde, de ce se petrece lingă noi, la Doftana — de ce s-ar putea petrece cu noi, într-una din lumile noi care ni se pregătesc. Pilde caro nu au nevoie de nici un comentar. Care ne dovedesc numai gradul de descompunere în care ne găsim — şi gradul de mutilare la care am putea fi invitaţi, poate chiar de către oamenii care suferă astăzi la Doftana. Suficient ca să ne dăm seama pe ce frumoase culmi de umanitate am ajuns,

18 noiembrie 1934

i

IEREMIA PETRESCU A RĂMAS SINGUR

OÎNT luni de zile de cind nu mai aud nimic de Ieremia Petrescu. Pînă mai acum un an, omul acesta se bucura de stima şi încrederea tuturor elitelor româneşti. Era un bărbat în adevăratul înţeles al cuvintului. Drept. înţelept şi curajos. Atît de curajos incît spunea tuturor lucrurilor pe nume, şi nu o dată era să fie bătut cu pietre. Au încercat să-1 bată şi comuniştii, şi naţionaliştii, şi studenţii şi proletarii. Iubea dreptatea cu atîta sete **incit** a rupt orice prietenie, a lovit în oamenii cei mai aproape de sufletul său, a suferit prosteşte pentru orice greşeală săvîrşită de ai săi. Era mai mult temut decît iubit. Dar avea o sumă de oameni alături de el. Oameni pe care acum nu-i mai are.
Mi se pare că lucrul acesta este trist, grav şi prevestitor de întîmplări nefaste. Au trecut atîtea nenorociri deasupra ţării acestea, dar Ieremia Petrescu şi-a spus întotdeauna cuvîntul, aşa cum ştia el: răspicat, bărbăteşte, omeneşte. Cită alinare n-au

adus vorbele lui în anii înfrîngerii, cîtă nădejde n-a creat el în Moldova refugiului, cit de glorios au strălucit ochii lui în primele adunări de după război. Cei care erau destul de maturi în 1919—1920, îşi aduc şi acum aminte de cuminţenia, entuziasmul şi încrederea în puterile creatoare ale neamului acesta — care străbăteau discursurile lui Petrescu Ieremia (cum îşi spunea el) din acea vreme. Se nădejduia atunci într-o altfel de lume, într-o altă orînduire socială, mai dreaptă şi mai creatoare. Se nădăjduiau atîtea!... Cîte energii nu clocoteau şi-şi căutau matca, pentru buna rînduială a Ţării mari, pentru dreapta ei înaintare. Ce vijelii nu stîrneau atunci — în sufletele elitelor, în sufletele tinerilor, mai ales — cuvintele acestui bărbat, care era om şi român întreg. îşi mai aduce cineva aminte, acum, de ele? De formidabila lor capacitate de entuziasm şi stimulare ?...
Ieremia Petrescu a **Întâlnit** tot mai multe obstacole. Nu în calea *lui,* căci nu voia nimic pentru el şi nu voia să ajungă nimic ; ci în calea cruciadei sale pentru deşteptarea acestei ţări, pentru purificarea ei spirituală şi politică. Obstacole care nu o dată erau să-1 conducă la ocnă. Deşi bietul om nu propovăduia nimic revoluţionar, şi nu slujea interesele nici unei clase sociale. Voia moş Ieremia o ţară dreaptă şi omenească; lupta pentru dezmeticirea conştiinţelor şi pentru exaltarea puterilor creatoare. Dar, oricîte pierderi întîlnea, oricîtă hulire ar fi întâmpinat — Ieremia Petrescu nu a rămas niciodată singur. Găsea întotdeauna o mînă de oameni care să creadă ca el: în ceva mai bun, mai drept şi mai frumos. Şi iată că acum, în cel mai greu an al istoriei noastre de după întregire, Ieremia Petrescu a rămas singur. Singur de tot. Fără familie, fără prieteni, fără urmaşi. A îmbătrînit, dar ochii i-au rămas tot atît de vii, sufletul tot atît de mare. Nici nu mai ştiu prin ce colţ al ţării îşi poartă singurătatea. Inima mi se strînge numai la gindul că omul cel mai întreg şi creerul cel mai masiv pe care 1-a putut crea ţara aceasta, în timpurile acestea — omul ăsta a rămas singur.
Dacă l-aş mai întîlni, nici n-aş şti ce să-i spun. Cum să-i explic uitarea aceasta drăcească, întunericul acesta care ne-a cuprins pe toţi? Oare să fim atît de inconştienţi, atît de criminali, **incît** să nu mai putem crede într-un mesaj pur şi luminos ca al

iui ? Orice sectă şi orice partid politic, orice scriitoraş şi orice elector găseşte încă oameni care să-i asculte şi să-i înţeleagă. Numai leremia Petrescu a rămas singur. Numai în jurul lui rîurile dragostei au secat, căile înţelegerii s-au închis.
Puţin îmi pasă de tragism, de frumuseţea rece şi întunecată a acestei singurătăţi, leremia Petrescu nu era un erou, n-a vrut să pară un erou. Omul acesta este şi vrea să se păstreze înainte de toate un om, creatură întreagă. Şi cînd un om ca el rămîne singur — apoi atunci nu mai e vorba de eroism şi tragism, ci de ruşine pentru ţara în mijlocul căreia trăieşte.
Au fost ceasuri grele, în care leremia Petrescu era violent atacat din toate părţile — dar avea atunci oameni cu care să se înţeleagă, tineri în care să creadă. Astăzi, deşi atacurile s-au rărit, nu mai are pe nimeni. Mă înfior la gîndul că s-ar putea într-o zi să moară, neştiut de nimeni, în vreo margine de sat sau vreo odaie de hotel — şi că în ceasul acela ţara românească ar rămîne mai pustie, mai tristă, pradă tuturor vînturilor. Umblu de multe ori pe stradă şi mi se pare că îl zăresc. Puţin adus din umeri, cu căciulită fumurie pe creştet, cu bastonul greu purtat de o mînă de plugar. Mă cuprinde atunci o bucurie prostească, îmi vine să strig, să alerg după el. Parcă lumea e mai plină cînd trece un om întreg pe stradă. Parcă viaţa îşi capătă un alt sens cînd ştii că se află undeva un om ca el.
Şi totuşi, acum e singur. Singur parcă ar fi creatorul cine ştie cărei opere grandioase şi neînţelese

contemporanilor. Singur ca şi făuritorul unei noi religii, aspre şi tainice. Şi bietul om n-a gîndit şi n-a înfăptuit nimic genial, nimic ezoteric şi fantastic. A trăit printre oameni, a vorbit oamenilor, a vrut să facă ceva din viaţa lui pentru ei. S-a dat întotdeauna întreg. N-a păstrat nimic pentru sine sau pentru ai lui. Şi astăzi îşi primeşte răsplata.
N-aş vrea să mai adaug nimic, din toate cîte trebuie adăugate. Mi se pare, însă, că ne putem aştepta la orice, la oricîte ofensive ale întunericului. România nu mai este astăzi o ţară eminamente agricolă sau o ţară de crize, de lichele, de revoluţii. Nici o formulă veche nu i se mai potriveşte. România este astăzi ţara în care leremia Petrescu a rămas singur.
2 decembrie 1934

SĂ NE ÎNCHIPUIM CĂ...
£/STE un lucru foarte instructiv, şi în acelaşi timp foarte amuzant, să-ţi închipui ce s-ar fi întîmplat dacă anumite personaje ilustre ale lumii moderne s-ar fi născut şi ar fi trăit în ţara noastră. E de la început greu de spus dacă s-ar fi putut manifesta şi ar fi putut crea. Nu mă îndoiesc că un Klages sau Prinzhorn, un Hei-degger sau Häberlein ar fi fost consideraţi drept farsori sau chiar de-a dreptul nebuni. N-ar fi obţinut nici măcar o asistenţă universitară. Cărţile lor filosofice, dacă ar fi găsit bani să şi le tipărească, ar fi fost trecute sub tăcere, apărînd [drept] simple farse, istericale lirisme vagi. (Rezistenţa întîmpinată de profesorul Nae
sau
lonescu din partea filosofiei oficiale şi a universitarilor — este, sper, plină de învăţăminte).
Dar ia închipuiţi-vă apariţia unui Masaryk printre noi. Nu mă gîndesc, Doamne fereşte, la o preşedenţie de republică — ci pur şi simplu la activitatea lui politică. Cum ar fi fost tratat un asemenea om, care nu a acceptat să renunţe o singură dată la •cinstea şi la filosofia lui ? Cum s-ar fi prăpădit de ris deputaţii şi gazetarii de un biet profesor sociolog, care vrea să guverneze ţara ! Cîte caricaturi nostime n-ar fi apărut în revistele noastre, scrise în întregime de oameni peste fire de deştepţi! Ce vorbe de duh nu i-ar fi fost spuse, de către oamenii „practici" ' Ar fi fost insultat şi calomniat ca oricare alt ministru.
Heidegger ar fi fost ironizat la Capsa şi ar fi fost declarat schizofren. Jacques Maritain ar fi avut caricatura pe o pagină întreagă din „Cuvintul liber" (ar fi fost şi el „fascist"). Iar pe Papini l-ar fi întrebat oamenii cîţi bani a luat ca să se convertească ...
Cînd ar fi vorbit Unamuno — românii noştri ar fi spus, clipind din ochi cum numai ei ştiu să clipească: „Face pe nebunul l" Cînd ar fi scris Hamsun o nouă carte, s-ar fi şoptit: „ăsta e ăla care se crede geniu!" Iar despre un Aldous Huxley s-ar fi spus că e un simplu gazetar...
Dar de ce să mergem atît de departe ? Inchipuiţi-vă că profesorul Rădulescu-Motru, cel mai înzestrat şi cel mai realizat

intelectual al generaţiei sale, ar fi ajuns într-o zi ministru în ţara românească. Cred că nu există înjurătură pe care n-ar fi primit-o,, cu toată blîndeţea şi onestitatea sa proverbială.
Oricine se ridică în această ţară a noastră, trebuie să fie murdărit de sus pînă jos. Mentalitatea politicii româneşti nu poate accepta oameni puri, oameni integri. Şi această mentalitate politică a pătruns în toate activităţile, stăpîneşte toate creerele. Nu de ieri de azi, ci de zeci de ani. Prin 1870, Hasdeu era înjurat cumplit că e cumulard şi hoţ. Cîţiva ani mai tîrziu, Cihac „demonstra" în „Convorbiri literare" că Hasdeu e un incult ordinar, un simplu impostor.
Lucrurile acestea au fost foarte obişnuite la noi, de la începutul[1] culturii noastre moderne. Pamfletul politic a fost singurul gen de pamflet cunoscut şi practicat cu pasiune, chiar între savanţi. Cînd doi savanţi români se ceartă, fiţi siguri că fiecare neagă celuilalt orice urmă de ştiinţă. Nu mai e vorba de critică, de ajustare, de completare — ci pur şi simplu de bătaie ca la mahala. Domnul Iorgu Iordan, profesor universitar la Iaşi, a publicat în 1921 în „Arhiva" un studiu în care încerca să demonstreze că domnul Ovid Densuşianu „nu ştie să distingă părţile unei propoziţii, adică nu cunoaşte subiectul, complementul etc, dintr-o propoziţie." Va să zică, domnul Densuşianu este un ignorant pur şi simplu, care n-ar fi trebuit să treacă clasa I secundară. .. Cam asa se face pamflet şi „critică" între filologii noştri.

Dar aceasta nu e o excepţie. Toţi românii fac la fel. Nu există nici un fel de jenă, în faţa unor anumiţi creatori, a unor oameni care şi-au făcut, cel puţin la o anumită vîrstă, dovada capacităţii lor. Poţi şti cît de multe lucruri, poţi descoperi cît de multe adevăruri, poţi ajunge cît de sus în stima elitelor — nimeni nu reacţionează, totuşi, cînd eşti terfelit, eşti anulat sau calomniat.
Cine a fost mai mult calomniat în ţara românească decît profesorul Iorga ? Nimic din cîte a făcut N. Iorga pentru noi — nici munca lui, nici profetismul lui, nici geniul lui — nimic nu 1-a putut înălţa deasupra noroiului, nu 1-a putut imuniza contra atacurilor şi calomniilor.
Mă întreb cîteodată ce trebuie să faci în România ca să-ţi poţi convinge|semenii că ai făcut într-adevăr ceva. Şi că ar fi o infamie să fii atacat şi murdărit... Cred că orice ai face, e inutiL Acelaşi noroi te aşteaptă, ca şi pe cel din urmă dintre tîlhari. în>

privinţa aceasta, există o perfectă unitate de opinie în România Mare.. .
Şi cu toate acestea, ăştia sîntem şi cu asemenea material uman trebuie să facem un om nou. Să nu disperăm niciodată. Este cu atît mai aprigă misiunea noastră, cu cît românii sînt mai deştepţi! Şi sînt teribili de deştepţi şi de independenţi. . .
15 decembrie 1934

ROMÂNI DEŞTEPŢI ŞI NEMULŢUMIŢI

Jr ÎNĂ acum cîţiva ani, lumea se plîngea că nu, se scrie mult» că apar prea puţine cărţi pe sezon, că nu avem decît o jumătate duzină de scriitori activi. Ultimii doi ani au schimbat lucrurile din temelie. Din şase scriitori „activi", avem treizeci. Din zece cărţi tipărite pe sezon — avem o sută. Dar faptul acesta, departe de a satisface pe cineva, a nemulţumit aproape pe toată lumea. Mai întîi pe scriitorii de tiraj; care cred că, astfel, publicul cititor se distribuie în prea multe porţii. Apoi, pe editori; care nu mai pot desface zece mii de exemplare dintr-un scriitor „lansat", într-o singură lună — şi sînt siliţi să facă la fel ca toţi editorii din lume, să aştepte adică o epuizare lentă a unui stoc însemnat de cărţi. In al treilea rînd sint nemulţumiţi librarii; care primesc prea multe cărţi în depozit, nu mai ştiu pe care s-o recomande întîi, se află în faţa unor nume noi, şi se trezesc cu totul zăpăciţi într-o literatură pe care n-o aşteptau.
Tot atît de nemulţumiţi sînt cititorii, criticii literari, oamenii de pe stradă, tinerii deştepţi. Toţi au adus obiecţiile lor personale în acest proces de „inflaţie" al literaturii româneşti actuale. Toţi spun: „E o avalanşă de cărţi! E ceva de speriat! Nu te mai poţi ţine la curent! etc, etc."
In fond, pentru cineva care cunoaşte cit de cît producţia anuală de cărţi din orice altă ţară din lume, cifrele pe care le ■atingem noi nu sînt deloc înspăimîntătoare. De-abia încep să se apropie de un minim necesar unei ţări sud-americane. Dacă se

găsesc oameni care să se sperie, asta se datoreşte carantinei *im* care am fost ţinuţi pînă în 1930, cînd se scria un roman pe an şi scriitorii tineri nu-şi puteau găsi editori decît prin miracole. Se publică zece cărţi pe săptămînă ? Ei, şi ? Lasă să se publice şi o sută. Tot se vor găsi cîţiva cititori pentru fiecare din ele. ©rice carte apărută în România, oricît de „comercială" ar fi ea, tot este un act de afirmare spirituală. Da, de afirmare spirituală; nu pentru d-ta care ştii destulă carte, nici pentru duduia care nu> mai citeşte decît poeţi consacraţi — ci pentru vreun funcţionar care n-a cunoscut niciodată viciul lecturii, pentru vreun ofiţer de provincie căruia îi va cădea din întîmplare în mină. pentru vreun învăţător, un seminarist, un muncitor. Nu e vorba da *creaţie,* de *valoare;* ci de funcţia ofensivă pe care o are *orice* carte, de oricine ar fi ea scrisă. Nu cred într-o acţiune negativă a cărţilor proaste sau mediocre. Ele nu păcălesc pe nimeni dintre cei avizaţi. Se găsesc întotdeauna, în gradul de cultură în care ne aflăm, cîţiva oameni care să înceapă a iubi literatura printr-o carte proastă. Mai tîrziu se vor descurca singuri. Deocamdată, este îmbucurător faptul că încep să practice acest viciu al lecturii.
Dar cîte din aceste cărţi sînt într-adevăr bune ? Foarte puţine, desigur; poate, chiar nici una. Dar unde aţi mai văzut o literatură tipărind numai cărţi bune ? Unde aţi mai întîlnit un public care să ajungă direct la cărţile bune ? Nu, domnilor, cărţile bune au nevoie de sute de cărţi mediocre care să le

susţină, să le alimenteze, să le facă posibilă înflorirea — tot aşa după cum frunzele veştede cad şi se transformă în humă, ca să poată nutri un ghiocel din primăvara viitoare. Papini şi Pirandello au crescut pe Grazzia Deledda şi Zuccoli. Virginia Woolf a avut nevoie de o serie de eşuări şi mediocrităţi antemergătoare — ca să-şi creeze publicul de elită care o susţine. Numai copiii geniali — pe care, spre binelfr acestei ţări, îi doresc cît mai rari — debutează în literatură cu Gide şi Mallarme. Toţi ceilalţi încep cu Andre Theuriet, Bourget şi Paul Geraldy. Aşa şi trebuie. Mediocritatea îşi are rolul său pedagogic foarte precis. Că cei mai mulţi lectori se opresc la Bourget, este cu totul altă poveste.
.. .Astfel stînd lucrurile, nu înţeleg deloc panica asta generală în faţa „avalanşei" de cărţi româneşti. Nimeni nu se gîndeşte că rolul celor mai multe dintre ele este să alcătuiască huma viitoarei literaturi româneşti. Humă absolut necesară; căci pe piatră nu poate creşte niciodată nimic.

Se scrie mult? Ba deloc. Se scrie *repede* — ceea ce este cu totul altceva. Balzac publica patru-cinci cărţi pe an, pe care le lucra însă zi şi noapte. Strindberg a scris zece vloume în trei ■ani — dar era să înnebunească la urmă. Un scriitor nu trebuie întrebat: cîte cărţi scrie? Ci: în cit timp le scrie, la ce intervale, lucrînd cîte ceasuri pe zi. Ceea ce contează nu este numărul paginilor scrise pe an, ci viaţa care s-a stins în tine cu fiecare pagină scrisă. Sînt scriitori care mor la treizeci de ani, şi alţii la optzeci. Asupra acestui fapt nu s-a gîndit nimeni, după cîte ştiu.
25 decembrie 1934 — 10 ianuarie 1935;

SUS INIMA, SCRIITORI ROMÂNI!
— Bir pe literatura —

ÎNCEPÎND acest articol, am impresia că ni s-a făcut o farsă sinistră, şi că în loc de a se scrie „serios" ar trebui să păstrez tot timpul un ton de glumă. Este fără îndoială cea mai sinistră farsă a Statului Cultural românesc — nu prin suferinţele pe care le provoacă, ci prin cinismul sau inconştienţa cu care a fost pusă la cale.
Este vorba despre ultima măsură pe care „Statul" a luat-o pentru promovarea culturii: anume, impozitul pe scris. Incepînd cu acest an — anul cind nouăzeci şi trei de scriitori bulgari sînt ajutaţi să-şi ridice case, plătind aproximativ trei mii de lei pe an — scriitorii români vor da bir 9 la sută din magnificile lor venituri literare. In anul cînd Ungaria a votat credite speciale pentru „ajutorarea oricărui intelectual care poate încă să scrie", în anul cînd Kemal Paşa a inaugurat premiul Kopruluzade Mehmed Fuad pentru literatură, în anul cînd Mexico studiază legea pentru „evitarea şomajului lucrătorilor intelectuali" şi acordă fără umilinţe ajutoare scriitorilor şi gazetarilor loviţi de

criză — în acelaşi an, Statul Român obligă pe scriitori să plătească impozitul de 9 la sută din drepturile lor de autor!
Stai şi te întrebi dacă nu cumva toţi oamenii care cîrmuiese astăzi ţara şi-au pierdut minţile. Ce vrea să realizeze Ministerul de Finanţe prin acest nou impozit? Sumele care se încasează anual: pentru drepturi de autor, nu întrec cinci milioane de lei. (şi încă!...). „Statul" ar cîştiga deci vreo 450 000 lei. O jumătate de milion de lei, care se ia din şvarţul scriitorului, din bucata lui de pîine, din biletul lui de tramvai. Asta e tot.
Nu mă revoltă cele cîteva mii sau sute de lei pe care fiecare-dintre noi va trebui să le cedeze Ministerului de Finanţe. Mă revoltă cinismul cu care a cerut şi justificat acest nou bir. Credeam[1] că domnii aceia care pun ţara la cale au să aibă cel puţin decenţa să nu pomenească nimic de „scriitorul român". Atîtea grozăvii şi atîtea insulte se leagă de această nefericită clasă de cetăţeni români, încît îmi închipuiam că domnii de sus vor avea cel puţin, prudenţa să o lase în plata Domnului. Tuberculoza şi inaniţia,, ratarea şi nebunia şi-ar fi făcut datoria înainte.

Dintr-odată, Ministerul de Finanţe a descoperit că „scriitorii'[L] sînt în acelaşi timp şi cetăţeni români. Şi după cum se ia bir pe-brînză şi pe cremă de ghete — e logic să se ia bir şi pe poezie, nuvelă sau roman. Într-adevăr că e logic, dar şi cit e de imprudent ! Cîte obligaţii îşi asumă Statul Cultural prin aceşti nefericiţi 9 la sută din drepturile de autor! Pentru că, să ne gîndim o clipă-Nici un scriitor român nu trăieşte din scris. Toţi au diverse lefuri,, diverse slujbe — asupra cărora Statul îşi ia cuvenitele lui impozite. Datoria de cetăţean şi-o face, deci, şi scriitorul. Noul impozit,, aplicat asupra drepturilor de autor este un impozit în plus; care se referă, aşadar, la funcţiunea lui de scriitor, nu de cetăţean. Faţă de „cetăţeni", Statul îşi face datoria (cel puţin, aşa are aeruî să afirme). Dar faţă de „scriitori" ce datorie îşi face ?

""Cetăţenii au nevoie de pompieri, de drumuri, de apărare,, şi aşa mai departe. Dar scriitorii au nevoie şi de altceva. Au nevoie de biblioteci puternice — şi nu sînt. Au nevoie de călătorii în, străinătate — şi nu le pot face. Au nevoie de linişte — şi nu au unde s-o găsească. Au nevoie de legi pentru apărarea literaturii naţionale — şi la ele nu se gindeşte nimeni. Lista poate continua.

Pînă acum, „scriitorii" erau trecuţi cu vederea. Puteau crăpa pe stradă, puteau muri în mansarde — şi Statul închidea ochii. Avea el destui „intelectuali" pe cap. Avea mai întîi gazetarii»,

care sînt intelectuali şmecheri şi ştiu cui să ceară. Avea atîţi directori de reviste, care pompau (şi spre slava ţării acesteia continuă să pompeze) milioane. Avea apoi o serie întreagă de şantajişti: şantajistul-poet, şantajistul-polemist, şantajistul-ideo-îog, şantajistul-frenetic — şi aşa mai departe. Toţi aceştia erau „ajutaţi" de Stat nu pentru virilităţile lor primejdioase, nu pentru vocile lor electorale, nu pentru dosarele lor cu intimităţi — ci erau ajutaţi, dragă Doamne! pentru că le ieşise numele de „scriitori".

Deschideţi orice buget, al oricărui minister. Veţi găsi sume impresionante pentru „litere şi arte". Vă rog să verificaţi, însă, numele. Poate că sînt şi oameni de treabă printre ei; unul are dinţi de aur, altul ştie să cînte pe nas, altul şi-a scrîntit piciorul <;înd era mic. Dar pentru Dumnezeu, asta nu înseamnă că scriitorul român este ajutat de Stat. Asta înseamnă, cinstit: ajutorarea şantajiştilor, a lichelelor, a învîrtiţilor, a tuturor lepădăturilor unei societăţi dezorganizate. Deci să nu ni se răspundă că Statul are grijă de scriitori pentru că stau însemnate la buget nenumărate sume pentru „litere şi arte". Ştim noi despre ce litere ■este vorba.

Pentru scriitorul cinstit, pentru scriitorul de provincie mai ales — Statul n-a făcut nimic, dar absolut nimic. Dacă n-ar fi fost un ministru de agricultură care să dăruiască un castel (la Sîmbăta de Sus), dacă n-ar fi intervenit darul regal din Buşteni — nici un scriitor n-ar fi izbutit să-şi petreacă vara afară din oraş. Sau ar fi izbutit sub nume fals...

Bănuieşte vreunul din autorii legii lui 9% ce obligaţii a contractat acum Statul faţă de scriitori ? Aceleaşi obligaţii pe care le exercită şi în Ungaria, şi în Bulgaria, şi în Uniunea Sovietelor: de a pune la îndemîna scriitorului mijloace prompte de lucru ((biblioteci, case de odihnă, călătorii etc), de a le asigura (prin bibliotecile populare, ce cad direct în sarcina Statului) un minimum de venit anual, de a-i ajuta să-şi facă locuinţe proprii, plătind rate minimale (aşa cum se întîmplă cu scriitorii bulgari — şi, la noi, cu funcţionarii Băncii Naţionale), de a plăti întreţinerea -scriitorilor bolnavi, de a le găsi de lucru prin înfiinţarea editurilor ■de stat etc.

Toate acestea sînt cereri drepte şi necesare. Acum, nu ni se mai poate răspunde, zeflemitor: „Statul nu are nevoie de scriitori!" Cu voie sau fără voie, trebuie să aibă. Pentru că plătim bir

pe scris. Pentru că renunţăm, la cafea sau la ţigări, ca să vărsăm 9% în visteria statului. Şi ce face Ungaria sau Bulgaria pentru scriitorii lor — trebuie să facă şi România pentru ai ei, căci de acum înainte plătesc bir, şi au drept prin lege să ceară.

Ungaria are un birou special de traduceri din scriitorii unguri, pentru străinătate. Mexico plăteşte lefuri scriitorilor şomeri. Rusia promovează orice nou talent literar, cu o dărnicie care ar face gelos chiar pe Mihail Sadoveanu. Şi exemplele pot continua. Toate acestea le vom cere şi pentru noi. De-aia dăm bani. Municipiul va fi obligat să înfiinţeze urgent o bibliotecă, cu toate cărţile şi revistele care interesează pe un scriitor şi îl ajută în munca lui de creaţie. Scriitorul român nu-şi va mai cumpăra personal aceste cărţi şi reviste — ci va face ca şi camaradul lui bulgar sau german: le va citi la bibliotecă. Căci pentru cărţi şi reviste a cedat el 9% din drepturile sale de autor — nu pentru

buzunarele politicienilor. Şi să nu ni se spună că „nu sînt bani" — pentru că de acum înainte nu mai sîntem paria societăţii, nu mai sîntem visătorii şi inutilii cîntăreţi ai lumii cumsecade, ci ne putem mîndri că produsele noastre au ajuns tot atlt de necesare Româniej ca şi brinza şi postavul...
... Domnule ministru de finanţe, domnule ministru, nu era mai bine să laşi pe scriitori să lupte singuri cu sărăcia şi tuberculoza lor? înţelegi d-ta cîte drepturi şi-au cîştigat deodată ei, renunţând la biata lor cafea cu lapte ?!...
13 ianuarie 1935

VIITORUL INTELIGENŢEI ? ...

JN U cred să fie operaţie mai pasionantă şi mai riscantă decit o definiţie a inteligenţei. Fireşte, o definiţie care să nu se justifice de-a lungul a 300 de pagini cît are o carte de filosofie. Nu poate fi vorba, aici, de a susţine anumite teze asupra funcţiunii inteligenţei, asupra realităţii cunoaşterii etc. Să ne mărginim numai la accepţia curentă a acestor cuvinte: „inteligenţă" şi „inteligent".

Să trecem peste vulgaritatea şi (pentru cultura românească) tragedia noţiunii de „băiat deştept". Deşteptăciunea nu mai păcăleşte astăzi pe nimeni. Am ajuns chiar excesiv de avizaţi. Cum deschide cineva gura îi spunem: „băiat deştept!" — şi trecem mai departe. Chiar dacă, puţine secunde după aceea, l-am fi lăsat să vorbească, „băiatul" ar fi spus o prostie care l-ar fisalvat. Să vedem, deci, ce se numeşte în epoca noastră, şi mai ales în limba noastră, inteligenţa şi omul inteligent. S-a spus: acei care pricepe lucrurile aşa cum sînt: acela care recunoaşte un fapt folosindu-se de fragmente; coincidenţa formală cu realitatea etc. Cît ar fi ele de vagi, fiecare dintre aceste definiţii populare cuprind
0 bună parte de adevăr. Căci, într-un cuvînt, inteligenţa poate fi denumită *tehnica aplicării la obiect.* Este o definiţie minimă, căreia
1 se pot aduce oricîte completări — dar din care nu se mai poate reduce nimic.
Cum nu ne interesează, acum, definiţiile, să o acceptăm pe aceasta şi să vedem ce-am putea face cu ea. Tehnica aplicării la obiect pare, la început, ceva foarte simplu şi pe care fiecare dintre noi îl are din belşug. De la rezolvarea unei probleme de aritmetică pînă la înţelegerea politicii internaţionale — toţi ne aplicăm la „obiect"; adică lucrăm cu numere în primul caz, şi lucrăm cu fapte politice în cazul al doilea. Toţi ar trebui să fim, aşadar, foarte inteligenţi. Şi cu toate acestea, numai o parte infimă dintre noi se apropie într-adevăr, *cu inteligenţă,* de problema aritmetică; şi numai foarte puţini înţeleg *real* problema de politică internaţională. Veţi răspunde: pentru că numai puţini s-au *ocupat* cu matematicile şi cu politica internaţională. Foarte exact. Şi numai aceştia, puţini, cunosc *obiectul,* numai aceştia au şansa să facă ceva cu el.
Nu vă pripiţi să spuneţi că e vorba de o „specializare" sau mai ştiu şi eu ce. Nu ştiu prea bine ce-ar putea însemna „specializare" şi „specialist". Ştiu însă că nu poţi înţelege nimic dintr-o ştiinţă dacă nu ii cunoşti, în prealabil, obiectul. Lucrul acesta pare un truism. Şi totuşi, cît de puţini oameni ii realizează! Cîţi istorici nu înţeleg pină la moarte ce înseamnă istoria, cîţi lingvişti habar n-au ce înseamnă limba, cîţi naturalişti nu ştiu ce să facă cu observaţiile şi experienţele lor! Nu e vorba, deci, de „specializare". Poţi fi oricît de „specializat" şi cu asta nu faci un pas înainte în inteligenţă.

A cunoaşte „obiectul" unei ştiinţe nu înseamnă numaidecît a fi versat în acea ştiinţă. înseamnă, însă, că te poţi mişca oricînd pe planul ei, că ştii cum s-o situezi în economia cunoaşterii generale, înseamnă, mai ales, că nu vei cădea niciodată în păcatul confuziei planurilor — păcat în care cad chiar „specialiştii" (interpretarea sociologică a fenomenului estetic, interpretarea sexuală a istoriei etc. Autorii acestor monstruozităţi sînt cîteodată foarte •erudiţi „specialişti"; cărora le lipseşte, însă, inteligenţa, singura care te poate apăra de o confuzie a planurilor).
Se poate vorbi, deci, de inteligenţă numai atunci cînd orientarea către obiect este sigură. în nici un caz nu se poate vorbi ■de inteligenţă la omul de pe stradă, care nu cunoaşte nici un „obiect" precis. Acest om poate fi viclean, dezgheţat, şmecher, prudent; poate fi chiar înţelept — ceea ce valorează de o mie de ori mai mult decît o inteligenţă — dar nu e inteligent. Obiectele gîndirii lui sînt confuze, nesigure, schimbătoare; actul gîndirii sale este automat (ca în cazul „gîndirii" matematice la majoritatea oamenilor care fac mecanic o serie de operaţii matematice fără să le înţeleagă). El „gîndeşte" prin

proverb, ca ţăranul.
Nu cred că se mai poate vorbi astăzi, în stadiul de cultură în care ne aflăm, de o inteligenţă spontană, adică nesusţinută de obiecte, neimplicînd o tehnică prealabilă. Un copil inteligent este, cum s-a convins toată lumea, numai o promisiune. Inteligenţa începe să funcţioneze real numai după ce un număr oarecare de obiecte au fost asimilate organic de conştiinţă. în alte epoci de cultură — bunăoară în antichitate, sau acum în sfera culturilor Turale — această asimilare se face firesc în preajma maturităţii. Cît de paradoxală ar părea afirmaţia aceasta, era mult mai uşor să fii inteligent în Grecia veche decît este astăzi. Numărul obiectelor cunoaşterii era limitat, atunci; şi, mai ales, era accesibil prin însuşi stilul de viaţă grec. Nu e vorba de *cultură,* de informaţie etc.; ci pur şi simplu de inteligenţă, adică de tehnica aplicării la obiect. Gîndiţi-vă că „obiectul" estetic, geometric, politic etc. — era la îndemîna tuturor în Grecia veche. Erau şi atunci foarte mulţi proşti, fireşte; care aveau obiectele în preajma lor şi nu le înţelegeau pentru că nu-i ajutau puterile. Dar foarte puţine inteligenţe se ratau în Grecia. Stilul lor de viaţă era astfel crescut încît orice inteligenţă se aplica firesc la toate obiectele cunoaşterii, odată cu maturitatea.

în cazul culturii noastre europene, o confuzie a fost fatală inteligenţei. Şi anume: credinţa absurdă că un om nu se poate ţine la pas cu toată cunoaşterea. Dar nici nu e vorba de „toată cunoaşterea", lucru ce a fost imposibil chiar în Grecia veche pentru majoritatea oamenilor. E vorba de a te familiariza cu toate *planurile cunoaşterii;* de a şti, cu alte cuvinte, ce înseamnă cunoaşterea matematică, metafizică, istorică, ştiinţifică, estetică etc. Noi am răsturnat operaţia de cunoaştere şi credem că dacă, timp de 11 sau 12 ani învăţăm pe copii toate ştiinţele lumii, le construim în preajma tinereţii o „cultură generală". Dar e evident că în aceşti 11 sau 12 ani o inteligenţă de-abia începe să se deştepte, şi toată „cultura generală" adunată la ieşirea din liceu nu a slujit decît să generalizeze automatismele. Ceea ce toţi copiii fac cu operaţiile aritmetice în clasa [a] patra primară (aplicîndu-le automat, fără să le înţeleagă), tot aşa fac bacalaureaţii cu „cunoştinţele generale". Le aplică automat în viaţă un an şi, spre fericirea speţei omeneşti, le uită. Dacă, printr-un miracol, asemenea „cunoştinţe generale" ar fi păstrate intacte toată viaţa — am trăi cel mai despotic sub-doctism imaginabil.
Nu e posibilă o „cultură generală" fără inteligenţă; singura care poate merge direct la obiect. Şi ţara românească, alături de întreaga lume modernă, este stearpă în asemenea „cultură generală" (termen inadecvat, care ar putea fi înlocuit cu „umanism" sau „universalism") pentru că este stearpă în inteligenţe. Un om ajunge o inteligenţă eficientă numai după ce poate să se mişte liber pe toate planurile cunoaşterii. Asta nu înseamnă, repet, a cunoaşte tot; lucru imposibil şi ridicol. înseamnă, însă, a nu confunda planurile şi valorile; a nu explica o operă de artă prin, foame, un fapt religios prin sex, un fapt biologic prin chimie, uni eveniment istoric prin poziţia stelelor etc.
Ceea ce caracterizează epoca noastră este însă această confuzie-totală a planurilor. Totul se explică prin altceva decît prin ceea ce trebuie. Este un fals-misticism, un profetism laic, un fanatism semidoct, care s-ar putea prevala de oricare dintre funcţiunile naturale ale omului, numai de inteligenţă nu.
Inteligenţa nu poate fi parţială, fragmentară. Dacă un om dă dovadă de multă luciditate în analiza stărilor sale sufleteşti, dar e ferm convins că asta e ua fenomen economic — omul acela e lucid, dar nu inteligent. Dacă altul vorbeşte despre istorie şi economie politică referindu-se precis la obiect, dar e convins că religia e o invenţie a popilor, sau că

filosofia e un joc verbal — acest om poate fi numit un om abil sau informat, dar nu inteligent.
Nimeni nu poate fi scuzat că e inteligent într-un loc, şi prost în altul; că e inteligent pe trei planuri ale cunoaşterii, dar imbecil pe al patrulea. Cum am mai spus. inteligenţa e o funcţiune organică, ea nu poate funcţiona fertil decît dacă se aplică precis la *toate* obiectele cunoaşterii, obţinind astfel o coordonare proprie a acestor obiecte, creînd ceea ce se numeşte „stilul" unei personalităţi. Altminteri — împiedicată de a se aplica asupra unor anumite obiecte — se usucă, se automatizează şi piere. Nici măcar geniul nu scuză abaterile sau anorganicul unei inteligenţe. Ştiu că Einstein e genial. Nu ştiu, însă, dacă e şi inteligent. în alte limbi (de pildă engleza şi italiana) expresia de „genial" se întrebuinţează mult mai des decît in limba noastră, unde ea e consacrată lui Eminescu şi îndeobşte morţilor. Ar trebui, totuşi, să uzăm cu mai multă încredere de asemenea expresii. Căci, fără nici o ironie, sînt la noi mai mulţi oameni geniali decit inteligenţi. Cum noi nu avem nici un corectiv, numim

inteligenţi oameni care adeseori sînt plini de calităţi, dar care nu prea au de-a face cu inteligenţa.
Să ne înţelegem. Nu cred că inteligenţa e indispensabilă creaţiei artistice sau descoperirilor ştiinţifice, după cum nu e necesară, astăzi mai ales, vieţii sociale. Există şi alte valori spirituale în afară de inteligenţă. Inteligenţa, însă. are cea mai nobilă misiune: aceea de a cosmiza datele experienţei umane. Prin această funcţie a ei — de coordonare, de armonizare, de organici-tate — imită cel mai frumos gest din lume: creaţia plenară, creaţia totală, cosmizarea. Evident, această „creaţie" a inteligenţei nu se obiectivează necesar, ca celelalte creaţii propriu-zise, artistice. De aceea şi valoarea inteligenţei nu se poate apropia de valoarea creaţiei artistice, de pildă. O inteligenţă perfectă este un lucru rar, care înnobilează condiţia umană — dar care numai incidental se realizează obiectiv.
Vorbesc deci fără o prea hotărîtă deznădejde de raritatea inteligenţelor în epoca noastră. Totul a fost potrivnic inteligenţei în lumea modernă. S-a promovat munca în locul inteligenţei; s-a promovat geniul; s-a creat superstiţia „adîncimii", a „fineţii", a „originalităţii", a „noutăţii" — şi fiecare dintre acestea au fost un obstacol în plus în calea realizării plenare a inteligenţei. Nicăieri în istoria lumii nu întilnim o a doua epocă in care inteligenţa să fie mai grav abătută de la obiectele ei (decadenţa estetică şi meta-

fizică de la mijlocul secolului trecut nu se poate compara cu nimic; imaginea omului despre sine a atins atunci cel mai scăzut nivel posibil). După atîtea generaţii de sentimentali, pozitivişti, filologi, istorici, psihologi, şi — acum în urmă — economişti, este foarte greu să mai ceri inteligenţei să-şi cunoască obiectele. Am gîndit cu vehemenţă pe principii, pe ipoteze, pe instincte şi pe cuvinte. Acum, culegem roadele.
Şi totuşi lumea a mers înainte; s-au creat opere de artă şi s-au făcut importante descoperiri ştiinţifice. încă o dovadă că inteligenţa, dacă a fost cîndva, la începuturile istoriei umane, indispensabilă evoluţiei — a ajuns astăzi mai puţin obligatorie. Automatismele cerebrale îşi fac cu prisosinţă datoria; schemele mentale satisfac orice dorinţă de cunoaştere; cuvintele păstrează-aceeaşi putere de sugestie şi o propoziţie trece cu acelaşi succes drept o judecată reală. Toate acestea ne explică şi mai mult raritatea inteligenţei în epoca noastră. Se găsesc mai lesne o duzină de genii, decît o duzină de oameni care să nu confunde planurile realităţii, să nu facă chimie în artă şi artă în metafizică.
Toate semnele timpului ne îndreptăţesc să credem că inteligenţa — cel puţin în adevăratul şi originalul său înţeles — nu va. renaşte prea curînd în istoria Europei. Dimpotrivă; pseudomisti-cismul şi cripto-spiritualismul contemporan sînt cele mai seducătoare crainice ale barbariei. O barbarie mult mai cumplită decît simpla invazie de sînge sălbatic de la sfîrşitul lumii vechi. O barbarie mentală care va reduce ultimele rudimente de inteligenţă la scheme mentale. (Ce sînt altceva* teoriile prin care marxismul, bunăoară, explică arta, etica, filosofia, religia?).
Este adevărat, împotriva acestor grave şi criminale confuzii de planuri (spiritul = sex; spiritul = luptă de clasă: spiritul = sînge) se ridică astăzi chiar ştiinţa. întoarcerea ia realism şi reafirmarea autonomiei spiritului sînt, astăzi, două poziţii cîştigate de ştiinţă. Ele slnt, in acelaşi timp, şi bazele oricărei inteligenţe. De la ele se poate pleca oricînd. Dacă nu pentru a realiza acea inteligenţă atît de oropsită de lumea modernă, cel puţin pentru a-i păstra amintirea.
Dar aş vrea să ştiu cîţi dintre noi mai pot face. astăzi, acest lucru...
2G ianuarie 1935

NOUL BARBAR

1 OŢI tacticienii sînt de acord că, lntr-un viitor război, popu-îaţia urbană va emigra în mase largi către sate, mai ales In munţi. Viziunea aceasta a grupurilor umane părăsind oraşele, străbătind disperate cîmpurile, terorizate de gaze, de bacili, de bombe aeriene — •ne aminteşte ceva. Ne aminteşte invazia barbarilor în Europa. Nu este vorba de asemănarea inevitabilă între toate formele războiului, de pretutindeni şi de totdeauna. De cind se poartă războiul în meleagurile europene, numai două forme conduc necesar la emigraţia populaţiei urbane: invazia barbarilor (printrecare, fireşte, trebuie să socotim şi expediţiile punitive ale turcilor) şi războiul chimic, războiul aerian, al „razelor morţii" etc. Asemănarea de structură dintre aceste două momente istorice — -atît de deosebite, totuşi, sub alte

aspecte — este semnificativă. Lupta contra „populaţiei civile", cum se spune în manualele moderne de război, este în acelaşi timp lupta contra vieţii civile. Adică suspendarea, dacă nu atrofierea, funcţiunilor esenţiale organismului social: civilitatea, conştiinţa valorilor, omenia.
Dar nu numai In ceea ce priveşte viaţa civilă războiul viitor şi epoca imediat următoare se aseamănă cu vremea năvălirii barbarilor. Punctele de coincidenţă sînt mai numeroase. Suspendarea înţelegerii dintre oameni prin imprimarea violentă a formulelor şi a clasificărilor, va fi aceeaşi. „Roman" şi „barbar", ^atunci; „proletar" şi „burghez", „arian" şi „nearian", acum. Sîngele (rasa) şi clasa socială vor fi formulele prin care lumea se va împărţi din nou în două, ca şi la începutul Evului Mediu. Atunci, exista cel puţin idealul universalist al creştinătăţii, al comunităţii oamenilor mîntuiţi. Acum, un asemenea ideal nu poate exista; căci rasa nu se poate schimba, iar conştiinţa clasei sociale se pierde numai după cîteva generaţii.
Lumea nu se va mai înţelege pe planul valorilor supreme, spirituale. Aceste valori spirituale nu mai sînt universale; ele încep să aparţină unei anumite rase, sau unei anumite clase sociale. Adevărul, Frumosul, Binele — şi-au pierdut majuscula. •Ele au căpătat în schimb carne şi sînge. O operă de artă, un adevăr
real, un fapt caritabil — nu sînt justificate şi valorificate decît în cadrul unei anumite comunităţi, de sînge sau de legături sociale. Am făcut exact două mii de ani înapoi. Economia spirituală a Creştinătăţii nu mai poate funcţiona; in locul ei se instaurează, matriarhatul german şi tribul sovietic, cu o economie specifică şi o spiritualitate specifică. Piine nu vor mai mînca decît arienii (în matriarhatul german) şi proletarii (în tribul sovietic). De asemenea, „idei" nu vor mai putea avea decît acei care cunosc pe de rost formulele magice ale economiilor respective.
Pasul făcut prin instaurarea acestui nou sistem economico-spiritual este considerabil. In tribul Warramunga numai acel care ştie că pasărea kakatoes este totemul eficace, poate mînca şi se poate împreuna în voie. Iar şeful spiritual al tribului este tocmai omul care poate imita ţipătul aspru al păsării kakatoes (în aşa fel, încît să nu fie confundat cu al altei păsări). Tot aşa, în Rusia Sovietică, numai acela care ştie şi afirmă că Marx'şi Lenin sînt singurele totemuri eficace este liber să mănînce şi să se împreuneze. Iar şeful spiritual al tribului ajunge numai acela care poate imita ţipătul totemurilor (în aşa fel încît să nu fie confundat cu al altor totemuri, duşmane). Antropologia ne ţine la dispoziţie şi alte exemple pentru luminarea noii economii şi-spiritualităţi care ni se făgăduiesc din mai multe părţi deodată. Dar am ajuns prea departe. Să ne reîntoarcem la Evul Mediu.
Noii magicieni ne spun răspicat: „Lumea se împarte în două!" Fiecare magician are un conţinut divers pentru această împărţire. Unul spune: „Lumea se împarte în clase sociale". Altul crede că „Lumea se împarte în arieni şi nearieni". Un al treilea: „Lumea se împarte în noi şi voi". Observaţi că această diviziune este în strînsă legătură cu magia simpatică. Este un nou fel de a înţelege „participarea". Pe vremuri, este adevărat, se încercase clădirea unei imense comunităţi sociale prin participare la Christos şi la civilizaţia greco-romană. Se cerea omului o solidarizare cu esenţele superioare, adelice, ale speţei sale. Acum, i se cere solidarizare cu un anumit totem sau cu o anumită economie.
Lumea s-a împărţit întotdeauna „în două". S-a împărţit în proşti şi deştepţi, în răi şi buni, în oameni şi ne-oameni. Toate religiile, toate revoluţiile spirituale, toate eforturile de înaintare ale speciei omeneşti — şi-au asimilat această împărţire. Lumina şi întunericul au fost totdeauna în luptă pe pămint, şi tot aşa inteligenţa cu prostia, binele cu răul, omenia cu nebunia. Acestea

sînt împărţiri reale, supra-istorice, şi supra-biologice. Lumea •noastră însă, nu mai admite asemenea împărţiri supra-istorice şi supra-biologice. Ei vor să lege totul de biologie (rasă) sau de istorie socială (clasele). In cadrele aceleiaşi comunităţi de sînge sau de clasă socială totul e adevărat, bun şi uman. Cei care participă la comunitate sînt inteligenţi, caritabili şi umani prin însăşi magia participării. Totul depinde de eficienţa totemului pe care ■îl porţi şi de precizia cu care imiţi ţipătul păsării kakatoes...
...Ce are de făcut, acum, intelectualul tînăr? Trebuie să opteze, repede, pentru unul din totemurile care sînt pe piaţă. Nu mai e timp pentru primeniri interioare, pentru purificarea şi fortificarea sufletului, pentru promovarea binelui, a inteligenţei şi a omeniei. Auziţi ţipătul păsării kakatoes ? Atunci, învăţaţi-1 bine şi imitaţi-1 cu grijă. Nu cumva să fie confundat cu al altei păsări.
27 ianuarie 1935

CUM SE CONSOLIDEAZĂ STATUL CULTURAL

\J DUZINĂ de articole critice, ironice sau vehemente, o adunare extraordinară a S.S.R.-ului, o interpelare a d-lui I. Pillat, la Cameră — şi scandalul birului pe scris s-a potolit. Pînă acum, nu se ştie încă dacă Ministerul de Finanţe va renunţa la impozitul de 9 la sută pe scris, impozit care în urmă s-a dovedit că este aproape 13 la sută. Ce se ştie, însă, e că anumiţi editori s-au grăbit să oprească din drepturile de autor, şi probabil vor continua să reţină „cota'" pînă la noi ordine. In timpul acesta, scriitorii au început s-o lase mai moale. în loc să continue o campanie de presă documentată şi demnă, aşteptă hatîrul d-lui ministru de finanţe. Şi dacă birul pe scris va fi îndepărtat, scriitorii vor fi fericiţi ca şi cum li s-ar fi făcut o mare concesie. Vor uita insulta şi-şi vor duce înainte necazurile.
Mă gîndesc ce s-ar fi întîmplat dacă Ministerul de Finanţe •ar fi atacat legea prin care clădirile noi sînt scutite de impozite

timp de 10 ani, sau dacă ar fi desfiinţat trustul hîrtiei. Ce scandal ar fi fost, ce ofensivă prin marile cotitiene, ce manifestaţii de stradă! S-ar fi spus: „Guvernul nu vrea să încurajeze industria naţională ! Guvernul nu vrea să înfrumuseţeze Bucureştiul! Guvernul vrea să ne reîntoarcem în barbarie şi să ajungem sclavii industriei străine!" Ce discursuri frumoase s-ar fi ţinut asupra rolului cultural al clădirilor! Ce apologie a industriei naţionale ca să se apere trustul hîrtiei! Dar cînd s-a pus bir pe una din puţinele activităţi creatoare româneşti, cînd s-a pus bir pe scrisul românesc — prin care se încearcă unitatea sufletească a românismului, prin care se afirmă forţa creatoare a acestui popor şi i se justifică misiunea lui istorică — atunci n-a protestat nimeni în afară de scriitori, nu s-a făcut nici o manifestaţie publică, nu s-a dus nici o campanie de presă. Chiar scriitorii nu şi-au dat seama precis de grozăvia insultei pe care au primit-o. Nu ei, oamenii, ci breasla lor, misiunea pe care o împlinesc printre noi.
Conducătorii acestei ţări încurajează construcţiile, scutind de **bir** orice construcţie nouă timp de zece ani. Am auzit că sînt încurajate şi automobilele. Nimeni nu s-a gîndit, însă, să „încurajeze" şi cultura, creînd un regim special scrisului românesc. Dacă ridici o casă nouă, contribui la consolidarea neamului — şi nu plăteşti bir 10 ani. Dacă scrii o carte, însă, lucrurile se schimbă; asta înseamnă că ai venit, şi trebuie să plăteşti bir 13%!
Ar fi acum momentul să facem mai mult decît să ne apărăm cafeaua cu lapte şi ţigările pe care Ministerul de Finanţe a încercat să ni le suprime. Ar trebui să întrebăm ce s-a făcut cu toate acele promisiuni ale Statului Cultural; ce s-a făcut cu reforma bibliotecilor, cu protecţia cărţii româneşti faţă de un anumit gen de literatură străină, cu traducerile autorilor români în străinătate, şi celelalte.
Nu ştiu cîte sute de milioane se cheltuiesc anual cu „propaganda" românească în străinătate. Nu ştiu nici cum se cheltuiesc, cine le încasează şi sub ce motiv. Ştiu numai că literatura românească nu se traduce, şi cînd se traduce nu se ocupă nimeni de ea. In timp ce ungurii îşi tipăresc autorii la N.R.F., Mondadori şi Heinemann — noi am * primit să apară *Pădurea splnzuraţi-lor* la Perrin, înmormîntînd cu voinţă şi ştiinţă o capodoperă care ne-ar fi făcut mai mari servicii în străinătate decît o sută
* în text *mai au.*

de articole plătite. Ungurii, cehii, polonezii şi finlandezii îşi lansează cărţile în edituri bine cunoscute — iar guvernele româneşti plătesc milioane unor gazetăraşi străini ca să ne laude in „presa mondială". O propagandă nu se face cu articole şi discursuri cumpărate; se face cu opere de artă, cu expoziţii şi cărţi. Spiritul creator românesc se afirmă prin opere de artă şi de ştiinţă — iar nu prin interviuri şi articole de gazetă.
Statul Cultural n-a făcut nimic ca să ajute trecerea peste graniţe a talentelor şi creatorilor români. Să fi avut bulgarii* un Liviu Rebreanu! Ar fi fost tradus astăzi în treizeci de limbi, ar fi fost de mult un autor universal. Se spune că avem ataşaţi de presă la fiecare mare legaţie. Ce fac toţi aceşti domni? Probabil că plătesc sau se roagă de gazetari ca să strecoare din cînd în cînd cîte un articolaş în favoarea

României! Avem în Italia pe un harnic traducător, d. Claudiu Isopescu, înconjurat de un grup de tineri foarte muncitori. Dar păcat de toată munca aceasta, căci au tradus proza d-lui Chiriţescu, piesele d-lui Iorga, şi o serie de cărţi de Caton Teodorian, Agîrbiceanu, Popescu şi Ionescu. Cărţile au apărut în edituri obscure, şi nu le-a citit nimeni. Le-a clătit însă Statul Român.
Toată această criminală debandadă, de pe urma căreia suferă şi scriitorii şi prestigiul literaturii noastre, trebuie să ia odată sfîrşit. S.S.R.-ul este dator să intervină, nu timorat şi politicos, ci cu severitate. Dacă S.S.R.-ul nu poate îndeplini această funcţie urgentă şi indispensabilă pentru destinele culturii româneşti — să lase altcuiva locul. Trebuie să se înţeleagă odată că opera de artă şi opera de gîndire este cea mai eficace afirmare a geniului şi a misiunii istorice a unui popor. Nu ne trebuie Ligi Antirevizioniste. Ne trebuie mijloace de afirmare culturală şi spirituală. O duzină de cărţi româneşti bine traduse şi bine lansate — servesc mai mult cauza românească decît o sută de mitinguri antirevizioniste. Ne plingem prosteşte că nu ne cunosc străinii şi că sîntem singurul popor dispreţuit din cap pînă în creştet*' — dar nu facem nimic pentru a pune capăt acestei nemaiauzite umilinţe. Cînd pică vreun intelectual străin în România, aproape că se miră că avem cărţi. Un bătrîn gazetar îmi povestea că s-a întîlnit prin 1900 cu un „intelectual" francez. „Cam ce scrieţi d-voastră?" — 1-a întrebat. „Am auzit că aveţi un poet de geniu, care a murit nebun. " în

*' Evident o scăpare de condei, în loc de *din tălpi.*

timpul războiului, 1-a întîlnit din nou: „Ce se mai aude cu poetul acela nebun ?" — 1-a întrebat. „Intelectualul" francez trăieşte încă. Acum cîţiva ani a fost din nou în România. A ajuns s-o cunoască destul de bine. „Votre grand Eminescu..,", spune el cu mult respect faţă de literatura românească. A trebuit să treacă 30 de ani ca să afle de Eminescu. Şi aici s-a oprit informaţia lui asupra literaturii noastre naţionale.
Cine a trecut de curînd graniţa ştie cît sîntem de prost văzuţi. Deşănţarea politicii noastre ne-a făcut de rîs pretutindeni. Bulgarii sînt de zece ori mai bine văzuţi. Şi în faţa acestei batjocuri noi nu oferim nici o rezistenţă. Străinii ne cunosc din ziare. Din cărţi nu ne pot cunoaşte, pentru că literatura noastră nu e tradusă.
Mai putem spera într-o reacţiune, într-o revenire la bun simţ, într-o iniţiativă care să poată fi dusă la bun sfîrşit? Mai putem spera ca S.S.R.-ul să ajungă într-o zi un organism viu, cu o funcţie bine precizată în ofensiva culturală? Pînă acum, nu întrezărim nici un semn de întinerire. Scriitorii au protestat contra reţinerilor de 13 la sută, dar Ministerul de Finanţe nu ■a anulat încă circularele trimise editorilor. Reţinerile continuă. O mai mare palmă pe obrazul scriitorilor nu se putea. Cu toate făgăduielile ministrului, fiscul încasează cu vîrf şi îndesat din drepturile de autor.
Nu mă îndoiesc că în ziua cind au pornit de la Ministerul de Finanţe circularele către editori — în acea zi chiar s-au făcut in .anticamerele altor ministere afaceri de zeci de milioane, şi s-au împărţit şperţuri de sute de mii de lei. Despre aceşti bani nu ştie nimeni nimic. Despre eventuala jumătate de milion care se va încasa anual de pe spinarea scriitorilor, domnul ministru de finanţe a aflat cu plăcere, şi pare a nu fi dispus să renunţe la ea. ¡ Şi cu toate acestea, culturalii noştri tac şi înghit. Asta înseamnă consolidarea Statului român modern.

N[ota] R[edacţiei] — *în ultimul moment Ministerul de Finanţe a revenit asupra circularei din 17 octombrie privitoare la impozitul pe carte. Ca inceput, e bun. Totuşi, problema n-a fost rezolvată şi nu poate fi rezolvată numai prin retragerea circularei.*

3 februarie 1935

C R Z RO
I A

ÎMULUI ? ...

J_JE la o vreme, de cînd se discută tot, a început să se discute şi „românismul". Lucrul acesta e destul de ciudat. Românismul nu se discută; el se afirmă — pe toate planurile vieţii. Nu-ţi poţi discuta destinul biologic; poţi cel mult să emigrezi sau să te sinucizi. Sîntem români prin simplul fapt că sîntem vii. A afirma evidenţa aceasta nu înseamnă nici măcar a fi „naţionalist"; înseamnă a constata realitatea, a vedea lucrurile aşa cum sînt. Că unii nu vor să le vadă, asta e treaba lor. Unui om cu bun simţ, însă, trebuie să i se pară cel puţin exagerată această dorinţă nepotolită de a discuta în jurul noţiunii de „român" şi „românism". Altceva ni se poate cere: să adîncim înţelesurile românismului, sâ-i găsim valorile sale universale, să creăm in cadrele romanităţii— adică, într-un cuvînt, să nu încetăm de a rămîne vii şi de a crea.

A renunţa la „românism" înseamnă, pentru noi, românii a renunţa la viaţă, a te refugia în moarte. Sînt oameni care au făcut asta. Dumnezeu să-i ierte! Dar de cînd sîntem datori noi, majoritatea oamenilor vii din această ţară, să „discutăm" cazul cîtorva sute sau mii de nefericiţi care şi-au ales, din prostie sau lipsă de bărbăţie, singuri moartea ? Romanitatea, adică organismul acesta viu la care participăm cu toţii, îi elimină de la sine. Toată inerţia lor de celule moarte este zadarnică; mai curînd sau mai tîrziu, se vor desprinde firesc şi vor cădea.

Lucrurile acestea le credeam la mintea omului şi cunoscute — cît de obscur — oricărui creer matur. Descopăr, însă, cu mirare că, dimpotrivă, ele sînt senzaţional de noi. Descopăr ceva mai mult: că ele sînt creaţiile lui Mussolini şi Hitler. Dacă nu mi-aş cunoaşte „clasicii", cum se spune, poate aş fi fost dispus să ored că a afirma: „sînt român" înseamnă a afirma „sînt fascist" sau „hitlerist". Din întîmplare, însă, am încă proaspete în minte lecturile din Eminescu, Hasdeu, Iorga şi Pârvan. Nu-1 văd deloc pe Eminescu hitlerist. Nu-1 văd nici pe Pârvan fascist. Oamenii aceştia au fost oameni vii şi, ca atare, au gîndit şi au creat româneşte. Poate fără ştirea lor; dar au creat valorile noastre spirituale, au înălţat românismul la valoare universală. Orice român

care vrea să participe conştient la viaţa spirituală sau socială a României, trebuie să-şi asimileze valorile acestea, trebuie să-şi asimileze tradiţia Eminescu — Iorga — Pârvan. Ar fi necomplet, altminteri. Ar fi anorganic.

Lucrurile stînd astfel, mă minunează pe de o parte acei oameni care te scot fascist fără voia ta pentru că ai pomenit de „românism" — pe de altă parte cei care te acuză de trădare sau indiferentism dacă nu strigi de 12 ori pe zi „românismul să prospere". Multă vreme n-am ştiut că a vorbi de românism înseamnă a fi mercenar hitlerist — după cum n-am ştiut că a vorbi numai o dată pe zi despre acelaşi lucru înseamnă a fi subversiv şi primejdios siguranţei statului. îmi închipuiam că toată lumea e de acord asupra destinului nostru de a fi români şi de a rămîne român, oricum ne-ar bate vinturile. îmi închipuiam, că nimeni nu poate renunţa la Eminescu decit cu riscul de a muri spiritualiceşte, de a ajunge nefertil şi mizer. Iată că astăzi, cel puţin pentru o -anumită parte din oameni, lucrurile s-au schimbat. A te mărturisi „român" poate însemna, pentru aceşti oameni, foarte multe ofense grave: te transformi imediat în hitlerist, în fascist, în burghez sau mercenar, dacă nu chiar mai rău. Să nădăjduim că lucrurile acestea nu le crede nimeni, că nu le cred nici măcar cei ce le scriu. Altminteri ar fi într-adevăr grav. Căci asupra lui Karl Marx un român poate să spună „da" sau „nu" — şi nu se supără nimeni. Dar asupra tradiţiei Eminescu — Iorga —Pârvan nu se poate spune decît „da". Peste aceste valori nu poate trece nimeni dintre noi. Le poate critica, le poate completa, le poate duce mai departe — şi fiecare dintre noi este obligat s-o facă — dar nu le poate renega. Asta, încă o dată, nu înseamnă a face „naţionalism", pe stradă sau în artă. înseamnă pur şi simplu a-ţi vedea de treabă, în colţişorul tău, împăcat cu pămîntul românesc, şi cu cerul de deasupra.

Dar sînt şi oameni — toţi aceştia „buni români" — care te acuză că nu-ţi strigi destul de des sau destul de tare dragostea de neam şi dorinţa de a-ţi face datoria către ţară. Trebuie să mărturisesc că am fost puţin stînjenit ascultînd astfel de lucruri. Mi se pare că nu e decent — şi nu e deloc necesar — să strigi în gura mare că-ţi iubeşti neamul. După cum nu e decent să spui lumii că-ţi iubeşti părinţii, că-ţi adori mama, că ai fi gata să-ţi dai viaţa pentru ea. Poate că acum s-a schimbat puţin mentalitatea. Poate că acum oamenii se-ntîlnesc intre ei şi-şi spun unu!

altuia: „Tu cit de mult îţi iubeşti mama ? Ai fi gata în orice moment să-ţi tai mîna pentru ea ?'"

Lucrurile acestea se simt, se ştiu, dar nu se spun. Fiecare-dintre noi e dispus să-şi dea sîngele ca să-şi apere sănătatea mamei. Fiecare e tot atît de prompt să-şi dea sîngele pentru ţară. Dar nu în fiecare zi, la cafenea şi la întrunire, în tren şi pe cîmp. E oarecum indecent să vorbeşti de sîngele pe care eşti gata să-1 verşi pentru ţară, de sacrificiul vieţii tale pentru „prosperitatea neamului". Ţara şi neamul au nevoie de tine şi în împrejurări mai puţin solemne. Deocamdată ţi se cere să te cobori din tramvai prin scara din faţă, să nu scuipi pe stradă, să nu primeşti bacşiş, să nu te vinzi partidelor, să nu-ţi treci copiii în şcoală prin proptele, să aduci-cinstea întîi în familia ta şi apoi la tribuna publică, să-ţi faci o cultură solidă ca să nu ne ia înainte bulgarii şi australienii, să nu mai. spui „las-o încurcată" de cîte ori e vorba de un act în care ţi se cere muncă şi perseverenţă, şi alte lucruri mici de felul acesta. Fără îndoială că nu cu asemenea „lucruri mici" se clădeşte o ţară şi o cultură bărbătească. E nevoie, pentru asta, de mesianism, de nebunie, de muncă ucigătoare — ca să nu mai spun că e nevoie de geniu şi de sfinţenie. Dar nu oricărui cetăţean i se pot cere asemenea eforturi. In schimb, se cere mai puţin lichelism, mai puţin jemenfischism, mai multă cinste, mai mult nerv. Dacă toţi oamenii ar fi dispuşi să realizeze în viaţa lor de fiecare zi aceste „lucruri mici" — se vor găsi destui oameni mari care să creeze şi să organizeze România pe care o vor merita urmaşii noştri.

10 februarie 1935

CULTURĂ SAU POLITICĂ ?

ÎNTR-UN articol din august 1928, profesorul Nae Ionescu* scrie în „Cuvîntul" aceste rînduri pe care le-aş dori învăţate pe dinafară de toţi tinerii ţării mele (învăţate — şi asimilate): „Noi. generaţia lui 1906, am înţeles că naţiunea nu este un instrument politic, ci unul cultural."

Generaţia lui 1906 este generaţia crescută prin fermentarea ideilor, dar mai ales prin temperatura d-lui Iorga, Şi e semnificativ faptul că profesorul Nae lonescu notează anul 1906 pe portdrapelul generaţiei sale — iar nu 1907 sau 1916. Aşadar, anul celei mai perfecte osmoze între generaţia tînără şi învăţătorul ei, profesorul Nicolae Iorga. Anul cînd elementele vii, conştiente şi creatoare au dinamizat o ţară întreagă — nu în jurul unui crez politic, ci pentru o luptă spirituală: autonomia culturii româneşti. Privit de departe, anul 1906 are o mai mare valoare decît oricare altă răscruce sau victorie realizată de generaţia care ne precede. Pentru că s-a dat atunci lupta în chiar lăuntrul culturii româneşti, între elementele sale creatoare şi cele sterpe. Şi de această luptă depindea însăşi *fiinţa* românească. Fiinţă care, dacă ar fi fost strivită sau mutilată — ne-ar fi întors din drum cu două generaţii, şi n-ar fi îngăduit nici o altă cucerire (de pildă 1907, 1916, 1920).

Dar nu o analiză a misiunii generaţiei lui 1906 voim să scriem aici. Ne-am amintit de rindurile profesorului Nae lonescu pentru că ele sînt din nou actuale. Şi sînt actuale nu pentru că s-ar pregăti un nou 1906. Nu mai poate fi acum vorba de lupta pentru cultura românească, ameninţată cu înstrăinarea — deci cu sterilitatea. Lupta se dă nu pentru autonomia culturii româneşti — ci pentru apărarea ei de semidoctism, pentru crearea mijloacelor indispensabile unei rodiri spirituale care să poată înfrunta vremurile. Şi o asemenea luptă nu poate dinamiza o ţară întreagă, ca cea de la 1906. O asemenea luptă se dă pe înfundate, lent, latent. Dar ea se dă, şi de soarta ei depinde eficacitatea culturii româneşti; căci dacă nu se va termina într-o victorie, vom ră-mîne semidocţi. Adică vom realiza şi pe plan cultural ceea ce am realizat pe planul politic: mahalagismul, stilul periferic, mito-cănismul.

Rîndurile profesorului Nae lonescu sînt insă actuale pentru alt motiv. Pentru că ele amintesc tineretului — care a început să uite — funcţia spirituală a naţiunii, rolul ei de instrument cultural, (în acest articol, ca şi în altele, cultura este concepută ca o expresie a spiritualităţii. Nu toată lumea acceptă acest punct de vedere. Am arătat aiurea pentru ce cred altfel).

Astăzi, cînd primatul politic este afirmat din mai multe tabere deodată, mărturia profesorului Nae lonescu are rolul unei chemări la ordine. In cadrul naţiunii— dar ştiind că naţiunea

este un instrument cultural — sîntem datori să creştem şi să ne apărăm fiinţa. Să creştem, cum? *Crelnd.* Să ne apărăm, cum? *Creînd.* Este ridicol şi nebărbătesc să ne aşezăm în defensivă, să „ne apărăm" contra „străinilor" sau influenţelor străine. (Străin şi străinătate sînt cuvinte pe care le înţelegem în sensul lor **spiritual,** nu politic). Singura apărare eficace este ofensiva —adică crearea. Influenţele străine pot fi sute şi mii; ele nu alterează-fiinţa, ci dimpotrivă o ajută să rodească. Să rodească, evident, dacă are destulă capacitate de asimilare şi destulă forţă de expresie. Altminteri, cu sau fără „influenţe", tot stearpă va rămîne. Pentru România, care, oricum, rămîne o ţară fără posibilităţi de revendicări politice — cultura este singurul mijloc de afirmare, şi în faţa lumii de azi şi în faţa istoriei de mîine. Şi-înţelegem prin cultură orice creaţie spirituală. Nu „învăţarea de carte" (la ţară) şi „învăţarea de cărţi" (la oraş) rezolvă problema culturii româneşti. A ridica şcoli primare sau a compila cărţi de filosofie — sînt operaţii fără nici o eficacitate pentru cultura românească. Aceasta va creşte singură, atunci cînd elitele nu vor mai fi paralizate, cînd „celula românească" nu va mai fi predestinată ratării în jurul vîrstei de 30 de ani.

Naţiunea fiind un instrument cultura], rolul statului nu poate fi decît acela de a ajuta pe fiecare cetăţean să *creeze.* Lucrul acesta 1-a spus şi Eminescu, şi Nicolae Iorga, şi Pârvan; 1-a spus, mai clar decît toţi, profesorul Nae Ionescu. Despre ce fel de creaţie poate fi, însă, vorba ? Evident, nu de o creaţie exprimată prin *opere* (de artă sau de gînd). Ci de o creaţie de *fapte,* de rodire sufletească a fiecărui cetăţean cuprins între graniţele ţării; adică, într-un cuvînt, de armonizarea omului cu lumea şi cu sufletul său, de crearea unui echilibru firesc şi fertil. Nu fiecare individ este dator să creeze *cultură;* toţi sînt datori, însă, să-şi creeze echilibrul lor interior prin *faptă.* Contemplaţia este instrumentul de lucru al elitelor; prin contemplaţie acestea cuprind lumea, o răstoarnă în sufletul lor, o îmbogăţesc prin creaţia lor. (Căci orice creşte pe acest pămînt, ca şi orice se creează, este un adaos *concreţi* Lumii întregi). Pentru ceilalţi oameni, însă, contemplaţia nu poate fi un instrument de lucru; căci din contemplaţie ei ar face inacţiune, reverie, lene — într-un cuvînt, „oprire pe loc". Pentru cei-Jalţi, *fapta* rămîne instrumentul lor de creaţie, de împăcare cu *eh* înşişi. Fapta — nu politica.

A spune, deci, că obligaţia statului este de a ajuta pe toţi oamenii să creeze — înseamnă a spune că statul este obligat să vegheze asupra vieţii spirituale a fiecărui cetăţean; adică, este obligat *să nu lase pe nimeni să moară,* necreînd. Ceea ce ne ameninţă astăzi — şi nu numai din cauza „statului", dar chiar şi din cauza unei anumite părţi din cultura noastră — este moartea prin sterilitate a unor anumiţi oameni. Păturile urbane şi suburbane trec printr-o cumplită secetă sufletească. Ele nu vor fi salvate prin politică — ci printr-un nou profetism; care să exalte creaţia, fapta, aşezările sufleteşti.

Cred că aceasta înseamnă stat organic: statul care dă putinţă fiecărui om să fie un organism viu în cadrul unui alt mare organism **viu.** A fi viu înseamnă, însă, a crea. Căci acesta este gestul iniţial **al** vieţii: creaţia, rodirea, îmbogăţirea Firii.:

... Semnalul timpului nostru nu ne îndeamnă deci la politică, la faptă stimulată, la faptă provocată de alţii. Semnalul timpului ne îndeamnă la *cultură,* pe unii, şi la *faptă proprie,* pe alţii. Faptă proprie, nu papagalicească.

21 februarie 1935

REABILITAREA SPIRITUALITĂŢII

ÎNTR-UN articol publicat în" „Revista Fundaţiilor Regale", intitulat *Reabilitarea spiritualităţii,* d. profesor C. Râdulescu-Motru informează pe cei neinformaţi şi aminteşte celor care au aerul să uite rezultatele fizicii moderne cu privire la ceea ce s-ar putea numi „autonomia spiritului". încă o dată d.

profesor Rădu-lescu-Motru se dovedeşte a fi de partea celor vii, contra celor morţi. Capacitatea d-sale de înnoire este impresionantă. Dar mai impresionantă este orientarea d-sale către concret, către realităţi; siguranţa cu care evită schemele abstracte, automatismele gîndirii mediocre, soluţiile facile.

Acest articol al d-lui profesor Rădulescu-Motru răspunde mai dinainte multor obiecţii care ar putea fi ridicate în discuţia de faţă. Şi in primul rînd obiecţiei că a vorbi, astăzi, despre spiritualitate ar fi un anacronism; astăzi cînd politicul predomină toate formele de viaţă, cînd „explicaţiile" marxiste circulă şi întunecă inteligenţa pretutindeni. Din mai multe părţi s-au făcut eforturi pentru a robi spiritualitatea unor cauze exterioare, a deriva orice creaţie spirituală dintr-un joc orb de forţe obscure (materialismul sub toate formele, marxismul, freudismul).
Au fost perioade cînd această subsumare a spiritualităţii părea definitiv demonstrată. Din fericire, cercetările ştiinţifice, obiective, şi-au continuat drumul. Şi atlt cercetările acestea ştiinţifice, cît şi o mai adecvată Înţelegere a spiritualităţii (obţinută mai ales de şcoala fenomenologică) au afirmat Încă o dată autonomia spiritului.
Această autonomie Încurcă mult socotelile tuturor acelora care se mulţumiseră cu o explicaţie simplistă a lumii. Dar mai ales plictiseşte pe doctrinarii marxişti, care sînt structural legaţi de materialism şi în acelaşi timp constrlnşi să renege orice „filosofie" care nu promovează lupta de clasă. S-a vorbit destul de mult in ultimul timp despre misionarismul proletariatului. Este o problemă *fu* care nu putem s-o dezbatem aici şi acum. Dar de ea se leagă încercarea ideologilor marxişti de a identifica pe „omul nou" al Tiitorului cu acel om angajat biruitor In luptele de clasă. Orice atitudine pur spirituală, orice „om nou" căutat şi realizat prin alte mijloace declt acelea ale luptei de clasă — nu este, in ochii acestor ideologi, decît o diversiune burgheză sau „fascistă". Chiar cei care sînt convinşi de rezultatele ştiinţifice asupra autonomiei spiritualităţii — nu şi le pot Însuşi, pentru că un asemenea crez nu ajută întru nimic exaltarea proletariatului.
De aceea spuneam că noua vaioare pe care o capătă spiritul, în toate domeniile cunoaşterii şi ale creaţiei, Încurcă foarte mult pe ideologii politici, mai cu seamă pe marxişti. Orice glnditor politic refuză iniţial un primat al spiritualului. Dar mai ales este refuzat acest primat de către gînditorii sau luptătorii politici care îşi justifică acţiunea printr-o nouă concepţie a omului, prin icoana unui „om nou" realizat spontan In cadrele societăţii viitoare. Deosebirea între acest „om nou" pe care 11 caută şi experimentează spiritualitatea contemporană, şi „omul nou" al societăţii marxiste, de pildă, este considerabilă. Mai întli, omul mar-

lismului începe să fie nou In prima jumătate a secolului trecut, şi păstrează de atunci toate entuziasmele şi toate superstiţiile care au colaborat la conceperea lui. Au intervenit noi forţe spirituale, s-au deschis alte orizonturi — şi el a rămas acelaşi: abstract, pozitivist, evoluţionist, ateu. Multe probleme şi-au pierdut eficacitatea, de la 1850 încoace; cum e de pildă ateismul. Multe „teorii" s-au învechit şi au fost de mult înlocuite cu altele, mai eficiente, mai verificabile; acesta e cazul pozitivismului. Marxismul a continuat, totuşi, să propovăduiască acelaşi „om nou" visat de materialiştii secolului XIX, cel mai primar şi mai steril secol din cîte a[u] existat în istoria glndirii. Şi era fatal să se întimple astfel; nimic nu convenea mai bine dialecticii marxiste declt un om abstract, aistoric; după cum nici o filosofie nu i se potrivea mai frumos decît un pozitivism primar, accesibil oricărei inteligenţe, evitînd întrebările capitale, abuzlnd de o cauzalitate rău înţeleasă (derivarea Întregii istorii spirituale din istoria factorilor economici etc). Am mai vorbit cu alt prilej despre facilitatea aproape automată cu care se rezolvă totul şi se confundă toate valorile în gîndirea marxistă. Ar trebui să se stăruie, Insă, asupra construcţiei atît de perimate şi de jalnice a omului ei „nou". Ar trebui să se pună în evidenţă mai ales nesinceritatea acestui „om nou", spaima lui de a ataca direct problemele fundamentale ale existenţei, lncăpăţînarea cu care îşi păstrează ignoranţa.
Căci ce poaie însemna un om nou, ori cum ar fi el conceput sau experimentat ? In primul rînd un om care porneşte de la realităţi, care nu poate nega realitatea, care nu se mai mulţumeşte cu iluzia, cu visul, cu ignoranţa. Dar „realitatea" nu se reduce numai la faptele lumii fizice sau organice. Există şi realităţi spirituale, şi o totală abandonare a lor marchează primul pas către omul nou, către o deplină primenire şi creştere. Marxiştii, cum am văzut — şi numai ei — neagă autonomia acestor realităţi spirituale. Prin această atitudine, ei se declară anacronici, fără contact cu viaţa imediată; căci în viaţa

aceasta de lîngă noi §e lămuresc o serie de probleme — şi se lămuresc ştiinţific — probleme de care trebuie să se ţină seama. A te păstra în ignoranţă eete cea mai gravă depărtare de realitate. Şi această ignoranţă este cu atît mai nescuzabilă, cu cit ea se referă nu la „filosofie", ci de-a dreptul la ştiinţă, adică tocmai la ceea ce era exaltatei

promovat de marxism (vezi însemnătatea lui Heisenberg, bifnă-oară, în articolul citat al d-lui profesor Motru).

O bună parte din „intelectualii" acestei vremi refuză marxismul nu pentru că ei ar fi depărtaţi de realitate şi istorie, pierduţi în abstracţiuni — ci tocmai pentru că sînt însetaţi de realitate, de concret. Epoca pe care o trăim acum este caracterizată printr-o tendinţă către concret, în toate ordinele existenţei şi ale cugetării. Ceea ce s-a numit „experienţă", „autenticitate", „aventură" — nu sînt decît încercări pentru o cunoaştere directă a realităţii: a realităţii sufleteşti pînă acum, dar căreia îi va urma firesc şi o pornire către cunoaşterea realităţii „obiective". într-o astfel de epocă, străbătută de puternice înnoiri spirituale şi bogată în atîtea reforme ştiinţifice — nici un gînditor realist nu poate accepta o „filosofie" primară, desuetă, şi un ideal uman bun pentru 1850.

Dar nu numai faţă de marxism (întrucît acesta promovează un anumit „om nou") tinerii vii şi prezenţi au luat atitudine. Ci şi faţă de orice primat politic, faţă de orice ideologie care nu ţine seama de rezultatele întregii cugetări ştiinţifice a timpului; cugetare care reabilitează, cum se poate vedea sumar în articolul d-]ui Motru, spiritualitatea şi libertatea, împotriva materialismului şi determinismului. într-adevăr, orişice primat politic e silit să nege autonomia spiritului, libertatea de afirmare creatoare a oricărui om dintr-un stat. Şi cum statul nu e obligat numai să vegheze asupra vieţii fiecăruia dintre cetăţenii săi, ci şi să-i ajute să creeze * — un primat politic conduce fatal la sterilizarea unor anumite pături sociale, la primejduirea, deci, a istoriei sale reale. Libertatea şi dreptul la creaţie sînt axele spirituale ale oricărui stat. Nu numai din punctul de vedere strict personal este primejdios un primat politic. El este dăunător în primul rînd ţării. Căci un neam creşte şi supravieţuieşte numai prin ceea ce creează. Şi o creaţie organică nu e posibilă decît prin libertate şi prin conştiinţa autonomiei actului spiritual.

Totul ne îndeamnă să credem că „omul nou" pe care e dator să-1 realizeze epoca noastră nu va veni din vreo tabără politică.

* Să niî ne înşelăm asupra sensului acestui cuvînt, „creaţie". Nu e vorba numaidecît de creaţii artistice sau ştiinţifice, de exprimarea obiectivă a unor anumite gînduri sau emoţii. Ci e vorba mai ales de acel echilibru sufletesc pe care orice om şi-1 face, cu voie sau fără voia lui, în mijlocul vieţii colective.

El se va naşte şi de astă dată aşa cum s-a născut întotdeauna în istorie: printr-o răsturnare de valori spirituale, printr-o nouă icoană a omului despre sine însuşi. Creştinismul a însemnat mai mult în istoria lumii decît toate războaiele şi revoluţiile la un loc. Şi creştinismul a fost o experienţă spirituală, înlocuirea vechii economii a legii cu noua economie a iubirii. Omul nou al Renaşterii, tot dintr-o experienţă spirituală s-a născut (predicaţia lui Joac-chino da Fiore, dusă mai departe de Sf. Francisc, eşuînd în Sa-vonarola). Şi pildele pot continua.

Dar observaţi că în fiecare din aceste etape pe drumul desă-vîrşirii omului, nu s-a creat sintetic un „om nou", ci el s-a născut printr-o iluminare lăuntrică. Ceva mai mult: omul nou s-a realizat în fiecare printr-o experienţă decisivă (convertirea la creştinism d[e] pfildă], şi nu s-a făcut automat, din afară. Şi în fiecare dintre aceste experienţe decisive, numai libertatea şi creaţia au jucat rol. Libertatea şi creaţia sînt singurele fundamente care trebuie să rămînă, oricite sensuri şi valori s-ar dărîma în jur.

... De aceea, zadarnic se vorbeşte despre „omul nou", făcut cu ajutorul statului, sau cu ajutorul revoluţiei. Omul nou nu ee face în serie, ci prin experienţe adinei, reale. Omul nou nu se aşteaptă de la cineva sau de la un partid; el se face acum, de către oricine simte nevoia şi ştie unde să-1 caute.

Şi să nu mi se spună că toate acestea sînt „intelectualisme". Cine afirmă asta, se situează dintr-o dată dincolo de realitate, înapoia ceasului prezent; şi se opune şi ştiinţei şi filosofiei.

ianuarie-februarie 1935

CUM ÎNCEP REVOLUŢIILE ...

NTR-UN articol de acum vreo doi ani, intitulat *Moment pre-revoluţionar* (publicat în „Cuvîntul") încercam să găsesc un sens faptului că lumea se îmbulzeşte în sălile de conferinţă, la concerte şi simpozionuri. Mi se părea că această pornire a publicului de a eta laolaltă, de a lua parte la dezbateri, de a se aduna în săli co-

mune — ascultînd orice şi pe oricine, dar *ascultind* — se explică prin nerăbdarea aceluiaşi public de a rămîne acasă, singur, de a visa şi medita, de a se cunoaşte pe sine. Şi una şi alta erau porniri pre-revoluţionare; oamenii se prefăceau; ceva se schimba alături de ei, sau în sufletele lor, ceva care ii împiedica să rămînă singuri. Şi observam că acest public care trece printr-un moment pre-re-voluţionar nu era întotdeauna un public veleitar; oameni care aşteaptă ceva pentru ei, o slujbă sau o bucată de pîine. Era un public de intelectuali, de studenţi, de artişti. încă o dovadă că schimbările fundamentale se presimt la început de către elitele intelectuale ale unei ţări; că o revoluţie îşi are rădăcinile nu numai în revendicările unei clase sociale, ci şi în critica valorilor sau experienţele sufleteşti ale elitelor.
Au trecut de atunci doi ani, şi astăzi toată lumea vrea să facă „revoluţie". Criza s-a agravat, idealiştii de odinioară se luptă astăzi pentru bucata lor de pîine, iar revendicările şi veleităţile s-au înmulţit simţitor. Era firesc să fie aşa. E mai puţin firească, însă, tăcerea pe care oamenii care vor să facă „revoluţie" o păstrează faţă de „intelectualii" care au spus acelaşi lucru, şi cu mai multă consistenţă, cu mulţi ani înainte. Şi tăcerea aceasta se menţine nu numai faţă de intelectuali, ci şi faţă de anumite grupuri; de pildă, e stranie tăcerea pe care un distins om politic ardelean o păstrează asupra mişcărilor studenţeşti care, de zece ani, cer „numerus clausus". Nu discutăm justificarea sau ne-justificarea acestei formule. Fapt este că un mare om politic şi-a apropiat-o deodată, fără să-şi menţioneze predecesorii, fără să ia atitudine pentru sau contra lor. Şi cazul lui „numerus clausus" nu este izolat. Asistăm zilnic la furturi de formule, de idei, de sugestii. Pe noi nu ne interesează acest fel de a face politică In ţara românească. Ne interesează un singur amănunt: că foarte multe din aceste idei, formule, sugestii sau mesaje — au fost dibuite la început de „intelectuali". Colecţia articolelor de economie politică şi finanţe a profesorului Nae Ionescu stă dovadă.
Lucrul acesta nu poate decît să ne bucure; pe noi, care, re-zistînd invaziei ideologice stalinisto-hitleriste, continuăm să credem in rolul efectiv al creatorilor de valori, al „intelectualilor". De ani de zile repetăm, în conferinţe şi în articole, misiunea „intelectualilor" în istoria unei ţări. Ei, şi numai ei, creează valorile specifice unui popor; ei îi verifică rezistenţa biologică şi îi justifică misiunea istorică.

Lucrul acesta simplu pare foarte greu d-e intrat în eapu] unui politician; care crede rnai mult în eficacitatea unui gazetar ete mina a doua, decît în a lui Brâneuşi, Enescu sau LITIU RebreaBu,
Şi cu toate acestea, astăzi, cind toată lumea — de la srioBu) eare a uitat chiar şi franţuzeşte vorbind atît de mult englezeşte, ptnă la bărbierul de mabate —nu discută decît de „revoluţie", astâsti se pot constata multe lucruri jalnice. Nu prea înţeleg bine despre ce revoluţie poate fi vorba. Ştiu mM că n-a existat niciodată In istorie o revoluţie eare să nu fi pornit de la dorinţa aprigă de a realiza un *em nou,* de a preface sau lărgi sensul existenţei. O revoluţie se face prin *foame,* se înţelege. Dar nu numai foamea animală o însufleţeşte — ci şi foamea de libertate, de omenie, de înfrăţire. Foamea de Dumnezeu, clteodată. Dacă revoluţia poate avea vreun sens, dacă ea poate *crea isteria,* sensul acesta şj-1 găseşte numai intrueît depăşeşte foamea animală.
Din nefericire, aproape toţi oamenii vorbesc astăzi de "„revoluţie" ca şi cum ar vorbi de o vilegiatură la mare sau de u» fihn frumos pe care aşteaptă să-1 vadă. Unii din ei cer anumite privilegii ca să înceteze „revoluţia". Alţii pun condiţii ca să devină „revoluţionari". Politicianismul de cea mai stearpă speţă a cucerit şi ideologia revoluţionară, după ce cucerise treptat liberalismul, naţionalismul şi ţărănismul. Stai şi te întrebi care va fi viitoarea formulă pe care şi-o vor însuşi politicienii.
Cred că una din dramele ursite intelectualului român este să asiste la „popularizarea" ideilor şi idealurilor în care a crezut, pe care le-a experimentat şi le-a însuşit cu trudă. S-a vorbit de z«ce ani încoace de naţionalism, de etnicitate, de creaţie autentic românească, de Stat ţărănesc, de Stat organic, de mistică, de mit popular, de rasă, de ortodoxie, de eroism ca sens al existenţei — şi toate, dar absolut toate aceste formule, care reprezentau un anumit efort spiritual, anumite experienţe sufleteşti, au ajuns

pe piaţa politică. Aproape că-ţi este ruşine, astăzi, să mai spui că eşti naţionalist, că crezi în stilul rasei tale, că eşti ortodox şi crezi în eroism — cind vezi cine ţipă la întruniri aceleaşi cuvinte ca şi tine. „Popularizarea" ideilor nu înseamnă, în România, absorbirea lor treptată în public, fertilizarea lor firească. înseamnă transformarea lor in valenţe politice. Ideile sînt terfelite, îngroşate, automatizate pînă la dezgust. Ele nu mai sînt formularea unor arderi lăuntrice, DU mai exprimă laudă, inteligenţă sau geniu —

ci au ajuns bastoane şi cărămizi în luptele politice. Nu mai e nici o mirare că sînt atît de sterpe...

■ ■

în orice ţară „popularizarea" ideilor sau miturilor create de intelectuali a dus la înfăptuiri; bune sau rele, dar înfăptuiri concrete. Se cunoaşte rolul; jucat de mitul libertăţii în Rusia;-se ştie rolul pe care 1-a avut apologia bărbăţiei şi a latinităţii (susţinută cincisprezece ani de Papini şi alţii) în crearea fascismului; de asemenea, mitul barbarului arian (Nietzsche, Gobineau, Cham-berlain, Rosemberg) în organizarea hitlerismului. La noi, însă, orice mit, orice idee, orice stimul revoluţionar-— este bagatelizat. Nu numai de opinia publică. Ci şi de conducătorii politici ari opiniei publice.

Acum doi-trei ani, cînd elitele şi tineretul simţeau nevoia unei prefaceri totale şi efective, dacă i-ai fi vorbit de revoluţie unui om cumsecade ţi-ar fi spus: „Mai las-o Popescule!" Acum, acelaşi om cumsecade te opreşte.în stradă şi-ţi mărturiseşte:-.„Nu mai merge, domnule!" De ce nu mai merge? li doare ceva, a suferit ceva, a pierdut credinţa în Dumnezeu sau şi-a regăsit-o, a înţeles destinul tragic al ţării sale, s-a revoltat de tîlhăria politicienilor! Nimic din toate acestea. „Nu mai merge" pentru că aşa a spus şeful la întrunirea politică de duminică. Nici un mit nu stă la baza revoltei lui, nici o sete de prefacere totală, nici un fior nu 1-a străbătut. Dar acum ştie o formulă nouă: „Nu mai merge fără revoluţie!" Şi va face „revoluţia" cu ochii închişi. Ca la „plebicist".

Este cumplit să asişti la asemenea terfeliri. Să vezi cum „revoluţia" — sensul oricărei generaţii care vrea cu orice preţ să-şi depăşească tradiţia — a ajuns astăzi cel mai eficace mijloc de şantaj. Ce-ar fi să devenim „contrarevoluţionari"?...

17 martie 1935

„INTELECTUALII E FASCIŞTI!" ^

N domn de la „Cuvîntul liber", pe nume Miron R. Paraschivescu, mă întreabă ce înţeleg prin „autonomia spiritualităţii", şi dacă nu cumva aceasta nu înseamnă pur şi simplu „fascism". Am

citit articolul d-lui Miron Paraschivescu. cu stupoare. Mi se părea că lămurisem lucrurile destul de clar, în repetate rînduri. Autonomia spiritului înseamnă a nu explica viaţa spirituală prin altceva decît legile spiritului. Adică, a nu confunda „spiritul" cu slngele <cum fac rasiştii), nici cu sexul (cum face Freud), nici cu feno-•mene economice (cum fac marxiştii). Ştiam că atitudinea aceasta senumeşte „spiritualism"; d. Paraschivescu afirmă că adevăratul său nume este „fascism" sau „escrocherie". Treaba -d-sale să creadă astfel. Reaua-credinţă, în rîndurile marxiştilor noştri, nu cunoaşte margini. Şi este cu atît mai deprimantă această rea-cre-dinţă, cu cit d. Paraschivescu se mărturiseşte dornic de discuţie cinstită. „Noi am iubit discuţia", scrie d-sa.- Şi noi o iubim. Dar ca să poţi sta de vorbă cu cineva, e indispensabil un minimum de bună-credinţă, şi oarecare informaţie prealabilă asupra subiectului discutat. Cînd cineva vine şi îţi spune că afirmarea autonomiei spiritului Înseamnă „fascism" şi „escrocherie" (şi aceasta numai pentru că o asemenea atitudine este antimarxistă), aş vrea să ştiu cum am mai putea „discuta". Asta implică ori o extraordinară rea-credinţă, ori o ignoranţă fără margini. Să fi fost toţi filosofii lumii „fascişti" sau „escroci" ? Să fie un Croce, un Bergson, un Russel, un Husserl — escroci şi lichele ? Să fie oare întreaga psihologie contemporană — care verifică autonomia vieţii sufleteşti — o creaţie fascistă ? Să fie fizicianul Heisenberg, el însuşi, un fascist sau un escroc ? De! Mai ştii ? Nu l-au scos marxiştii noştri pe Eminescu hitlerist şi pe Pârvan un huligan rasist? într-o discuţie cu asemenea „revoluţionari" te poţi aştepta la orice.. .

D. Paraschivescu are curajul să mă „someze". D. Paraschivescu mă face atent că trebuie să-i răspund „cinstit". Dacă lucrul acesta n-ar fi semnificativ pentru întreaga presă marxistă românească, aş zîmbi şi l-aş ignora. Dar se trădează aici toată reaua-credinţă, toată ipocrizia, toată ignoranţa, tot semidoctismul

şi toată suficienţa acestei prese. Căci „răspunsul" pe care mi-1 cere d. Paraschivescu, eu l-am dat demult; în vreo zece articole, nu în unul *(Viitorul inteligenţei?, Noul barbar, Criza românismuluif Poimîine* etc, etc.J. Şi atunci, ori d. Paraschivescu nu le-a citit, şi a criticat în vînt; ori le-a citit, dar nu le-a înţeles, şi atunci vina nu o port eu, ci ignoranţa d-sale.
Eu nu sînt obligat să ţin aici un curs de fizică, altul de psihologie şi altul de „filosofie", ca să completez cultura oricărui mar-

îist care îmi iese !n drum. Lucrurile acestea se învaţă acasă; şi se presupun ştiute într-o discuţie asupra „reabilitării spiritualităţii". Nu poţi discuta muzica lui Beethoven cu unul care n-a auzit în viaţa lui deeît *Titanic cais !* După cum nu poţi explica unui analfabet — care te întreabă cum merg tramvaiele — legile curentului electric. 0 discuţie e ca un joc de şah. Poţi ieşi înfiint sas biruitor; dar ea să începi, trebuie să cunoşti jocul de şah. Sint oameni care se aşază înaintea ta, te provoacă la joc, si apoi trinte&c eu un pumn toate piesele şahului. „L-am făcut roarţi de la început!", adaugă ei, victorioşi. Cam aşa se „discută" la noi în ţară...
D-le Parasehivescu, dacă eşti cel puţin atît de „cinstit" cit îmi ceri mie să fiu faţă de d-ta, du-t« întîi la o bibliotecă, infor-mează-te pe îndelete, află ce înseamnă „spiritualitate" — şi apoi vino să stăm de vorbă. Căci la strigătul d-stră de revoluţionari marxişti — „intelectualii e fascişti!" — eu nu pot, deocamdată, decît ridica din umeri.
24 martie 1935

/TURNUL DE FILDEŞ...'

x ştiu cine a fost marele român care a încetăţenit la noi formula „turnului de fildeş". In orice caz, formula aceasta circulă cu destulă sprinteneală de la cafenea la club şi de aici în literatura de succes. Probabil că e o formulă cu multe virtuţi retorice. „Ţara piere şi d-ta stai închis în turnul de fildeş"; cam aşa se strigă, probabil, în discuţiile înflăcărat purtate pentru salvarea Naţiunii. Turnul de fildeş suferă însă cu prilejul revoluţiilor care vin şi al revoluţiilor care se pregătesc. Turnul de fildeş reprezintă atitudinea „intelectualilor", atitudinea laşă, trădătoare a intereselor sociale sau patriotice, atitudinea dramatică şi inutilă, şi aşa mai departe. Turnul de fildeş este marele obstacol al revoluţiei universale. Revoluţia nu poate începe din pricina „intelec-

tualilor" care stau în turn şi creează diversiuni „spirituale". Şi alte cîteva cuvinte bine simţite.
Mărturisesc foarte sincer că nu înţeleg ce are a face „turnul de fildeş" cu problemele agitate de cîteva generaţii în România. Atitudinea „turnului de fildeş" poate fi bună sau rea, fertilă sau stearpă, eroică sau laşă — dar ca să poată fi ceva din toate acestea trebuie ca mai întîi să existe. Dar, după cum poate controla oricine, ea nu există în România. Şi nici n-a existat vreodată, în afară de mediile călugăreşti. O tradiţie a „turnului de fildeş" nu avem, pentru că nu a început-o nimeni. Au existat, fireşte, singuratici, maniaci sau diletanţi — care credeau că au un „turn" mai mult sau mai puţin autentic. Dar n-aveau nimic. Trăiau în vînt.
De cind există România modernă, o imensă parte a energiilor sale creatoare s-au concentrat asupra unor obiective politice sau sociale. Prima generaţie de „intelectuali", adică paşoptiştii, au făcut politică. A doua generaţie — a Unirii, a Războiului Independenţei — a făcut tot politică şi tot reforme sociale. A treia generaţie — de legătură — ca şi generaţiile următoare (sămănătorismul, generaţia frontului, generaţia „Gîndirii") au făcut toate, mai devreme sau mai tîrziu, politică simplă sau politică socială. S-a crezut că generaţia de după război, singura care n-avea un obiectiv politic de cîştigat sau unul social de revendicat, va fi o generaţie a „turnului de fildeş". Dimpotrivă. După un început majestuos şi „spiritualist", generaţia tînără s-a înregimentat în luptele politice. Nu mă interesează, acum, dacă a făcut bine sau rău, dacă şi-a trădat misiunea sau şi-a împlinit-o. Fapt este că a ascultat şi ea acelaşi imbold către acţiune imediată, socială şi politică.
Aproape totalitatea personalităţilor creatoare a României moderne şi-au consumat energia în politică. România a fost un stat creat de „intelectuali"; şi toate etapele prin care a trecut au fost soluţionate de către „intelectuali". Se mai poate, însă, vorbi de „turnul de fildeş" în asemenea condiţii ? Toate geniile veacului trecut au făcut cu pasiune politică: Heliade-Rădulescu, Kogăl-niceanu, Hasdeu, Emineseu,

Titu Maiorescu. Profetismul cultural al d-lui Iorga s-a transformat repede într-un profetism social-politic. întreaga „Gîndire", în afară de d. Lucian Blaga militează pe poziţii politice. Toţi profesorii universitari de vază, toţi profesorii universitari care au creat o şcoală, sînt şi oameni politici de frunte: G. Rădulescu-Motru, I. Petrovici, D. Guşti, P. P. Ne-

gulescu, Nae Ionescu etc. Observaţi că e vorba de profesori de *filosofie,* adică de gînditori şi savanţi care, prin preocupările lor şi structura lor spirituală, ar trebui să se afle cît mai departe de contingenţele luptelor politice. In afară de d. Ovid Densuşianu şi D. Russo, nu cred că există astăzi profesor de vază la Universitatea din Bucureşti care să nu facă, mai mult sau mai puţin pasionat, politică. ..

Acestea sînt faptele; îmbucurătoare sau triste, nu ne interesează, îmi amintesc melancolia cu care profesorul Longinescu evoca persoana doctorului Istrati. După ce îi înşira însuşirile prodigioase de om de ştiinţă şi organizator, profesorul Longinescu adăuga: „L-a mîncat şi pe el politica..."

Nu cred că există ţară din lume în care să se fi consumat atîtea energii pe tărîmul politicii de partid. Fiecare om mare din ţara asta a luat „atitudine", a ascultat pe anumiţi domni şi a urît pe alţii. La noi nici nu se poate vorbi de o „trădare a clericilor", căci nu avem ce trăda. Odată cu maturitatea, oamenii noştri de seamă încep a face politică. „Pentru binele ţării". „Pentru luminarea maselor". „Pentru ridicarea poporului". Aş vrea să aud de un mare savant român care nu e înscris în A'reun partid politic, aşa cum se întîmplă lucrurile în alte ţări euronene

Generaţie aupă generaţie, „intelectualii" au fost totuşi mai puţin respectaţi în conducerea partidelor politice. Titu Maiorescu făcea ce vrea, şi făcea bine. In zilele noastre, nu cred că profesorul Rădulescu-Motru are un cuvînt hotărît în partidul d-sale. Politica a încăput tot mai mult pe mîna „specialiştilor". Nici N. Iorga, nici Rădulescu-Motru n-au putut crea o politică culturală, deşi d. Iorga a fost chiar preşedinte de Consiliu. Asta dovedeşte cît de mult sînt ascultaţi. Asta dovedeşte, mai ales, cît cîştigă ţara de pe urma sacrificiului lor, a „trădării" lor. Politica o fac tot mărunţeii şi milionarii, iar „intelectualii" au numai iluzia că „activează". Nu şi-a pus nimeni întrebarea cît a pierdut România din cauza atîtor „sacrificii" ? Ce energii colosale s-au cheltuit în van, ce personalităţi creatoare s-au ratat pentru lupta politică? Şi nu înţelege nimeni ce rol minor joacă „intelectualii" în grupările politice de astăzi?...

în loc, deci, de a plînge şi înfiera pe „intelectualii" care stau în turnul de fildeş (care sînt, domnule, să-i admir?), ar fi mai bine să numărăm legiunea de savanţi, de literaţi, de gînditori, măcinată zilnic în sterpe lupte politice. Operaţia aceasta, însă, nu e dispus

s-o facă nimeni. Şi toată comedia turnului de fildeş este jucată pentru alte motive decît cele aparente. Căci, să fim cinstiţi, pe româneşte a sta în „turnul de fildeş" nu înseamnă a duce o viaţă extra-temporală, ci pur şi simplu a nu milita într-un anumit partid. Nu eşti cu mine, eşti deci „în turnul de fildeş'". Vii la mine, salvezi naţiunea, sau umanitatea suferindă...

31 martie 1935

.

SCRIITORII ŞI PREŞEDINTELE LOR

.L/UMINICA aceasta se face alegerea noului preşedinte al Societăţii Scriitorilor Români. Nu ştim asupra căruia vor cădea sorţii. Ştim însă ce gravă responsabilitate apasă pe acela care va conduce destinele Societăţii Scriitorilor Români trei ani de aici încolo. Şi nu ne îndoim că scriitorii vor şti să aleagă aşa cum se cuvine. Adică un om de breaslă, unul care a îndurat toate capriciile şi toate chinurile carierei de scriitor. Numele care circulă mai stăruitor sînt, în ordine alfabetică, T. Arghezi,

Perpessicius, Camil Petrescu, Cezar Petrescu şi Liviu Rebreanu. Fiecare dintre aceştia pot merita încrederea totală a scriitorilor. Căci fiecare este un scriitor de merit, de breslaş, un om care s-a ridicat şi s-a impus numai şi numai prin scris.
Dacă se vor recuza aceşti scriitori de talent şi gospodari încercaţi, şi se va recurge la o aventură — cu atît mai rău pentru scriitorii români. Nu va fi nimeni de vină, atunci, cînd vor muri de foame şi-şi vor cerşi şperţul săptămînal pe la uşile ministerelor. Stă în puterea scriitorilor să-şi primească Societatea, să o transforme radical, făcînd-o un organism viu cu funcţiune eficace. Dacă nu vor reuşi nici de data aceasta, va trebui să părăsim orice speranţă şi să experimentăm formule noi; bunăoară: „Sindicatul" d-lui Arghezi.

S.S.R.-ul nu are nici sens, nici rost, dacă nu este o societate .dinamică, creatoare de iniţiative şi bogată în realizări. A merge cu căciula în mînă pe la domnii miniştri, şi a cerşi fonduri cu „săru'mîna, coane" — este o umilire care ne degradează pe toţi. Intr-un stat tînăr ca al nostru, scriitorului n-are de ce să-i fie ruşine de meseria lui, de talentul sau geniul lui. Scriitorii nu sînt nici paraziţi, nici toleraţi. Aşa i-a silit să creadă o sumă de cretini mai mult sau mai puţin guvernamentali. în celelalte ţări, unde oamenii îşi dau seama de valoarea ofensivă a scrisului, de verificarea resurselor neamului întreg pe care o aduc artiştii şi creatorii — scriitorii sînt acoperiţi de privilegii. Noi nu cerem nici un privilegiu. Nu cerem nici case gratuite ca în Bulgaria, nici regimul paradisiac al scriitorilor sovietici. Cerem, însă, să ni se recunoască aportul adus de atîtea generaţii de scriitori pentru unitatea sufletească a neamului, pentru creşterea şi înflorirea limbii româneşti, pentru verificarea geniului rasei noastre.
Toate aceste reabilitări depind numai de S.S.R. Numa Societatea Scriitorilor poate impune drepturile şi datoriile noastre, fără umilinţe şi fără politicale. Astăzi, cînd orice băiat de redacţie are intrarea liberă în ministere, se tutuieşte cu miniştrii şi ameninţă personal guvernele — scriitorii români sînt daţi afară de uşieri şi lăsaţi să aştepte ceasuri întregi de cîte ori se prezintă cu o jalbă care nu implică şperţ.
Este ridicol şi ruşinos ca o ţară tînără ca a noastră, o ţară care poate să-şi creeze singură ierarhiile şi legile — să stimeze şi să respecte mai mult pe un gazetar de mîna a treia decît pe un scriitor consacrat. Liviu Rebreanu, Arghezi, Camil Petrescu, Cezar Petrescu — scriitorii aceştia, care se află astăzi în desăvîrşită ascensiune, sînt mai respectaţi pentru mijloacele lor ziaristice, decît pentru talentul şi munca lor de scriitor. Propaganda noastră în străinătate cheltuieşte de zece ori mai mult cu articolele de gazetă — articole scrise pe comandă şi pe care nu le citeşte nimeni — decît cu lansarea propriu-zisă a artiştilor şi scriitorilor români.
Nici un scriitor mare român n-a fost ajutat de stat ca să străbată peste graniţe. Singurul ajutor au fost sumele minime dăruite editorilor străini (în special italieni) pentru acoperirea cheltuielilor tiparului. De aceea nu ne cunoaşte nimeni în străinătate, deşi cunoaşte atîţia scriitori ruşi, olandeji, finlandezi şi portughezi de mîna a treia.

S.S.R. trebuie să repare toate aceste gafe. toate aceste umilinţe. Dacă va putea fi un organism viu, ofensiv şi eficace — atunci va putea face şi un cămin scriitorilor săraci, va putea organiza şi traducerile în străinătate, va putea obţine şi controlul tirajelor prin timbrul sec. Sînt atîtea probleme care aşteaptă să fie rezolvate. S.S.R. ar putea ataca şi chestiunea trustului hirtiei, datorită căruia cititorul şi scriitorul pierd atita, în profitul unei părţi a burgheziei româneşti.
Toate acestea vor putea fi realizate numai printr-o Societate bine organizată, adică dirijată de un comitet cu putere de lucru şi cu imaginaţie; şi mai ales de un preşedinte activ, care să fie înainte de toate un scriitor activ, adică un breslaş. Să vedem dacă scriitorii vor şti să aleagă. Sau dacă se vor întoarce iarăşi la cafenea...
7 aprilie **1939**

RENAŞTERE ROMÂNEASCĂ

Î

NTR-UN articol din august 1933 scriam aceste rînduri: „încercaţi să citiţi cîţiva autori din 1900 şi 1920, şi veţi înţelege ce imens progres a făcut şi limba literară, şi meşteşugul scriitoricesc, şi mentalitatea publicului cititor în mai puţin de un sfert de veac. Mă întreb ce altă literatură ar fi făcut

atît de repede pasul de la Sămănătorism la Hortensia Papadat-Bengescu. Sîntem obişnuiţi să remarcăm şi să comentăm numai ticăloşiile, numai deficienţele şi ţragi-comedia vieţii noastre de zi cu zi. Mi se pare, însă, că semnele acestei Renaşteri din preajma noastră trebuie să ne intereseze. Şi să ne intereseze ca un lucru viu, ca o viaţă pe care o creăm noi şi care ne justifică rostul nostru istoric".
într-adevăr, viaţa literară şi artistică românească se **află,** mai ales de cîţiva ani, într-o uimitoare ascensiune. Nu numai că se scrie bine; se scrie şi mult. Apariţia unei cărţi bune nu mai este un fapt epocal. Scriitorul mare nu se mai găseşte izolat, nu

mai predomină cu geniul lui o epocă neînţelegătoare. Orişice geniu literar este primit de public: Arghezi, Barbu, Blaga, ca să-nu mai vorbim de Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu şi Camil Petrescu. Publicul a început de cîţiva ani să-şi asimileze singur valorile, să-şi creeze o ierarhie care coincide cu ierarhia adevărată. Cred că peste mulţi ani epoca aceasta pe care o trăim acum va fi socotită ca o reală Renaştere literară românească. Este cu atît mai dureros, atunci, hiatusul între mişcarea de ascensiune, viguroasă şi creatoare, a literaturii şi artei româneşti — şi procesul de descompunere a vieţii sociale şi politice. Cînd se vorbeşte de lipsa unui *stil* de viaţă românesc, probabil la acest hiatus — care nu e singurul — se face aluzie. Ce prăpastie între renaşterea spiritului (atîtea frămîntări, atîtea elanuri creatoare, atîtea prefaceri, de lexic, de cadre de valori) şi între decadenţa vieţii publice. Orice urmă de valoare civilă *şi* etică a dispărut din luptele politice. Orice urmă de „renaştere", adică de înnoire, de creştere, de depăşire. într-o ţară în care există legiuni de conştiinţe tinere, alimentate de ideile şi sentimentele ceasului de faţă — supravieţuieşte încă liberalismul, lichidat pretutindeni în celelalte părţi ale * lumii. Avem una din „opiniile publice" cele mai laşe şi cele mai nevertebrate — şi totuşi această opinie publică simte perfect nevoia unei renaşteri, a unei prefaceri radicale.
Lipsa de „stil", adică de organicitate, a vieţii româneşti contemporane ar putea să ne fie fatală. O societate cu atît de numeroase şi victorioase afirmări pe planul valorilor culturale, şi cu c* viaţă civilă atît de descompusă — nu cred că poate privi cu prea multă încredere viitorul. Hiatusul este prea adînc. Totul se preface în această ţară: limba, cultura, stilul exterior al vieţii urbane^ gustul public. Numai viaţa civilă nu se preface. Dimpotrivă, descompunerea ei a atins pe alocuri faze ultime. Ceea ce s-ar mai putea face mîine aproape că nu ne mai interesează. Rămîne astăzi — sau poimîine..,
Din cauze pe care ar fi greu să le descifrăm aici, viaţa civilă s-a confundat în România modernă cu viaţa politică. In loc ca idealul oricărui om să fie civjlitatea maximă, idealul a ajuns po-
* în text *de.*

litica partidului. Termenii de „civilitate" şi „politică" ar fi trebuit sa coincidă şi în realitatea istorică modernă, aşa cum coincid filologic. De fapt însă, viaţa civilă şi viaţa politică — aşa cum e înţeleasă la noi — n-au nimic comun. Cea dinţii, priveşte realitatea naţională întreagă; cealaltă, o realitate fracturată între „partid" şi adversarii partidului. La viaţa civilă sînt datori să participe toţi, căci de ea se leagă unul din sensurile omului pe pămînt: civilitatea, adică tehnica armoniei intereselor omeneşti, arta de a depărta pe om de brută, de barbar. La viaţa politică participă cine vrea. Viaţa politică nu este o datorie pentru nimeni. A nu „face politică" nu este o trădare, dimpotrivă, acei care se refuză astăzi politicii constituiesc ultima rezistenţă a spiritului public în România.
S-ar putea spune, fără nici un paradox, că ei sînt adevăraţii revoluţionari. Deoarece revoluţia înseamnă ruperea oricărei relaţii cu un anumit stil de viaţă. Atitudinea non-politică are astăzi funcţiunea unei revoluţii non-violente. Şansele ei de succes — adică de cucerire, de stăpînire — sînt nule. Dar nu aceste şanse de succes ne interesează, ci faptul că mai există undeva nuclee de rezistenţă, de luptă pasivă împotriva descompunerii sociale, de afirmare a valorilor etice, spirituale, civile.
Orice om e dator să participe activ la viaţa civilă din jurul său, să contribuie la promovarea civilităţii. Osîndirile aduse „intelectualilor" că nu se preocupă de problemele sociale şi politice actuale — numai într-un singur caz sînt justificate: cînd se constată dezinteresarea lor faţă de problemele civile. Dispreţul „intelectualilor" pentru viaţa politică nu e o trădare. A nu lua atitudine faţă de o grupare politică, a privi cu dispreţ sau nepăsare zecile de partide care apar, se zbat şi dispar — rezerva aceasta

totală faţă de fenomenul general de descompunere a vieţii politice, nu înseamnă „trădare", nici „laşitate". Trădarea ar fi numai fuga de viaţa civilă; renunţarea la civilitate şi civilizaţie, părăsirea postului tău de luptă împotriva barbariei, a haosului, a întunericului.
Asistăm astăzi la un primejdios hiatus în viaţa naţiunii şi a statului. Forţele creatoare se pot manifesta pe planul artistic şi literar — dar sînt menite sterilităţii pe orice alt plan de activitate, socială, etică, civică. Românismul se realizează plenar pe planul artistic — dar este scos pe tarabă în planul politic. Observaţi numai ce firesc, ce sigur, ce perfect se manifestă valorile

româneşti acolo unde sînt lăsate libere — şi ce penibile şantaje se încearcă prin „românism" în diverse tabere politice. Astăzi, mai mult ca niciodată, politicul şi politicalele predomină; cu ce rezultate pentru „stilul" naţiunii noastre am văzut şi vom mai vedea.
Renaşterea românească nu se poate împlini decît prin înlocuirea treptată a preocupărilor *politice* prin preocupări ***civile.*** Forţele creatoare pe care le-am văzut la lucru în felurite ramuri de activitate, nu pot face nimic pe tărîm etic şi social: tocmai pentru că acest etic şi social nu mai au astăzi nici un sens in afară ■de cel ,.politic", de luptă pentru putere, pentru partid. Retragerea **din** politic şi concentrarea în civilitate este primul gest constructiv pe care îl poate face un tînăr.
21 aprilie 1935

TRADUCERI

JLlTERATURA românească este încă foarte săracă în traduceri. Fireşte, e vorba de traducerea capodoperelor literaturilor universale, a acelor cărţi care verifică şi întăresc cultura unei **ţări.** Noi nu avem. încă, un *Faust* complet, un ***Don*** *Quichotte* tradus ■din origina], un Shakespeare complet — ca să nu mai vorbesc de Camoens, **Byron,** Heine sau Dostoievski. **Glt** de umilitoare este condiţia aceasta, putem înţelege amintindu-ne că ungurii au tradus pînă acum de patru ori opeia lui Shakespeare.
Puterea de absorbţie de către public a unei capodopere traduse măsoară capacitatea de asimilare a culturii respective. Acum doi ani a apărut, ti **adus** de profesorul Monecorda (el însuşi un distins literat, scriitor şi mistic), un *Faust* integral, magnific comentat. Succesul de libiărie a fost strălucitor. Pînă acum s-au epuizat trei ediţii. Şi *Faust* nu ei a la prima traducere integrală in italieneşte. Succesul acesta verifică puterea de asimilare a publicului italian. O cultură poate fi măsurată şi prin capacitatea

ei de absorbţie a lui Goethe,   Shakespeare sau Cervantes — nu numai prin operele originale pe care le creează.
La noi a apărut de curînd ultimul volum din *Divina Comedie* tradusă de d. Alexandru Marcu. Efortul acesta de a dărui pe Dante culturii româneşti, nu e un lucru de toate zilele. D. Alexandru Marcu ne rămîne dator, fireşte, cu monografia făgăduită asupra lui Dante, prin care publicul românesc se va putea apropia mai puţin înfricoşat de această culme a geniului uman care e *Divina Comedie.* Totuşi, n-am observat încă *schimbarea* efectivă pe care ne aşteptăm s-o vedem odată cu integrarea lui Dante în limba şi cultura românească. Evenimentul acesta n-a fost sărbătorit aşa cum merita să fie. Unii literaţi sau critici au poate de făcut rezerve asupra modului cum d. Alexandru Marcu a înţeles să încetă-ţenească pe Dante. Poate. Oricum, însă, nu e mai puţin adevărat că e vorba de o operă considerabilă, care nu priveşte numai meritele sau gloria d-lui Marcu, ci însăşi substanţa culturii româneşti de astăzi. O ţaiă *fără* Dante este cu totul altceva decît o ţaiă care 11 are tradus şi asimilat.
Problema traducerii integrale a lui Shakespeare, de care era vorba mai acum doi ani, se pare că a căzut baltă. Probabil din lipsă de fonduri. Căci nici Shakespeare, nici Camoens sau Cervantes nu pot fi traduşi pentru cîteva zeci de mii de lei. Opera aceasta, care priveşte *neamul* şi nu pe traducător, se cere făcută cu răbdare, cu efort, cu geniu. Un editor obişnuit nu poate să-şi ia asupră-şi asemenea traducere. Ea nu poate fi făcută decît prin „Fundaţiile Regale" sau prin Ministerul Instrucţiunii.Traducerea lui Shakespeaie ar putea costa cîteva milioane de lei. Dar dacă ne gîndim bine, mi se pare ca nu e mult. Cîte zeci de milioane nn se risipesc pe alte opere culturale, din care nu se alege nici praful ?
Traducerea clasicilor literaturilor universale are cu totul alt scop decît traducerea unei opere moderne. Putem îngădui, cîteo-dată, ca acestea din urmă să apară şi mai şchioape — aşa cum a fost cazul, bunăoară, cu romanul polonez *Gelozie şi medicină,* tradus de eruditul profesor de slavistică G. Nandriş (d. Nandriş cunoaşte, probabil, foarte bine limba polonă, dar nu ştie româneşte). Dar ar fi crimă ca

traducerile din capodoperele literaturii universale să fie făcute pi ost. Clasicii nu se citesc; ei se asimilează, se iau ca modele, servesc drept manuale. Şi pătrunderea lor într-o cultură este unul din cele mai sigure mijloace de control
ale acestei culturi.
1-15 mai 1935

MIRCEA ELIADE
ROMÂNISMUL ŞI COMPLEXELE DE INFERIORITATE

\^JNEVA a spus că problema evreiască nu va putea fi soluţionară favorabil pentru evrei decît de un stat naţional.
Afirmaţia aceasta e mai puţin paradoxală decît pare la prima vedere. Un stat naţional nu suferă de nici un complex de inferioritate. Un stat naţional ar trebui să reprezinte un popor consolidat, o naţiune bine crescută. Complexele de inferioritate — printre care se numără şi anumite aspecte ale problemei evreeşti — sînt provocate mai ales de „crizele de creştere". O naţiune trece prin asemenea crize de creştere, aşa cum trece şi un individ. Complexele de inferioritate, însă, ar putea rămîne aşa cum rămîn şi individului, după anumite crize de creştere. Am putea, adică, să ne trezim o dată cu această gravă obsesie: că noi, românii, sîntem un popor slab, inferior, care trebuie ajutat, susţinut de fel de fel de legi etc. Asemenea obsesii, numite complexe de inferioritate, se cunosc destule din istorie; bunăoară, indienii sau evreii. Aceştia din urmă, pe bună dreptate, suferă cele mai tragice complexe de inferioritate. Fiecare cunoaşte din propria-i experienţă cît de sensibili sînt evreii adevăraţi, cît de orgolioşi, de intransigenţi (intransigenţa aceasta iudaică, atît de frumoasă în realizările spirituale, este în viaţa de toate zilele o manifestare a complexelor de inferioritate; un om cu adevărat puternic şi sigur pe sine nu e intransigent).
Ştiţi cît e de greu să fii obiectiv faţă de un evreu inteligent. Omul suferă la orice aluzie, la orice bănuială; i se pare mereu că se află în faţa unui antisemit, şi se arată întotdeauna pregătit pentru o nouă persecuţie. Astfel e făcută istoria neamului lui Isiail, şi aşa funcţionează spiritul defensiv iudaic. Trebuie să privim lucrurile aşa cum sînt. Complexele de inferioritate iudaice au fost provocate mai ales de istoria lumii creştine.
Nu înţeleg, însă, de ce trebuie să ne giăbim să avem şi noi complexele noastre de inferioritate. Nu ne sileşte nimeni la asta. Statul românesc e un stat tînăr, şi încrederea în el însuşi a fost pînă acum nezdruncinată. Atît de nezdruncinată încît am făcut războiul convinşi că românul are şapte inimi în pieptu-i de aramă.

S-au găsit deştepţi care au glumit cu haz pe această încredere oarbă în destinul nostru. Dar nu e lucru de glumă. Românul crede în el însuşi; România crede în misiunea ei istorică. Asta e o tărie pe care nimeni nu ne-o poate lua. Viaţa politică, ororile politicii noastre se ţes pe deasupra rosturilor autentic româneşti. România politică e o ţară slabă şi slăbită. România adevărată, istorică, n-are nimic de-a face cu aceste slăbiciuni. Ea *este;* înainte de toate *este.* Nici un duşman, nici o înfrîngere, nu va putea suprima certitudinea aceasta în propria noastră existenţă şi misiune istorică.
Nu sîntem intransigenţi, pentru că nu ne simţim inferioii. Toleranţa noastră „proverbială" este o tărie, nu o slăbiciune. Toleranţa se numea pe vremuri, în timpul barbaiilor şi al descălecătorilor, putere de asimilai e. Nici o ţară din Europa nu a asimilat cu mai multă frenezie elemente etnice eterogene, cum am asimilat noi, de la 600 după Christos pînă la sfîrşitul secolului XIX. într-altă ţară, amestecul acesta de rase şi neamuri ar fi creat un popor cenuşiu. La noi, rezultatul a fost poporul românesc. Aceasta e o mîndrie pe care nu ştiu dacă o pot avea multe ţări. Energia latentă a românismului — de a asimila, de a configura, de a crea forme specifice — a fost pusă la încercare 13 veacuri. Nu înţeleg de ce ne-am îndoi de ea tocmai acum. Nu am obosit încă. Dimpotrivă, toate semnele arată spre noi.
Cine vrea să se asimileze, e bine venit. Cine nu, e liber să-şi păstreze nevoile şi neamul. Nu înţeleg de ce ţipăm: primejdie! Unde e primejdia? Că sînt minoritari prea mulţi la posturile de comandă? Ii vom scoate prin concurenţă, prin propriile noastre forţe, prin legi de administraţie la nevoie — dar de aici şi pînă la primejduirea „românismului" mai e cale lungă. Cum am putea noi crede că un neam ofensiv şi

creator ca neamul românesc poate fi primejduit de cineva? Numai gîndul acesta e umilitor. Numai ideea că trebuie să luăm „măsuri de pază". Nu-şi dă nimeni seama că tăiia românismului stă tocmai în dispreţuirea oricăror măsuri de pază?
Să încercăm să privim lucrurile istoric, nu politic. Şi istoric, nu ne poate fi teamă de nimic. Atît timp cît energiile creatoare româneşti n-au secat, nu ne pasă. Evreii au dreptul să se agite, pentru că destinul lor e să-şi demonstreze existenţa prin cele mai tragice eforturi omeneşti. Ei se pot considera persecutaţi, pentru că asta îi ajută să supravieţuiască. Noi nu avem nevoie de sti-

mulente ca să supravieţuim. Noi nu avem nevoie de intransigenţă şi intoleranţă, vicii străine structurii noastre. „Românismul" n-are nici un rost creator în politică. El există în istorie, şi asta « de ajuns.
5 mai 1935

BUCUREŞTI, CENTRU VIRIL

ne interesează prea mult ceea ce se întîmplă astăzi în acest Bucureşti plin de păcate şi intoxicat de entuziasme ca orice alt mare oraş. Ne interesează în primul rînd semnificaţia sa istorică. Semnificaţie pe care nu i-o dă evenimentul cotidian, seria neîntreruptă de bătălii electorale şi *matchuri* politice — ci funcţiunea sa spirituală, creatoare de valori centrale, răsturnătoare de mituri improvizate şi de idoli falşi. Bucureştiul este în primul rînd Capitala României Mari; dar este şi capitala Munteniei. Mitul fundării sale s-a creat în jurul unui cioban muntean, bărbat vrednic de drumuri vaste, purtîndu-şi turmele din Carpaţi în bălţile Dunării. Oraş clădit sub semnul unui cioban — Bucureştiul a fost menit să orienteze şi să păstorească. Spaţiul, drumurile, axele — iată „rădăcinile" oraşului lui Bucur. Forţele creatoare apar şi răzbesc din toate unghiurile ţării. Iar Bucureştiul păstrează postul de comandă, de ordonare şi de verificare a tuturor acestor valori. Nu este un merit, acesta; este un destin.
Bucureştiul poate şi trebuie să fie un centru reprezentativ al bărbăţiei româneşti; cu toate aparentele sale frivolităţi, şi oboseli, şi fracturări. Este vorba de o bărbăţie reală, nu stimulată. Bărbăţie — adică rezistenţă împotriva deznădejdiilor, a umilinţelor, a înfrîngerilor; rezistenţă împotriva excesului de sentimentalism moldovenesc, împotriva nostalgiei, a scepticismului, a fanatismului. Bărbăţie — adică deplina conştiinţă a propriei sale puteri, tărie nefalsificată şi nestimulată.
De aici, din Bucureştiul însîngerat şi intoxicat, trebuie să iradieze încrederea oarbă în destinele rasei noastre. Pentru că. numai aici, într-un oraş „cosmopolit", bătut de toate vînturile

să râmîi român în Bueegi sau într-un oraş patriarhal. E uşor să rămti român într-un post înaintat de frontieră, cînd simpla prezenţă a străinilor din jurul tău te ajută să-ţi păstrezi firea, să-ţi exalţi romanitatea. Dar cit e de greu să rămîi român — fără a deveni fiară sau şovin — în Bucureşti, \inde tăriile culturilor străine se văd la lucru, unde atîtea farmece şi raiuri te îndeamnă să-ţi ieşi din „fire". Aiei se verifică bărbăţia neamului nostru, aici între vinturiт unde ispitele sînt legiune, unde bibliotecile cu valori europene-te pot fertiliza sau ucide. Ce nătărău semidoct a vorbit de primejdia „influenţelor"? Oare Goethe n-a fost fertilizat de clasicismul francez greco-latin, de Shakespeare şi de Petrarca? Oare-Rabelais n-a înghiţit o bibliotecă întreagă de „influenţe"? Ce geniu ai literaturii universale nu şi-a verificat mai întîi puterea de creaţie prin „influenţele" străine?
Cînd vorbesc de bărbăţia Bucureştiului, mă gindesc la posibilităţile sale de „influenţări" străine. Cu eît se va cosmopoliza mai mult — cu atît Bucureştiul va servi mai sincer românismului. (Fireşte, vorbesc numai din punct de vedere cultural). Pentru că numai un mediu plin de influenţe străine poate verifica resursele de creaţie ale rasei noastre. Toţi marii noştri creatori, dar absolut toţi, s-au zvîrlit cu sălbatică poftă asupra valorilor străine, ca să le asimileze, ca să le înceice tăria în economia spirituală românească pe care voiau s-o instaureze. Oare Eminescuг Hasdeu, Kogălniceanu, Cantemir, Vasile Pârvan — s-au temut ei de influenţe, de valori străine, de „cosmopolitism"? Au fost oamenii cei mai erudiţi, cei mai înfometaţi de cărţi străine pe care i-a avut vreodată ţara românească. Şi tocmai pentru

că nu s-au ferit de „contactul" şi de alimentul culturilor străine, tocmai de-aceea sînt atît de români în opera lor.
A fi român nu înseamnă a fugi de luptă, a fugi de banchete spirituale. Omul care-şi simte organismul zdravăn, nu îi e teamă de mîncaie. Numai bolnavii de stomac păstrează regim. Tăria Bucureştiului constă tocmai în această punere faţă în faţă a resurselor româneşti şi a valorilor străine. Este un banchet la care e invitată toată lumea. Cine rezistă, bine, cine nu, se intoxică şi piere. Ca şi alcoolul, cultura este un mijloc de selecţie. Un român slab va sucomba după cîţiva ani de Universitate; un român zdravăn va rămîne sub semnul lui Bucur, chiar după ce va sfîrşi o bibliotecă întreagă.

Bucureştiul are această misiune de a asimila şi configura, de a elimina toxinele şi de a suprima pe impotenţi. Nu vă uitaţi că atîţia oameni sterpi şi netrebnici urcă pe scara măririlor. Nu acesta este "criteriul Bucureştiului,' al oraşului care mai mult decît oricare alt oraş românesc poate avea'comanda spaţiului. Ceea ce se întâmplă în zilele noa'stre este un accident, o imbecilitate politică aşa cum sînt multe altele. Nu vă lăsaţi păcăliţi de zvonul cafenelei şi al anticamerelor politice. Căci nu'acesta este adevăratul Bucureşti," oraşul tăriilor muntene. Funcţiunea Bvcu-reştiului rămîne intactă, chiar'dacă noi nu o vedem, întunecaţi de evenimente. Bucureştiul e menit să ne verifice posibilităţile de creaţie, de configurare, de afirmare spirituală.: îl putem urî, îl putem dispreţui, îl putem compătimi. El îşi păstrează funcţiunea, orice am crede noi sau urmaşii noştri despre el. Pentru simplul motiv că Bucureştiul a fost ales, de un păstor cunoscător al semnelor, să fie „Centrul". Şi aici, unde se dau atîtea bătălii, vom afla intr-o zi cine putem fi. ■>•
12 mai 1935

SIMPLU COMENTARIU

JVL. iJ. REGELE, în discursul Său la deschiderea Săptămînii Cărţii, a afirmat un adevăr pe care l-am dori intrat cu sila în toate capetele care încearcă să conducă astăzi destinele Ţării Româneşti. A afirmat Regele nostru că toate sînt pieritoare, că toate mărimile şi bogăţiile ceasului politic sînt ursite uitării — în afară de opera gîndului. Ţara Românească îşi va căpăta locul pe care îl merită prin ceea ce va crea arta şi filosofia românească. Destinele României — cît de paradoxal ar părea aceasta — nu se decid numai la Londra, Roma sau Paris, ci şi în mansarda pictorului, a matematicianului, a gînditorului şi a scriitorului român. Lucrul acesta trebuie repetat de cîte ori împrejurarea îl «ere. Vitalitatea unei rase se măsoară prin puterea ei de creaţie.

Orice altceva poate fi înlocuit, orice lipsă poate fi acoperită — în afară de puterea de creaţie a neamului, a elitelor acelui neam. Este ciudat că istoricii înţeleg mai bine decît ceilalţi oameni în ce constă cauzele măririi şi decadenţei unui neam. Ne-am fi aşteptat ca alţi „intelectuali" — de pildă, filosofii — să intuiască mai direct importanţa covîrşitoar-e pe care o are creaţia în destinele istorice ale fiecărui neam. Doară „intelectual" şi „înţelegere" aceasta înseamnă: *intusle'gere,* a citi înlăuntru; *a citi,* adică *avedea* •clar şi precis.
Nu trebuie să faci un prea mare efort ca să constaţi în România o colosală izbucnire creatoare, un torent de opinii şi fapte spirituale, o risipă de eforturi, un fluviu uriaş de ginduri, mituri şi încrucişări temperamentale.
Sînt aici, lîngă noi, oameni care cresc prea repede. Sînt aici talente care apar, personalităţi care se caută, revolte care se pregătesc. Cine ştie ce înseamnă o adevărată prefacere, o adevărată revoluţie — înţelege aceste semne care se adună, tot mai contuiate.
Comparaţi efervescenţa literară din România cu ceea ce se realizează într-o ţară glorioasă, cu un trecut cultural milenar — cum e de pildă Italia. Comparaţi ceea ce se scrie în Spania sau Franţa, cu ce s-a scris în primăvara aceasta la noi. Că nu avem încă un public pe măsura ţării noastre, că nu sîntem traduşi, că nu avem servicii de presă — toate aceste rele se pot remedia. Ar fi fost posibil, însă, şi un rău care nu s-ar fi putut remedia o bună bucată de timp anume, sterilitatea literaturii noastre.
Aşa cum e bunăoară, sterilitatea literaturii spaniole sau italiene contemporane. Aşa cum va fi, poate în scurtă vreme, sterilitatea literaturii franceze.
Există ceva în România pe care nici o gafă politică şi nici o tragedie istorică nu o va putea suprima. Există forţa creaţiei, există această vînă bogată şi peste putinţă de secat. Lumea ni s-ar fi părut infinit mai tristă, şi ticăloşia politicii noastre mult mai dezastruoasă — dacă n-ar fi această forţă de creaţie, pe care o simţim pulsînd şi manifestîndu-se în jurul nostru. Avem cel puţin mîngîierea că istoria noastră nu a rămas în întregime pe mîna miniştrilor şi a bancherilor.
Regele românilor a spus răspicat toate aceste adevăruri, pentru oamenii care nu le ştiau sau se prefăceau că nu le

înţeleg. Astăzi, cînd toată cultura e ameninţată şi cînd tot ce a adunat

frumos şi bun omenirea timp de 6 000 de ani, poate fi distrus tu 24 de ore de războiul aerian — asemenea mesaje regale sini bine venite. Căci orice poate pieri in lume, şi lumea ar putea părea încă frumoasă — dacă înapoia istoriei unui neam veghează elitele creatoare. Orice se poate distruge, afară de forţa creatoare, de **forţa** spirituală — **care** poate relua totul de la început, şi poate depăşi totul. O cultură ameninţată în comorile trecutului ei — e un lucru grav şi trist. Dar o cultură sterilă, fără nici o nădejde în forţele sate creatoai* — e un lucru mort.

19 mai 1935

SCRIITORUL ŞI PUBLICUL SĂU

JLJTERATURA romanească a trecut victorioasă destule examene ca să putem mărturisi deschis şi unele din gravele sale păcate. Se scrie mult, şi se scrie bine; adeseori foarte bine. Dar am impresia ea literatul român scrie mai mult pentru a fi citit, nu pentru a fi *recitit.* îşi vizualizează prea conştiincios publicul. (Vorbesc, fireşte, de acei dintre scriitorii care contează sigur pe un anumit public al lor). Se gîndeşte la el în timp ce lucrează; îşi dă bine seama, în faţa hîrtiei pe care îşi aşterne raidurile, că scrie o carte care va merge direct la tipar, şi de acolo în vitrinele tuturor librăriilor din România Mare. Sentimentul acesta — că se adresează unui public care îl cunoaşte, care aşteaptă de la el anumite subiecte şi o anumită tehnică — îi controlează invenţia, îi paralizează curajul. Am citit zeci de cărţi româneşti, unele din ele remarcabile, dar am avut tot timpul impresia iritantă că scriitorul şi-a compus opera in *prezenţa* publicului.

Evident, nu e numaidecît obligatoriu să „scrii pentru tine". Dar un scriitor care îşi iubeşte meseria şi îşi respectă tehnica — scrie cam întotdeauna cu gindul la un prieten sau la un maestru. Termenii aceştia, de „prieten" şi „maestru", pot însemna foarte

multe lucruri; un prieten propriu-zis, un critic european (care nu va citi niciodată cartea), un autor celebru, un profesor etc. Truda •oricărui creator adevărat nu se îndreaptă spre cucerirea publicului — <;i a unei elite; a unei elite pe care o vizualizează perfect, ai cărei membri îi cunoaşte din scris sau din prietenie. Dacă izbuteşte să cucerească şi publicul, cu atît mai bine pentru public. Dar prezenţa acestuia din urmă, prezenţa concretă, vizualizată — paralizează elanul creaţiei, interzice orice abatere de la regulile „succesului".

Observaţi că nu e nici o identitate între „masă" şi „public". Deci, nu e vorba, aici, de literatură scrisă pentru „marea masă" şi literatură scrisă pentru „elită". Cînd menţionez prezenţa publicului în actul creaţiei, mă gîndesc la acţiunea paralizantă, neutrali-zantă, pe care o exercită această prezenţă, fără ştirea scriitorului. Din această cauză, în foarte multe cărţi româneşti nu răzbate dorinţa autorului de a-şi emoţiona prietenul (pe care poate nici nu-1 cunoaşte) sau de a-şi mulţumi maestrul său. Trebuie să te gîndeşti că romanul pe care îl scrii ar putea cădea în mîimle unuia dintre autorii pe care îi respecţi sau îi iubeşti; că ar putea fi citit de Andre Gide, de Thibaudet, de Curtius, de Chesterton. Trebuie să te gîndeşti şi la ce-ar spune ei dacă ţi-ar citi cartea. Gîndul acesta, păstrat întotdeauna prezent în timpul elaborării unei opere, îţi maximalizează posibilităţile creatoare. Scriind astfel — cu gîndul la *maeştri,* nu la public — exerciţi o influenţă binefăcătoare şi asupra publicului.

îl ajuţi să se ridice el la tine, şi refuzi să te cobori tu, întotdeauna, la el. Este o acţiune subterană, lentă, dar reală.

Am impresia, după lectura atîtor cărţi bune româneşti, că autorii noştri nu practică acest exerciţiu spiritual. De aceea toate aceste cărţi sînt făcute pentru a fi citite — nu pentru a îndemna la recitire. Efortul maxim al autorului român este de a fi citit de cit mai mulţi oameni; de a dărui o emoţie plenară, robustă, dar o emoţie care se consumă odată cu sfîrşitul cărţii. Rolul scriitorului, însă, nu e numai de a cristaliza aceste posibilităţi emotive şi intelectuale — ci şi de a face din fiecare carte a sa un *aliment.* De a scrie cărţi care trebuie recitite, păstrate mult timp alături de perna lectorului sau pe biroul său.

Şi tocmai rolul acesta — de prieten şi de maestru — mi se pare că începe a fi complet neglijat de autorii noştri, mari şi mici.

20 mai—5 iunie 1935

ROUMAIN, RUMENIAN, RUMĂNE, RUMENO...

u.r

X OAMNA trecută, într-un vagon în trecere prin Polonia^. se vorbea despre România ca: „Ţara lui bacşiş-bacşiş". Expresia,» cît ar fi fost ea de umilitoare, nu mi s-a părut prea aspră. Acela-care o folosise era bine informat, din presa poloneză şi germană. Ar fi putut vorbi mai categoric, mai umilitor — căci numele miniştrilor şi panamalelor pe care le cunoştea erau dincolo de orice apărare. Ceea ce se şopteşte la noi în ţară prin cafenele sau prina redacţii — e scris cu litere groase şi cu multe semne de exclamare-în presa străină. Sîntem, în cel mai bun caz, „ţara lui bacşiş-bacşiş"'. Nu ne respectă nimeni, şi onorurile care ni se fac reprezintă interesele ţărilor străine în România, iar nu recunoaşterea meritelor noastre.

Sîntem un popor optimist, şi credem că sutele de mii de morţi pe care i-am oferit Antantei în războiul cel mare au izbutit să întunece legenda incapacităţii conducătorilor noştri şi a dezastruoasei noastre vieţi politice. Ne închipuim că „sufletul românului" — cinstea lui, eroismul şi loialitatea lui — sînt de ajuns ca să ni se ierte celelalte greşeli făcute în numele României. Dar acest „suflet" al românului nu e cunoscut şi de fapt nici nu interesează peste graniţe. Străinii nu ne judecă după „sufletul" nostru, după cele „şapte inimi din pieptul de aramă"; nu ne judecă nici după costumul nostru naţional, nici după doina noastră. Tot ce ni se spune despre „notre grand pays", despre „notre grand Eminescu" etc. — sînt simple politeţi sau entuziasme trecătoare. Străinii ne judecă după oamenii care ne reprezintă peste *graniţe,* după aceia care ne conduc ţara, după ieftinătatea conştiinţelor oamenilor noştri politici. O anchetă ironică din Daily News de astă vară fixa astfel scara preţurilor conştiinţelor: Paraguay, *România,* Albania, Afganistan etc. „Notre grand pays" ocupa cu cinste locul al doilea. Şi cine ştie dacă — în ochii celor care organizaseră ancheta — nu ni se făcuse o favoare... Una din sursele noastre permanente de optimism este eroismul „soldatului român". Aproape că ne mirăm că străinătatea nu ţine seama de el, de acest „soldat român" viteaz şi răbdător ca un mucenic. Adevărul este că nimeni nu este dator să ţină seama decît de valorile care se pot *comunica,* de va-

lorile care le utilizează sau le distribuie elitele politice şi spirituale ale unui neam. „Soldatul român" ca şi „ţăranul român" — cu toate magnificele lor însuşiri — nu pot spăla ruşinea acelor oameni care ne conduc, şi ale căror acte sînt singurele comunicabile străinătăţii. Sacrificiul oştilor noastre n-a servit prea mult pentru minţile reci care ne judecă de peste graniţă. S-a remarcat însă cu stăruinţă incapacitatea conducătorilor noştri. Ei sînt răspunzători. Citiţi o istorie calmă a războiului european, cum e de pildă aceea a lui Liddell Hart, şi veţi constata ce puţin înseamnă pentru un strateg englez curajul şi eroismul soldaţilor noştri — şi ce greu atîrnă în balanţă imensele greşeli ale politicienilor care au avut misiunea de a ne pregăti pentru război.

Este stupid să ţipăm că „nu sîntem cunoscuţi decît prin greşelile noastre". Sîntem cunoscuţi prin ceea ce *arătăm.* Şi noi n-am arătat pînă acum decît inconştienţă politică, ţigănie electorală şi conştiinţe care se cumpără ieftin. Fireşte, ţara românească nu se rezumă la aceste lichele şi epave. Dar străinii nu sînt datori să vină în ţară, să viziteze Bucegii şi Delta, să înveţe româneşte ca să aprecieze sufletul „poetic" al ţăranului român şi tăria morală a ciobanului din munţi. Lucrurile acestea le pot face cîţiva reporteri. Străinii ne cunosc prin studenţii noştri, prin acţiunile noastre politice, şi prin arta şi literatura noastră. Cine strică dacă majoritatea studenţilor români în străinătate ne-au compromis? Cine strică dacă am avut Skoda mare şi Skoda mică, dacă avem miniştri cu nume şi acte bine cunoscute peste graniţă? Cine strică dacă arta şi literatura noastră e păstrată cu gelozie în Bucureşti şi în celelalte zece oraşe culturale din România Mare? în nici un caz nu strică străinii.

Văzută de departe, politica noastră culturală şi propaganda noastră în străinătate se dovedeşte o creaţie de inconştienţi sau de demenţi. Nici nu vom şti pe cine să tragem la răspundere. Se fac greşeli atit de grave şi întreaga noastră „propagandă" este atît de ridicolă — încît generaţiile viitoare ne vor taxa, pe toţi, drept inconştienţi, tîlhari sau demenţi. încercaţi şi vă imaginaţi ce ar fi ţara românească după ce Liviu Rebreanu şi Papadat-Bengescu ar fi traduşi şi lansaţi în toată lumea; după ce universităţile

noastre ar fi încăpute în mîini tinere; după ce ataşaţii de presă din străinătate ar fi înlocuiţi cu oameni harnici şi pricepuţi — imaginaţi-vă toate acestea şi veţi înţelege ce vor crede generaţiile următoare despre noi. Ar fi atît de simplu ca *roumain, rumenian, rumăne*

şi *rumeno* să nu se mai lege — în memoria europenilor — numai de Skoda, de „bacşiş-bacşiş", de incapacitate politică şi de conştiinţă ieftin de cumpărat — ci şi de opera unui Rebreanu, Blaga,. ferâncuşi sau Enescu. Ar fi atît de simplu... Un ministru inteligent ar înţelege că, în starea de lucru de astăzi, singura ofensivă ieftină şi eficace împotriva insultelor legate automat de numele-neamului nostru — ar fi ofensiva valorilor maxime şi specifice. Dar nimeni nu înţelege. Şi pe fiecare zi noroiul ne stropeşte mai direct şi numele de român e mai compromis.

Ştiu că această compromitere nu ne priveşte, şi că toţi oamenii care şi-au bătut joc de noi vor trebui într-o zi să plătească, cu vîrf şi îndesat. Dar pînă atunci? Pînă atunci n-ar fi posibil să punem capăt acestei inconştiente? Nu putem opune geniul creatorilor români în faţa lichelismului politicienilor români? Lucrurile acestea nici n-ar costa prea mult. Să ne amintim că propaganda prin presă a împrumutului intern a costat 40 de milioane! Să ne amintim că Teatrul Marioara Cinski a costat statul 6 milioane. Să ne amintim sumele enorme care se plătesc gazetarilor străini ca să scrie un articol sec despre „notre grand pays". Un sfert din aceste sume ar fi destul ca *Pădurea spînzuraţilor* şi *Drumul ascuns* să fie traduse în cîteva limbi europene şi lansate cu succes. îşi dă cineva seama ce-am cîştiga noi — ca *ţară,* nu ca literatură — după asemenea opere? încep să cred că nimeni dintre cei care ne conduc nu-şi dă seama, nu-şi *poate* da seama. încep să cred că sîntem conduşi — şi în politică, şi în cultură — de inconştienţi, tîlhari sau demenţi. Căci altminteri nu s-ar plăti zilnic, de la fiecare minister şi fiecare instituţie mai mult sau mai puţin culturală milioane pentru şantaje — fără ca să se găsească acel milion menit să spargă noroiul din jurul numelui României, „ţara lui bacşiş-bacşiş". Este criminal să plăteşti 6 milioane unui teatru Cinski — şi să te tocmeşti pentru 10 000 lei cînd e vorba de lansarea peste notare a unui geniu naţional.

Şi atunci nu mai avem nici un drept să ne plîngem că nu. sîntem cunoscuţi şi apreciaţi, că „ţăranul român" n-a fost încă descoperit de către judecata europeană. „Notre grand pays" — cu ataşaţi de presă incapabili sau săraci, cu gazetari milionari şi> cinici, cu artişti şi scriitori muritori de foame — îşi merită soarta Intre Paraguay şi Albania.

Să nu dea Dumnezeu şi mai rău!!...

2 iunie 1935*

CUVÎNTUL MASELOR...

NA din expresiile favorite ale timpului nostru prin excelenţă democratic sau dictatorial (termenii nu se exclud, veţi vedea îndată) — este cuvlntul „mase". Cuvîntul acesta se întrebuinţează în cele mai nebănuite vecinătăţi semantice. Se spune: „dictatura maselor", „glasul maselor", „ideologia maselor" etc. D-ta. care scrii versuri fără proletari şi fără mulţimi imperiale, eşti un poet învechit şi n-ai nici o şansă să fii pe placul „maselor". D-ta care faci ştiinţă de laborator, şi cultivi obiectivitatea, eşti un „intelectual", deci un om fără rost, căci te opui „dictatur-ii maselor". Un romancier de analiză, care nu poate fi înţeles de „mase", nu face doi bani. (Cu cîtă uşurinţă se uită că Proust, alături de James Joyce şi Dos Passos, influenţează astăzi decisiv noua literatură sovietică). Chiar un artist proletar, care face profesie de credinţă comunistă — bunăoară un FranzMaserel — este corectat şi admonestat în numele „maselor". (Cf. *Journal de Moscou* de la sfirşitul lui mai, unde i se atrage atenţia lui Maserel, de către un „ideolog" al „maselor", că păstrează încă prea multă melancolie şi simţ al nuanţelor, prea mult sentimentalism burghez...). Lucrurile acestea de-a dreptul uluitoare nu mai scandalizează pe nimeni. Artiştii, scriitorii, gînditorii de azi par a accepta -ca un destin primatul politic, primatul unei anumite politici, ,.Lumea" îşi răzbună astăzi umilinţele primite timp de aproape 100 de ani — de la romantism pînă la războiul cel mare — din partea oricărui „artist" sau „intelectual". Vă amintiţi cu ce stupid deşi pitoresc orgoliu, „artiştii" de la sfirşitul secolului trecut sfidau „opinia publică", reprezentată atunci prin burghezie. Astăzi s-au schimbat lucrurile. Astăzi cîntă „opinia publică" (cel puţin aşa se spune) şi joacă „artiştii" şi „intelectualii". Majoritatea „artiştilor" de astăzi fac profesie de credinţă pentru „mase". Fie că pregătesc marea dictatură pi oletară, fie că servesc o dictatură naţională — „artiştii" şi

„intelectualii" recunosc că ei nu contează nimic, că arta şi gîndirea sînt inutile dacă nu exprimă sentimentele sau revendicările „maselor". Asistăm cu uimire la o criză de masochism general. „Elitele intelectuale" se umilesc In public, îşi calcă in picioare emblemele, recunosc din toată inima că sînt gata să asculte ordinul oricărui sergent major (comandant

de batalion nazist sau de cohortă proletariană) şi să-şi modifice-creaţia, dacă aceasta nu corespunde întocmai sentimentelor maselor. Atitudinea masochistă nu o întîlnim numai în ţările cu regim dictatorial, ca Rusia, Germania sau Italia. Atitudinea aceasta o regăsim şi într-o ţară „democrată", ca a noastră.

Nimeni nu sileşte pe un artist sau gînditor să practice un asemenea masochism spiritual. Dar aşa e moda acum; să spui că inteligenţa, cultura, talentul şi chiar geniul nu fac doi bani — că totul stă în „mase". Verificarea unei teorii filosofice nu o veţi mai găsi într-o critică semnată de un gînditor specialist, cunoscător al problemei — ci într-o adunare politică. Acolo se va constata, nu dacă teoria aceasta este coerentă şi justificată, ci dacă ea are o valoare „dinamică", dacă poate alimenta violent „spiritul luptei de clasă". Orişice studiu ştiinţific ai întreprinde, trebuie să ai în vedere „cuvîntul maselor". (Aşa se spune; dar, după cum poate constata oricine, acest cuvînt al maselor îl spune întotdeauna un sanhedrin, de rasişti, fascişti, sau comunişti. Ei reprezintă spiritul maselor; al maselor germanice sau al maselor proletariene). Literatura, de asemenea, plăteşte cuvenitul tribut acestei mari fantome, masele. Un Thibaudet, Alain, Borgese, Gosse, Curtius — nu mai au nici o cădere, să promoveze sau să respingă o operă literară. De acum, criteriile vor fi stabilite de gustul literar al[1] maselor. Un Gladkow e mai mare decît Racine şi Shakespeare, un reporter sovietic sau un articol hitlerist este mai mare decît Balzac. Ce va place maselor, numai aceea va putea fi numită literatură revoluţionară, proletară, rasistă. (Se uită iarăşi că masele urbane vor prefera întotdeauna un George Ohnet sau Petre Bellu chiar lui Maxim Gorki. în ceea ce priveşte masele rurale, literatura lor sinceră o constituie folclorul, legendele apocrife, proverbele).

A reacţiona împotriva acestei atitudini masochiste, nu înseamnă a reactualiza un deplasat „aristocratism". înseamnă pur şi simplu a aminti oamenilor că mai există bunul simţ. Căci nu e vorba de a nega dreptul „maselor" de a-şi cîştiga cît mai multe libertăţi şi a obţine o viaţă cît mai umană. Este vorba de a opune celor cîteva sute de semidocţi — care se cred învestiţi cu dreptul divin de a vorbi în numele maselor — de a le opune un adevăr simplu şi etern: că „masele" n-au ce căuta nici în creaţia artistică, nici în cercetarea ştiinţifică sau filosofică. Inteligenţa, talentul, geniul îşi au legile lor proprii de funcţionare — şi aceste legi

n-au nimic de-a face cu luptele politice, sociale sau economice. Un creator are dreptul să-şi aleagă materialele de unde îi place; nu substanţa acestor materiale contează, ci talentul sau geniul său. Adevărul acesta simplu s-a verificat şi în timpul din urmă; literatura sovietică propriu-zisă este o literatură manifest, confecţionată în Birourile Propagandei, dar respinsă de public. (Şi în Rusia se citesc tot cărţile scrise în libertatea deplină a creatorului). Literatura fascistă nu există nici astăzi, după 12 ani de fascism; există însă un Papini, un Piiandello, un Panzini — oameni liberi. Ştiinţa sovietică, de cîte. ori a ţinut seama de „cuvîntul maselor", a eşuat în ridicol. Bunăoară, cazul Institutului de limbi caucaziene, care găsea proletariat în preistoria Europei şi combătea erotica din *Tristan şi Isolda* spunînd: „Noi, în sfîrşit ne-am izbăvit de asemenea superstiţii" (cf. articolul din revista de specialitate *România* pe anul 1933). Ştiinţa sovietică a descoperit lucruri noi cînd a lucrat liberă, ţinînd seama nu de „mase", ci de faptele şi teoriile specialiştilor.

Să lăsăm deci „masele" să-şi cucerească drepturile lor politice, economice şi sociale. în ceea ce priveşte arta, ştiinţa şi filoso-fia, cuvîntul lor n-are ce căuta. Aici e nevoie de inteligenţă, de talent, de geniu; aici întîlnim altfel de realităţi; adevărul — nu lupta de clasă sau de rasă. Cînd fiecare cetăţean va fi tot atît de inteligent ca Einstein şi tot atît de talentat ca D'Annunzio, atunci se vor schimba lucrurile. Atunci oricine va avea dreptul să critice pe un Maserel şi să controleze pe un Sir Jean. Deocamdată, talentul şi inteligenţa sînt încă prea rare pe acest pămînt ca să nu înnobileze definitiv pe cel care le posedă. Criza de masochism care a cuprins pe „intelectuali" este numai un aspect al ultimei mode. Căci, se ştie, astăzi se poartă barbarul...

9 iunie .1935

REALITĂŢI ROMÂNEŞTI

ÎJE găsesc la îndemîna noastră cîteva fapte asupra cărora ar trebui să se atragă necontenit atenţia. Şi aceasta, pentru simplul motiv că faptele de care vorbim sînt necontenit rău interpretate, necontenit alterate.

Să începem cu cel mai bogat în consecinţe, deşi cel mai puţin recunoscut: continuitatea spiritului românesc — în instituţii, în viaţa sufletească, în creaţiile gîndului. De la folclor, la Eminescu şi Lucian Blaga; de la arta populară (cu rădăcinile în preistorie) la Brâncuşi şi George Enescu; de la apocrifele şi legendele poporane la Creangă şi Liviu Rebreanu — succesiunea „românească" este neîntreruptă. Vor fi existînd, fireşte, epoci de obscurizare a acestei continuităţi, momente neistorice, de „ieşire din fire" (multe din ele, necesare pentru vremea lor — primejdioase numai cînd s-au permanentizat). Dar o sincopă definitivă n-a existat niciodată. Literatura şi plastica noastră „cultă" au căutat mereu *prezenţa* artei populare, rădăcinile sale spirituale. Şi drept în acest caz a izbutit să fie şi artă universală — şi artă specific românească. Fireşte, *prezenţa* artei populare — contact direct cu experienţa folclorică, cu viaţa sufletească a unei colectivităţi — nu înseamnă *imitarea* modelelor populare, calchierea unor forme perfecte de expresie, dar nefertile ca izvor de inspiraţie. Am scris în repetate rînduri asupra acestei confuzii între *prezenţa* folclorică şi imitarea temelor sau a lexicului folcloric; confuzie care a condus la plastica Rodicăi, la *Chemarea codrului,* la stilul Brumărescu şi la sămănătorism (în aspectele sale inerte).

Cultura românească prezintă un avantaj unic faţă de celelalte culturi europene: clasicii literaturii româneşti sînt accesibili *oricui,* pe tot cuprinsul ţării. Orice ţăran se desfată ascultând (dacă nu ştie să citească) pe Creangă. *Orice ţăran.* Lucrul ăsta nu-1 veţi mai întîlni nicăieri în Europa. Nu e vorba, numai de continuitatea lingvistică pe care o putem observa între literatura vorbită şi cea scrisă — dar şi de conţinutul artistic şi intelectual. Amintiţi-vă că La Fontaine nu poate fi înţeles pe tot cuprinsul Franţei. Amintiţi-vă de asemenea că literatura italiană cultă — cum a demonstrat atît de categoric Borghese — este inaccesibilă în totalitatea ei maselor populare, prin acel caracter aulic, superior, umanist, care îi e specific. Ce să mai spunem de ţări ca Norvegia, a cărei literatură cultă se scrie de sute de ani într-o limbă străină, daneza; a cărei limbă vorbită în straturile urbane, fiind daneza, n-are nici un punct de contact cu limba poporului, care vorbeşte norvegiana... Este incontestabil, deci, că, din acest punct de vedere, literatura românească nu are de ce să se teamă; continuitatea — de la folclor la Lucian Blaga — se verifică şi ca lexic, şi ca tematică.

Aceasta ne sileşte să afirmăm un lucru care ar părea, cel puţin la prima vedere, paradoxal. Anume: că elitele creatoare ale României moderne sînt singurele care au dreptul la succesiunea clasei ţărăneşti. De orice alt element s-ar putea dispensa România, în afară de ţărănime şi de elitele creatoare. Istoria adevărată a „romanităţii" ar fi putut exista fără nici una din clasele crescute în ultima sută de ani. Nici burghezia, nici proletariatul n-au rupt continuitatea „stilului românesc". Nici burghezia, nici proletariatul n-au putut crea valori universale în afară de cadrele în care s-au exprimat intuiţiile rurale, cadre care au fost reluate de artiştii şi intelectualii moderni, şi pe care le regăsim şi la Eminescu, şi la Pârvan, şi la Blaga, şi la Brâncuşi şi la Liviu Rebreanu. Observaţi că toţi marii creatori români moderni, deşi au folosit intuiţii rurale, folclorice — n-au aparţinut clasei ţărăneşti. Eminescu a fost fiu de boiernaş, Pârvan fiu de burghez, ca şi Enescu, ca şi Blaga, ca şi Rebreanu. Elita creatoare a României moderne nu este, deci, expresia directă a clasei rurale. Ca nişte adeA[r]ăraţi şefi spirituali ai unei naţii, creatorii de valori româneşti s-au ivit din toate clasele sociale ale acestui pămînt. Ei nu exprimă însă sufletul unei clase. Ei exprimă geniul unei naţiuni. Fii de burghezi sau de boiernaşi, atunci cînd au creat într-adevăr valori universale au uitat intuiţiile adunate de experienţa colectivă a neamului întreg. Burghezia şi proletariatul au putut lua fiinţă în desfăşurarea societăţii româneşti. Geniul burghez sau proletar nu s-a ivit însă. Şi aceasta pentru simplul motiv că adevăraţii creatori spirituali n-au fost niciodată simplu *hautes-parleurs* ai clasei lor. De aceea, dacă ar trebui să simplificăm la absurd şi să ne întrebăm care ar fi singurele clase creatoare şi absolut necesare României, am răspunde: ţărănimea şi elitele intelectuale. Aceste elite care, încă o dată, au singure drept la succesiunea clasei rurale.

Dar să ne înţelegem. Să nu confundăm „intelectualul" cu „belferul", aşa cum vor să confunde politicienii români ai lui *politique d'abord!* De cîte ori am scris despre „intelectuali" şi am fost criticat pentru asta (fără a fi întotdeauna numit, fireşte) — am observat că se confundă cu voinţă şi rea credinţă „intelectualul" cu „belferul". Asemenea confuzii dovedesc şi diseernămîntul şi armele de luptă ale susţinătorilor primatului politic. Limba română a păstrat destul de clar — ca şi celelalte limbi romanice — sensul termenului de intelectual: *intus legere,* a citi înăuntru, a vedea în întuneric, a prevedea. Nu e locul aici (voi reveni asupra

acestei controverse) să stabilesc meritele şi destinele „intelectualului". Dar e uşor de înţeles că, „a citi înăuntru", a vedea în întuneric, a configura realitatea, a preceda evenimentele — toate aceste funcţiuni dramatice şi vitale n-au nimic de-a face cu laşitatea, suficienţa şi abstractismul „belferilor". Aceştia din urmă sînt bieţi semidocţi confuzi, superstiţioşi şi burghezi; sînt, într-adevăr, singura specie de „intelectuali" produsă de burghezie. Confuzia între belfer şi intelectual, între creatorul de valori spirituale şi mediocrul repetitor de catedră — este dovadă ori de ignoranţă ori de rea credinţă.

Intorcîndu-ne la discuţia noastră, să amintim că atît ţărănimea cît şi elitele spirituale au păstrat continuitatea tradiţiei şi a stilului „românesc" şi din alt punct de vedere. Este şi în structura ţăranului şi în aceea a „intelectualului" o orientare *realistă.* Şi unii şi alţii sînt realişti, adică înclinaţi către experienţă, către detaliul concret, către autenticitate şi dramă. Cele dintîi şi cele mai grave scheme şi metode abstracte le-au introdus în cultura românească politicienii, „oamenii practici" (adică „oamenii care practică greşelile înaintaşilor noştri"). Teoreticienii politici de astăzi au cutezanţa să acuze pe „intelectual" de abstractism — asta după ce au practicat o sută de ani cele mai extraordinare şi mai naive abstractisme (drepturile omului, partide, legiferări, contracte, reprezentanţe etc). Chiar schemele curentelor extremiste sînt creaţiuni abstracte; se învaţă oamenii să reacţioneze automat, ca o mare masă; se împarte realitatea concretă şi multiformă în două mari părţi abstracte (ai noştri, ai lor — ei şi noi—dreapta şi stînga etc.); se folosesc formulele în locul analizei reale; se creează reacţii şi stimulenţi de laborator.

Realismul ţăranului şi al intelectualului opune în faţa acestor scheme abstracte şi a acestor gindiri de lozinci practica experienţei zilnice, dramatica unei existenţe autentice, în veşnică luptă cu iraţionalul (aceste două grupuri sînt singurele care dau valori iraţionalului). Ţăranii şi-au verificat fiinţa lor istorică în luptele pentru păstrarea pămîntului strămoşesc, în rezistenţa lor faţă de atîtea forţe cosmice, biologice, economice, sociale. Intelectualii, elitele creatoare ale acestui neam, adunaţi din orice clasă socială, avînd între ei nu relaţii de grup social ci raporturi de breaslă — aceşti intelectuali au şi ei o menire istorică. Poate fi vorba, chiar, de o nouă verificare a resurselor poporului nostru, a drepturilor sale la viaţă şi la supravieţuire.

Ţăranii au apărat pămîntul şi neamul. Intelectualii apără drepturile spiritualităţii noastre, autonomia ei, valorile ei universale, omeneşti. Misiunea istorică a unui popor este verificată de două lucruri: 1) de puterea cu care ştie să-şi apere pămîntul, libertatea şi drepturile; 2) şi de Aigoarea cu care creează valori. Clasele sau grupurile care împlinesc aceste funcţii esenţiale sînt singurele care se pot numi grupuri vitale, fără de care o naţiune riscă să dispară din istorie...

16 iunie 1935

SIMPLU INTERMEZZO

DIRECŢIA „Vremii" a anunţat în numărul trecut că voi discuta şi eu problemele ridicate de un articol al d-lui Puiu Gârcineanu, căruia i-a răspuns cu o neobişnuită vehemenţă d. Pompiliu Constantinescu. „Voi discuta" este un fel de a vorbi. După cîte mi-aduc aminte, de aproape doi ani nu fac altceva, aici la „Vremea", decît să „discut" această problemă a culturii faţă de politică şi a rolului elitelor spirituale în crearea istoriei. Chiar în numărul Jn care d. Gârcineanu scria despre *Intelectualitate şi omenie,* patru pagini în urmă eu semnam un articol în care unele din obiecţiunile d-sale îşi căpătau deja răspunsul. Mi se pare, aşadar, puţin exagerat să reiau, numai în cinstea d-lui Gârcineanu, o problemă pe care o dezbat aici de aproape doi ani de zile. Argumentele d-sale le cunosc demult — şi fiecăruia din ele i-am răspuns cînd am avut prilejul în parte. In ceea ce priveşte „omenia", pe care d. Gârcineanu o opune atît de impresionant „intelectualităţii'" — lucrul acesta nu e nici nou. nici original. D. profesor Iorga a

vorbit şi a scris de nenumărate ori despre „omenie". Iar într-un articol din 25 iunie 1933 (republicat în *Oceanografie),* chiar eu discutasem sensurile cuvintelor „cm", „omenie" şi „necm" în limba şi gîndirea românească. Articolul a apărut aici, în „Vremea", la o lună după aceea a fost comentat de d. N. C. Angelescu într-un mic eseu *de* filosofie politică *Mişcările colective şi sufletul românesc.* E regretai '1

că d. Gârcineanu n-a cunoscut acest eseu al d-lui Angelescu. Ar fi putut învăţa o sumă de lucruri folositoare.

Să rie reîntoarcem deci la problema iniţială, trecînd cu vederea micul incident provocat de d. Gârcineanu. D. Pompiliu Constantinescu e cu desăvîrşire injust cînd califică atitudinea d-lui Gârcineanu drept „mistică". Ce are a face mistica şi misticii cu strălucitoarele furori verbale, cu inadvertenţele logice şi jocurile de cuvinte, cu „sufletul teluric". Prometheu şi Horia? îl cunosc pe d. Pompiliu Constantinescu iubitor de exactitate şi precizie. Nu ştiu ce text mistic să-i recomand mai întîi, pentru a nu mai confunda — în agreabilele sale excese raţionaliste — misticii cu mistagogii; oamenii care practică o tehnică spirituală precisă, cu toate acele specii de naivi sau şarlatani care practică smerenia, confuzia, frauda şi celelalte gîndiri muzicale. Ştiu cît este de greu să conving un raţionalist acerb ca d. Pompiliu Constantinescu de „seriozitatea" misticii. Un singur lucru nădăjduiesc, însă, că voi obţine prin buna înţelegere de la d-sa: de a nu confunda pe un Sfîntul Ioan al Crucii cu un Cagliostro, sau pe Sfînta Tereza cu o Eusopia Paladino şi d-na Blavatzki. De a nu identifica, într-un cuvînt, „misticii"' cu „mistagogii"...

In ceea ce priveşte problema în discuţia căreia am fost invitat să intervin, trebuie să mărturisesc de la început că mi se pare prea complexă şi prea gravă pentru a crede în eficacitatea unui simplu articol. Am scris pînă acum cel puţin treizeci de articole pe această temă, şi accidentul d-lui Gârcineanu m-a surprins tocmai cînd scriam unul în continuare. Este drept, însă, că In timpurile noastre eşti osîndit să revii mereu la un lucru pe care l-ai mai spus. Osîndă la care m-am supus cîteodată de bunăvoie, dar de care nu înţeleg să abuzez.

Toată critica pe care teoreticienii şi partizanii primatului politic o fac „intelectualilor", porneşte de la o gravă confuzie; anume, se confundă „intelectualul" cu „belferul". Se confundă cu furie, cu rea-credinţă, cu încăpăţînare. Se confundă un Eminescu sau Hasdeu cu un biet licenţiat în drept. Se confundă un Niculae Iorga cu un inocent belfer de provincie, îmbătrînit alături de programa analitică. Se confundă elitele spirituale ale unei ţări, creatorii de istorie, cele mai splendide exemplare ale unei rase — cu bieţii „intelectuali" de cafenea sau de club politic, cu trepăduşii redacţiilor, cu şperţarii licenţiaţi şi doctorii în şantaje. Se confundă larva erudită şi abstractă, mediocritatea şi impotenţa, suficienţa

şi decrepitudinea, laşitatea şi imbecilitatea — cu elitele creatoare de valori, cu marii clarvăzători ai unei rase, cu purtătorii unei rase, cu purtătorii destinelor unui neam. Pentru că îndată ce unul din aceşti „intelectuali" ostracizaţi se încadrează într-o luptă politică — aproape automat este ridicat pe scut. Atunci „inteligenţa" şi „cultura" lui devin sfinte. Atunci se vorbeşte de „spiritualitate" fără nici o ironie. Atunci „fruntea înaltă" şi „ochii obosiţi de lecturi" ajung mijloace de luptă. Atunci „profesorul" devine „martir" şi pentru „libertatea gîndului" său se fac mitinguri europene. Cazul bunului profesor de la Chişinău, d. Constantinescu-Iaşi. Aţi observat, în acest caz precis, ce elogios se vorbeşte despre „cultură", „libertatea spirituală" şi „inteligenţă", într-o presă în care „intelectualii" sînt de obicei denunţaţi ca simpli „fascişti" sau huligani?...

De nenumărate ori am atras atenţia asupra acestei confuzii şi măsluiri practicate de toţi partizanii primatului politic. De nenumărate ori am arătat deosebirea între *istoria care se consumă* (sfera de acţiune a luptelor politice) şi *istoria care se face* (destinul creaţiilor spirituale, ale controverselor ideologice fecunde etc). De nenumărate ori am arătat confuzia care se face între *acţiunea* imediată, fizică, brutală (lupta politică) şi *fapta* spirituală. Mi se pare oţios să revin încă o dată asupra lor. Cine n-a vrut să gîndească atunci cînd le-am scris, nu va voi nici acum.

Mi se pare, de asemenea, inutil să amintesc — pentru a cîta oară? — rolul pe care l-au avut elitele şi marile experienţe spirituale în crearea istoriei. Să amintesc „omul nou" al lui Alexandru cel Mare, al Creştinismului, al Renaşterii — „om nou" care a fost întîi valorificat şi experimentat de către elitele spirituale ale timpului. Elite care nu înseamnă nici clasele bogate, nici clasele culte — ci toţi oamenii

cu o puternică viaţă sufletească, toţi oamenii care credeau în suflet, în gînd, în libertate. Cu asemenea oameni istoria a făcut paşii cei mai înainte. Cu asemenea oameni un continent a luminat două mii de ani. Cu asemenea oameni un neam înfruntă eternitatea. Căci „intelectualul" nu înseamnă omul cu diplomă sau cu ştiinţă de carte, ci omul care crede în valorile sufletului, omul hrănit de marile izvoare sufleteşti, omul întotdeauna „nou", pentru că e întotdeauna viu şi concret.
Polemicile împotriva „belferului" nu mă interesează. Iar la polemicile împotriva „intelectualului" nu voi lua parte decît atunci cînd eventualul meu preopinent va dovedi că e informat de

rolul pe care viaţa sufletească autentică şi valorile spirituale l-au avut în istorie. Dacă nu putem face mai **mult,** cel puţin să nu ne pierdem vremea...
30 iunie 1935

ROMÂNISMUL D-LUI RĂDULESCU-MOTRU

îi

LN numărul pe iulie al „Revistei Fundaţiilor Regale", d. profesor C. Rădulescu-Motru publică un studiu asupra „Românismului". Am avut prilejul şi altădată să arăt importanţa acestor capitole de filosofie a istoriei, culturii şi politicii româneşti, pe care d. profesor Rădulescu-Motru le publică de vreo doi ani în „Revista Fundaţiilor Regale" şi care probabil nu vor întîrzia să apară în volum. Ceea ce mă miră este puţina atenţie de care se bucură în publicistica românească aceste articole atît de substanţiale, semnate de un autor care nu e numai un strălucit profesor şi gînditor, dar şi unul din şefii spirituali ai generaţiei sale. Apariţia unui studiu de filosofie politică sau de filosofie'istorică al d-lui profesor Motru ar trebui să dea prilej de comentarii şi riposte timp de cîteva luni în şir. Căci, alături de domnul N. Iorga, domnul Rădulescu-Motru este incontestabil omul cel mai viu, cel mai creator şi cel mai original al generaţiei de la 1900. Dar —aţi observat ? — cărţile profesorului N. Iorga se aştern în mijlocul indiferenţei generale (doar dacă volumele sale de memorii şi articole comemorative mai stîrnesc entuziasmul iubitorilor de scriere înflăcărată şi substanţială) — iar articolele d-lui Rădulescu-Motru nu se bucură de o largă difuzare prin presă decît atunci cînd ele ating o problemă politică actuală. Şi domnul Iorga şi domnul Motru au fost trădaţi de generaţia ai cărei şefi spirituali sînt. E şi firesc să fie aşa; rareori a mai crescut în România o generaţie atît de politică şi de politicianizată ca generaţia lui 1900, şi care astăzi încă ocupă cele mai esenţiale şi mai remuneratorii posturi de comandă.

în ceea ce priveşte articolele, atît de luminoase, pe care d. Rădulescu-Motru le publică de doi ani în „Revista Fundaţiilor Regale" — tăcerea din jurul lor îşi are altă semnificaţie. D. profesor Motru e naţionalist fără a fi şovin; şi crede în românism fără a accepta totuşi linia de luptă a extremei drepte. Poziţia domniei sale în actuala grupare de forţe politice şi spirituale este iritantă pentru foarte multă lume. Căci, aşezat pe axa centrală **a** românismului lui Kogălniceanu şi Eminescu, d. Motru accentuează totuşi elementul dinamic, revoluţionar, al acestei poziţii, socotite pînă astăzi reacţionare, statice, nefertile. Domnul Motru este un „revoluţionar de centru", dacă ni s-ar îngădui o asemenea clasificare riscată. Adică, este optimist şi încrezător în progresul continuu al poporului românesc (ceea ce nu credeau „reacţionarii") — şi este în acelaşi timp ponderat, lucid, critic în judecata sa naţionalistă (ceea ce foarte puţini conducători naţionalişti pot fi). Broşura d-sale asupra „Naţionalismului", care opunea atît de clarvăzător pe Eminescu profetismului d-lui Iorga, era un pas înainte peste concluziile „Culturii româneşti şi politicianismului". Un pas înainte care nu-1 făcea deloc mai popular. în România, singurele idei care au succes la public sînt ideile megafonice, ideile cu ritm, sonoritate, şi leit-motiv. Nimic mai străin spiritului d-lui Motru decît asemenea idei megafonice. Domnul Motru nu poate vorbi înainte de a gîndi; şi, mai ales, nu poate vorbi unor oameni care n-au gîndit ei înşişi înainte de a veni să-1 asculte.
Poziţia d-lui Motru e impopulară mai ales pentru că e o poziţie de centru. Nu farmecă grupul criticiştilor şi scepticilor, pentru că e optimist, robust şi „metafizic" (nu zîmbiţi; faptul că nu a renunţat la metafizică şi nu a batjocorit-o, 1-a plictisit adesea pe d. Motru la Universitate). Dar, nu farmecă nici grupurile naţionaliştilor extremişti, pentru că nu acceptă ideile magafonice. Un metafizician care a criticat cîndva cu asprime „sufletul mistic"; un naţionalist care a criticat profetismul cultural şi politic

al **d-lui** Iorga; un promotor al „românismului" care refuză *numerus valachicus;* un tolerant şi un iubitor de cultură universală care **a** respins de cîte ori a avut prilejul marxismul şi umanitarismul. Poziţia d-lui Motru nu era făcută pentru a place mulţimilor. Ceea ce e mai trist, e faptul că nu a plăcut nici elitelor.

Generaţiile de la 1907 şi 1916 au fost orientate de patetismul **atit** de fecund al d-lui Iorga. Gsneraţiile de după război (mai precis, diversele promoţii care au ieşit la lună dg la 1918 încoace) **şi-au**

căutat alţi şefi. Niciodată ochii mulţimilor sau ai elitelor nu s-au oprit, într-un număr considerabil, asupra poziţiei spirituale şi politice a d-lui Motru. Vina e poate şi a d-lui Motru. Dar, mai ales, este a poziţiei sale centrale; optimist şi critic, naţionalist şi lucid, metafizician şi antimistic, iubitor de oameni şi antimarxist. O poziţie de echilibru; o poziţie de omenie, mai ales. în nici un caz, o poziţie populară.

Cazul d-lui profesor Motru e prea semnificativ pentru actuala fază a culturii şi politicii româneşti, ca să nu-1 comentăm cum se cuvine. însuşi faptul că nu e discutat în cercuri largi, este plin de semnificaţii. Şi cu toate acestea, d. Motru, în toate studiile d-sale recente, a atacat probleme extrem de actuale: naţionalismul, statul, şcoala, spiritualitatea etc.

Dar într-o asemenea actualitate nu au şanse prea mari (cel puţin, imediat) viziunile de ansamblu, ponderate, organice. Mi-aduc aminte că, după ce am comentat unul dintre articolele d-lui Motru, intitulat *Reabilitarea spiritualităţii* — am primit vreo trei răspunsuri, într-o săptămînă, toate trei în presa de stînga. Era un simplu amănunt la mijloc; studiul d-lui Motru, ca şi comentariul meu, erau antimarxiste. Şi ca atare, nu puteau rămîne nepedepsite. Stînga n-a avut încă curajul să ia atitudine hotărîtă împotriva naţionalismului d-lui Motru. (Asta se explica prin elemente de tactică politică; d. Motru este împotriva „exceselor", este antivaidist etc). Dar nici dreapta nu-1 va îmbrăţişa în întregime, cu toate că d. Motru acceptă românismul ca singura linie de acţiune. „Românismul" d-lui Motru este istoric, nu etnic. După cum observă d-sa, fiinţa etnică dă drept de prezenţă într-un muzeu de etnografie; numai vocaţia, numai conştiinţa acestei etnicităţi, cu toate implicaţiile ei spirituale, cucereşte dreptul de prezenţă în istorie.

Ne aflăm, acum, în miezul chestiunii. într-un asemenea „românism" cred foarte mulţi oameni. Un asemenea „românism" adună, cred, pe un Camil Petrescu alături de Emil Cioran, pe un Lucian Blaga alături de un Şerban Cioculescu, ca să nu pomenim decît cîteva nume dintre scriitorii care nu fac politică. Un asemenea „românism" este, de fapt, justificarea implicită a tuturor oamenilor oneşti, muncitori, optimişti din această ţară. Am mai spus-o de mai multe ori că nici un român viu şi creator nu poate renunţa la firul de foc care leagă ideologia politică a lui Eminescu de cea a d-lui Iorga. (Mă refer nu la activitatea de partid a profesorului

Iorga, ci la „profetismul" domniei sale, atît de fecund în lămurirea si exaltarea virtuţilor creatoare româneşti). Stînga marxistă nu va putea niciodată cuceri atîtea creere, atîtea sensibilităţi, atltea £enii — ca linia aceasta centrală, care-şi are ctitorul în naţionalismul lui Eminescu. Nimeni nu va putea crea ceva în istoria românească, dacă se va abate de la această linie centrală.

Pe de altă parte, „românismul" pe care îl explică încă o dată d. Motru, şi pe care îl acceptă atîta lume — este purtat pe stindardul mai multor partide politice. Ne pare bine că şi d. Motru recunoaşte, aşa cum am mărturisit şi noi de mai multe ori, că vorbind de „românism" rişti întotdeauna să fii confundat cu un demagog sau un huligan. Este o ruşine care ar trebui să ne ardă obrazul la toţi. Şi de ruşinea aceasta sînt răspunzători toţi politicienii care au prostituat o formulă, au compromis o acţiune, au alterat un ideal. Şi poate nu numai politicienii; ci şi acea presă care confundă cu rea-credinţă naţionalismul cu fascismul şi românismul cu antisemitismul. Lucrurile acestea trebuie repetate şi comentate cit mai mult, în cît mai multe colţuri. Să se ştie o dată că a nu-ţi fi ruşine de românismul tău nu înseamnă nici că eşti adeptul lui Hitler nici al lui Mussolini. înseamnă pur şi simplu a recunoaşte participarea la un mare şi glorios grup uman, căruia istoria, vitregă pînă acum, îi rezervă o vastă arie de acţiune şi creaţie.

7 iulie 1935

MITUL GENERAŢIEI TINERE

IUBI, a respecta, a crede în tinereţe — este un lucru atît de firesc încît nici nu mai trebuie justificat.

Chiar dacă această tinereţe îţi dărîmă idealurile în care ai crezut, apucă pe drumurile pe care le-ai evitat, ignoră frumuseţile pe care i le-ai arătat — chiar dacă această tinereţe te insultă, te jigneşte, te depăşeşte sau te exclude — nu poţi obosi niciodată de a crede orbeşte In ea, şi de a o ajuta cu orice mijloc de a se înălţa. Cred că aceasta e una dintre primele datorii ale oricărui om.

Oricine îşi poate păstra spiritul critic, fireşte. Oricine poate judeca şi respinge, din punctul său de vedere, opiniile şi idealurile tinerilor. Sînt foarte multe domenii unde „tinereţea" nu înseamnă nimic prin ea însăşi, unde încetează de a mai fi o valoare în sine; bunăoară, în domeniul teologiei sau al metafizicii, sau al erudiţiei sau al criticii.
Dar să ne înţelegem. A constata că anumiţi tineri nu sînt. informaţi suficient, nu sînt destul de deştepţi, nu au talent *şi* nici pe departe geniu — a constata toate acestea, nu înseamnă implicit a emite o judecată de valoare globală asupra „tinereţii". Tinereţea este o stare care se refuză oricăror judecăţi de valoare. Ea participă la o realitate pe care anevoie o mai regăsim în celelalte etape ale vieţii umane. Poţi ajunge, mai tîrziu, infinit mai informat, mai inteligent, mai talentat — dar toate aceste însuşiri, cît ar fi ele de extraordinare, nu compensează „starea" tinereţii. Există o anumită vîrstă, cu limite variabile, să spunem între 16—30 de ani, *clnd absolut toată lumea poate depăşi condiţia umană.* Orice tînăr *poate* trăi şi altceva decît agreabila sau dezagreabila serie de procese biologice, psihologice, economice şi sociale care va alcătui „viaţa" de mai tîrziu. Orice tînăr poate trăi un mit.
Tinereţea este preţioasă tocmai pentru marile ei virtuţi latente. Tinerii au fost de la începutul lumii priviţi cu haz sau cu batjocură pentru neputinţa lor de a crea. Nu ştiu dacă lucrul acesta este atît de just pe cît pare. Nu mă interesează, de altfel. Este întotdeauna timp destul pentru creaţii, de orice fel. Şi creaţii artistice, şi sociale, şi filosofice. Timpul pe care ni-1 îngăduie viaţa pentru totala noastră depăşire, pentru trăirea unui mit, a unui basm — este însă limitat. La unii, cel mult 15 ani; la alţii, numai cîţiva ani. Majoritatea tinerilor intră prea repede în viaţă. Cu sau fără voia lor, ei se trezesc deodată integraţi în lunga şi puţin glorioasa serie de procese biologice, psihologice etc, etc, care îi rostogoleşte mai lent sau mai rapid spre moarte.
„Starea" aceasta naturală, care e tinereţea, nu e decît o colosală virtualitate pentru depăşirea condiţiei umane. Biologia tinereţii nu e decît fundamentul mitului. Şi mitul e simplu, universal, tragic şi comun. E vechiul basm românesc *al tinereţii fără de bătrîneţe şi al vieţii fără de moarte.* Orice tînăr poate să-1 cunoască; zace acolo în carnea lui, în visul lui, în persoana sa mentală. Tinereţea biologică ne e dată ca să putem obţine această „tinereţe fără de bătrîneţe". Fiecare şi-o va găsi după eforturile şi necesităţile sale proprii. Dar sînt întristător de puţini cei care o găsesc...

Tot ceea ce numim noi „sens al existenţei", „împăcare cu îumea" sau „echilibru spiritual" — nu este decît acest etern şi tragic basm al tinereţii fără de bătrîneţe. Setea universal şi veşnic umană după o viaţă liberă şi autonomă (în sensul „spiritual al cuvîntului"), după o viaţă perfectă, plenară, firească — adică, tînără. Toţi, dar absolut toţi, am visat, am dorit, ne-am închipuit această tinereţe fără de bătrîneţe. Este numai vina noastră dacă obosim atît de curînd căutînd-o...
Preţuim şi iubim tinereţea, pentru că simpla frăgezime a ţesuturilor şi simpla grabă a sîngelui, *ar putea* să conducă pe tînăr dincolo de imediata sa experienţă biologică şi psihologică. Puţin îmi pasă de amorul tînărului, de foamea lui, de lecturile sau poemele lui, de strivirea sau victoriile lui, de tot ce se leagă de biologia sau economia vieţii sale terestre. Toate aceste daruri nu preţuiesc prea mult alături de marea latenţă, de mitul pe care îl poate retrăi el.
în fiecare „generaţie" a României moderne s-a pus, într-o formă sau alta, problema aceasta a „tinereţii fără de bătrîneţe". Feluritele „idealuri", apoteoze, apologii eroice sau revendicări patriotice, nu sînt decît formulările în limba vremii a basmului străvechi şi universal: tinereţe fără de bătrîneţe şi viaţă fără de moarte. De la entuziasmul paşoptiştilor pînă la stoicismul generaţiei de foc, de la *Luceafărul* lui Eminescu pînă la cursurile de metafizică ale profesorului Nae Ionescu şi la mitul „păsării fără somn" al lui Lucian Blaga — toate generaţiile româneşti s-au luptat cu basmul acesta, care leagă experienţa colectivităţii româneşti de eterna experienţă umană: căutarea nemuririi. In nici un alt mit românesc nu se împleteşte mai fascinant universalul cu etnicul, umanul cu fantasticul. Indiferent dacă erau conştienţi sau nu, fiecare „generaţie" românească a fost tot atît de însetată de „tinereţea fără de bătrîneţe". Pentru că fiecare * generaţie şi-a desenat profilul spiritual şi misiunea sa istorică la

începutul activităţii sale, cînd atît „şefii" cît [şi] membrii ei erau tineri.
O minte tînără este obsedată întoieauna de cîteva motive: absolutul, libertatea, permanentul, universalul.
Un tînăr se străduieşte întotdeauna să-şi transmute experienţele biologiei sale tinereşti în „idealuri" sau „obiecte" eterne. Tot ceea ce face el este obsedat de eternitate, de libertate, de feri-
* în text s-a cules *în frecare.*

cire. Fragmentarul, efemerul, moderatul, confortabilul, aproximativul, convenţionalul, compromisul — sînt cuceririle vîrstei mijlocii. Slnt experienţele de toate zilele ale oamenilor maturi. Experienţe fecunde, care ne dau uneori impresionante opere de artă, de gînd sau de cumpănă socială — dar care nu mai sînt obsedate de mitul tinereţii veşnice. Sînt totuşi anumiţi oameni care îşi transsubstanţializează perfect tinereţea lor biologică în tinereţea din basmul românesc şi universal. Aşa au fost, ca să nu vorbim decît despre ciţiva mari morţi români, Eminescu, Hasdeu, Pârvrn. Fireşte, mai sînt nenumăraţi alţii, pe care nu-i ştie nimeni, pentru că n-au lăsat „opere" după ei...
A „transmuta" fervoarea şi plenitudinea tinereţii biologice într-o „tinereţe fără de bătrîneţe", este scopul oricărui tînăr. Mitul se cere, însă, totdeauna retrăit, reactualizat. N-are nici o importanţă dacă majoritatea nu izbuteşte să-1 experimenteze. Dacă „îmbătrînesc" repede, automatizîndu-şi viaţa, oprindu-şi creşterea spirituală, ducînd existenţă larvară şi prea tristă pînă la hotarul morţii. Mitul ispiteşte necontenit alte promoţii, alte „generaţii", alţi tineri. Setea omului tînăr pentru marele izvor al fericirii şi al tinereţii veşnice rămîne aceeaşi; oricîte cadavre vii ar întîlni alături de el, pe stradă, în casă, sau pe cele mai înalte trepte ale gloriei...
#
Cînd au început, în 1927, „polemicile generaţiei", nimeni nu şi-a dat seama că toţi acei tineri, care umpleau pe atunci ţara de chiotele lor, erau obsedaţi de *mitul* vîrstei lor; că nu căutau nici să parvină, nici să cucerească atenţia opiniei publice, nici să-şi răzbune accidentele personale — ci încercau, într-o formă nouă (Absolutul, Aventura, Mistica, Ortodoxia, Experienţa etc, etc), o» formă bîjbîită, dar totuşi o formă nouă în cultura românească, încercau să cucerească acea „tinereţe fără de bătrîneţe" pe care o poftiseră şi alţii înaintea lor, dar pe care, cu vîrsta, o uitaseră. Strigătul lor — orgolios, barbar, ridicol — era strigătul basmului. „Absolutul" şi celelalte formule de succes — erau formulele prin care îşi exprimau ei setea de libertate şi plenitudine spirituală, de certitudine şi tinereţe veşnică. Orice tînăr vrea să rămînă întotdeauna tlnăr...
în aceşti opt ani, polemicile s-au perimat, o bună parte din tinerii de atunci s-au cuminţit, şi fiecare îşi lucrează mai mult

sau mai puţin cinstit bucata lui de pămînt. S-a „creat" destul; s-au scris cărţi, s-a făcut critică, s-au înfiripat chiar şi sisteme filosofice. Dar mitul a pierit din obsesiile lor.
Mulţi din ei au renunţat să-şi transforme tinereţea biologică intr-o „tinereţe fără bătrîneţe" — şi se străduiesc să şi-o cheltuiască aşa cum le-a fost dată: biologic şi psihologic. Alţii au rămas încă in acelaşi basm.
Basmul frumos pe care l-am citit cu toţii în copilărie, şi care ne-a incendiat nopţile primei noastre tinereţi: apa vie a tinereţii veşnice, eternul izvor al tuturor experienţelor umane...
Tinerii de acum opt ani au continuat să lucreze în deosebite domenii, dar au părăsit mitul, căruia îi datoraseră o anumită formulare, o anumită „interpretare personală" (să ne amintim dominantele: primatul spiritualului, absolutul, mistica, experienţa). Ei au păstrat pretutindeni continuitatea preocupărilor: literare, artistice, eseistice, filosofice. Dar ezită să mai pomenească ceva despre „tinereţea" lor. Convingîndu-se poate că tinereţea lor biologică e trecătoare, şi că în numele ei nu pot vorbi decît pe plan etic, social şi economic — au renunţat să-şi valorifice „starea" lor, atît de bogată în latenţe mitice. Nu mai cred în Absolut, abia dacă mai cred în „spiritualitate". Vremurile sînt grele, criza ucide mii de şomeri, iar la carte scrie că primatul economic este singurul real. Mitul se revelează mai greu unui tînăr care moare de foame. Trebuie ca acest tînăr să se numească Strindberg, Papini, Leon Bloy sau Otto Braun, ca să străbată cu ochii dincolo de mizerie, dincolo de foame şi de boală — şi să afle realitatea mitului şi a spiritului.
Cum asemenea oameni sînt, din nefericire pentru noi, foarte rari — majoritatea tinerilor sînt apăsaţi de criză, sînt schimbaţi sufleteşte de mizerie şi de lupta pentru viaţă, şi-şi apără mai intîi tinereţea

biologică şi psihologică, ignorînd cu desăvîrşire cealaltă ..tinereţe fără de bătrîneţe"...
într-adevăr, se pot observa cu precizie tendinţele revoluţionare pe plan social, politic şi economic ale ultimelor promoţii de tineri. Era de altfel o reacţiune iminentă, după excesul de „absolut" şi „spiritual" care se făcuse din 1927 încoace. O reacţiune iminentă, dar nu mai puţin tristă, de întreg strat. Pentru că asemenea preocupări sociale şi economice — nesusţinute de un mit central, de o nouă concepţie a omului, de o nouă valoare data vieţii şi morţii (chiar dacă se neagă realitatea morţii) — nu sînt

deloc menite să înnobileze şi să fertilizeze tinereţea. Era de aşteptat ca, după momentul orgiastic, individualist şi metafizic din 1927 — să urmeze un moment civil şi politic.
O bună parte din „promoţia" 1927 militează acum chiar pentru acest ideal civil şi politic. Dar nu e puţin ciudat să vedem ultimele „promoţii" de intelectuali debutând direct în activitatea politică, aducînd în această activitate numai aportul tinereţii lor biologice, adică entuziasmul, generozitatea şi eroismul fizic, şi nici o formulare a mitului tinereţii, nici măcar o nostalgie a lui?
Să vedem cum stau lucrurile. Nu e deloc vorba de a critica pe „cei mai tineri dintre tineri" pentru preocupările lor sociale şi politice.
După renaşterea culturală şi spirituală la care au contribuit primele promoţii de după război, trebuia înfăptuită şi renaşterea civilă. S-a remarcat în repetate rînduri, şi de către nenumăraţi observatori, prăpastia dintre renaşterea culturală şi artistică a României moderne — şi dezgustătoarea descompunere a vieţii sale civile şi politice. Era deci de aşteptat ca, sub imboldul crizei economice mai ales, energiile tinerilor să se concentreze într-un efort colectiv de ameliorare a acestei vieţi civile* şi politice, fără de care renaşterea culturală şi artistică ameninţa să ajungă sterilă, dacă nu de-a dreptul primejdioasă pentru unitatea organică a României. Era însă de aşteptat şi altceva: preocuparea de a lega această activitate civilă şi socială de un sens al existenţei, de o valoare nouă dată omului, de un mit. Doară e vorba de *tineri,* nu de inşi liniştiţi şi cumpătaţi, care îşi propun să gospodărească o ţară. E vorba, mai ales, de tineri intelectuali şi scriitori, pentru care lucrarea spirituală nu e un lux sau o prostie — ca pentru tinerii sportivi, de pildă, sau pentru tinerii negustori. Dacă ni se va invoca încă o dată numele lui Marx, putem răspunde că şi Malraux e marxist, şi totuşi s-a străduit continuu să găsească un sens nou al existenţei. Dacă ni se vor invoca din nou eternele formule („masele", „lupta de clasă", „suprastructura" etc). putem răspunde că aceste preocupări sînt justificate pe tribună sau la biroul de luptă politică — dar cum pot înlocui ele misiunea proprie a insului pentru care valorile spirituale există? Un proletar sau un ţăran se poate dispensa de un asemenea *mit,* de un asemenea sens al existenţei (ţăranul participă, de altfel, la mitul colectivităţii sale). Dar un intelectual, dacă se dispensează devine steril, automatizat...

Mitul tinereţii fără de bătrîneţe e mai puţin înţeles astăzi decît acum zece ani. Pentru cine poate ieşi din actualitate, constatarea aceasta nu e deloc îmbucurătoare. O tinereţe care luptă numai ca să trăiască, şi n-o interesează de loc supravieţuirea ei — e un episod steril pentru cultură şi pentru istorie, oricît de mult am încerca noi să-1 explicăm prin conjunctura economică. Tinereţea e singura etapă din viaţa umană cînd insul poate într-adevăr obţine contactul cu mitul. Nu interesează cîţi tineri realizează concret acest contact, cîţi dintre ei obţin „tinereţea fără bătrîneţe". Interesează faptul că se străduiesc şi ard pentru acest mit. Şi în această ardere stau şansele lor de a fertiliza, mai tîrziu, istoria şi cultura.
Acum e moda să se zîmbească sceptic de cîte ori vine vorba despre sensul existenţei umane sau despre omul creator de istorie. O modă destul de stupidă, bineînţeles. Care uită lesne că problema reală a omului rămîne aceeaşi, cu sau fără criză economică, socială sau politică. Problema tinereţii şi a nemuririi, a erorii şi a adevărului, a libertăţii şi a demnităţii umane — aşa cum au cunoscut-o şi Eschil, şi Dante, şi Shakespeare, şi Dostoevski. Din nefericire,
altă realitate nu există.
4 august 1935

DESTINUL LUI PANAIT ISTRATI

JC^EZERVA presei româneşti la moartea lui Panait Istrati a fost semnificativă. în timp ce ziarele europene publicau lungi articole biografice şi critice asupra celebrului prozator brăilean — majoritatea ziarelor din România s-au mulţumit cu o scurtă notiţă sau un articol plin de reticenţe. Moartea unui demnitar nedemn al statului sau chiar a unui scriitor de mina a doua — ar fi provocat, fără îndoială, o

mai copioasă risipă de cerneală. Zile întregi s-ar fi discutat „viaţa şi opera" marelui om. Zile întregi paginile gazetelor ar fi fost ocupate cu fotografii, amintiri, studii, critici şi panegirice. Moartea lui Panait Istrati s-a întîmplat însă într-un timp cînd fostul mare scriitor şi fostul cîntăreţ al umilinţelor omeneşti de pretutindeni îşi pierduse aproape toate „simpa-

tiile" şi-şi supărase majoritatea protectorilor. Panait Istrati a murit aproape, aproape singur. Acest om şi acest mare scriitor a avut desigur un destin al său, care 1-a împiedicat să adere oricum şi sub orice condiţii; care 1-a împiedicat, mai ales, să-şi trăiască fericit şi confortabil rămăşiţa de viaţă pe care i-o îngăduia tuberculoza.
După ce Istrati ajunsese în culmea gloriei, şi se pregătea să plece în Rusia sovietjeă — toată presa de stînga îl slăvea, editorii se îmbulzeau să-1 tipărească şi să-1 traducă, publicul de pretutindeni, îndeosebi publicul proletar, îi aştepta lacom cărţile. Istrati ar fi putut, în acel ceas, să ajungă cel mai popular autor al stîngii. Avea talent, avea forţă, avea succes; înapoia lui se aflau milioane de oameni, sute de ziare şi reviste, fonduri colosale.
Ce 1-a făcut pe acest om în culmea gloriei şi cu serioase posibilităţi de îmbogăţire să critice Rusia sovietică? De ce n-a imitat el atitudinea lui Barbusse, un scriitor mediocru şi infinit inferior lui Istrati, care nu şi-a permis nici o observaţie, nici o critică, nici o rezervă faţă de Rusia sovietică şi de tactica partidului comunist ? Dacă Istrati ar fi izbutit să-şi calce pe inimă şi să adere cu ochii închişi — la moartea lui ar fi plîns Rusia întreagă şi jumătate din Europa. La Leningrad s-ar fi editat acum întreaga operă tradusă în ruseşte. N.R.F. şi *Europe nouvelle* i-ar fi închinat numere de 300 de pagini. Comitetele antifasciste din lumea întreagă ar fi votat moţiuni de prctest împotriva guvernului român — cum se obişnuieşte întotdeauna în asemenea împrejurări solemne sau triste. *Cuvîntul liber* ar fi început cu o frază bine cadenţată: „A murit prietenul oamenilor..."
Dacă măcar Istrati ar fi trecut, imediat după divorţul lui de ideologia comunistă, în tabăra fascistă 1 Dacă măcar l-ar fi intervievat pe Hitler şi ar fi scris o carte de politică net anticomunistă I La moartea lui s-ar fi găsit atunci alte milioane de oameni care să-1 plîngă. Ar fi fost măcar presa fascistă care să-1 omagieze.
Dar Istrati a avut o uluitoare capacitate de a rupe prieteniile, de a-şi striga relaţiile, de a se compromite. De la întoarcerea din Rusia şi pînă la moarte a fost şi a rămas un „renegat", un „haiduc al Siguranţei", un „fascist şi antisemit". In acelaşi timp, partidele si presa de extremă dreaptă continuau să-1 înjure şi să-1 calomnieze. Rezerva sceptică şi oarecum antipolitică a lui Istrati din ultimii ani îl făcuseră odios şi în tabăra adversă comunismului. In aceeaşi săptămînă a morţii lui Istrati, am auzit două păreri, care coinci-

deau perfect, deşi erau exprimate de oameni situaţi pe poziţii adverse. Un prieten, comunist, a exclamat: „A murit un imbecil vlndut Siguranţei!" Un prieten din extrema dreaptă mi-a mărturisit: „Bine c-a crăpat!"
Prietenii mei, fără să ştie unul de altul, se înţelegeau de minune.
Tăcerea presei româneşti la moartea lui Istrati a fost, deci, „justificată": Istrati era un om compromis şi un autor incert. Se uita marea iubire de oameni din opera lui Istrati, marea sa revoltă împotriva umilinţei şi sărăciei claselor subjugate — după cum se uita faima pe care România o cîştigase peste hotare prin munca şi talentul acestui om. Ceea ce n-au izbutit să facă milioanele de lei cheltuite cu propagande şi cu articolele plătite în presa străină — a făcut *Kyra Kyralina.* Ceea ce nu izbutiseră să facă toate comitetele antifasciste din România, izbutise[ră] să facă zece cuvinte răspicate ale acestui hamal celebru. Dar toate acestea s-au uitat de mult. Istrati îmbrăţişase prea mulţi oameni; *trădase* deci prea mulţi şefi, prea multe doctrine, prea multe prostii.
Destinul lui Istrati este de o dramatică simplitate. Acest mare scriitor a crezut că datoria oricărui om care ţine condeiul în mînă, este să ia o atitudine politică şi socială. Marele succes al lui Istrati In presa de stînga se datoreşte poate nu atît talentului său, cît „atitudinii" sale politice. Istrati a uitat, însă, că nici un scriitor nu mai poate renunţa la „atitudinea" pe care a îmbrăţişat-o decît cu riscul definitivei sale compromiteri. Istrati n-a ştiut — n-avea de unde s-o ştie — că acel care aderă la o atitudine politică militantă, nu mai poate pretinde să rămînă liber, să păstreze „spiritul critic", să facă observaţii

şi să i se mulţumească pentru asta. Istrati a făcut marea greşeală de a se retrage, de a-şi mărturisi greşelile în public. Asemenea oameni nu se mai numesc astăzi oameni cu scrupule; se numesc renegaţi.
Este timpul opiniei politice nete şi definitive. Trebuie să închizi ochii la greşeli, să nu vezi nedreptăţile, să nu vezi crimele de lîngă tine, săvîrşite de ai tăi — ci să lupţi necontenit pentru biruinţa ideologică şi efectivă a partidului. Istrati n-a putut crede într-un **mit,** după ce s-a convins că ascunde nedreptăţi şi crime. Astăzi, totuşi, numai miturile au priză asupra conştiinţelor şi numai prin ele se aşteaptă biruinţa.
Oamenii pe care i-a părăsit Istrati, s-au răzbunat, aşa cum au putut; prin tăcere, prin calomnie, prin compromitere. Cea

mai odioasă calomnie au răspîndit-o ziarele franceze de extrema stingă: Istrati plătit de Siguranţa română! Ca şi cum, dacă ar fi avut nevoie de bani, n-ar fi găsit el destui în Rusia sovietică, unde fusese invitat şi primit cu braţele deschise. Cu cîteva luni înainte de moarte, Istrati se plîngea mîhnit şi înfuriat împotriva calomniilor. N-avea dreptul s-o facă. Frontul politic pe care îl părăsise, se răzbuna cu armele politice; compromiţîndu-1 şi calomniindu-1. Istrati vorbea despre omenie, cavalerism, respect al adversarului şi celelalte virtuţi de luptă bărbătească. Panait Istrati dovedea prin asta cît de puţin trăia în actualitate, cît de „învechit" era, cît de departe de omul zilelor noastre. A murit înfrînt; nu atît de boală, cît de vremea nouă pe care n-a cunoscut-o şi n-a înţeles-o. Mi se pare semnificativ destinul acesta al lui Istrati. Dacă el n-ar fi „aderat" — ca om, şi ca scriitor — unui partid politic, poate că opera i-ar fi fost mai împlinită, şi viaţa mai puţin sfîr-tecată de inutile cruzimi. Singura şi marea armă a oricărui scriitor este independenţa sa faţă de orice formaţie politică ; este conştiinţa misiunii sale, spirituale şi naţionale. Fără să ştie, şi copleşit de *omul* Istrati, *scriitorul* Istrati şi-a trădat întîi misiunea faţă de sine şi de opera sa. Cealaltă „trădare" (care era o încercare de reîntoarcere la autonomie, la libertate, la critică), faţă de comunism, a fost mai puţin gravă. Istrati şi-a primit pedeapsa pentru cea dintîi. Un scriitor atît de mare cum era el putea servi orice cauză neintegrindu-se nici unei doctrine politice, nemilitînd în nici un partid de luptă politică. *Omul* a biruit *scriitorul.* Istrati a uitat că cel mai mare bine pe care îl poţi face oamenilor, nu-1 poţi pregăti decît singur şi în libertate. Destinul s-a răzbunat; ■ destinul care nu îngăduie ca inteligenţa, geniul şi forţa creatoare a unui scriitor să se risipească în alte munci decît cele ale spiritului. .,..,. ■ .. :.- ;;■-..; -.. - w.V.. , 25 august 1935 ,."■! hi,' -T .•■'•.■ '•.' :■■ '•> ; • ■■. ('-'"'

RESTAURAREA DEMNITĂŢII ROMÂNEŞTI

semne că „românismul" nu mai e o ruşine pentru nimeni. Acum doi ani încă, existau oameni care se plîngeau de soarta de a se fi născut în România. Am scris atunci un articol *(A nu*

moi fi român /, publicat în „Vremea"), care astăzi nu mai are nici o actualitate. Astăzi toată lumea acceptă această condiţie de viaţă românească; o acceptă şi o exaltă. Ceea ce profesorul Nae lonescu numea „spiritul ofensiv al romanităţii", începe să se precizeze în fapte. Istoria singură va dovedi cît de departe poate niunge acest „spirit ofensiv românesc".
Nu e vorba de revendicări, fireşte. E vorba de o restaurare completă a demnităţii româneşti. O restaurare în conştiinţă, deocamdată, pînă ce se va împlini şi în viaţa civilă românească. Este simptomatic faptul că această restaurare a demnităţii şi a valorilor româneşti coincide cu un „moment Eminescu". Am arătat în altă parte cît de numeroase şi de eficiente sînt eforturile de editare, critică şi reconstituire a gîndirii şi a poeziei lui Mihai Eminescu. Verificăm încă o dată un adevăr uitat de prea multă lume: puterea creatoare a geniului, intervenţia inteligenţei şi a poeziei în istorie. Generaţii întregi şi-au călit ideologia după articolele politice ale lui Eminescu. Mii de oameni au făptuit după îndemnurile, viziunea şi logica lui Eminescu. Astăzi, toate formaţiile de dreapta din România revendică ideologia eminesciană. Şi cu toate acestea, mi se pare că marea lecţie pe care ne-o dă şi viaţa şi opera lui Mihai Eminescu — nu a fost încă bine înţeleasă. Astăzi, mai mult ca altă dată, inteligenţa, talentul, geniul, cultura — sînt dispreţuite şi umilite. Printr-o stupidă confuzie (a cărei origine am arătat-o de mult, în „Cuvîntul", dar asupra căreia voi mai reveni), toate aceste însuşiri intelectuale sînt considerate resturi de mentalitate „individualistă" şi „burgheză". Evident, nici ţăranul, nici cărturarul sau creatorul adevărat nu judecă astfel. Dispreţul faţă de „intelectual" îl trădează numai intelectualii

mijlocii, rataţi ori semidocţi, care sînt prea conştienţi de mediocritatea resurselor lor spirituale, şi speră să creeze o nouă ierarhie a valorilor împotriva „primatului spiritual". Aţi observat cine critică şi neagă „intelectualismul"? N-am văzut nici un creator, nici un om de vastă cultură sau de autentică inteligenţă printre ei. E firesc, deci, ca lecţia lui Mihai Eminescu să nu fie bine înţeleasă de aceşti oameni mijlocii, care nu înţeleg nici valorile spiritului nici valorile româneşti.

Am mai spus şi altădată, că singurele grupuri creatoare din societatea românească modernă sînt ţăranii şi intelectualii. Grupuri creatoare, şi grupuri care A^erifică puterea de rezistenţă a neamului românesc. Vitalitatea şi eroismul ţărănimii — care apără

de o mie de ani libertatea şi *forma* pământului şi a vieţii româneşti — nu o pune nimeni la îndoială. Un neam care a asimilat atîtea elemente etnice străine, fără ca să-şi altereze structura sa specifică, şi fără ca să-şi epuizeze puterea sa de creaţie — nu are de ce să se teamă. Cea mai sigură verificare a misiunii istorice româneşti, este tocmai prezenţa atît de dîrză şi atît de creatoare a neamului acesta, rămas intact şi fertil după o mie de ani de cotropiri, de războaie şi de calamităţi. Apărarea pămîntului şi a libertăţii — este cel mai nobil instinct al unui neam; este instinctul lui *istoric.* Au fost neamuri care n-au avut acest instinct şi au pierit; seminţiile din nordul Africii, slavii de la Marea Baltică, iranienii de la Marea Caspică, locuitorii băştinaşi ai Birmaniei, vechile -neamuri amerindiene, şi altele.

Noi nu avem de ce să ne plîngem. Demnitatea românească — cel puţin atît cît este ea reprezentată prin clasa agricolă — s-a păstrat intactă de-a lungul veacurilor. Puterea de asimilare a celulei româneşti a fost prodigioasă. Oricare altă naţie, dacă ar fi avut destinul nostru — de a absorbi atîţia barbari şi atîţia năvălitori, atîţia europeni şi atîţia asiatici — ar fi ieşit cenuşie şi stearpă, cum sînt astăzi conglomeratele elveţiene, anglo-in-diene şi indo-chineze. Tot ce-a asimilat pătura rurală românească — nu se mai cunoaşte astăzi. Neamul nostru are fără îndoială puterea şi geniul *formelor.*

Acelaşi instinct, de creaţie şi „formulare" structural românească, îl are celălalt grup social, „intelectualii". (Am definit de mai multe ori ce trebuie să se înţeleagă prin acest termen). Un Eminescu, Hasdeu, Pârvan, Iorga, Nae Ionescu, Lucian Blaga, Brâncuşi, Liviu Rebreanu şi alţii — deşi aparţin unor clase sociale deosebite (ţărani, burghezi, boieri) — au un geniu egal de creaţie şi „formulare" românească. Dacă e vorba să căutăm continuitatea spiritului autentic românesc — o găsim în aceste două clase: ţăranii şi intelectualii. Pe de o parte creaţia folclorică, a unei vieţi colective organice — pe de altă parte geniul personal, care ajunge singur la conştiinţa realităţilor româneşti.

Instinctele acestor două grupuri sînt identice. Instinctului de apărare şi libertate al ţăranului (apărarea pămîntului, libertatea naţională şi socială) — îi corespunde instinctul de apărare şi de creaţie al intelectualului. Căci ce înseamnă asimilarea culturilor universale, lupta cu influenţele străine, aventurile în toate geografiile spiritului şi în toate etapele istoriei — decît lupta pentru

apărarea *spiritualităţii româneşti* împotriva ispitelor şi formelor străine? Puterea de asimilare biologică a păturilor rurale — corespunde puterii de asimilare spirituală (de absorbţie şi „formulare") a intelectualilor. Un Mihai Eminescu verifică rezistenţa celulei româneşti tot atît de sigur ca o luptă istorică împotriva unei cotropiri străine. Oare s-a temut Eminescu de vreo cultură, de vreo filosofie sau poezie străină? Oare n-a fost el românul care a pătruns pretutindeni în cultura universală, fără să-i pese de primejdii, fără să se teamă de influenţe şi de sterilitate? Volumele recente ale d-lui G. Călinescu aduc un enorm material inedit, în care descoperim marea foame spirituală a lui Eminescu. şi descoperim toate „influenţele" veacului. De la budhism şi Schopenhauer, pînă la romanticii francezi şi poezia clasică — a rămas ceva pe care să nu-1 fi gustat Eminescu, a rămas vreun teritoriu spiritual pe care să nu fi pătruns, măcar provizoriu şi în pripă? Şi acelaşi lucru se verifică pretutindeni. Dante, Shakespeare, Cervantes, Rabelais, Goethe — toţi au fost oameni dîrji, neînfricaţi de influenţe, oameni cu pofte intacte, care au cutreerat toate culturile şi nu s-au temut de nici o influenţă străină. Oameni care au asimilat materiale universale, şi le-au dat forma specifică geniului sau naţiunii lor. Se poate spune, fără nici o exagerare, că operele acestor bărbaţi echivalează cu marile lupte de apărare ale neamurilor lor.

Şi mai există astăzi oameni care dispreţuiesc intelectualii şi se tem de influenţe?! Numai un ratat poate dispreţui clasa intelectualilor, singura clasă în afară de cea ţărănească unde instinctul de libertate şi

puterea de formulare au rămas intacte. Demnitatea românească pe care o vedem restaurată astăzi, nu poate fi completă decît prin creaţia spirituală. Creaţie care înseamnă înainte de toate: libertate spirituală. Este adevărat că există un număr considerabil de pseudointelectuali, de oameni fără structură, sterpi, amorfi, bolnavi. Dar de cînd mahalaua românească reprezintă neamul nostru românesc? De cînd oamenii amestecaţi, mediocri, fără tradiţie şi fără geniu, oamenii care maimuţăresc centrul oraşului şi „luxul stăpînilor" — de cînd au ajuns aceştia reprezentativi? După cum periferia urbană n-a putut asimila perfect elementele eterogene nou venite şi n-a putut încă crea o structură care să corespundă structurii spiritualităţii rurale — tot aşa pseudointelectualii maimuţăresc şi amestecă^stilurile.^Ma-halaua a creat pînă acum un stil grotesc, care ne amuză cînd îi

întîlnim in Caragiale, dar care e tragic, cind ii privim istoric. Acest stil de cafenea, acest geniu verbal de secătură sceptică, acest proverb mixt şi impur — care reprezintă o înţelepciune de slugă şi o enciclopedie de gazetar — nu ne reprezintă. Ea nu are nimic de-a face cu demnitatea românească — pentru că nu are nimic de-a face cu nici o demnitate umană. Confuzia între mahala şi românism, a început să dispară. E datoria nosatră să risipim cît mai curînd şi confuzia între intelectualul creator, şi parvenitul papagal, între Mihai Eminescu şi Caţavencu.

1 septembrie 1935

DE LA RECENZIE LA CRITICĂ

.L/INTRE lucrările publicate de domnul profesor Nicolae Iorga în ultimii ani, numai cîteva au atras luarea aminte a cititorilor şi a cronicarilor. Pot fi numărate uşor: *O viaţă de om, Istoria literaturii româneşti contemporane, Oameni care au fost* şi, mai puţin, *Idei asupra problemelor actuale.*

Cred că nici aceste cărţi nu s-au bucurat de un prea strălucit succes de public. D. Iorga ştie de mult — şi o mărturiseşte şi la sfîrşitul *Istoriei literaturilor romanice* — că nu prea e copleşit de „buna primire" a publicului. Cauzele acestei izolări, care creşte neîncetat în jurul marelui nostru poligraf şi profet cultural sînt prea multe ca să le dezbatem aici. Destul să constatăm, cu durere, faptul. Din cînd în cînd apar cronici scrise cu înţelegere şi dragoste asupra unora din cărţile mai însemnate ale d-lui Iorga. Ne amintim, astfel, recenzia d-lui Şerban Cioculescu asupra trilogiei *O viaţă de om,* şi articolul d-lor Pompiliu Constantinescu, Mihail Sebastian şi George Călinescu asupra culegerii *Oameni care au fost.* Mă întreb, însă, dacă asemenea recenzii calde şi înţelegătoare este tot ceea ce merită d. Nicolae Iorga. Mă întreb cîţi dintre **cititorii** cultivaţi cunosc ultimele cărţi ale prodigiosului nostru istoric;

bunăoară, sinteza asupra vieţii bizantine, recentele volume din seria „Cărţilor reprezentative", foarte recentul volum asupra Evului Mediu românesc etc. Fireşte, nimeni dintre noi nu poate şti exact care este ultima lucrare a d-lui Iorga. înainte de a prinde de veste de apariţia unei cărţi, observi că d. Iorga a publicat alta nouă sau altele noi. Dar nu cred că amănuntul acesta e atît de decisiv în ignorarea operelor d-lui Iorga. Nu-1 mai citim pentru că nu ni se mai atrage atenţia asupra cărţilor sale. Nu-1 mai citim, pentru că nu ştim cum să-1 citim. Adică, nu avem o bună introducere critică în studiul cărţilor sale; nu avem nici măcar o bună monografie — măcar parţială — asupra operei sale. De-abia dacă ne-am învrednicit, prin truda şi entuziasmul d-lui Barbu Teodo-rescu, să avem o bibliografie raţională a scrierilor istorice. (Evident, bibliografia aceasta trebuie ţinută la zi prin fascicole suplimentare).

S-a spus de nenumărate ori că generaţia tînără e lipsită de critici. Cred că păcatul acesta este mult mai general. Nici generaţia care ne-a precedat nu a avut critici propriu-zişi. După cîte ştiu, nu s-au scris înainte de război monografii temeinice asupra marilor noştri literaţi; nu exista (şi nu există, uneori, nici astăzi) o monografie critică asupra lui Hasdeu, Odobescu, Coşbuc, Sado-veanu, Goga etc. Singurul dintre cei „vii" care s-a bucurat de timpuriu de o monografie scrisă serios a fost d. Brătescu-Voi-neşti. Dar, nu e ruşine că nu avem pînă astăzi o monografie asupra **lui** Pârvan? Nu e ciudat că avem două volumaşe polemice împotriva d-lui Eugen Lovinescu — şi nu avem, încă, un studiu temeinic, actual, asupra d-lui Iorga, sau Liviu Rebreanu, Arghezi, Sado-veanu, Lucian Blaga sau Nae Ionescu? Critica noastră se mărgineşte la articol; de foarte rare ori, la un studiu sau eseu.

Nu ne-am deprins, încă, la truda şi responsabilitatea unei cărţi de critică, dedicată unui' singur mare autor. D. Ion Barbu a avut un inexplicabil noroc. Este singurul dintre autorii vii căruia — alături de d. Brătescu-Voineşti — i s-a dedicat un volumaş de critică şi exegeză. D. Şerban Cioculescu ne-a

făgăduit de mult un alt volumaş despre poezia lui Tudor Arghezi. Pînă acum încă nu-1 avem; şi cînd îl vom avea, nu vom găsi decît o exegeză a poeziei argheziene! Proza va fi lăsată la o parte.
Dar nu e ciudat că nu avem monografii asupra altor scriitori şi gînditori români, contemporani nouă sau de curînd morţi (ca Vasile Pârvan?) Cred că dezinteresarea aceasta de monografie

istorică şi critică, lipsa aceasta de pasiune pentru un scriitor sau un gînditor — este un viciu de structură, specific românesc. în nici o altă ţară civilizată, după ştiinţa mea, nu se întîlneşte o asemenea lene sau lipsă de pasiune. Să nu ne referim la o ţară ca Germania lui H. H. Ewers. Nu ştiu cîte cărţi s-au scris asupra lui Gide sau Valery, dar e uluitor să numeri volumele şi broşurile scrise asupra unui scriitor mai mărunt, cum e Henri de Monther-lant. Despre Masaryk s-a scris o bibliotecă întreagă. Despre d'An-nunzio s-au scris peste o sută de cărţi. Un volum întreg cuprinde numai titlurile cărţilor şi broşurilor publicate asupra operei şi vieţii sale.
Dar să luăm un alt autor care nu s-a bucurat de faima lui d'Annunzio. Bunăoară, Papini, asupra căruia am adunat pînă acum opt volume dintre care unul de peste patru sute de pagini. Numai despre *Storia di Cristo* s-au scris pînă în 1927 zece broşuri. Nu este scriitor, gînditor sau artist italian asupra căruia să nu se fi scris cel puţin o carte sau o broşură critică.
încercaţi de comparaţi pasiunea aceasta pentru studiu critic responsabil, pentru monografie istorică bine nutrită, pentru bibliografie şi exegeză — cu totala noastră dezinteresare. S-ar spune că criticul român — criticul român de totdeauna, nu numai cel de astăzi — nu are răsuflare lungă. Se mulţumeşte cu recenzia sau cu volumul de profiluri contemporane. De-abia dacă în timpurile ultime putem număra cîţiva entuziaşti ai monografiei istorice şi critice, care să epuizeze definitiv materialele (G. Călinescu, Şerban Cioculescu). Dar, să nu uităm, este vorba, în acest caz, despre marile culmi, despre clasici ca Eminescu şi Caragiale. Cine ni-1 interpretează pe un Liviu Rebreanu, pe un Camil Petrescu, pe o Papadat-Bengescu? Unde putem găsi o bibliografie completă a articolelor şi poeziilor lui Tudor Arghezi? în ce carte vom găsi introducerea cea mai bună în opera lui Lucian Blaga? Cine ne va limpezi copleşitoarea importanţă a lui Nae Ionescu în gîndirea de după război şi în politica contemporană? Nicăieri. Critica românească îşi spune cuvîntul prin recenzie. Istoriografia literară românească se ocupă numai de celebrităţile moarte înainte de 1900. Multă vreme am dat vina pe editori. Dar, iată, atlt „Fundaţiile Regale", cît şi „Cultura Naţională", nu ezită să publice studii temeinice asupra marilor scriitori şi artişti în viaţă.
Şi apoi, ce editor ar refuza o monografie asupra lui Nicolae Iorga sau Liviu Rebreanu?

Am început acest articol menţionînd izolarea d-lui Iorga în cultura românească contemporană — şi cu această izolare vreau să termin. D. Iorga a mărturisit de mai multe ori că „nu e înţeles", că nu e „apreciat" cum trebuie. Lumea deşteaptă a zîmbit. Oare ce-i lipseşte d-lui Iorga? Nu se bucură d-sa de glorie, nu e preşedinte de onoare în toate societăţile culturale, nu e membru în atîtea academii, nu i s-au adus atîtea laude? Apoi tocmai aici stă neînţelegerea. D. Iorga nu caută laudele, elogiile, premiile. Nu e destul să spui: „cel mai mare istoric, cel mai mare etc." D. Iorga vrea să fie citit, înţeles, asimilat, criticat — dar vrea o critică onestă şi vie, care să ţină seama de toată măreţia operei şi de toată dramatica d-sale personalitate. La ce-i folosesc laudele stereotipe ale celor care nu-1 citesc? D. Iorga este atlt de mare, lncît nu se poate supăra, serios, pe nici o critică obiectivă.
Dar dacă această critică obiectivă nu poate fi expusă într-un studiu — ci într-un volum, poate chiar în mai multe volume...
Nu e vorba despre vanitate. E vorba pur şi simplu despre înţelegere, despre o justă judecată a omului şi a operei. D. Liviu Rebreanu a mărturisit şi d-sa acelaşi lucru: că nu-1 interesează recenziile sau elogiile — ci o înţelegere logică, adică o cercetare atentă şi fără grabă, a operei sale literare. Acelaşi lucru se poate spune şi despre Lucian Blaga, despre Camil Petrescu, şi alţii.
De ce să ne mai mirăm atunci că nu-1 mai citim pe Nicolae Iorga, cînd nimeni nu şi-a dat osteneala să ni-1 înfăţişeze, să-1 discute şi să ne conducă entuziasmul prin prodigioasa sa operă?
22 septembrie 1935

DESPRE CRITICĂ ŞI MONOGRAFII

J_yOMNUL Mihail Sebastian (în „Rampa" de miercuri, 25 septembrie) şi domnul Pompiliu

Constantinescu (în ultimul număr al „Vremii"), au adus cîteva juste precizări în legătură cu articolul meu *De la recenzie la critică.* Trebuie să mărturisesc de la început că accept observaţiile acestor doi excelenţi critici. Tot ceea ce scrie Mihail Sebastian despre „sălbaticele condiţiuni

materiale ale muncii intelectuale în România" sînt adevăruri pe care nimeni din noi nu le poate tăgădui. Cu atît mai puţin eu. care am scris aproape douăzeci de articole asupra tragicului destin al intelectualului român. Mi se pare, însă, că era vorba şi de altceva în articolul meu. Era vorba mai ales despre lipsa de pasiune totală, lipsa de pasiune nebunească *(maniacă,* dacă vreţi^ a criticului român pentru un autor, pentru un singur autor contemporan. Intr-un articol nu se pot spune prea multe lucruri. Cu un articol nu se epuizează o problemă. Cînd am vrut să scriu despre lipsa monografiilor critice asupra marilor noştri autori contemporani, am socotit inutil să repet lucruri pe care le ştie şi le înţelege totată lumea: sărăcia dramatică a intelectualului român, absenţa bibliotecilor, indiferenţa editorilor, şi celelalte. M-am întrebat dacă nu cumva, în afară de aceste grave obstacole mai există şi alte cauze — datorate, aş spune, *structurii* spirituale româneşti — care ar putea explica totala absenţă de monografii eritice asupra autorilor contemporani. Şi cred că am surprins cel puţin una din aceste cauze datorate „structurii"; este lipsa de pasiune a românului, lipsa acelei pasiuni nebuneşti, totale, care nu cunoaşte limite şi nu ezită în faţa sacrificiilor.

Noi, românii, în general avem pasiunile scurte şi atenuate. Este firesc ca şi criticii, istoriografii şi amatorii români să trădeze aceeaşi deficienţă structurală. Mustrarea d-lui Pompiliu Constantinescu este nejustificată; cînd am scris despre „răsuflarea scurtă" a criticului român, nu m-am referit la capacităţile ■ acestuia de largă îmbrăţişare a istoriei fenomenului literar. Cunoşteam şi eu lucrările de sinteză ale d-lor G. Ibrăileanu, Lovinescu sau Iorga — de aceea nici n-am spus: „nu avem monografii despre romanul, drama sau ideologia literară românească" — ci am spus şi repetat de mai multe ori în cursul articolului: „Nu avem monografii despre Rebreanu, Arghezi, Iorga, Lucian Blaga etc." Am precizat întotdeauna: *autori contemporani* — iar nu *probleme* generale literare. Şi din absenţa monografiilor asupra autorilor contemporani am dedus lipsa de pasiune a criticilor şi istoriografilor români.

Vi se pare exagerat ? Credeţi că numai din cauza sărăciei, şi mediocrităţii mijloacelor de lucru, şi a indiferenţei editorilor — nu avem astăzi nici un studiu critic asupra lui Liviu Rebreanu sau Camil Petrescu? Să vedem ce se întîmplă şi în alte ţări. Iată. bunăoară, cazul lui Papini, autor extrem de contestat de oficiali-

tate şi de critică pînă la *Storia di Cristo.* In 1917 apare totuşi un volumaş al lui Enzo Palmieri: *II mio Papini,* publicat *pe spesele autorului,* la Napoli în timp ce autorul se afla pe front. Cu doi ani înainte apăruse *Discursul* lui Prezzolini. în 1919 apare — pe spesele autorilor, tineri, extrem de săraci — Giovani Papini, *Stroncatura d'un Tiranello,* de Pier Damiani şi Luigi Candenzio. După un an, Girolamo Corni tipăreşte pe spesele sale *Lettera a G. Papini.* Lista poate continua, căci de atunci au mai apărut încă *11* cărţi asupra lui Papini; şi din aceste 11 volume, numai vreo 2—3 sînt *editate,* restul sînt tipărite pe spesele autorilor la obscure tipografii de provincie (Lucignano, Pavia, Vicenza, Trieste, Palermo etc). Toţi acei tineri critici şi eseişti italieni care au scris asupra lui Papini — *pentru* sau *contra* lui — erau săraci. (In Italia, sărăcia intelectualului şi a scriitorului ©bscur este şi mai groaznică decît la noi. Acolo există însă alte mijloace de salvare: biblioteci, institute de cercetări, mediu cultural etc).

A scrie, deci, despre un autor pe care îl iubeşti sau îl conteşti, dar faţă de care iei o atitudine şi pentru opera căruia lupţi cu pasiune — a scrie despre un asemenea autor este în primul rînd o chestiune de morală personală. In faţa unei asemenea pasiuni totale, nici sărăcia, nici indiferenţa editorilor, nici măcar indiferenţa criticilor şi a lectorilor — nu contează. Despre Gide au apărut cărţi publicate în obscure tipografii din Lyon şi Geneva. Despre Montherlant au apărut cărţi la Alger. Nici una din ele n-a fost *editată.* Autorii le-au publicat pe propriile lor spese — şi aceşti autori nu sînt nici rentieri, nici bancheri. Sînt pur şi simplu oameni pasionaţi — oameni cu „răsuflarea lungă" în pasiunea lor pentru un scriitor contemporan.

Cea mai bună dovadă că nu sărăcia, lipsa timpului şi indiferenţa editorilor alcătuiesc cauza principală prin care poate fi explicată absenţa monografiilor critice asupra contemporanilor, la noi în ţară — este

chiar faptul că şi la noi au apărut, *pe spesele autorilor,* cîteva cărţi polemice. D. Camil Petrescu este un om sărac, şi totuşi din sărăcia sa a tipărit acel pamflet împotriva d-lui Eugen Lovinescu. Tînărul Mihail Ilovici este şi mai sărac, şi totuşi a tipărit, la Găeşti, cu banii încasaţi din vînzarea unui petec de pămînt, volumul despre *Negativismul tinerei generaţii.* Cînd cineva are ceva de spus asupra unui scriitor sau unui curent literar — găseşte şi timp, şi bani. Din nefericire, pasiunea aceasta polemică nu este întovărăşită şi de o pasiune monografică. D. Camil

Petrescu a scris un volumaş împotriva d-lui Eugen Lovinescu, pe care îl contesta, dar n-a scris şi un volumaş pentru Liviu Rebreanu sau Papadat-Bengescu, pe care îi admiră. Nu-i facem o vină din asta. Constatăm, însă, ciudata aplecare către polemică sau pamflet a majorităţii volumaşelor care s-au tipărit (pe socoteala autorilor, să nu uităm) asupra scriitorilor contemporani. Pasiunea noastră s-a manifestat în pamflet — foarte rar în monografie critică.

Prietenii mei şi excelenţii critici, Pompiliu Constantinescu şi Mihail Sebastian, au deplasat fără voie sensul articolului *De la recenzie la critică.* Eu nu vorbeam acolo decît incidental despre monografiile asupra clasicilor. Aceasta e cu totul altă problemă. Studiul unui clasic prezintă dificultăţi care se întîlnesc mai rar in cercetarea unui scriitor contemporan. Iţi trebuie zece ani pentru Eminescu şi cel puţin cinci pentru Hasdeu — şi aceşti ani sînt consumaţi în Biblioteca Academiei. Dar nu cred că îţi trebuie chiar atît de mult ca să scrii o monografie asupra lui Rebreanu, Blaga sau Papadat-Bengescu. Şi apoi, despre un autor contemporan poţi scrie aproape fără să ai nevoie de bibliotecă. Se presupune că, dacă iubeşti opera, i-ai păstrat toate poeziile sau articolele publicate în periodice.

Să nu confundăm, deci, monografia pasionată asupra unui ecriitor contemporan — cu marea muncă de erudiţie a monografiilor clasice. De altfel, monografiile asupra clasicilor intră in programele universitare, şi aici nu mai ştii ce e *pasiune* şi ce e Dur şi simplu subiect de studiu...

D-l Pompiliu Constantinescu se întreabă: cîte edituri au publicat monografii critice asupra scriitorilor contemporani? Ar trebui mai întîi să ne întrebăm: cîte monografii s-au scris? Eu nu prea cred în legenda manuscriselor care zac în săltare. Sînt convins că dacă cineva ar fi scris pînă acum un bun şi documentat studiu asupra lui Rebreanu sau Iorga, nici un editor conştient n-ar fi ezitat să-1 publice, chiar cu riscul de a pierde. Este o chestiune de prestigiu, şi am vaga impresie că editorii noştri au început să preţuiască acum acest prestigiu. D-l Pompiliu Constantinescu vorbeşte de un studiu mare asupra lui Blaga, pe care nu-1 poate termina. Iată, eu mă oblig aici sâ-i găsesc editor îndată ce-o avea manuscrisul complet. Aş fi fericit, în ceea ce mă priveşte, ca această scurtă şi amicală controversă să se în-

cheie prin publicarea unei bune monografii critice asupra unui mare scriitor contemporan.

Pe cînd volumele despre Nicolaie Iorga, Liviu Rebreanu, Papadat-Bengescu, Nae Ionescu, Camil Petrescu, Tudor Arghezi, Cezar Petrescu şi ceilalţi? 1...

6 octombrie 1935

ROMÂNIA ÎN ETERNITATE

NAŢIONALISMUL nu e numai marea iubire pentru morţii şi pămîntul nostru, ci este mai ales setea de eternitate a României. Nu iubeşti numai tot ce a fost al strămoşilor tăi şi ce este încă al tău — ci vrei ca acest tot să fie în eternitate, să rămînă peste şi dincolo de istorie. Iţi iubeşti ţara şi neamul pentru că ştii că numai aşa vei putea rămîne şi tu, aici, în istorie, legat şi păstrat de pămînt. Eternitatea pe care insul şi-o închipuie, o cucereşte sau o cerşeşte singur — este o cu totul altă problemă decît această eternitate colectivă, a neamului întreg. Aici răzbate setea omului de concret, setea de a şti păstrate veşnic locurile şi experienţele pe care le-a cunoscut şi le-a apărat cîteva zeci de ani, cîteva clipe. Cred că în orice fel de naţionalism trăieşte, mai mult sau mai puţin manifest, această iubire pentru eternitatea neamului. Şi mi se pare că nu există decît un singur fel de a-ţi sluji neamul şi ţara: de a lupta, pe orice cale, pentru eternitatea lor. Luptă pe care fiecare o înţelege după firea şi iubirea lui.

Dar numai setea eternităţii poate transfigura acest sentiment şi această luptă. Numai prezenţa eternităţii poate depăşi politica. Toate acţiunile noastre pe acest pămînt ar deveni meschine şi deşarte dacă n-ar fi intuiţia eternităţii care să le dea o altă valoare şi o altă tărie. Sensul existenţei şi datoria fiecărui om este *creaţia.* Creaţia de orice formă: echilibru interior, familie vie, operă, gînd. Nae Ionescu spunea

cîndva că singura datorie a statului este de a

îngădui şi ajuta pe orice om să creeze. Orice formă de viaţă organizată — de la formele biologice pînă la cele statale — are aceeaşi menire şi acelaşi scop: ca fiecare dintre membrii săi să creeze, să continue a rămîne vii şi fertili. Dar ce este altceva această creaţie, decît setea de eternitate, cel mai cert şi mai valid instinct omenesc ? Naţionalismul nu poate face nici el excepţie; *creaţia* şi, deci, *eternitatea* sînt axele şi premisele sale.

Cei mai glorioşi „naţionalişti" nu sînt eroii, nici şefii politici; care nu fac decît să conducă destinele istorice ale neamului lor. Cei mai glorioşi „naţionalişti" sînt creatorii care cuceresc de-a dreptul eternitatea. Există o sete de eternitate în fiecare om, sete pentru neamul şi ţara lui. Dar există şi o altfel de eternitate: un salt dincolo de istorie, prin care o ţară şi un neam intră şi rămîne în eternitate. Un salt pe care 1-a făcut vechea Grecie, Italia, Franţa, Anglia, Germania, Rusia.

Orice se poate întîmpla cu Italia, acum; poate să fie înfrîntă, robită, ştearsă de pe faţa pămîntului. Dar nici o forţă istorică nu va putea scoate Italia din eternitate. Nici o revoluţie, nici un măcel, nici un cataclism nu va putea ucide pe Dante Alighieri, pe Miclielangelo, pe Lionardo. Chiar dacă toate muzeele ar fi distruse, chiar dacă toate bibliotecile ar fi incendiate — aceşti mari italieni, alături de atîţia alţii, vor continua să domine şi să fertilizeze lumea. Oricît de mare ar fi saltul care s-ar întîmpla în istorie — salt înainte sau salt înapoi — lumea va avea veşnic nevoie de această Italie din eternitate. După cum lumea va avea veşnic nevoie de Eschil, Platon, Cervantes sau Shakespeare.

Mă gîndesc, că sînt ţări care au ieşit din istorie şi au intrat în eternitate printr-un singur creator, printr-un singur geniu. Bunăoară Rusia, prin Dostoevski; sau Danemarca prin Soren K'ierkegaard. Poate fi o mai vastă şi mai legitimă mîndrie a unui neam decît saltul acesta dincolo de istorie, intrarea aceasta în eternitate printr-o mare creaţie spirituală, care poartă cu ea toate virtuţile rasei? Ceea ce istoria păstrează în milioane de exemplare cenuşii şi impure, eternitatea primeşte în cîteva exemplare perfecte, care oglindesc geniul şi forţele creatoare ale naţiunii întregi. Milioanele se transformă, sau se alterează (Grecia clasică) — dar acele cîteva exemplare perfecte nu-şi vor putea trăda niciodată neamul, nu se vor putea niciodată transforma în altceva decît ceea ce sînt. De aceea mi se pare că o naţiune care izbuteşte să aleagă din sînul ei cîteva genii în cinci veacuri de istorie — este

o naţiune care nu are de ce să se teamă. Orice i s-ar întîmpla în viitor — şi-a cucerit de pe acum eternitatea...

Mă gîndesc cu groază că şi pe noi, românii ne aşteaptă o „eternitate": proverbul. Intrăm în proverbele celorlalte naţiuni, aşa cum a intrat scoţianul, irlandezul, ovreiul — şi, în Peninsula Balcanică, ţiganul. Am ajuns de pomină; şi, pînă ce vom fi cunoscuţi peste hotare prin capodoperele noastre sau prin românismul nostru, sîntem cunoscuţi prin politica şi dezmăţul nostru intern. Nu ştiu dacă fiecare dintre dumneavoastră îşi dă seama cît de grav sîntem compromişi. Numai cîţiva paşi, şi intrăm în iremediabil — de unde nimeni nu ne va mai scoate. Proverbul va ajunge stăpînul nostru; şi aşa după cum, cu sau fără dreptate, se spune despre bulgari că sînt proşti, despre polonezi că sînt îngîmfaţi, şi despre spanioli că sînt grozavi în dragoste — tot aşa se va spuse şi despre români că sînt *hoţi.* A şi început să se spună: nu numai prin gazetele şi cercurile politice europene, ci şi prin proverbe. Ascultaţi unul din ele, cules de Knickerbocker: *„Quand quelqiCun voie, c'est la cleptomanie. Quand plusieurs volent, c'est une manie. Quand tont un peuple voie, c'est la Roumanie /*" Nu vă plesneşte obrazul de ruşine? Aceasta este eternitatea care ni se pregăteşte. Aceasta este tot ce-a făcut pentru noi, de la victorie încoace, politica, administraţia şi cultura noastră oficială. Un gazetar italian, al cărui nume nu-1 mai citez, de ruşine, povesteşte că un mare demnitar bulgar îi spunea: „In caz de război, armata noastră porneşte spre Jugoslavia, iar în România trimitem un milion de lei. Jumătate pentru presă, jumătate pentru restul ţării." Glumă idioată? Poate că da. In orice caz, o glumă pe care nimeni nu are curajul s-o facă asupra Jugos-laviei, asupra Germaniei sau Italiei. O glumă care trece de la om la om, peste graniţele noastre. Şi care ne pregăteşte cel mai nedrept proverb care ni se poate potrivi.

Trebuie să iubeşti România cu frenezie, s-o iubeşti şi să crezi în ea împotriva tuturor evidenţelor — ca să poţi uita gradul de descompunere în care am ajuns.

13 octombrie 1935

1918-1921

V^UNOAŞTEM încă destul de puţin această epocă tristă şi înălţătoare a României moderne: *1918—1921.* Aproape patru ani de frenezie, de optimism, de tîlhării şi de crime. Patru ani bogaţi şi plini de surprize, care au făcut să se uite trădările, spionii, crimele sociale, eroismele militare, atîtea vicii şi virtuţi care n-ar încăpea într-o epopee.

în 1921, uitaserăm cu tot; şi Turtucaia, şi apărarea Dunării cu o mitralieră, şi trădările şi orgiile din dosul frontului, şi luptele eroice de la Predeal, şi Mărăşeşti, şi „regimentul alb" care s-a bătut în cămaşă. Mărăştii şi Mărăşeştii se pomeneau în cupletele patriotice din reviste, cuplete cîntate de un dorobanţ rănit sau de un soldat cu cască. Legendele eroice ale războiului nostru emoţionau numai pe copii. Eroii se întorseseră de pe front, şi începeau să înţeleagă pentru ce fel de oameni s-au sacrificat sutele de mii de ţărani şi de intelectuali. (Se ştie că, în afară de cadrele active, cele mai rezistente şi mai certe elemente militare le-au dat licenţiaţii şi învăţătorii). Se sperase cîtva timp în sancţiuni. Se credea că măcar marii trădători vor fi pedepsiţi, măcar cazurile de revoltătoare laşitate vor fi pălmuite. Nu s-a făcut nimic. „Publicul", ca şi conducătorii, erau dispuşi să uite orice „extremă"; şi trădările şi eroismele. Lumea voia să uite războiul, şi tot ceea ce le amintea de ororile lui. Eroismele au fost uitate, crimele au fost iertate — şi a început acea exasperant de revoltătoare risipă de bani şi de energie, care caracterizează ultimii 15 ani din viaţa politică românească.

Aceşti patru ani de frenezie şi scandal sînt cei mai fertili în tot felul de fenomene sociale parazitare. Acum se descoperă stilul marilor panamale, acum apar „damele voalate", acum se ţes cele dinţii escrocherii politice. Concomitent cu năruirea „idealurilor" generaţiei de foc, şi cu nevoile formulării politice ale României întregite (care tindeau la depăşirea liberalismului) — încep a se ridica şi a se fortifica cele mai impure glorii, cele mai incerte aristocraţii ministeriale, cele mai demagogice personalităţi. Ori de unde ai pleca în cercetarea actualei descompuneri a vieţii civile româneşti — trebuie să ajungi la o enigmă, care îşi găseşte

explicaţia în acei obscuri ani 1918—1921. Majoritatea conducătorilor vieţii politice româneşti de astăzi, atunci au debutat, atunci şi-au pregătit ascensiunea, atunci şi-au consolidat averea. Majoritatea potentaţilor administrativi, în '918—'921 au învăţat arta îmbogăţirii rapide. Atunci erau timpuri optime pentru fraudă, pentru corupţie, pentru cinism. Nu pot avea nici o încredere într-un om politic care a lucrat în acea tristă epocă. Sînt sigur că sistemul de corupţie şi de descompunere civilă era atît de inevitabil — incit oricine a condus atunci ţara nu mai poate crede sincer în intransigenţă, în onestitate, în dezinteresare. Simplul fapt al participării directe la viaţa politică şi administrativă din 1918— 1921, exclude posibilitatea oricărei înnoiri, oricărei credinţe, oricărei mistici civile.

Sînt oameni care astăzi taie şi spînzură în ţara românească, şi despre care nimeni nu poate spune precis ce bine au făcut, ce au muncit, de unde le vine puterea sau averea. Există atîţia gazetari, atîţia subsecretari de stat, atîţia deputaţi — cu care ne-am trezit deodată deasupra capului, stăpîni pe o putere sau un prestigiu ocult... Şi cu toate acestea, nu e nimic ocult în notorietatea şi forţa unor asemenea personaje sinistre. Dacă Bucu-reştiul de sub ocupaţie ar putea povesti trădările şi laşităţile de-atunci!... Am regretat întotdeauna că nu s-au tipărit mai multe memorii asupra vieţii din Bucureştiul ocupaţiei germane. Archibald şi Cancicov sînt încă insuficienţi, pentru numărul considerabil de spioni, trădători, cocote şi prizonieri care au umilit pentru întîia oară pe o scară atît de întinsă demnitatea românească. Ar trebui să se publice mai multe documente şi memorii din acel odios episod bucureştean. Dar, de ce să ne ascundem? Cine mai cunoaşte astăzi volumele lui Archibald şi Cancicov? Am uitat tetul, am uitat şi am iertat cu o criminală inconştienţă...

Un prieten îmi mărturiseşte grozăvii din volumele de amintiri ale lui Cancicov. Cîte din persoanele care conduc astăzi destinele României Mari nu sînt însemnate acolo cu cele mai odioase fapte împotriva ţării şi a conştiinţei umane!... Un teribil gazetar, care conduce astăzi politica internă şi externă a României, şi care terorizează pe toţi miniştrii — scria atunci la „Gazeta Bucureştilor" împotriva Coroanei şi a Franţei (marea sa aliată de astăzi). îşi mai aduce cineva aminte de amănuntul acesta? Am uitat şi am iertat. Şi am îngăduit, după 1918, să se creeze cele mai

seci glorii politice, cele mai scîrboase terori prin şantaj, cele mai criminale demagogii.

Niciodată în istoria României contemporane n-am atins o treaptă mai josnică, un nivel moral mai degradant. Niciodată nu s-au atins asemeni culmi de inconştienţă şi de laşitate. Cincisprezece ani de completă democraţie, de desfriu şi stare de asediu — au fost de ajuns ca să prefacă pe „cetăţeanul" român într-un om lipsit de curaj civic, fără iniţiativă, fără elan revoluţionar, sceptic şi resemnat. Autorii morali şi materiali ai acestui atentat împotriva demnităţii româneşti, s-au recrutat în marea Jor majoritate dintre afaceriştii, spionii şi demagogii odioasei epoci 1918—1921. încercaţi să reconstituiţi biografia oricăru ipo-tentat al zilei, a oricărui samsar sau escroc, gazetar cu reşedinţă de vară sau ilustru francmason — **şi veţi** întîlni un punct **mort:** 1918—1921. Aici se opresc ţoale investigaţiile. De aici înapoi nu mai ştie aproape nimeni nimic. In 1917 a fost spion sau trădător; sau mic negustor; sau falit, sau misit. Şi deodată, în acei **patru** ani de odioasă glorie — omul nostru a ajuns milionar, ministru, samsar oficial sau bancher.

Există astăzi în Bucureşti cîţiva indivizi pe care, într-o zi, ar trebui să-i pălmuiască întreg oraşul. Fiecare dintre ei a scris o pagină criminală în istoria nenorocitei epoci 1918—1921. Dar este revoltător să constaţi indiferenţa sau neputinţa românilor. Aceşti oameni, în altă ţară, dacă n-ar fi murit de mult pe spîn-zurătoare, ar fi fost cel puţin mai prudenţi şi mai puţin obraznici. In Bucureştiul României Mari, aceşti trădători şi spioni ocupă toate posturile de comandă... Orice clasă socială a plătit, cîte-odată cu o nedreaptă dobîndă, crimele şi abuzurile făcute împotriva ţării. A existat un 1907 pentru boieri şi arendaşi, urmat la zece ani de o radicală reformă agrară. Va veni şi un 1907 pentru politicieni şi clientela lor capitalistă. Vor plăti şi ei. Tot ce s-a ridicat pe turpitudinea şi tîlhăria din 1918—1921, va trebui să fie ars de la rădăcină. Orice încercare de justiţie socială şi naţională trebuie să cuprindă şi capitolul 1918—1921. Se pot afla, cu siguranţă, şi alte amănunte „oculte" în afara celor care stau la indemîna oricui în memoriile publicate asupra acestei umilitoare epoci.

Aş mai putea crede în forţa şi vitalitatea poporului românesc, dacă n-aş spera că o asemenea revizuire se va face în curînd?!

27 octombrie 1935

DEMAGOGIE PREREVOLUŢIONARĂ

£)E observă astăzi, în toate ţările o creştere nemăsurată a interesului pentru problemele şi nevoile colective. Este şi ăsta un Feran al timpului. Căci, pretutindeni, se întîmplă ceva revoluţionar sau contrarevoluţionar. în procesul de descompunere al lumii vechi, cele mai senine ţări sînt şi ele prerevoluţionare. Centrul de greutate al oricărei probleme sociale sau politice este, astăzi, revoluţia. Ce se înţelege prin acest cuvînt nu este prea uşor de spus. în orice caz, se descifrează pretutindeni o revoltă împotriva lumii moderne — şi asta e deajuns ca tot ce se leagă de „colectivitate" să capete deodată o viguroasă preponderenţă.

Şi la noi în ţară, fireşte, s-a resimţit acest interes universal pentru nevoile şi problemele colectivităţii. L-au resimţit mai ales partidele de guvernămînt. în România, însă, orice interes sau problemă colectivă este transformată de oamenii politici în demagogie. La noi nu costează în primul plan *nevoile* maselor — ci *opiniile* acestor mase. Ceea ce interesează pe politicianul român nu este ce se *întîmplă* cu masele — ci, ce *spun* masele. Acele cîteva reforme care s-au făcut, bune sau rele cum ar fi, nu s-au făcut pentru întărirea socială şi promovarea politică a maselor — ci pentru cucerirea *opiniei* lor, adică a voturilor.

Dezmăţul demagogic este atît de cunoscut şi atît de tolerat in politica românească, încît nu mai miră pe nimeni oportunismul şi lichelismul de ultimă oră. Pentru a doua oară în istoria României postbelice (prima dată a fost la venirea naţional-ţărăniştilor) oamenii noştri politici simt valoarea şi puterea maselor. Şi atunci, ce nu se face şi ce nu se făgăduieşte pentru fericirea acestor mase?! Unde te uiţi, nu vezi decît foiţe şi fiţuici care scriu despre „colectivitate" sau despre „mase". Dreapta, stînga, aproape că nu mai contează pentru aceşti oameni. Ei se dau după ritmul vremii, după cum bate vîntul. Unii din ei ajung cu lichelismul pînă la imitarea numelor sau lozincilor formaţiilor politice „cu viitor".

Dacă ar fi să te iei după ce scriu ziarele şi după afişele celor o mie şi una de fiţuici de luptă politică, socială, ţărănească, naţionalistă, proletară, universitară, ro«iânească şi mai ştiu eu cum, — ai crede că toată lumea politică românească nu face altceva

decît să discute probleme şi imperative „colective". Ai crede că nici unul dintre aceşti domni nu se mai gîndeşte la sine, la bucata lui de pîine sau la consiliul său de administraţie. Toţi, dar absolut toţi, se prăpădesc cu firea după „colectivitate". Toţi afirmă că trăiesc un ceas solemn şi oarecum revoluţionar. Dacă aţi cunoaşte mai de aproape pe aceşti oameni, care scot fiţuici sociale şi revoluţionare ! Dacă aţi şti prin cîte primării, şi prefecturi şi bănci, şi cluburi, şi loji, umblă aceşti frenetici apărători ai „colectivităţilor" !! Numărul lor e legiune — dar numele lor e unul singur: licheaua.
Licheaua care profită de pe urma oricărui curent politic sau spiritual. Licheaua care este patriotică sau marxistă, după cum bate vîntul. Licheaua care se simte tare în biroul său revoluţionar, pentru că nasul său de copoi a simţit de mult foametea de la ţară, mizeria periferiilor, şomajul tinerilor intelectuali, nemulţumirea surdă şi universală. Forţele politice şi sociale au săltat întotdeauna oameni buni şi răi, martiri şi escroci, şefi şi comisari. La noi în ţară, însă, forţa aceasta politică este de multe ori captată de cei mai seci şi mai sterpi oameni. Există astăzi o cumplită suferinţă în această Românie Mare, o suferinţă care macină pe ascuns actualele cadre sociale, dar care slujeşte, în acelaşi timp, celor mai mizerabile pofte individuale. Ştiu prea bine că istoria va merge înainte, şi că ceea ce trebuie să se întîmple se va întîmpla — dar mă îngrozesc de toate confuziile care vor în-tîrzia mersul istoriei, de toate nedreptăţile şi crimele pe care le va provoca licheaua politică.
Tragedia şi paradoxul unui moment istoric în care predomină „politicul" — este că oricine poate ajunge puternic, că nu mai există ierarhia valorilor şi a forţelor personale, ci ierarhia lozincilor. Aderi unei lozinci, şi simţi imediat înapoia ta forţa maselor al căror „crez" îl formulează acea lozincă. Devii puternic de azi pe mîine; prin simpla ta aderare, prin simpla ta mărturisire de credinţă. într-un asemenea moment istoric, ierarhiile sînt întîm-plătoare. Iar într-o ţară cu o detestabilă tradiţie politică, aşa cum e România modernă, ierarhiile aproape că nu mai contează. Ceea ee contează este demagogia, instinctul balcanic de a te da după cum bate vîntul.
Observaţi puţin preocuparea centrală deşi nemărturisită a tuturor partidelor de guvernămînt. Cu sau fără voia lor, aceste partide înscriu în programele lor anumite reforme cu caracter

revoluţionar. Fiecare partid este hotărît să practice un „românism" mai mult sau mai puţin atenuat, un „socialism" mai mult sau mai puţin sincer. Aceste partide sînt gata să înfăptuiască anumite reforme pe care le cer masele — dar asta numai din demagogie, numai ca să-şi păstreze simpatia „maselor". Cu alte cuvinte, partidele de guvernămînt sînt gata să *împrumute* doctrine şi reforme numai să poată guverna înainte. Sînt gata, aşadar, să împrumute *din afară* aceste elemente revoluţionare, ca şi înaintaşii lor de la 1848 — deşi există, între hotarele ţării, destule forţe revoluţionare autohtone. Ceea ce ni se pregăteşte acum, este un nou paşoptism; adică o nouă serie de împrumuturi; politice, făcute de oameni care structural nu pot înţelege nevoile timpului.
Demagogia românească profită de tot. Cum n-ar profita ea şi de acest mare moment politic, de această criză spirituală şi socială, de această aşteptare revoluţionară? Şi atunci,toată lumea ia în braţe subiecti.il cel mai „gras" şi problema cea mai actuală: colectivitatea, masele, revoluţia.
10 noiembrie 1935

POPOR FĂRĂ MISIUNE?!...

JL/OMNUL N. C. Angelescu a publicat în numărul trecut al „Vremii"' un întristător articol asupra absenţei mesianismului românesc.
Sîntem de perfect acord cu d-sa. Am constatat şi noi, în repetate rînduri, influenţa criminală a politicianismului asupra tuturor formelor de viaţă civilă, culturală şi spirituală din cuprinsul acestei Românii întregite. Nu va fi decît vina noastră dacă această ruşinoasă stare de lucruri se va perpetua. întrebarea care ni se pune e însă de o natură mult mai intimă. Ea ne priveşte pe noi direct; priveşte, adică, tinerimea întreagă a acestei ţări. *Poate exista un mesianism românesc în ceasul de faţă?*

Putem crea — sau alimenta — noi, un spirit mesianic, care să ne ridice întîi în ochii noştri, şi apoi în ochii vecinilor noştri ? O mişcare mesianică nu poate începe şi nu se poate justifica decît printr-o puternică efervescenţa spirituală. (Inutil să mai amintim exemplele pe care le cunoaşte toată lumea). Chiar orientarea *politică* a unui asemenea mesianism îşi găseşte justificarea şi valabilitatea în ordinul spiritual. A crea sau a regăsi, a instaura sau a restaura misiunea istorică a unui

popor — este un act de înalt ordin spiritual, la care pot participa direct numai acei oameni care sînt convinşi de falsitatea formulei: *politique d'abord.* Şi aceasta pentru simplul motiv că mesianismul unui popor, conştiinţa misiunii sale istorice şi supraistorice —nu poate izvorî dintr-o formulă temporală. Nu poţi crea un mesianism cu *politique d'abord.* Mesianismul unui popor înseamnă luptă cu destinul, sfărîmarea geografiei, depăşirea istoriei, înseamnă o apocaliptică încordare a colectivităţii, încordare în care insul se pierde şi interesele sale imediate (economice, sociale, politice) sînt anulate. *Politique d'abord* înseamnă defensivă sau ofensivă de ordin temporal, înseamnă prudenţă, echilibrul de forţe, compromis, tactică — orice, în afară de mesianism.

Un conducător politic al tinerimii spunea că scopul misiunii sale este de a „împăca România cu Dumnezeu". Iată o formulă mesianică. Iată o formulă care nu face apel nici la lupta de clasă, nici la interesele politice, nici la instinctul economic, nici la instinctul bestiei din om.

Mă întreb însă, cîţi au înţeles sensul acestei formule din toţi cîţi au auzit-o.

Căci o „împăcare a României cu Dumnezeu" înseamnă în primul rînd o răsturnare de valori, un primat net al spiritualului, o invitaţie la creaţie şi la viaţă spirituală.

Ne putem împăca cu Dumnezeu prin regăsirea eternei ierarhii a valorilor umane. Ne putem împăca cu Dumnezeu prin rugăciune, prin gîndire corectă, prin creaţie (căci nimic nu e mai depărtat de divinitate ca sterilitatea, ca impotenţa spirituală).

Mesianismul românesc nu poate porni decît de la conştiinţa noastră de popor ales, adică de popor *creator.* Creator de forme de viaţă civilă şi statală — dar mai ales creator de valori spirituale şi culturale. Emil Cioran spunea o dată că singura scăpare a României este ca fiecare român să ajungă megaloman.

Butada aceasta are şi un dram de adevăr. Trebuie să *creăm* atlt de mult şi pe atît de multe planuri — încît fiecare român să aibă conştiinţa că aparţine unui popor ales. Avem destule dovezi că poporul românesc poate fi un asemenea popor ales, un popor creator. A creat de-a lungul istoriei forme trainice de stat, a creat un stil specific de viaţă colectivă rurală, a fost uimitor de fertil în creaţii folclorice şi artistice — iar într-o sută de ani de viaţă modernă a dat cel puţin trei genii de structură mondială.

Mesianismul românesc — conştiinţa misiunii istorice a poporului românesc — ar putea fi justificat. Dar el nu poate pleca în nici un caz de la *politique d'abord.*

Şi nu poate pleca, pentru că, în acest caz n-ar crea forme *revoluţionare* de viaţă — ci forme *puritane,* ceea ce e cu totul altceva. Am o vagă impresie că toţi tinerii revoluţionari pe care i-am cunoscut sînt mai mult puritani, decît revoluţionari. Sînt mai mult preocupaţi de revizuiri, de puneri la punct, de interdicţii rituale, de chestiuni dogmatice — decît de creaţia unui stil revoluţionar de viaţă. Mărturisesc sincer că nu cunosc decît foarte puţini dintre „revoluţionarii" tineri, şi numai dintre cei care au avut oarecare legătură cu cărturăria. Dar pe toţi îi văd preocupaţi de probleme puritane. Unul, care e comunist, nu vrea să mai citească romane germane şi italiene (caz de interdicţie rituală). Altul, de extremă dreaptă, nu-şi mai salută prietenii ovrei, nu mai vorbeşte franţuzeşte şi arată un admirabil dispreţ faţă de cultură, ştiinţă şi filosofie (chestii din „turnul de fildeş"). Toţi aceşti tineri revoluţionari îşi pierd vremea ca să vadă dacă •eşti sau nu cartezian, dacă mai citeşti sau nu pe Andre Gide, dacă mai crezi sau nu în „spiritualitate", dacă eşti sau nu paşoptist, marxist, fascist şi mai ştiu eu ce.

Toate aceste boicoturi şi antiboicoturi, toate aceste interdicţii rituale, toate aceste talmudisme şi puritanisme — prevestesc cel mult o epocă de rigori morale şi de absurdităţi puritane, dar în nici un caz nu prevestesc un stil revoluţionar.

Mesianismul nu începe prin critici, puneri la punct şi superstiţii. Mesianismul începe — ca şi revoluţia — prin crearea de forme noi de viaţă, prin crearea unei noi conştiinţe. Nimic nu poate începe prin luare de atitudine faţă de altceva. Nimic nu poate începe prin critică. Stilul de viaţă revoluţionar e în primul rînd *creator.* Stilul de viaţă puritan este critic şi rigorist.

Acest stil de viaţă revoluţionar nu prea îl văd. Din nefericire, văd însă o primejdioasă ofensivă a puritanismului — stil de viaţă

complet străin rasei si spiritualităţii noastre. Să dea Dumnezeu Bă mă înşel! Deşi ar fi normal să se întâmple aşa, într-o epocă îi> care predomină atît de net primatul politic. Mesianismul românesc nu poate porni în nici un caz de la *politique d'abcrd...*

1 decembrie 1935

PARADOXELE PRIMATULUI POLITIC. O PARTIDĂ DE ŞAH ÎN TRANŞEE...

1 UTUROR acelor care vorbesc — de altfel, cu [destulă dreptate — despre tăria momentului politic contemporan, le-aş povesti o anecdotă. Să presupunem că într-o tranşee, din linia î, cu un ceas înainte de atac — căpitanul propune unui inferior o partidă de şah. (Pe frontul englez, de pildă, mai ales în prima parte a războiului, lucrul acesta era destul de obişnuit). Din întîmplarer căpitanul este un şahist mult mai slab decît inferiorul său, si e gata să piardă partida. Ce aţi spune dacă, atunci, căpitanul' ar lua regina adversarului, ar schimba pionii după plac şi-ar culege-orice piesă i-ar conveni, fără să mai îngăduie adversarului nici o mişcare — pe motivul că el e *superior* şi că, după un ceas, cînd Be va dezlănţui atacul, Dumnezeu ştie ce se va alege de el ?...

In fond, omul ar avea dreptate să facă asta. El e căpitan', şi adversarul e un inferior. Ierarhia e precisă. Autoritatea pe care e obligat să şi-o păstreze faţă de ceilalţi, îi îngăduie orice severitate. Şi-apoi, într-un asemenea ceas, într-un ceas primejdios. cînd moartea îl pîndeşte din toate părţile — cine îl mai obligă' să respecte regulile jocului?!... Evident/nimeni; dacă nu-1 obligă propria sa inteligenţă şi propria sa demnitate umană. Dar, atunci, n-ar trebui să joace şah...

în ţara românească, astăzi, se strigă din toate părţile că Bîntem în primejdie, că sîntem în orice caz în luptă. Nu mă îndoiesc că această luptă a început. Dar, probabil, există multe jumătăţi de oră, în care se joacă şah; se vorbeşte, adică, de cul-

tură, de artă, de religie, de clase sociale etc. Şi după cîte îmi dau eu seama, aproape nimeni nu respectă regula jocului. Toţi se reped în regine, toţi mişcă piesele după cum le convine, sau după cum îi îndeamnă „doctrina". E vreme de luptă, spun unii. Sîntem în polemică, spun alţii. Prea bine. Să admitem că aşa e. Dar, pentru Dumnezeu, de ce vă apucaţi atunci să jucaţi şah? Vecinii noştri, bulgarii, nu jucau şah în tranşee. Aveau alte mijloace la îndemînă ca să se pregătească de moarte. Englezii, însă, găseau în acest joc al inteligenţei şi al loialităţii, cea mai bună pregătire pentru moarte. Se reculegeau în rigoarea normelor, găseau un suprem refugiu în acest ultim joc al inteligenţei şi al impasibilităţii. Oamenii care ştiau să-şi domine pasiunile, să respecte regulile jocului, refuzînd să ia regina adversarului pe motivul ■că îi e superior în grad şi că amîndoi sînt, poate, la un pas de moarte — oamenii aceştia înfruntau duşmanul de dincolo de tranşee, împăcaţi, fermi, loiali. . .

Trăim astăzi un moment politic universal. Şi ce înseamnă un moment politic ? Trecerea pe planul întîi a intereselor colective | sentimentul primejdiei; datoria luptei. Perfect. Acelaşi lucru se petrece şi într-un război. Şi nu mi se poate spune că în război nu există *pauze,* nu există *aşteptări,* nu există concedii — în care soldaţii englezi jucau *football,* germanii pregăteau concerte simfonice, şi cei români cîntau din frunză. Dar chiar şi acolo, în primele linii ale fronturilor, se respectau regulile jocului. Balonul de *football* era fugărit după toate canoanele sportive, şi golurile se însemnau chiar dacă portarul era sergent major, iar înaintaşul advers un simplu soldat. Concertul simfonic rămînea concert simfonic, şi greşeala ofiţerului superior era *greşeală,* chiar dacă şeful orchestrei era numai un sergent.

Ceea ce se respectă chiar pe fronturi, nu prea se respectă 4n lupta politică. Aici trebuie să fii superior adversarului cu orice mijloc, chiar furîndu-i regina la şah sau confiscînd mingea de pe teren şi purtind-o în braţe pînă în poartă. Iar dacă adversarul îţi rezistă, îi poţi da «u şahul în cap sau îl poţi goni de pe teren... în asemenea lupte, nu prea există arbitri. Şi chiar dacă ar exista poate fi uşor redus şi el la tăcere...

Primatul politic presupune lupta pentru o nouă ordine socială şi pentru instaurarea unei noi ierarhii. Dar oricît de abil aţi suci ei aţi răsuci definiţia „primatului politic", vă loviţi de noţiunea ■de ierarhie; noţiune care o presupune pe cea de *valoare.* Orice

nouă ordine socială, orice nouă creaţie statală — nu se poate clădi decît pe noţiunea de *valoare.* Şi trebuie să recunoaşteţi că „valoarea" presupune forţă creatoare; că este, deci, un criteriu *spiritual,* iar nu unul *politic.* Singurul lucru care contează în orice ierarhie din lume este *creaţia;* facultatea de a produce, provoca sau restaura *valori.*

Ceea ce nelinişteşte şi, uneori, plictiseşte în momentul politie contemporan este confuzia planurilor şi,

deci, confuzia valorilor. Judecăţile de valoare aproape că nu mai există, sau există prin-tr-un capriciu sau prin abuz. Dacă eşti cu mine, eşti genial; dacă eşti împotriva mea, eşti un escroc. Veţi răspunde: aşa se întîmplă totdeauna într-o luptă politică. Nu ştiu dacă se întîmplă într-adevăr întotdeauna. Mahatma Gandhi n-a spus niciodată că adversarii săi politici sînt nişte escroci. I-a numit, şi îi numeşte, încă, „stimaţii mei prieteni"; „stimaţii mei prieteni", fără nici o ironie. Veţi spune: e un asiatic, are o altă structură politică. Perfect. Dar vă aduceţi aminte de toţi intelectualii francezi care au murit pe front, fără să fi judecat cultura germană drept o fraudă? A murit în 1914 un mare şi tînăr savant francez Gauthiot, al cărui nume aş vrea să pătrundă şi dincolo de limitele specialităţii sale (a scris cea dintîi gramatică sogdiană) — a murit brav, calm. împăcat, în timp ce scria o recenzie, elogioasă, a unei cărţi germane recent apărute. A fost un cavaler, veţi spune. A fost înainte de toate un om inteligent, care nu confunda planurile; nu confunda acţiunea sa de bun şi brav francez, cu rigorile ştiinţei. *A nu confunda planurile;* iată cea dintîi datorie a unui om inteligent. Iată cea dintîi rigoare mentală la care renunţă omul politic, şi atunci, dacă joacă şah, fură regina; iar dacă discută artă şi-cultură, introduce în judecăţile sale de valoare un „primat" care nu are a face nici cu arta nici cu cultura.
Primatul spiritualului nu implică refuzul acţiunii; al oricărei acţiuni, de orice natură ar fi ea. Au murit atîţia metafizicieni şi atîţia artişti, pe toate fronturile. A murit şi un om care era aproape un'sfînt: Peguy. A afirma şi a lupta pentru primatul spiritual nu înseamnă a fugi sau a ignora acţiunea. Înseamnă numai a refuza şi a denunţa confuzia planurilor, amestecul ierarhiilor şi al valorilor. Iar momentul politic este acel moment istoric în care ţi se îngăduie orice confuzie, de planuri, orice libertate în jocul tău de şah. Deşi ar fi atît de simplu ca să nu mai joci şah, dacă ţi se pare că nu poţi să-ţi înfrîngi adversarul decît furîndu-i, regina Eau trîntindu-i cutia în cap!. ..

Ce este mai grav, este că această ierarhie politică, aplicată automat în toate planurile — şi în cel artistic, şi în cel cultural sau spiritual — loveşte în primul rînd în forţele creatoare ale naţiunii. Pentru că eşti dator să primeşti la sînul tău atîţia oameni sterpi, care aderă — şi eşti dator să striveşti toate forţele creatoare care îţi stau împotrivă sau care nu aderă. Şi atunci, în loc de a lupta pentru instaurarea unei ierarhii autentice (scopul oricărei acţiuni politice) adică pentru a instaura şi apăra valorile, forţele creatoare care justifică misiunea istorică a neamului — eşti silit să lupţi pentru cei ce aderă, uneori oameni sterpi şi cu desăvîrşire mediocri. Aici se află paradoxul oricărei acţiuni întemeiate pe primatul politic: că deşi porneşti de la cucerirea puterii, cu scopul instaurării unei ierarhii mai juste şi mai autentice, care să ţină seama de valori şi de creatorii de valori, care să dea putinţă tuturor forţelor naţiunii să se manifeste — acţiunea politică e obligată să ţină seama de partizani, adică de oameni amestecaţi, şi să stabilească o nouă ierarhie nu pe noţiunea de valoare, ci pe noţiunea de partizanat.
Cît de grav ajunge uneori acest paradox al primatului politic, îl recunoaşte şi un luptător politic de talia d-lui profesor Dragoş Protopopescu. într-adevăr, în No. 3 din săptămînalul „Sfarmă Piatră", d. Dragoş Protopopescu semnează un curajos articol, intitulat *Naţionalism carnavalesc.* Este una din cele mai curajoase confesiuni publicate în ultimii ani; o confesiune în felul acelora făcute de mult hulitul Panait Istrati...

8 decembrie 1935

RENAŞTEREA ŞI PRERENAŞTEREA

Ă oricărei epoci^noi din istorie îi corespunde un *om nou,* adică o nouă valoare dată vieţii, libertăţii sau creaţiei umane — este un lucru prea cunoscut ca să mai stăruim asupra lui. „Omul nou" creat de Alexandru şi de intervenţia lui în istorie, era justificat de o nouă concepţie de viaţă, de o etică revoluţionară. „El a în-

demnat pe toţi să privească lumea drept patrie, să socotească pe cei buni ca fraţi ai Io , iar pe cei răi ca străini" *(Soarta lui Alexandru,* I, 6 de Pseudo-Plutarb). Pînă la Alexandru, lumea era împărţită în „heleni" şi „barbari". Alexandru a introdus o clasificare mai universalistă: „buni" şi „răi". A fost nevoie de această, revoluţie a valorilor spirituale pentru ca Europa să poată realiza politiceşte victoria lui Alexandru. Limba universală *(Koine),* legile universale, costumul universal — nu au fost cu putinţă

Înainte de revoluţia aceasta spirituală: suprimarea binomului barbar-grec. Dar cine a înţeles şi a exprimat această revoluţie ? Cine au realizat, cei dintîi, omul nou creat de Alexandru ? Istoria e bogată în amănunte în ce priveşte această problemă: numai oamenii spiritului, numai „filosofii", numai „oamenii umerilor goi".
Intervenţia în istorie a creştinismului activ nu mai e nevoie-s-o discutăm. Cred că atunci s-a precizat pentru întîia oară în lume deosebirea dintre *acţiune* şi *forţă;* s-a demonstrat esenţa activă, dinamică, creatoare a spiritului. Spiritul care nu usucă viaţa; spiritul creator de istorie. Revoluţia primilor misionari creştini, înlocuirea vechii economii „politice" printr-o economie spirituală *(fapta iubirii* în locul *faptei drepte;* acţiunea intimă în locul acţiunii civice, juridice) — au făcut-o oamenii care credeau într-un „primat al spiritului", care credeau în mîntuire, care acceptau *acţiunea,* dar nu *forţa.*
Şi în timpul lui Alexandru, şi în timpul predicaţiei Evangheliei s-a realizat un *om nou;* adică, s-a adîncit valoarea omului,, g-a dat un sens mai eficace demnităţii şi libertăţii umane. Un „om nou" a creat şi Renaşterea. Un om pe care eram obişnuiţi pînă mai deunăzi să-1 credem scos la iveală de umanismul italian şi de redescoperirea gustului pentru antichitatea greco-romană. Cercetări oarecum recente au dovedit că felul acesta de a privi „omul nou" al Renaşterii nu e tocmai ştiinţific. Mult înainte de a apare umanismul propriu-zis şi concepţia „demnităţii umane"" (pe care o exaltă, bunăoară, un Pico della Mirandola) — a existat un curent grandios care tindea tocmai la răsturnarea vechilor valori medievale în tot ceea ce priveşte *libertatea* omului. Curent care îşi are rădăcinile în experienţa mistică şi [în] „profeţiile"' Btareţului calabrez Joachin din Fiore.
Care este marele merit al Renaşterii în cîmpul valorilor morale şi civile ? în primul rînd, creşterea şi justificarea *demnităţii umane:* adică, libertatea spirituală, certitudinea că omuî

poate cunoaşte şi se poate înălţa prin propriile sale mijloace. Valoarea omului a crescut, libertatea sa şi-a găsit o justificare în sine.
Ceea ce a realizat umanismul, pe de o parte, şi „ştiinţele naturii", pe de altă parte, privitor la demnitatea omului — predicase cu vreo două sute de ani înainte stareţul calabrez Gioacchino da Fiore şi experimentase după el Sfîntul Francisc. Gioacchino intuieşte cu destulă claritate începutul unui nou ev, şi pentru înfăptuirea acestui „Veac" al libertăţii şi al iubirii, predică şi scrie el.
Gioacchino încearcă să expună acest *Ev nou* şi acest *om nou* prin datele dogmei Trinităţii; căci, după el, între Trinitate şi perioadele în care e împărţit drumul moral al umanităţii către libertate şi dragoste, există un perfect paralelism. Omenirea va trebui să treacă prin trei stări, prin trei „Veacuri": cel dintîi, al Vechiului Testament; al doilea, al Noului Testament; al treilea, al epocii profetizate de el (care începea *atunci,* mărturiseşte undeva Gioacchino). Cel dinţii, e al Legii; al doilea, al Harului; al treilea, al unui mai amplu şi mai general Har (încă o dovadă a *generalizării* demnităţii omeneşti; toţi oamenii liberi şi buni sînt mîntuiţi prin har). Epoca întîi a trăit din cunoştinţă; a doua din puterea înţelepciunii; a treia va trăi din plenitudinea înţelegerii. La început a fost slujirea servilă (sclavi şi stăpîni), apoi servitutea filială (omul a fost ca un copil înspăimîntat de Părintele său); în „Veacul" din urmă va începe *libertatea.* „Veacul" I a fost al flagelelor sociale şi al pedepselor Dumnezeieşti; al doilea a fost al acţiunii; al treilea al *contemplaţiei.* în „Veacul" Vechiului Testament, Dumnezeu Tatăl se descoperise omului; de aici *frica,* trăsătură caracteristică religiozităţii iudaice. în „Veacul" Noului Testament s-a descoperit omului Iisus, Dumnezeu-Fiul; de aici *credinţa.* în „Veacul" ce vine, Sfîntul Duh se va revela direct omului; de aceea acesta va fi veacul *iubirii.* La început a fost vremea servilor, apoi a fiilor; „Veacul" aşteptat nu va cunoaşte decît *prieteni* (oamenii vor fi, deci, *egali* şi onorabili; va exista o singură demnitate umană, care va permite tuturor să fie egali, ■şi să se iubească).
Am rezumat în acest lung paragraf concepţia istorică a lui Gioacchino, tocmai pentru a face evidentă valoarea pe care misticul din Calabria o acordă *libertăţii, egalităţii* şi *demnităţii umane.* -Gioacchino mărturiseşte net că al treilea şi cel mai fericit „Veac"

va fi dominat de **Sfinlul** Duh; va fi, adică, timpul libertăţii spirituale şi al contemplaţiei. Dar va fi, de asemenea, veacul demnităţii umane; căci numai unui om liber, şi care are conştiinţa valorii şi puterii sale creatoare, [i] se poate revela Sfintul Duh.
Gioacchino a fost condamnat prin protocolul din Anagni; după ce a fost atacat şi de Sfîntul Bonaventura şi de Sfîntul Toma din Achino, deţinătorii oficiali ai scolasticii şi ermeticii legitime.

Mistica apocaliptică a stareţului din Calabria nu convenea bisericii romano-catolice.
Apocalipsul a fost întotdeauna o precipitare a speranţelor colective şi o chemare peste veac a unui om nou, mai curat şi mas liber, care să împlinească alt rol religios, să restaureze puritatea vieţii mîntuite.
Apocalipsul lui Gioacchino a fost sufocat de Biserica Romană tocmai pentru că el neglija birocraţia sa ecleziastică şi fundamentele scolasticii. Dar sufocarea mişcărilor apocaliptice înseamnă încurajarea unei redeşteptări a păgînismului, cînd nu> determină o despicătură gravă prin erezie, lucru atît de rar însă în misticismul catolic (s-a întîmplat însă în mistica germană, prin Reformă). Falimentul predicii gioacchimite dădu Renaşterii — după o sută, două de ani — o orientare culturală clasicizantă şi păgînizată. Omul nou şi liber — profetizat şi realizat de Gioacchino — s-a născut mai tîrziu, pentru că el răspundea aşteptărilor si încununa renaşterea începută în secolul XII, dar s-a născut complet rupt de Biserică şi cu o viziune metafizică alterată. Experienţa franciscană a fost treptat încadrată în spiritul ei, ecleziastic al Romei. *Omul nou* nu se mai putea naşte, aşadar, în cadrele catolicismului.
Inspăimîntat de fantoma absurdă a „ereziilor", de care abia scăpase, catolicismul se opunea categoric oricărei reînnoiri, oricărui ferment mistic. S-a opus aşa neîncetat, pînă după Reformă — cînd a început să se „purifice", dar prea tîrziu, căci marea despicătură germanică se făcuse, iar forţele creatoare laice fuseseră de mult captate de umanism şi „ştiinţele naturii". Ceva mai mult, dominarea scolasticii a condus fatal la excluderea valorilor creştine (de fapt, chiar la excluderea valorilor adevărat spirituale) din plămădirea noului umanism.
Omul nou al Renaşterii, silit să se realizeze în cadre laice, antireligioase, pierde orice contact cu transcendentul (toată gîn-direa Renaşterii este vehement imanentistă); istoria lui părăseşte orbita şi economia spirituală, pentru o devenire tot mai accentuat profană...

Este complet greşit să se spună că omul nou al Renaşterii *trebuia* să aibă o atitudine păgînizată şi anticatolică. Dacă s-a întîmplat astfel, a fost numai greşeala politicii catolice. A treia şi cea mai importantă etapă a istoriei mesajului creştin — etapa *libertăţii, egalităţii şi demnităţii* umane — se putea naşte şi rodi foarte bine într-o societate creştină, într-o spiritualitate creştină. Cu mult înainte ca libertatea şi demnitatea umană să preocupe gîndirea laică — misticul şi apocalipticul din Calabria le văzuse venind, le profetizase şi le experimentase. Francisc din Assisi a încercat acelaşi lucru — dar Biserica Romană i-a strivit şi lui, autoritar, mesajul. In sfîrşit, la mare distanţă, se ridică ultimul purtător de cuvînt al profeţiei lui Gioacchino: călugărul Savo-narola, care cerea şi el purificarea Bisericii, care credea şi el într-un Ev nou, într-un om nou. Şi acest titan al Renaşterii creştine a fost Înlăturat — a fost ars de viu din ordinul Papei Alexandru IV, Borgia. Un Borgia, care pune capăt mesajului „cmului nou", predicat de Gioacchino; tot destinul tragic al catolicismului autoritar şi politic stă în această alăturare de nume. O dată cu Savo-narola se stinge definitiv speranţa „Evului nou" în cadrele vieţii asociate catolice. Umanismul, „Ştiinţele Naturii", Reforma — erau în plină ascensiune, adică *Omul Nou* realizat în cadre profane sau eretice.
Istoria ne învaţă că orice efort de purificare spirituală încercat în sinul unei biserici sau comunităţi, şi sugrumat prin autoritate sau violenţă — reapare, cîteva generaţii în urmă, *în afara* şi împotriva acestei biserici sau comunităţi. Şi acest efort *exterior* şi *advers,* izbuteşte întotdeauna. Legea aceasta se-verifică şi în istoria politică sau socială a unei comunităţi, nu numai în istoria religioasă. Să fim foarte prudenţi cu ceea ce se-intîmplă în jurul nostru. Căci ne aflam la răscruce, şi *omul nou* se cere realizat. Dacă nu-1 vom ajuta noi să se realizeze, va creşte în afară de noi şi împotriva noastră, în beznă şi barbarie...
Crăciun 1935

CULTURA SCRIITORULUI
Ur
/N distins scriitor român îmi mărturiseşte de curînd:
— Nu-mi pot niciodată ierta că timp de treizeci de ani am citit literatură.
Scriitorul acesta continuă totuşi să scrie şi să publice. Nu **e** un renegat; nu şi-a trădat vocaţia, nici nu şi-a părăsit profesiunea. A încetat, însă, să citească literatură. Timpul de care poate dispune ii este în întregime dedicat lecturilor substanţiale sau documentare: istorie, biografii, geografie, ştiinţă.
Scriitorul român, în genere, descoperă destul de tîrziu această insuficienţă nutritivă a literaturii. De aceea se mai pot întîlni astăzi scriitori care au citit mii de cărţi, şi care sînt totuşi de o profundă

incultură. Au citit necontenit literatură. Au citit cu pasiune, cu fervoare, cu încăpăţînare — au citit mai ales cărţi contemporane, fie străine, fie româneşti. Dacă măcar a zecea parte din timpul dedicat acestor impresionante lecturi l-ar fi petrecut citind şi recitind pe Dostoevski, Tolstoi, Proust, Stendhal, Balzac, Goethe, Stern, Racine, Shakespeare, Dante sau Cervantes — **ca** să nu menţionez decît cîţiva dintre „scriitorii" evului creştin — cultura lor ar fi fost infinit mai bogată, şi gustul lor artistic infinit mai precis. Dorinţa, necesitatea de a fi *contemporan,* de a trăi în contemporaneitate, de a nu pierde nimic din tot ce aduce, bun sau rău, prezentul — este însă mai puternică decît orice disciplină. Scriitorul anevoie — şi cu mari riscuri — se poate libera de această necesitate. Este un instinct de solidarizare cu tot ce se face într-un anumit ceas în ţară; solidarizare cu Parlamentul, cu strada şi cu vitrina. Cît ar fi de efemere şi de inutile aceste fulgurante evenimente — ele contribuie totuşi la intuirea „prezentului". Şi scriitorului — mai mult decît oricărui alt intelectual — i se pare că ■*a fi în prezent* este cea dintîi datorie a sa.

Sînt multe de spus asupra acestui fel de a înţelege necesitatea *de* solidarizare cu prezentul. Scriitorul ar trebui să se preocupe, mai ales, de ceea ce e ascuns, de ceea ce e încă latent în jocul ■evenimentelor. Scriitorul ar trebui să aibă rolul de clarvăzător, de profet, de anticipator. Dar, problema aceasta e prea serioasă ca să o atingem în notele de faţă.

Plecasem numai de la constatarea unui fapt banal: absenţa unei culturi extra-literare, a unor lecturi nutritive **şi disciplinate, U majoritatea scriitorilor.** Lucrul acesta e mai grav **declt** pare la prima vedere. Opera literară, îndeosebi epica, ar trebui sa ras-Mngă toate eforturile de cunoaştere ale lumii contemporane, "t "un roman din 1935 ar trebui să se răsfrîngă, dec», **«mai** zbaterea economică, sexuală sau politică a oamemlor din 1935 - **ci** Î anumite **criterii** de a iudeca realitatea (existenta, dragostea, Lartea) pe care le-au obţinut eforturile umane de cunoaştere **în** Stdomenii. Am stăruit în altă parte asupra **acestui proces** de enect e _ asupra acestei adevărate si nobile **solidamări** cu con-mporaneitatea - şi nu mai revin. Mă întreb. însă, daca absenţa cuTtu ii extra-literare la **scriitori** nu vatămă. Înainte de toate, n egii culturi româneşti. Dacă nu contribuie la **lenevirea gîndirii** Publicului, la permanentizarea platitudinilor şi **a truisme or.** Daca, Li ales nu contribuie la pierderea **definitivă** a **demnităţii adeva-*e* a** iitorului, denotate de alt ordin decît cel uman; **demnitate** rituală de conducători, de **clarvăzători Marii noştri scriitori, adS ace** scriitori de elita care se bucură si de un constant s**ucce*** la public - au o datorie foarte severă faţă de ei bW * de opera or au datoria să violenteze publicul, să-i impună obstacole **ş** dtfîcultati. Dar. dimpotrivă, asistăm astăzi la un **snobism** al Onorantei si al **vulgarităţii.** Elitele încep să se laude ca nu **mai** teTcÎnule **mai** fnteresează anumite valori culturale sau **spiritual** Ai spus Faust? Cine-i ăla?!" **Exclamaţia** aceasta e acum a modă. **„Ma** mult mă interesează ciubota mea aecit drama **lui** *TiZ>«* -exclamase acum vreo douăzeci de am nu **ştiu** care ferii or rus. Este un semn de maladie mentală. Este primul **simptom** al decadentei unei culturi. Şi scriitorii nu au dreptul, sub mc, un motiv, să s'e solidarizeze cu un asemenea snobxsm, **sau cu o** temenea demenţă. Chiar cu riscul de a nu m&1 fi „prezent, , de. **a** nu mai fi pe gustul „maselor". ^ decembrie im

— 1 ianuarie 193&

SENSUL LIBERTĂŢII

/VCUM cînd în toate părţile se discută cu pasiune problema libertăţii, este bine sa ne întrebăm ce poate însemna acest cuvînt. Secolul al XlX-lea a făcut mare caz de libertatea individului şi •a acordat nenumărate drepturi gîndirii şi instinctelor individuale. De fapt, definiţia sumară a libertăţii, în sensul veacului trecut, ar fi: participarea individului la cît mai multe drepturi cucerite. Erai liber să crezi sau să nu crezi în Dumnezeu — pentru că se «ucerise dreptul libertăţii religioase. Erai liber să divorţezi — pentru că se cuceriseră anumite drepturi cu privire la legătura conjugală. Erai liber să gîndeşti orice — pentru că se cucerise dreptul libertăţii de conştiinţă. Şi aşa mai departe.

Este uşor de înţeles că această libertate contractuală priveşte foarte puţin problema libertăţii în sine. Este vorba de un număr oarecare de drepturi, cucerite treptat, drepturi foarte agreabile, dar care nu implică deloc *libertatea* insului. A fi liber înseamnă, înainte de toate, a fi responsabil faţă de tine însuţi. Eşti liber pe viaţa ta — adică orice act pe care îl faci, te angajează: trebuie sa dai socoteală de el. Participarea la drepturi, însă, nu te angajează <;u nimic, este o „libertate" exterioară, automată; este

un permis de liberă circulaţie în viaţa civilă şi privată. Nu rişti nimic cu un asemenea permis; nu te angajezi, nici moral nici social.
Să ne gîndim puţin ce înseamnă, în adevăratul înţeles al ■cuvîntului, un om liber, cu desăvîrşire liber. Este un om care răspunde cu propria lui viaţă pentru orice act pe care îl săvîr-şeşte. Nu poţi fi liber dacă nu eşti responsabil. Libertatea adevărată nu implică „drepturi" — pentru că drepturile îţi sînt *date de alţii,* şi ele nu te angajează. Eşti liber atunci cînd răspunzi pentru orice act pe care îl faci. Răspundere gravă — căci e vorba de propria ta viaţă, pe care o poţi pierde (adică te poţi rata), sau pe care o poţi fertiliza (adică poţi crea). In afară de aceste două poluri — ratarea şi creaţia — nu văd ce sens ar avea libertatea. Eşti liber — adică eşti responsabil de viaţa ta; o poţi pierde, sau •o poţi crea, devii automat şi ratat, sau om viu şi întreg.
Epocile care au ignorat acest sens al libertăţii, au dat cel mai mare număr de rataţi. Aşa a fost secolul al XlX-lea care a promo-

vat o libertate exterioară, iresponsabilă, contractuală. în privinţa aceasta — oricît ar părea de paradoxal — Evul Mediu a cunoscut o mai mare *libertate.* Oamenii medievali trăiau mai responsabili, mai solemni; fiecare act al vieţii lor îi angaja; se puteau pierde sau mîntui (mîntuire sau pierdere în sens creştin).
Teama de responsabilitate sileşte omul modern să renunţe la libertate pentru drepturi. Singurul lucru valabil din toate „libertăţile" cucerite de la revoluţia franceză încoace — este dreptul de a fi liber. Drept de care, însă, nu profită aproape nimeni. Căci a face acte nesancţionabile, nu înseamnă a fi liber.
Secolul al XlX-lea este numit, printre altele, „secolul istoriei". Atunci s-au creat metodele de investigaţie ştiinţifică a trecutului; atunci s-a stabilit o „perspectivă istorică". Este, poate, adevărat că secolul XIX a creat metode ştiinţifice de cercetare istorică. (Deşi, unii se pot pe drept întreba ce fel de metodă „ştiinţifică" este aceea care, aprioric, exclude miracolul în istorie. O metodă obiectivă trebuie să constate; în nici un caz ea nu poate exclude o anumită serie de fapte ca „imposibile". Cercetări recente au dovedit, bunăoară, „posibilitatea" incombustibilităţii trupului omenesc. Sute de documente hagiografice vorbesc de această incom-bustibilitate. Metoda istorică le elimina însă din capul locului, ca „imposibile". Iată însă că faptul a fost verificat. Cum rămîne deci cu „obiectivitatea" metodei istorice ?).
în nici un caz, însă, nu poate fi vorba de o „perspectivă istorică" în veacul al XlX-lea. în acest veac oamenii credeau că progresul este o invenţie recentă; că din tot trecutul Europei, numai cîţiva mari savanţi — Euclid, Galileu, Newton, Lavoisier — au contribuit real la creşterea aunoaşterii omeneşti. Niciodată solidarizarea cu eforturile de cunoaştere ale întregii omeniri — n-a fost mai slabă ca în secolul XIX. A avea „perspectivă istorică", înseamnă a-ţi da seama de tot ce te leagă de trecut, de a cunoaşte toate treptele progresului ştiinţific. Oamenii veacului XIX, însă, credeau că „ştiinţa" începe cu ei. Tot ce se făcuse mai înainte — cu foarte rare excepţii — era ignorat. Ei credeau foarte serios că Evul Mediu a fost o epocă întunecată. Tot ei credeau, tot atît de serios, că ştiinţa a început cu vechii eleni; că n-a existat metodă experimentală decît de la Bacon încoace; că medicina şi ştiinţele naturale nu erau, pînă în secolul XIX, decît nişte enciclopedii pline de superstiţii etc.

Un secol care crede serios că adevăratul „progres" începe cu -el, nu se numeşte un secol cu perspectivă istorică. Este cel puţin ciudat că, deşi preocuparea de frunte a secolului XIX a fost istoria, nici o judecată istorică emisă în acest secol nu a fost justă. Nu e vorba de „greşeli", de o cercetare imperfectă a documentelor — ci ne aflăm în faţa unei organice incapacităţi de a înţelege *istoria,* de a da seama de solidaritatea care există între toate eforturile omenirii către cunoaştere.
Perspectiva istorică este o creaţie a veacului nostru, veac în care primatul istoric încetează. De-abia în timpurile noastre s-a înţeles „progresul"; care începe cu civilizaţiile prehelenice, şi nu sfîrşeşte niciodată („progres", care, pentru unii, nu este decît o continuă decadenţă).
De-abia acum se înţelege funcţia creatoare a medievalităţii, se precizează noţiunea de Renaştere; se înţelege rolul modest jucat de secolul XIX în istoria ştiinţelor (departe de a marca o culme, veacul XIX nu se poate compara, în ştiinţă, cu veacul lui Euclid sau al lui Copernic). Niciodată omul nu s-a considerat mai „izolat" ca în secolul XIX; izolat în grandoarea descoperirilor «ale, în bogăţia cunoştinţelor sale, în superioritatea înţelegerii sale.

16 februarie 1936

DESTINURI ROMÂNEŞTI

JTENOMENUL „Renaşterii" româneşti — pe care l-am remarcat cu cîţiva ani în urmă — este în plină desfăşurare. Creşte tot mai robustă demnitatea omului românesc. Dezgustul sau disperarea iată de condiţia românească a lăsat loc unei febre revoluţionare care pune înainte de toate accentul pe *romanitate.*

Foarte mulţi tineri cred, astăzi, în destinul excepţional al României, în rolul decisiv pe care poporul nostru e chemat să-1 joace în istoria apropiată. A început să se vorbească, chiar, despre imperialismul românesc — şi profesorul Nae Ionescu a intervenit şi aici cu viziunea sa formidabilă, cu logica sa precisă, şi a formulat •cu pasiune şi claritate ceea ce era lateut în atîtea conştiinţe tinere.

România e chemată să decidă în curînd — dacă Renaştere» pe care o observăm acum în planul de creaţie artistică ţi filosofică se va realiza victorioasă şi în planul vieţii civile — etupia isterie balcanice şi central-europene. Nu mai puttm ascunde multă vreme faptele, realităţile. Şi realităţile sînt: un popor tînăr, creator, constructor, în plină expansiune. Un popor caie creează neîncetat de şapte veacuri, dar ale cărui creaţii au fost spulberate şi alterate de forţe întîmplătcare.

Un poper care şi-a păstrat unitatea lingvistică şi spirituală, deşi asuprit şi împărţit între neamuri deosebite. Un popor care, în mai puţin de o jumătate de veac, a izbutit să-şi creeze o limbă literară şi filosofică şi o literatură întru nimic inferioară vecinilor săi civilizaţi (ungurii, polonezii). Un popor a cărui fertilitate folclorică a dominat în tot Evul Mediu *n* în timpurile premoderne întreaga Peninsulă Balcanică; şi care a iealizat cele mai frumoase tipuri din sutele de legende care au circulat în Euicpa de răsărit timp de veacuri (se ştie că tipurile excelente ale legendelor *Meşterul Manole* şi *Mioriţa,* apaiţin folclorului românesc).

Fertilitatea spirituală a poporului rcmânesc nu mai poate fi pusă la îndoială de nimeni.

Şi acest neam care a creat în tiecut atîtea forme statale — va şti să rezolve şi de data aceasta problemele Statului rcmânesc modern. Remania modernă a fost singura ţară europeană care a făcut cele mai radicale revoluţii sociale fără vărsare de sînge. Secularizarea averilor mînăstireşti, dezrobirea iobagilor şi a robilor, împroprietărirea, conversiunea — au fost tot atîtea revoluţii sociale. In Spania, bunăoară, pînă să se facă o neînsemnată reformă — s-au ars o sută de biserici şi s-au încercat o sută de insurecţii. în nici o altă ţară europeană colaborarea între clasele sociale, lipsa de instinct de conservaie a claselor conducătoare — n-a atins gradul pe care 1-a atins în România.

Să nu ni *se* spună mereu că a existat un 1G07. înainte de 1907 se încercaseră cîteva reforme agrare — şi zece ani după sîngeroasa represiune, s-a făcut o destul de completă împroprietărire, deşi, după spusa specialiştilor, prost vehiculată. Să nu. uităm, apoi, instigaţiile politice — încă prea puţin cunoscute — care au făcut atît de dramatic anul 1907.

în orice caz, zece ani mai tîrziu, clasa proprietarilor s-a lăsat expropriată. Fie din lipsa instinctului de conservare, fie din frică, fie din dorinţa de colaborare — faptul s-a realizat. Instinctul

naţional a fost încă o dată mai puternic decît instinctul de clasă. România modernă a dovedit că nu poartă în sînul ei germenii distrugerii, că forţele care o conduc sînt forţe convergente şi sintetice. In sfîrşit, asistăm astăzi la descompunerea tinerei burghezii româneşti — descompunere împotriva căreia nu luptă decît partidele politice, prin fraudele, bacşişurile şi afacerile pe care le provoacă şi le întreţin. Asemenea forţe sufleteşti — care susţin o unitate naţională şi lingvistică împotriva celui mai vitreg destin, care creează o Românie în timpul celei mai deprimante crize economice şi sociale— vor purta România mai departe, către nesfîrşite cuceriri spirituale. Astăzi, mai mult ca oricînd, forţele creatoare româneşti, spiritualitatea românească — trebuie să-şi spună cuvîntul în istoria lumii. Cuceririle noastre vor fi înainte de toate cuceriri spirituale. Vom deveni o forţă a istoriei, un destin european — prin chiar aceste energii creatoare care alimentează astăzi Renaşterea românească. O singură şi mare primejdie ne pîndeşte, în acest ordin al realităţilor spirituale: *paşoptismul.* Paşoptismul înseamnă, înainte de toate, maimuţăreală europeană. Şi astăzi, din motive care o privesc. Europa este *antispirituală.* Noi nu avem nici un motiv să imităm — şi de data aceasta, aşa cum am imitat la 1848 — Europa. Forţele creatoare ale neamului nostru trebuie să-şi spună cuvîntul. Şi-1 vor spune după structura sa — aceeaşi structură care a formulat *dorul,* melancolia şi destinul din poezia noastră

populară — adică şi-1 va spune prin creaţii spirituale...

22 martie 1936

MÎNTUIRE, ISTORIE, POLITICĂ

jJL/E-A lungul istoriei se desprind două tendinţe ale spiritului omenesc: *soteria* şi *sympathia.* Adică încercarea de salvare, de mîntuire, de ieşire din lume — şi încercarea de a găsi suport în lume, de a iubi lumea, de a căuta armonia cu toată existenţa şi, mai ales, de a iubi această armonie, de a o socoti însăşi temelia vieţii. După cum vedeţi, e vorba de două sensuri ale existenţei, de

doua orientări spirituale; două posibilităţi de a afla împăcarea sufletului cu lumea. Şi una şi cealaltă se fundează pe *participare ;* sufletul (sau conştiinţa, cum vreţi să-i spuneţi) încearcă o trecere dincolo, o pierdere a limitelor sale (dar nu şi a eficienţei sale) 5ntr-un principiu obiectiv (transcendent sau imanent: *soteria,* sau *sympathia).* Ieşi din lume ca să te predai unui Mîntuitor; sau te pierzi în lume, te împaci cu lumea (adică renunţi la anumite limite, la anumite asperităţi — şi fiecare renunţare înseamnă o pierdere aparentă). în ambele cazuri se experimentează aceeaşi armonie dătătoare de sens existenţei. Şi prin *sympathia* şi prin *soteria* omul încearcă să scape de o necesitate cosmică, de destinul condiţiei sale umane (fireşti)".

Am transcris acest fragment dintr-un articol intitulat *Căile spiritului* şi apărut acum vreo doi ani în revista „Azi". Am socotit că este cea mai bună introducere la consideraţiile asupra timpului nostru, care urmează mai jos.

Niciodată nu s-a vorbit mai mult ca astăzi despre „istorie". Lăsăm la o parte cele trei ţări în care conştiinţa *creării* istoriei este necontenit exaltată: Italia, Rusia şi Germania. Fiecare dintre aceste neamuri cred că revoluţia lor a deschis o noul epocă In istoria Europei şi a creat un *om nou.* Dar şi în afară de graniţele acestor ţări care au cunoscut revoluţia şi luptă astăzi ca s-o menţină sau s-o depăşească — şi în afară de Rusia, Germania sau Italia se vorbeşte necontenit de „istorie". Ceea ce este mai surprinzător, vorbesc chiar oamenii care sînt lipsiţi de orice mare viziune istorică; bunăoară, oratorii partidelor guvernamentale din România. Am auzit de curînd pe un tinăr guvernamental vorbind despre „linia istorică a României" — expresie pe care ne obişnui-serăm s-o întîlnim in cercetările unor gînditori politici de seama d-lor profesori Rădulescu-Motru şi Nae Ionescu. Chiar oamenii politici de profesie, chiar gazetarii care judecă evenimentele după anumite contabilităţi misterioase — chiar aceşti oameni sînt preocupaţi astăzi de „istorie", de „destinul istoriei" şi celelalte. Ca tot ce se întîmplă astăzi în cultura şi politica românească, şi aceste preocupări faţă de „destinul istoric" al neamului nostru îşi găsesc izvorul central în scrierile politice ale lui Eminescu, şi în continuatorii gîndirii eminesciene: Nicolae IorgaTşi Nae Ionescu. Profesorul N. Iorga a vorbit încă din 1905 despre „rosturile" neamului nostru — deşi nu-i acorda, pe atunci, un sens dinamic, de „misiune". In schimb, profesorul Nae Ionescu a făcut,

de la începutul carierei d-sale publicistice, apel la noţiunile de- „destin" şi „linia istorică a dezvoltării neamului românesc", de cîte ori dezbătea o problemă de politică.

Dar nu aceste izvoare ale gîndirii şi lexicului politic de astăzi ne interesează. Este un lucru bine cunoscut că înapoia **opiniilor** politice sau a faptelor semnificative din istorie — se află întotdeauna o viziune sau un sistem articulat de gîndire politică, apar-ţinînd unui geniu sau unei elite.

în notele de faţă ne interesează un alt aspect al problemei,, mult mai semnificativ, si anume, *aderenţa* aproape totală a maselor alfabetice româneşti la aceste preocupări „istorice". Astăzi, nu numai generaţiile tinere — antrenate de mulţi ani în luptele politice naţionaliste — ci şi „oamenii de meserie", „politicienii" şi clientela lor electorală, *sint nevoiţi* să vorbească despre „istorie" şi „destin românesc". In măsura în care se organizează o conştiinţă civilă românească şi autonomă — orizontul şi dogma acestui „destin istoric" domină orice alt element de doctrină sau tehnică politică.

De aceea nu ne putem lăsa convinşi de lozinca zilei: *primatul politicului.* Căci, nu este vorba de un primat al politicului — ci de un primat al *istoriei.* Imensa majoritate a maselor alfabetice-româneşti,

negăsindu-şi un sens al existenţei în *sotena,* în mîntuirea prin contemplaţie şi depertare de lume — şi-au căutat un sens al existenţei în *sympathia,* adică în colectivul viu şi istoric. **Neputînd** să se „piardă" în Dumnezeu ?au în contemplaţia Firii — au vrut să se piardă în substanţa vie şi organizată a colectivului.
Mulţi au făcut acest gest din instinct profund al fiinţei lor — instinct care-i apăra de „ratare", de sterilitate. Alţii au făcut gestul de *sympathia* din disperare. O bună parte dintre tinerii care încercaseră să se realizeze în multiplele **domenii** ale gîndului şi ale artei, şi care s-au întors nemulţumiţi sau zdrobiţi de munca aleasă a creaţiei personale — au căutat realizarea lor totală şi desăvîrşită în acţiunea colectivă, *istorică* (greşit sau abuziv numită „luptă politică").
Aceeaşi sete pentru un cm profund şi viu, pentru un om creator şi responsabil — îi domină. Foarte puţini s-au menţinut pe-linia *soteriei.* Majoritatea şi-au găsit sensul existenţei şi au încercat

să realizeze acel om nou şi fertil după care e însetată epoca noastră — în *sympathia,* în abandonarea totală in *istorie.*
Nu este vorba, deci, de un primat al istoriei. Pentru că, dacă lupta e autentică şi creatoare, ea nu poate duce numai la o bună întocmire a statului — ci şi la o nouă epocă în istoria României, la realizarea destinului neamului nostru, la un om nou românesc. Şi toate acestea nu sînt obiective politice — ci misiune istorică, viziune spirituală. Realizabilă nu numai prin lupta politică — ci înainte de toate printr-o nouă luminare a fiinţei româneşti, prin organizarea unei „conştiinţe civile" în locul vechii şi importantei „conştiinţe politice".
Cea mai bună verificare a acestor observaţii — este „succesul" de care se bucură astăzi cuvintele „istorie" şi „destin istoric". Chiar vechile partide electorale au simţit nevoia să-şi abandoneze unele lozinci politice şi să le înlocuiască prin lozinci noi, „istorice". Semnul acesta nu ne înşeală niciodată. Cînd profesioniştii sau ■organizaţiile îmbătrînite împrumută idei, scheme şi lexic de la adversarii lor tineri — înseamnă că nu mai pot domina „opinia publică", şi, ceea ce e mai grav, nu mai pot canaliza elanurile creatoare ale naţiunii.
Asistăm astăzi, la un fenomen cu considerabile consecinţe pentru fiinţa românească (dacă se va realiza pînă la capăt). Asistăm la disoluţia obiectivelor politice (partide, legi, administraţie, afacerism, ambiţie etc.) — şi înlocuirea lor cu obiective „istorice" {un om nou, o altă Românie, o altă libertate). România veche a trăit sub semnul politicianismului (căci în fond, noi nu am avut decît doctrine politice — dar practicile au fost întotdeauna politicianiste). România nouă vrea să trăiască sub semnul istoriei, adică al unui destin spiritual. Rădăcinile acestei fundamentale ■orientări stau însă mult mai adine înfipte. Ele se găsesc într-o mare sete lăuntrică de „mîntuire", de „sens al existenţei" — şi într-o mare groază de ratare şi sterilitate. Această sete şi această groază, care se întîlneau altădată atît de rar în masele alfabetice româneşti — caracterizează toate clasele de tineri de la război încoace. A fi simţit numai atît — şi încă este un pas uriaş înainte.
26 aprilie 1936

10 MAI SAU REVOLUŢIA PERMANENTĂ
CjESTURILE de autonomie ale neamului românesc, în secolul trecut, ne uimesc şi acum prin curajul cu care au fost făcute. Unirea Principatelor, lovitura de stat a lui Cuza, declararea Independenţei Principatelor, ridicarea României la rangul de regat — toate gesturile acestea creatoare de istorie ne cîştigă şi astăzi totala noastră admiraţie. Destinul neamului românesc a fost destul de crîncen, şi dacă am izbutit să-1 înfrîngem — păstrîn-du-ne intactă *fiinţa* şi forţele de creaţie — n-am reuşit decît arareori să-1 violentăm. Arareori iniţiativa a fost de partea noastră. Gestul defensiv al împăratului Aurelian ne-a imprimat parcă o anumită tehnică de apărare — pe care împrejurările istorice, de la năvălirea barbarilor pînă la Congresul de la Berlin, au promovat-o necontenit ca pe singura noastră posibilitate de supravieţuire. Nici un factor decisiv nu silea pe Aurelian să-şi retragă legiunile de partea dreaptă a Dunării. Dacia nu era pierdută. Un general tînăr şi ambiţios, un roman, cu spirit politic — ar fi păstrat-o încă multă vreme imperiului. Consecinţele panicii lui Aurelian au fost dezastruoase pentru întreg Evul Mediu al acestei părţi europene. Am avut în istoria neamului românesc cîteva gesturi de grandioasă autonomie. Dacă n-ar fi decît viziunea

Daciei pe care a realizat-o Mihai Viteazu, şi încă am putea fi mîndri de capacităţile noastre de revendicare.
Gesturile de autonomie din secolul XIX sînt şi mai uluitoare: ele veneau, pe de o parte, după aproape două veacuri de umilire istorică; ele erau făcute, pe de altă parte, într-o ţară care îşi crease de curînd puternice bastioane reacţionare. Salturile noastre în istorie, în mai puţin de 30 de ani, erau făcute de o elită foarte restrînsă, care. nu avea de partea ei decît norocul şi intrigile din cancelariile europene. Puţin noroc, şi multă intuiţie politică — acestea au fost ursitoarele României moderne. înapoia instinctului de afirmare naţională, de libertate şi de autonomie, instinct care domina elitele politice şi spirituale ale Principatelor — nu exista o mare forţă organizată. Ţărănimea nu juca nici un rol; boierimea era divizată; singureie forţe organizate se aflau în tabăra reacţionarilor. ᵛogoride s-a dotedit mai puternic decît

toată românimea însufleţită şi revoluţionară. Forţele care se aflau înapoia lui Vogoride n-au putut fi înfrînte decît de Napoleon al III-lea.
Şi cu toate acestea, cu toate că elitele care creau statul românesc nu aveau, înlăuntrul ţării, decît aderenţe sporadice şi neorganizate — eforturile de autonomie s-au ţinut lanţ de la 1848 pînă la 1881. Extraordinară energie revoluţionară! O mişcare care eşuează lamentabil de la început; ale cărei succese erau paralizate imediat de grave insuccese; care cunoaşte dezastruoase umiliri chiar după zece ani de domnie a regelui Carol I — şi care, cu toate acestea, nu dezarmează, nu oboseşte şi nu-şi potoleşte tensiunea revoluţionară pînă ce nu atinge condiţiile optime care îi erau îngăduite la sfîrşitul veacului XIX. Eforturile celor două generaţii care au pus temeliile statului românesc modern — ne par astăzi gigantice. Căci afirmările de autonomie, revendicările politice şi naţionale — erau mult mai dificil de realizat, pentru români, în secolul XIX. O răzbunare a destinului, o greşeală diplomatică, un singur insucces militar — ne-ar fi azvîrlit din nou în zona subeuropeană. Am fi pierdut al doilea mare prilej de afirmare istorică. Odată cu noi, se creau încă două state balcanice — şi orice şansă de arbitraj, orice posibilitate de protectorat, ar fi fost pierdută.
Sînt gesturi, în istoria politică românească din secolul XIX, care ne emoţionează prin ce aveau ele iremediabil, prin ireversibilitatea lor. A Îs fi făcut — împotriva forţelor reacţionare din lăuntru, împotriva intereselor străine, din afară — dovedeşte că elitele de la mijlocul veacului trecut simţeau într-adevăr *m* destin împotriva lor. Nu ştiu dacă cel mai responsabil gest de autonomie al nostru este declararea Independenţei. Este, în orice caz, cel mai semnificativ, cel mai revoluţionar. Este gestul la care au putut adera toate păturile sociale. Mai mult chiar decît gestul „Unirii", gestul „neatîrnării" a putut fi asimilat spontan de toată ţărănimea. Revendicările sociale şi politice de mai tîrziu, au fost făcute posibile prin acest act revoluţionar, „neatîrnarea". Conştiinţa întregului popor românesc a putut asimila total şi firesc un asemenea gest de curaj, de iniţiativă, de afirmare. Zece Mai este cea mai revoluţionară, cea mai dinamică dată din istoria noastră modernă. Unirea Principatelor ar mai fi putut întirzia; neatîrnarea trebuia făcută în acea zi, în acel ceas. Nu dovedeşte asta siguranţă şi sete de afirmare ?

Zece Mai este programul revoluţiei permanente româneşti. Este un gest care trebuie * imitat. *Neatîrnarea* nu poate rămîne un simplu act istoric. Ea este o tehnică, o misiune, un ideal. Afirmarea libertăţii trebuie făcută necontenit, şi pe arii cît mai largi. Mai ales astăzi, cînd România are 20 de milioane de locuitori şi cînd clase tot mai masive sînt chemate să participe la crearea istoriei. Autonomia — iată izvorul central al oricărei revoluţii. **„Ne-**atîrnare", adică o conştiinţă demnă, un simţ al responsabilităţii în faţa istoriei, o sete neistovită de creaţie. Dacă ar înţelege toată lumea, astăzi, fermentul revoluţionar al acestui prodigios Zece-Mai. ..
10 mai 1936
SCRISOARE DESCHISĂ D-LUI CORPUS BARGA
JN U ştiu, iubite Maestre, în ce oraş european veţi citi aceste-rînduri. Nu ştiu nici dacă le veţi citi vreodată. Impresiile pe care le-aţi cules din ţara noastră — oricît ar fi ele de măgulitoare pentru noi — vor deveni curînd amintiri. Intr-o Europă proaspătă şi revoluţionară, anevoie se pot întemeia relaţii între două culturi, numai pe amintiri.
Vă scriu această scrisoare, totuşi, pentru a atenua în memoria dumneavoastră un amănunt penibil, de

care este vinovat cel care semnează rîndurile de faţă.
Aţi avut bunătatea, iubite Maestre, de a mărturisi prietenilor dumneavoastră români că, alături de alţi scriitori tineri, doriţi să mă cunoaşteţi şi pe mine. Nădăjduiesc că am fost singurul care am refuzat — cu îndîrjire şi tristeţe —această onoare. Credeţi-mâT nu mi-a fost prea uşor să refuz atîtea şi stăruitoare invitaţii. Mă gîndeam, mai ales, că sînteţi un distins oaspete al ţării noastre — şi că această încăpăţînare a mea ar putea fi considerată drept o gravă nepoliteţe. Eram, însă, hotărît a vă trimite scrisoarea de faţă — şi am suportat, liniştit, toate mustrările.. .
în text *trebuia.*

Fireşte, dacă ar fi fost la mijloc numai o simplă scuză personală, m-aş fi grăbit să vă trimit rîndurile mele la legaţia Spaniei încă din timpul şederii dumneavoastră la Bucureşti. Lunga şi generoasa dumneavoastră vizită în România a fost însă — cel puţin pentru mine — un nou prilej de a constata dezastruosul destin al scriitorului român. Nu voi vorbi decît foarte puţin despre mine, iubite domnule Corpus Barga, dar mă simt silit să încep cu mine.
Sînt un scriitor — adică un om pentru care „lumea interioară" există. Cred, aşadar, că cel mai bun mijloc de cunoaştere — de „conversaţie "— al unui scriitor, sînt cărţile sale. Pentru a scrie aceste cărţi, şi eu, ca oricare alt camarad al nostru, am renunţat la foarte multe lucruri agreabile şi la unele bucurii fundamentale. Nu voi regreta niciodată seratele la care n-am fost, filmele pe care nu le-am văzut, cărţile pe care nu le-am citit — dar zac şi acum în fundul sufletului meu tristeţile atîtor primăveri de care am fugit, mă dor şi astăzi prieteniile pe care le-am pierdut sau pe care nu le-am încurajat, sufăr mai ales pentru toţi oamenii care au trecut pe lîngă mine, şi pe care nu i-am cunoscut şi iubit îndeajuns.
Am renunţat la toate acestea, iubite domnule Corpus Barga, pentru că demonul creaţiei izbuteşte să înfrîngă, aproape întotdeauna, chiar cele mai luminoase rezistenţe. Am renunţat, mîn-gîindu-mă totuşi cu o nădejde: că prin cărţile mele comunic cu oamenii a căror prietenie am sacrificat-o; că prin aceste cărţi îmi refac familia mea spirituală; că, în orice caz, scrisul mă *exprimă,* mă păstrează şi mă rezumă.
Ca orice om, ca orice scriitor, am avut şi eu anumite experienţe pe temeiul cărora mă trudesc să-mi organizez şi eu o anumită conştiinţă teoretică a existenţei. Această conştiinţă teoretică — bună sau rea — se răsfrînge în cărţile mele.
Evident, nu fac greşeala să cred că tot ce e mai bun, mai uman, mai personal în mine — se găseşte în aceste cărţi. Recu-noîc însă, că ele cuprind tot ce e *transmisibil* în existenţa şi conştiinţa mea; că în ele am comunicat sentimente şi judecăţi care alcătuiesc laolaltă un tot organic — pe care sînt dispus să-1 comentez şi să-1 rectific într-o conversaţie inteligentă — aşa cum aş fi avut cu domnia Voastră — dar pe care nu-1 pot rezuma.
Iată, iubite domnule Corpus Barga, de ce-am refuzat să vă fiu prezentat — aşa cum am refuzat, de altfel, să cunosc pe orice scriitor şi intelectual străin care ne-a vizitat în ultimii ani ţara. în afară de ritualul ridicol al recepţiilor — mă îngrozea destinul

tragic al majorităţii scriitorilor români: izolarea lor totală faţă de publicul european. Aş fi suferit să văd pe Camil Petrescu re-zumîndu-şi concepţia sa despre misiunea istorică e intelectualului. Aş fi suferit să asist cum Tudor Arghezi e prezentat ca un mare scriitor şi cel mai de seamă poet contemporan — fără ca dumneavoastră să puteţi pătrunde dincolo de aceste nume, de aceste figuri, de aceste conversaţii — fără ca să aveţi măcar un ceas impresia că vă aflaţi în prezenţa unor mari scriitori. Nu ştiu dacă *Pădurea spînzuraţilor* a avut vreun răsunet european, atunci cînd a fost tradusă în franţuzeşte. Sînt sigur, însă, că orice scriitor european îşi poate da seama de mărimea lui Liviu Rebreanu, de arta lui, de felul său de a simţi lumea — citind această traducere. Rolul traducerilor, de altfel, nu este numai acela de a impune peste graniţe o valeare naţională. Traducerile au uneori şi o misiune mai modestă: de a putea comunica personal cu un scriitor străin pe care îl cunoşti, de a putea, dacă împrejurările o cer, să te „rezumi" în condiţii mai bune decît cele ale unei conversaţii. Nu poţi spune oricărui om pe care îl cunoşti în ce crezi, ce păreri ai despre lume, cum înţelegi arta, ce tehnică ţi-ai ales. li oferi, însă o carte a ta într-o limbă europeană — şi el îşi va da seama singur, oricît de aproximativă ar fi traducerea.
Ceea ce este deprimant în destinul scriitorului român, sînt în primul rînd eforturile mentale, inutile, ce i se cer, pentru a comunica cu cineva venit de peste graniţe.
Scriitorul român trăieşte încă în Evul Mediu, înainte de descoperirea imprimeriei. El nu poate

comunica — cu camarazii săi europeni — decît oral, sau prin manuscrise. Nouă ni se cer enorme eforturi mentale ca să convingem pe un străin că sîntem inteligenţi şi că am citit pe Proust — cînd ar fi atît de simplu să-i oferim o carte a noastră, şi apoi să începem discuţia plecînd de la ea.. .
Împotriva acestui destin al majorităţii scriitorilor români, iubite Maestre, s-ar putea lupta; ar putea veni o zi cînd nu vom mai fi siliţi să conversăm într-o limbă care nu este a noastră, cînd nu vom mai fi nevoiţi să ne rezumăm aproximativ şi să spunem, bunăoară unui oaspete ca dumneaA^oastră: cutare e un mare poet, cutare e un bun romancier, cutare e dramaturg. Ar putea veni o asemenea zi. . . Evident, dacă serviciul nostru de propagandă ar şti ce trebuie să facă, în primul rînd pentru demnitatea scrii-torului român, şi în al doilea rînd pentru gloria ţării. Dar despre

aceste necazuri ale noastre, prefer să nu vă mai vorbesc. Ducem de multă vreme lupta cu oficialităţile culturale româneşti — şi rezultatele probabil că le cunoaşteţi şi dumneavoastră. Probabil că vi s-a oferit şi dumneavoastră un album cu vederi din România, şi poate un breviar al istoriei româneşti în limba franceză. Asta e cam toată zestrea noastră culturală care poate trece graniţele.
Dar nu numai aceste mizerii locale ridică ziduri între scriitorii români şi camarazii lor europeni. Nu vă veţi supăra, iubite Maestre, dacă vă voi aminti că în scumpa noastră Spanie nu s-a tradus nici un autor român. Noi, de bine de rău, ne-am învrednicit să traducem cîteva volume, iar *Negura* lui Unamuno a avut chiar un meritat succes de librărie. Evident, însă, nu din cauza aceasta rămînem noi atît de izolaţi faţă de restul scriitorilor europeni.
Am fi fost^fericiţi să existe, cel puţin traduceri franceze. Editorii francezi — care îşi desfac 10 la sută din producţia lor anuală în România —- nu înţeleg să facă nici o experienţă cu scriitorii români. Editorii francezi au trădat de mult misiunea spirituală şi culturală a Franţei. Căci misiunea Franţei era să dea o unitate culturilor europene, să facă accesibile valorile şi sensibilităţile culturilor mici. Cel care învaţă limba franceză, o limbă *europeană,* avea justificată pretenţia de a putea străbate cu ea nu numai în hotelurile şi saloanele de la Belgrad, Bucureşti şi Varşovia — ci şi în literaturile ţărilor respective. Astăzi, cu limba franceză, nu poţi citi decît traduceri din englezeşte. Evident, romanele englezeşti sînt bune şi se vînd. Dar nu la un succes sigur de librărie se reduce misiunea spirituală a unei culturi de măreţia Franţei. Sau, într-adevăr, Franţa renunţă la primatul ei, renunţă să mai poarte pentru noi riscurile şi gloria de a fi singura urmaşă a Imperiului roman ?!...
Primiţi, iubite Maestre, asigurarea stimei şi admiraţiei ce v-o port.
Mircea Eliade 14 iunie 1936

MAI MULTE FELURI DE NAŢIONALIŞTI...

JNlMIC nu ne îndreptăţeşte să credem că, dacă Eminescu ar fi trăit astăzi, ar fi întimpinat mai puţine greutăţi în zonele oficiale şi ar fi izbutit să-şi impună marea sa spiritualitate elitelor României întregite. Dimpotrivă, totul ne face să credem că — dacă mi se îngăduie termenul — „cariera" lui Eminescu ar fi fost şi mai spinoasă. Asprul său fanatism naţionalist i-ar fi închis multe porţi. Intransigenţa sa politică ar fi atras asupra-i renumele de „huligan". Mihai Eminescu ar fi fost considerat astăzi **„hitlerist"** şi „fascist". Împotriva oricăruia dintre articolele sale politice, d. Tudor Teo-dorescu-Branişte ar fi scris savuroase replici la „Adevărul" sau ^Cuvîntul liber" — şi Mihai Eminescu ar fi fost scos în slujba nemţilor sau in simbria burgheziei române. De altfel, nici mitul lui Eminescu n-ar fi fost posibil astăzi. Antisemitismul şi naţionalismul său feroce ar fi stîrnit împotrivă-i o cohortă de critici şi de moralişti, care, în cel mai bun caz, i-ar fi vorbit despre obligaţiile României faţă de minorităţi, despre umanitarism şi alianţa noastră cu Franţa etc. Acest mare „huligan", acest poet care a folosit o singură dată blestemul — împotriva celor care „au îndrăgit străinii" — ar fi fost astăzi copleşit de injurii, de calomnii, de intrigi. Marele noroc al **lui** Mihai Eminescu a fost că s-a născut încă destul de devreme; s-a născut într-un timp cînd nu era o crimă împotriva statului să predici cel mai îndirjit românism; într-un timp cînd nu se făceau reclamaţii la Paris. Nici unul, dar absolut ***nici*** *unul* dintre marii creatori spirituali ai neamului nostru, nu ar fi scăpat, astăzi, de cele mai violente injurii. Ce-ar fi fost oare altceva Mihail Kogălniceanu decît un barbar ? Ce-ar fi fost Vasile Conta decît un „hitlerist" inconştient, care surpă temeliile statului nostru ? Ce-ar fi fost Bogdan Petriceicu Hasdeu dacă nu cel mai de pe urmă „huligan" ?!...

Lucrurile sînt mult mai triste decît par la prima vedere. Căci, dacă scrisul unui Mihai Eminescu ar fi fost astăzi cenzurat, dacă gazeta la care ar colabora el ar fi suspendată — asta nu înseamnă că „naţionalismul" nu ar fi reprezentat in presa cotidiană. S-ar găsi oricînd o duzină de gazetari mediocri care să spună, mediocru, adevărurile pe care le-ar fi scris strălucit Mihai Eminescu. Sînt sigur că un Tocilescu sau un T. P. **Rădulescu** ar fi putut scrie

astăzi — în timp ce un Bogdan Petriceicu Hasdeu ar avea ziarul său suspendat. Nu vi se pare semnificativ faptul că, astăzi, cînd o duzină de pene „naţionaliste" sînt lăsate libere — singurul om care n-are dreptul să scrie în Ţara Românească este profesorul Nae Ionescu ? Nu vi se pare ciudat că foarte multă lume face „revoluţie naţională", iar singurul ziar revoluţionar şi naţionalist pe care 1-a avut România de după război, „Cuvîntul" este suspendat de aproape trei ani ?!...

Lucrurile sînt grave nu numai pentru că naţionalismul este astăzi calomniat — ci mai ales pentru că adevăraţii cugetători şi luptători naţionalişti sint puşi in imposibilitatea de a acţiona, în timp ce „naţionaliştii" de mina a doua şi de mina a douăsprezecea sînt lăsaţi liberi. Nu cred că acesta e destinul naţionalismului românesc: să triumfe prin oameni de duzină. Nu cred că neamul nostru are ceva de ciştigat după urma unei asemenea* victorii, datorate unor asemenea naţionalişti. Este drept că doctrina pe care o propagă orice naţionalist este tot atît de binevenită — pentru că, cel puţin, păstrează viu un crez necesar. o dogmă. Dar, un asemenea crez este o problemă personală sau-politică. *Istoria* nu se face cu asemenea oameni. Istoria nu se face cu un Grigore Tocilescu — naţionalist bine intenţionat, dar mediocru — ci cu un Bogdan Petriceicu Hasdeu, Din punct de vedere politic, poate fi egal dacă un articol e semnat Tocilescu sau Hasdeu. Din punct de vedere istoric — diferenţa este enormă. De o parte, mediocritatea sterilă şi vociferantă. De cealaltă parte$_T$ geniul creator, viziunea profetică a destinelor neamului românesc. . .

Ceea ce interesează acum nu mai e *politicul* — ci *istoricul.* Nu ne interesează victoria unei grupări politice — ci reintegrarea României pe liniile sale istorice. Este cu atît mai tristă, aşadar, abaterea unui fapt istoric şi fărîmiţarea lui în incidente politice, în asemenea incidente se amestecă, întotdeauna, tot felul de oameni. Lupta politică este, astăzi, un lucru lipsit de semnificaţie. Nu mai au semnificaţie decît luptele istorice. în aceşti „ani hotărîtori" singurele probleme care trebuie să ne preocupe sint problemele istorice: o Românie unită şi puternică, exaltarea spiritului ofensiv, crearea unui om nou, a unui om cu destin.

Un asemenea om nou nu are nimic de învăţat de la naţionalismul! politic. El nu poate învăţa decît de la un naţionalism istoric, de la sufletul şi voinţa de putere a cîtorva inspiraţi. Proza politică a unui T. P. Rădulescu poate fi bună pentru exaltarea cîtorva

oameni cumsecade. Proza unui Eminescu şi a unui Hasdeu poate pregăti omul nou, un român liber, fără complexe de inferioritate. E timpul să ne întrebăm dacă ne sade bine să alegem întotdeauna porţile din dos ale istoriei. Dacă e frumos să amestecăm şi aici politica. Dacă, oare, destinul României moderne este să cenzureze pe Hasdeu şi să lăsăm să vocifereze Grigore Tocilescu. ..

5 iulie 1936

MIRACOLE DIN ROMÂNIA MARE

C^E lucruri miraculoase se petrec în România, sub ochii noştri! Din an în an mai miraculoase, şi noi nici nu le băgăm de seamă. Aţi observat, bunăoară, că la Episcopia Bihorului, punct de frontieră între Ungaria şi România, hamalii intră în compartimente vorbind ungureşte ? Aţi observat ce uşor te înţelegi în ungureşte cu tot „personalul de serviciu" de la frontieră? Parcă nici n-ai trece dintr-o ţară într-alta.

S-au schimbat numai chipiurile şi steagurile. încolo, aceeaşi atmosferă ungurească. Oamenii se pleacă pe ferestre şi strigă hamalii pe ungureşte. Hamalii intră în compartimente, şi ţi se adresează în ungureşte. Nu strică să ştii şi **cîteva"** cuvinte'româneşti ; pentru vameşi, şi pentru sergentul din gară. Dar nu e deloc obligatoriu. Se găsesc destui care să-ţi vorbească direct în ungureşte.

Ai ajuns la Oradea Mare. Ce miraculoasă este această cetate. cu ce siguranţă se părăgineşte gara, cum se jupoaie şi se murdăreşte fiecare părticică din tot ce am cucerit noi cu'atîta jertfă şi atît noroc! Oradea Mare a rămas ca în 1916: o gară ungurească. Nici un decor românesc, nici un ornament cu gust făcut.

O lăsăm să se părăginească, atît.
Poate că şefii noştri politici aşteaptă să se macine cu desă-vîrşire, să se năruie cărămidă cu cărămidă — şi apoi să clădească o gară nouă şi, să nădăjduim, românească. Expresul de Paris stă vreo şapte minute în Oradea Mare. Nu s-ar putea modifica orarul ? Nu s-ar putea ca toate trenurile ce vin de la frontieră să treacă prin Oradea în timpul nopţii, sau să nu oprească, în

timpul zilei, decît un minut ? Şi daca te întreabă cineva, vreun străin, vecin de compartiment: „Ce a fost asta?" — să-i poţi răspunde senin: „O haltă fără nici o importanţă."
Mai greu va fi, fără îndoială, la Braşov. Aici trenul are poruncă să-şi încetinească mersul cu mult înainte de-a ajunge în gară. Şi ce larg sînt deschise ferestrele vagoanelor! Nu-ţi scapă nici un amănunt. De altfel, ar putea să-ţi scape frumuseţe de ruine, acele magnifice curţi încărcate cu fiare vechi şi căruţe stricate, acele pitoreşti începuturi de baltă, în care apa stătută, petrolul şi excrementele se descompun glorios laolaltă ? Dar praful Braşovului? Dar acei străini cetăţeni români în zdrenţe, cetăţeni numiţi ţărani cu o criminală ironie, ca şi cînd noi n-am şti că ţăranii cresc ca brazii în mijlocul naturii?!
Ce spuneţi dumneavoastră cînd vă aflaţi în tovărăşia străinilor, într-un compartiment de tren, şi sînteţi invitaţi la asemenea spectacole ? Ce puteţi spune ? La început, la frontieră, spui că hamalii zdrenţăroşi nu sînt români, ci ţigani; că Oradea Mare e o haltă; că satele îngropate în pămînt sînt bordeie rămase de la manevră. Minţi cu inima uşoară, din patriotism. Dacă ai humor, poţi spune că Braşovul a trecut recent printr-un cutremur. Dar, mai departe, nu mai poţi scorni nimic. Nu mai vorbesc de voluptatea cu care toate oraşele şi orăşelele îşi aşază bordeiele, privăţile, molozul, fiarele vechi şi balega de-a lungul căii ferate. Nu ştiu dacă linia ferată a fost dinadins aşezată între băltoace şi văgăuni cu gunoi — sau dacă a fost înfrumuseţată în cursul timpului şi cu concursul mai multor generaţii. Am umblat însă destul prin ţară în ultimul an, şi m-am putut convinge că toate oraşele româneşti au aceeaşi deviză: „dezgustă şi sperie pe om din tren, ca să-1 poţi încînta pe Strada Mare!" Nu pot spune că această monstruoasă ofensivă a stîrvului şi bălegarului nu dă rezultatele tactice aşteptate. Rămîi împietrit la fereastră, şi dacă nu ai iubite sau rude care să te aştepte în gara provincială, dacă nu te emoţionează plopii sau muşcatele din melancolica ta adolescenţă — atunci începe să-ţi fie frică de norii care se adună ameninţători asupra acestei ţări fără noroc.
Domnilor profesori secundari de provincie, aveţi atîţia copii pe mînă, atîtea energii care ar putea face minuni! De ce nu cereţi voie stăpînirii să lucraţi laolaltă cu băieţii de liceu, să curăţaţi măcar fîşia de pămînt pe unde trece trenul, să smulgeţi bălăriile şi spinii, şi să semănaţi trifoi pe locurile unde acum zac stîrvurile

de şobolani şi ţucalele ruginite? De ce-şi fac cercetaşii case în munţi, în loc să lupte cu murdăria care ameninţă să înece oraşele ?
Aţi numărat vreodată privăţile aşezate lingă calea ferată în cele mai aristocratice „staţiuni climaterice'" de pe valea Prahovei? Nu există oare nici un primar care să oblige pe oamenii aceia să-şi modifice planul caselor? Nu există nicăieri o ceată de nebuni care să dea foc colibelor şi bălegarului în faţa cărora se opresc toate trenurile accelerate ?
De cîţiva ani, ni se spune că România e o ţară săracă. Nu atît de săracă, în orice caz, ca Ungaria. Şi nu-ţi plesneşte obrazul de ruşine privind bijuteria aceea fără pereche, care e Budapesta? Vecinii noştri, săraci şi răi, au avut măcar atîta minte incit să nu-şi arate sărăcia şi murdăria. La gara ungară, te întâmpină un ■ofiţer îmbrăcat ca la operetă, şi vameşi, şi hamali cuviincios îmbrăcaţi, îţi dai prea bine seama că e numai o „propagandă", dar îţi dai în acelaşi timp seama cît de eficientă este o asemenea propagandă. Te simţi într-o ţară europeană. Ajuns la frontiera română, încearcă de întreabă pe un străin cam în ce ţară se simte. Dacă
să nu fi văzut silozurile de bălegar şi cadavrele care încep la frontieră şi se termină în mahalalele Bucureştiului. Ce frumoasă este Budapesta, cînd te apropii cu trenul! Şi ce miraculos apare Bucu-restiul, cu kilometrii săi pătraţi acoperiţi cu moloz, gunoi şi români ca brazii!
Cobori în oraşul tău, după o asemenea infernală călătorie, deprimat. Te uiţi în dreapta, te uiţi în stînga, sigur că vei întîlni ■sute de oameni înfricoşaţi de semnele acestea lugubre. Nu se poate să nu-şi dea nimeni seama că ceea ce se întîmplă este grav, este foarte grav; că hamalii aceia zdrenţăroşi care

vorbesc ungureşte, şi gările acelea triste din provinciile cucerite cu atîta sînge, siiît semnalele unei prăbuşiri la care iţi este groază să te gîndeşti! Şi cu toate acestea, se poate.
Te întorci în oraşul tău, şi te convingi repede că românii au rămas tot cu şapte inimi în pieptul lor de aramă. Mănîncă mititei, beau şpriţuri la ghiaţă, si discută politică mare. Căci se întîmplă lucruri importante în Spania. în Franţa şi Germania...
20 septembrie 1936

CELE DOUA ROMÂNII
J_yACĂ nu-mi pot pierde încrederea în misiunea istorică a României şi în vigoarea ei intelectuală — este mai ales pentru căᵣ de douăzeci de ani, ne depărtăm necontenit de Titu Maiorescu. Niciodată n-a fost mai departe, mai străin şi mai *indiferent* Titu Maiorescu decît astăzi. Indiferenţa — această primă instanţă a-istoriei.. .
Mihai Eminescu a scăpat de mult de sub tutela critică şi filosofică a lui Maiorescu. Astăzi, mai ales, Eminescu reprezintă pentru noi acel secol al XlX-lea, *românesc,* naţionalist şi „mistic", împotriva căruia a luptat „Junimea", Titu Maiorescu şi' Caragiale. Un secol al XlX-lea străbătut de o uriaşă voinţă de creaţie: creaţie de stat românesc, de cultură românească „grandioasa" (avîndu-şi modelele de-a dreptul în Renaştere sau în antichitatea clasică; se scriau epopei, se imita Lionardo da Vinci). Fireşte, încercările acelea „grandioase" arareori erau justificate de talent sau măcar de geniu. Din punct de vedere al criticii literare, Titu Maiorescu a avut fără îndoială dreptate; „beţie de cuvinte", „formă fără fond", toate formulele acestea ironice sau didactice erau juste. Dar ce n-a putut înţelege Titu Maiorescu, şi deea ce preţuia infinit mai mult decît o *Ştefaniadă* prea retorică sau o *Filosofie* improvizată — este *voinţa de creaţie* a primelor generaţii din secolul XIX.
O voinţă de creaţie nebunească, înspăimîntătoare; singura jumătate de secol cînd au fost şi românii megalomani, cînd se credeau centrul atenţiei universale, şi voiau să facă în douăzeci de ani ceea ce alte state norocoase şi bogate făcuseră în trei sute de ani. Ceea ce caracterizează întreagă această epocă este setea de *monumental,* de grandios; orientarea artiştilor şi a scriitorilor către cei mai mari maeştri (de-a dreptul la Biblie', la Homer, lai Cervantes, la Shakespeare şi la Raphael). Apoi, un sincer sentiment de colaborare, de solidarizare în creaţie; oricine era chemat, şi erau toţi aleşi („scrieţi băieţi!"), pentru că *întreg poporul românesc este un popor ales* (românul e viteaz, e bun, e „poet"). Nu ţi se cerea decît să colaborezi; geniul şi virtuţile sînt în tine, întru-cît faci şi tu parte dintr-un popcr excepţional.
Optimism civic;

mesianism românesc. Fiecare român avea o datorie: să facă *marele bine* pe care participarea sa la un popor ales îi îngăduia să-1 facă.
Şi ce nu putea *face* românul din prima jumătate a secolului XIX ? Putea să facă un stat (şi 1-a făcut), putea să facă reforme sociale care „să înmărmurească Europa", putea să facă o nouă limbă românească. „Maimuţăreală a Europei", s-a spus mai tîrziu. Cred că e o judecată pripită; oamenii noştri voiau să întreacă Europa, ei se simţeau „zorile unei noi umanităţi", începeau o nouă istorie". Oamenii Renaşterii nu voiau să maimuţărească antichitatea; conştiinţa demnităţii lor umane le spunea, însă, că o pot ajunge şi chiar întrece. „Renaşterea" noastră a fost mult mai puţin norocoasă; umanismul nostru s-a transformat prea repede în filologie şi istorie, ca să ne apărăm latinitatea şi drepturile • orice valoare greco-latină pe care o descopeream, o transformam în instrument de luptă şi de afirmare, niciodată în obiect de contemplaţie. Cu toate acestea, *gestul* dominant al secolului XIX este un gest al Renaşterii: creaţie pe mari modele, conştiinţa demnităţii umane, mesianism românesc. „Dumnezeu era cu noi". Această *nerăbdare a creaţiei* caracterizează pe toţi marii români din secolul XIX: Bălcescu, Heliade Rădulescu, Hasdeu, Eminescu. Chiar Mihai Eminescu, atît de zgîrcit cu paginile sale publicate, şi pe care critica ni-1 dă de exemplu pentru extrema lui conştiinciozitate — este un nerăbdător al creaţiei. Zece mii de pagini de manuscrise nu cuprind numai munca lui de şantier, variantele şi şlefuirea versurilor sale geniale; cuprind nenumărate nuvele, piese de teatru, pagini de filosofie, încercări de economie politică şi istorie, pînă şi planul unor gramatici comparate. Astfel se pregătea cel mai concentrat scriitor român al veacului! Cînd se va face o morfologie culturală a secolului XIX românesc, se va vedea cit e de aproape Eminescu de Heliade Rădulescu, Bălcescu si

Hasdeu, şi cît e de departe de Maiorescu şi de „Junimea". Cu Eminescu începe totuşi o polaritate funestă culturii româneşti: cărturarii şi. oamenii politici sînt *pentru* sau *contra* Europei. înainte de Eminescu — la Heliade Rădulescu şi, mai ales, la Hasdeu — cultura românească se situa altfel faţă de Europa. Avea curajul să [se] aşeze faţă în faţă, în raport de egalitate. Nu copiam Europa, nici nu o respingeam — ci ne măsurăm cu ea. Hasdeu, marele naţionalist, nu are nici un sentiment de inferioritate faţă de Europa. In articolele sale politice, compara adesea România cu

Italia. Nu avea sentimentul că participă la o *cultură mică,* meschină sau modestă (aşa cum credeau, bunăoară, Maiorescu şi Cara-giale). De aceea găsim la Bălcescu, Heliade Rădulescu şi Hasdeu cea mai bună atitudine spirituală şi politică faţă de Europa pe care o poate avea România modernă. De la Eminescu încoace, ne zbatem ridicol într-o luptă sterilă; ne acuzăm unii pe alţii că sîntem „reacţionari" sau „occidentalizaţi", că „mirosim a opincă" sau că „maimuţărim Parisul" — ca şi cînd *asta* ar fi problema culturii româneşti. Am arătat de mai multe ori că asemenea discuţii *{pro* sau *contra* Europei) n-au nici un rost, şi ca cele mai *româneşti* genii creatoare (un Cantemir, un Hasdeu, un Eminescu, un Iorga) s-au realizat tocmai prin asimilarea uneia sau a mai multor culturi europene. Geniul românesc — ca orice geniu etnic — se manifestă rezistînd, opunîndu-se, alegînd şi respingînd. Să ne reîntoarcem însă la tema acestui articol, la depărtarea culturii româneşti contemporane de Titu Maiorescu. Depărtarea aceasta (mai precis indiferenţa faţă de Maiorescu) nu e un fenomen singular. Sînt o sumă de semne specifice care îl însoţesc. Trecînd, de data aceasta, peste mişcarea „Gîndirii" şi a „Cuvîntului" ca şi peste cursurile universitare ale profesorului Nae Ionescu — şi apropiindu-ne de ultimii ani, recunoaştem cîteva semnificative atitudini mai ales în activitatea „tinerei generaţii". Generaţie care intră în arenă tumultuos, conştientă de o mare misiune, optimistă, necritică, într-un cuvînt „mistică". Un om obişnuit cu filo-sofia culturii nu are de ce să se teamă de acest termen; au existat nenumărate faze „mistice" în culturile occidentale, şi ţările respective n-au avut decît de cîştigat. Numai că, în România modernă, mistica propriu-zisă n-a prins rădăcini adînci. A fost mai mult un fenomen profetic. Atitudinea „mistică" s-a aplicat în alte zone decît ale teologiei. Credincioşi firii noastre, extrateo-logale (mai exact: dincolo de dezbatere teologică, de pasiune individuală pentru problemele ultime), am păstrat din „mistică" numai gestul iniţial: iraţionalismul, pasiunea, urgenţa, nevoia de prefacere totală. Mistica se fundamentează şi se justifică pe o singură certitudine: că din omul vechi (păcătos) se poate naşte un om nou (mîntuit). Această credinţă — şi această nădejde — se întîlneşte aproape în toate manifestările contemporane româneşti. Se întîlneşte mai ales în ceea ce, greşit după părerea noastră, continuă a se numi *politică;* şi care nu este altceva decît *conştiinţa civilă* şi *lupta civilă* pe care am pierdut-o noi cam de mult,

de la Heliade Rădulescu şi Hasdeu (cînd „cetăţeanul" încă nu se turmentase, nu se bagatelizase, ci era conştient de demnitatea lui umană şi de misiunea lui istorică: *România nouă, jună).* Nu< este deloc întîmplător că o mişcare tinerească de dreapta îşi propune, prin cuvintele şefului ei, „să împace România cu Dumnezeu"., Aşa nu vorbea decît Bălcescu sau Heliade Rădulescu.

S-a crezut multă vreme că vigoarea intelectuală a unei naţiuni atinge maximul în epocile de „raţionalism". Şi s-a crezut astfel, pentru că multă vreme nu prea s-a ştiut pînă unde se întinde sfera noţiunii de „raţionalism". Un anumit raţionalism a cunoscut şi Evul Mediu, cînd înflorea scolastica; Dante şi Meister Eckardt sînt tot atit de „raţionalişti" pe cît sînt de „mistici". Mult mai „raţionalişti", în orice caz, decît anumiţi filosofi ai Renaşterii (un Pico della Mirandola, un Campanella). Problema nu trebuie pusă astfel. Mult mai aproape de adevăr, mai conform realităţilor istorice, este celălalt criteriu: al voinţei de creaţie, al curajului de a înainta (în spaţiu, în cunoaştere), al nerăbdării creatoare. Vigoarea intelectuală a României dintre 1821 — 1880 ni se pare, atunci, mult mai robustă decît epoca imediat următoare, epocă ce ţine pînă la Războiul pentru întregirea neamului (întrupată de profetica apariţie a lui Nicolae Iorga). Pasiunea creatoare, curajul marilor afirmaţii, nerăbdarea, optimismul, conştiinţa parităţii cu Europa, un început de mesianism românesc (căruia i-a pus capăt, brutal, Maiorescu şi Caragiale) — toate acestea sînt incontestabil mai viguroase şi mai fertile decît sentimentele de inferioritate trezite de critica maioresciană, decît conştiinţa că sîntem o ţară mică şi un popor de oameni necăjiţi. Cu o asemenea conştiinţă nu se poate crea nimic; şi nici nu s-a creat nimic. Spiritul critic este un lux pe care o cultură nu şi-1 poate permite decît tîrziu. ..Spiritul critic" ca

dominantă, fireşte; iar nu. acel elementar instinct de cumpănire şi echilibru, fără de care nu poate exista inteligenţă. „Spirit critic" avea din belşug şi-Dante, şi Meister Eckardt, ca să nu mai vorbim de marii teologi. creştini.
Ar însemna să nu înţelegem nimic din istoria spiritului european, dacă am crede că „spiritul criticii" este tot una cu acel tardiv şi obosit scepticism, cîteodată solemn, cîteodată ironic,, care a bîntuit Occidentul secolelor XVII —XIX. De altfel, acei care au făcut prea mare caz de inteligenţă nu par a fi folosit-o-cu curaj. Şi-au trăit viaţa într-o continuă defensivă, temîndu-se;

să nu facă greşeli, să nu-şi compromită inteligenţa. Şi cu toate acestea, actul fundamental al inteligenţei este îndrăzneala, curajul, „aventura". Toate sintezele mentale, de la primitivi pină în timpurile moderne, au fost în primul rînd acte de curaj, îndrăzneli. Noi, care sintem încă prea săraci, nu ne putem permite „spirit «ritic"; noi ne putem permite numai genii creatoare, adică inteligenţă curajoasă, viguroasă. Marea inteligenţă a lui Titu Maiorescu n-a cutezat să afirme in filosofie nici un lucru personal, de teamă să nu greşească. Şi cu toate acestea, se spune că studiase adine istoria filosofiei.. .
4 octombrie 1936

SOARTA SCRIITORULUI TÎNĂR

JL/E curînd, a încercat să se sinucidă un tînăr scriitor şi gazetar, Bogdan Amaru. A încercat să se sinucidă din deznădejde şi din foame.
...Pe Bogdan Amaru l-am cunoscut acum trei ani. Venea de la Iaşi, foarte tînăr şi foarte încrezător în soarta lui literară. Venea cu manuscrisul unui roman — şi cu scrisoare frăţească, de „recomandaţie", de la George Mihail Zamfirescu. îmi amintesc foarte bine această primă întîlnire a noastră. îmi amintesc, cu amară melancolie, încrederea pe care o avea el în cuvintul meu, siguranţa că va fi destul să-1 prezint unui editor ca să-şi vadă romanul angajat şi cariera literară ineepută. Nu descurajez nicio-dată, pe nimeni. L-am lăsat să creadă cu fervoare in geniul lui, şi în norocul meu pe lîngă anumiţi editori. I-am cerut însă zece zile ca să-i citesc manuscrisul. Şi l-am citit.
Nu descopeream, fireşte, un nou geniu. Nu era, în caietul acesta cu cartoane negre, un nou Hamsun sau un nou Panait Istrati. Dar aceasta n-are nici o importanţă. Important era, pentru mine, că ştia să scrie, şi că avusese răbdare să scrie o carte. Cu asemenea daruri, poţi ajunge oriunde. Nu prea cred în debuturile „sclipitoare", în exclamaţii („România are un scriitor!", „S-a

născut un nou Eminescu!" etc), în îmbrăţişări emoţionate la sfîr-şitul lecturii.
De cîte ori citesc manuscrisul unui tînăr, îmi spun: Aşa scria şi Balzac înainte de *Les Chouans.* Aşa scria, haotic, emfatic, superficial, plin de influenţe. Şi totuşi... Patruzeci de mii de ceasuri infernale, smulse tinereţii, smulse nopţilor făcute pentru dragoste, smulse orgoliului şi lenei — patruzeci de mii de ceasuri pot face oricînd o minune.
Lucrul acesta, în care cred cu tot dinadinsul, i l-am spus şi lui Bogdan Amaru. Romanul pe care mi-1 adusese era plin de humor, plin de vervă, plin de fantastic. Invenţie verbală, comparaţii, lirică, paradox, metafizică. Prea mult — i-am mărturisit cu sinceritate. Prea mult, şi prea multe. Şi apoi, semăna ca două picături de apă cu unele şarje ale lui Neagu Rădulescu. A recunoscut şi el asta. Neagu Rădulescu debutase chiar atunci, cu succes, şi ar fi fost penibil să aibă atît de repede epigoni.
Peste o lună, Bogdan Amaru mi-a adus romanul modificat. Cenzurase cu destulă inteligenţă pagini care lui i se păreau sclipitoare, şi care de fapt păgubeau întregului.
Am citit din nou manuscrisul, şi am tăiat cu creionul tot ce era genial şi şampanizat. Cred că a suferit mult, dar şase luni în urmă mi-a mulţumit. Romanul, cum spunea el, căpătase plumb pe aripi.. .
Cu ultima versiune, m-am prezentat la doi editori, pe rînd. Ştiam de la început cum voi fi pirmit, ce speranţe mincinoase mi se vor da, cu ce scuze şi exclamaţii de idealişti săraciţi în slujba literaturii române vom fi refuzaţi. îmi cunosc prea bine editorii, îmi cunosc însă, în acelaşi timp, şi răbdarea mea — care este ne-sfirşită. Şi apoi, norocul joacă întotdeauna un rol decisiv în asemenea împrejurări. Un banchet, o vizită simandicoasă, un vis, un articol de ziar, un glas de femeie la telefon — toate acestea decid de soarta unui debut. Asta, nu numai la noi în ţară. Pretutindeni unde poţi ajunge editor fără examen, şi fără sancţiuni.

Mai multe luni au trecut fără nici un rezultat. între timp, Bogdan Amaru începuse să colaboreze la cîteva reviste. A publicat chiar aici, la „Vremea", un mare reportaj asupra *Cercului Sbură-torului.* învăţase acum să scrie. într-una din ultimele noastre întîlniri, pe stradă, i-am spus — cum spun tuturor — că, pentru un scriitor, important nu este să *publice,* ci să *scrie.* Să lucreze neîncetat, zi şi noapte, împotriva tuturor eşecurilor şi împotriva

tuturor ispitelor — pînă îi va veni ceasul. Ceasul acesta blestemat poate uneori să întîrzie destul de mult: zece, cincizeci sau o sută de ani. Poţi fi descoperit cîteva generaţii după moartea ta.

Trebuie să-ţi accepţi destinul cu seninătate: dacă într-adevăr acesta e destinul tău, dacă el te-a ales pe tine, iar nu tu pe el. ..

Am observat însă că Bogdan Amaru nu mă mai asculta. Cred că nici nu mă mai putea asculta. îi era foame. Zadarnic îi vorbeam despre destinul scriitorului. Ştia şi el, tot atît de bine, soarta lui Samuel Butler, a lui Thomas Mann, a lui Hamsun. Dar toate acestea n-aveau nici o importanţă, acum. Important era un singur lucru: că îi era foame, şi că nu găsea nicăieri nici o muncă prin care să-şi cumpere pîinea de dimineaţă. ..

. . .Multe aş fi vrut să-ţi spun în acea seară, Bogdan Amaru. Multe lucruri pe care tu nu le-ai ştiut, şi pe care foarte puţini dintre camarazii tăi de destin le ştiu astăzi. Aş fi vrut să-ţi spun că supraevaluezi puterea unui scriitor „lansat".

Că nimeni — poate afară de Liviu Rebreanu — nu are destulă putere ca să impună un scriitor necunoscut unei case de editură. Că nici un director de ziar nu primeşte sfaturile unui scriitor. Că în nici o instituţie culturală, şi nici măcar la Ministerul Artelor — un scriitor n-are cuvînt hotărîtor. Că din 20 de ataşaţi de presă, numai doi sînt scriitori. Că la expoziţiile din străinătate, ne reprezintă deputaţii şi cocotele. Că fondurile pentru propagandă culturală le mînuiesc prefecţii.

Aş fi vrut să-ţi spun, de asemenea, că Societatea Scriitorilor Români nu poate decît să te ajute, cînd şi cînd, cu sume mici; cu cît are şi ea. Căci toate încercările noastre de a sili instituţiile culturale să angajeze scriitori, au eşuat. (Şi eu eşuat, uneori, chiar din vina scriitorilor; căci acei care au fost odinioară pe acolo *n-au lucrat absolut nimic,* şi au fost daţi afară).

în repetate rînduri am redactat memorii către anumite instituţii pentru încadrarea scriitorilor între aşa-numiţii „funcţionari culturali". Nu s-a făcut nimic. Şi nici nu se va putea face — decît printr-o revoluţie...

Nu ştiu dacă Bogdan Amaru mai păstrează acel caiet cu scoarţe negre în care îşi scrisese primul său roman. Şi nici nu interesează prea mult soarta acelui manuscris. Bogdan Amaru se va face bine, şi va scrie alt roman, alte romane.

Mă întreb însă: nu emoţionează pe nimeni viaţa acestor tineri scriitori, roşi de mizerie şi de deznădejde? Gestul acesta

nebunesc al lui Bogdan Amaru. scrisorile lăsate de el — nu răscumpără nimic?...

Nu mai e timp, acum, să ne certăm asupra talentului fiecăruia dintre aceşti deznădăjduiţi. Datoria noastră este, deocamdată, să-i păstrăm în viaţă. Cele patruzeci de mii de ore infernale-prin care Balzac şi-a înfrînt destinul — pot face, şi in cultura românească, miracole. Din tinerii aceştia înfometaţi şi disperaţi — se vor alege, mîine, marii noştri romancieri şi marii noştri poeţi.. Dar, pentru această luptă cu sufletul şi cu destinul lor, se **cuvine** să-i ajutăm măcar să nu moară de foame. Este inadmisibil ca în ţar» in care, proporţional, [se] *cheltuieşte cel mai mult pentru cultură* din toate ţările europene — să nu se poată face absolut nimic pentru o întreagă categorie de scriitori, scriitorii care pornesc acum la drum. Avem acum, la Ministerul Artelor, un scriitor de meserie, care a umblat el însuşi cîţiva ani cu manuscrisul unui mare roman în geantă, din editor în editor.

D. Cezar Petrescu este astăzi secretar general la Ministerul Artelor. D-sa cunoaşte mai bine decît oricare altul situaţia scriitorului român. Cunoaşte, de asemenea, drama aspră şi obscură» a debutului, lupta cu foamea, cu deznădejdea, cu gloria. Îşi v» lua d-sa greaua răspundere de a sili Ministerul Artelor să angajeze, în posturi mici, dar sigure, măcar o duzină de scriitori tineri şi săraci ?

18 octombrie 1936-

UNGARIA ŞI YOLANDA FOLDES

I **OLANDA** FOLDES, scriitoare maghiară, a obţinut premiul **întîi** la concursul internaţional de roman de la Londra". Astfel anunţa o telegramă. Premiul constă în suma de 300 000' franci aur — adică 13 milioane de lei. ceva mai mult decît Premiul **Nobel.** Vecinii noştri de la Tisa au cîştigat încă o victorie. După victoria obţinută cu romanul *Generaţie jertfită,* premiat şr el într-un concurs din America, Yolanda Foldes creează parcă o» tradiţie glorioasă a geniului maghiar în cele două continente.

N-am citit încă romanul Yolandei Foldes. Nu mă îndoiesc •că este o carte bună. Dar cîte cărţi bune nu se publică în fiecare săptămînă, în cele patru părţi ale lumii! Cîte cărţi excelente nu .zac îngropate în România, cărţi pe care nu le citesc decit trei-patru mii de români, în loc să le citească un milion de oameni — numai pentru că nimeni n-a avut ideea de a prezenta la **un** concurs internaţional o duzină de romane româneşti traduse in limba engleză!
Sînt ani de cînd scriu mereu despre crima propagandei româneşti peste hotare — şi am intîlnit oameni de bună-credinţă care cred că discuţia aceasta mereu reînnoită este o simplă manie a mea. Am început să mă conving că majoritatea serviciilor noastre de propagandă sînt conduse de imbecili sau de trădători. Cum să-mi -explic, altminteri, prezenţa Ungariei în toate planurile de manifestare artistică şi culturală — şi absenţa noastră încăpăţînată? Este foarte adevărat că Ungaria trăieşte — sau mai precis, supravieţuieşte — din propaganda peste hotare. Este iarăşi adevărat că 'Ungaria este o ţară prea slabă ca să-şi permită să fie *uitată* măcar o lună de zile. să nu se vorbească de ea şi de geniile ei. E uşor de înţeles că un stat feudal are nevoie să ciştige premiul al treilea 3a concursurile olimpice — ca să ştie lumea că există. Toate acestea sînt uşor de înţeles.
Dar absenţa completă a României pe cîmpurile de manifestare spirituală şi culturală, nu-şi poate găsi o scuză în faptul că Ungaria are ca ultimă raţiune de a fi, propaganda. **Noi** nu sîntem obligaţi, fireşte, să confiscăm toate orchestrele de ..ţigani" din "filme — ca să facem concurenţă ciardaşului maghiar cu romanţele noastre lăutăreşti. Xu că ne-ar fi ruşine de lăutarii noştri — dar •nu putem recurge, noi, popor al viitorului, la melancolica schimonoseală, la eterna vioară maghiaro-ţigănească, dulce şi melodioasă tristeţe care aparţine trecutului şi»va aparţine in curind legendei. Nu putem imita pe vecinii noştri unguri în tot ce fac ei ca să reţină atenţia lumii. Noi sîntem un mare popor istoric — ei sînt ■o insulă medievală, fără viitor şi fără speranţe.
In propaganda culturală şi artistică, însă. eforturile Ungariei -ar trebui să ne fie model. Căci dacă, pentru noi, e umilitor să .apari in orice fragment muzical de film cu urechea plecată pe vioară şi cu mustaţa strălucitoare — amintind publicului că există undeva pe glob o Ungarie unde se bea, se cintă, se plinge. se face dragoste şi se bat iobagii la tălpi — apoi nu e deloc umilitor să

aminteşti lumii întregi că există roman unguresc, plastică ungurească, geniu unguresc.
în privinţa aceasta, vecinii noştri fac tot ce le stă în putinţă — iar noi nu facem nimic. Ceva mai mult, noi refuzăm cu indîr-jire orice încercare de a ne face cunoscută arta românească, literatura românească, geniul românesc.
Lucrurile par atît de absurde, încît oamenilor nu le vine a crede cînd aud de ele. Şi cu toate acestea, aşa e: noi refuzăm să ne facem cunoscuţi peste hotare. Cînd s-a anunţat concursul internaţional de roman de la Londra, s-a găsit cineva care s-a oferit să traducă 4—5 romane româneşti în englezeşte, pentru a fi prezentate la concurs. Acest naiv cerea numai să i se plătească, foarte modest, traducerile. Şefii culturali ai României moderne l-au refuzat. S-au prezentat tot felul de scriitori la concursul de la Londra numai români nu s-au prezentat. *„Nu interesează* /"
Există în Bucureşti o scriitoare engleză, care a tradus şi publicat în englezeşte *Pădurea splnzuraţilor.* Marele roman al lui Liviu Rebreanu n-a avut totuşi succesul pe care îl aşteptau editorii englezi şi americani. (Fireşte. Dacă se traducea întîi *Răscoala?* apoi *Ion* şi la urmă *Pădurea splnzuraţilor —* astăzi Rebreanu ar fi fost un celebru scriitor mondial). Partida nu este întru nimic pierdută. Aceeaşi traducătoare — care vrea într-un chip sau altul să-şi dovedească dragostea faţă de ţara în care a petrecut cîţiva ani — umblă din editor în editor, şi din instutiţie culturală în instituţie culturală, ca să găsească fondul de acoperire al unui volum de nuvele româneşti publicate în englezeşte. Fireşte, n-a găsit nici pînă acum. Oamenii noştri nici nu mai stau de vorbă cu ea. *„Nu interesează* /".
în Anglia şi America, unde ungurii cuceresc premii internaţionale de literatură — noi sîntem cunoscuţi prin Konrad Ber-covici, care scrie despre ţiganii dunăreni, şi prin Peter Neagoe, care e un scriitor de

mîna a treia. Dacă n-ar exista Panait Istrati ţi-ar fi ruşine să deschizi vorba despre literatura românească în Anglia. Şi dacă aţi bănui MILIARDELE cheltuite de la război încoace, pentru propagandă, de către statul român în Anglia!. ..

O scurtă călătorie la Londra m-a convins că ce n-a făcut propaganda românească în 18 ani, a făcut P.S.S. Patriarhul în două săptămîni. S-a interesat publicul — şi au discutat serios-intelectualii — de noi, de credinţa noastră ortodoxă, de starea noastră politică.

De cîţiva ani, apare în fiecare an o bine cunoscută şi sinistră gluma: se traduc zece romane româneşti în franţuzeşte! (Poate că nici n-am avea zece romane care să merite să fie traduse). Ar fi un lucru extraordinar dacă s-ar traduce măcar trei; bunăoară, *Răscoala, Rusoaica* şi *Craii de curte veche;* sau *Răscoala, Patul lui Procusî* şi *Drum ascuns.* Dar nu se traduce nimic. De ce să se traducă ? Sîntem destul de bine cunoscuţi în Franţa prin d. Titulescu, dr. Lupu şi alţi cîţiva. Un articol despre România se plăteşte uneori cu zece mii de franci francezi. Avem noi nevoie să se mai dea încă pe atît pentru ca să se lanseze *Răscoala?*!

. . .Mai rămîne o altă cale deschisă. Şi anume, ca scriitorii români să se prezinte singuri la concurs, direct în străinătate. Din nefericire, scriitorii români nu prea călătoresc. Chiar orizontul creaţiei lor e mărginit, e mediocru. Greu să poată răzbate singuri — să-şi găsească traducători, dactilografi, şi norcc pe lîngă editori. Şi apoi, riscul de a se prezenta în faţa literaturii mondiale la întîmplare e destul de mare. E adevărat că aşa s-a născut un Panait Istrati. Dar tot aşa s-a născut un Konrad Bercovici, un Peter Neagoe, Leon Negruzzi, un Leopold Stern şi ceilalţi, cîţi or mai fi. E deprimant să ştii că un Peter Neagoe şi un Leopold Stern găsesc editori pe cele două continente — iar *Răscoala* şi *Rusoaica* nu sînt încă traduse. E penibil să fim cunoscuţi prin Konrad Bercovici şi Leon Negruzzi — în loc să fim cunoscuţi prin adevăraţii noştri scriitori. Se dovedeşte încă o dată că scriitorii mediocri au de cele mai multe ori succes. ..

.. .Yolanda Foldes a ajuns în 24 de ore scriitoare mondială şi prin talentul, şi prin norocul ei. Mă întreb cine ar fi luat premiul de 13 milioane lei, dacă la concursul de la Londra se găsea şi manuscrisul traducerii *Răscoalei?*

La concursurile internaţionale de dansuri populare, ţinute la Berlin în vara aceasta, premiul întîi a fost cîştigat de India. Grupul de *Căluşari* români care a uluit Londra — a lipsit... La vară, la expoziţia de la Paris, se vor ţine noi concursuri coregrafice: vor fi premii pentru dansuri populare, şi pentru creaţii coregrafice culte. Tare sînt curios să aflu pe cine vom trimite — ca să pot şti ce ţară va cuceri premiul întîi...

8 noiembrie 1936-

h

PROFESORUL NAE IONESCU '■"■

____**NCEPÎND** din anul 1922, studenţimea bucureşteană trăieşte sub influenţa spirituală a profesorului Nae Ionescu. Influenţă care se exercită şi dincolo de zidurile Facultăţii de Litere — la început prin cursurile la care participau foarte mulţi studenţi de la Teologie şi Ştiinţe, apoi prin A.S.C.R., mai tîrziu prin articolele din ziarul „Cuvîntul", iar acum în urmă prin cursul de logica colectivelor. Nu avem a ne ocupa aici de răsunetul pe care 1-a avut şi de rezistenţele pe care le-a întîmpinat gîndirea şi acţiunea profesorului Nae Ionescu, în viaţa civilă a României moderne. Padinile de faţă sînt închinate numai profesorului, omului care a condus de pe catedră, timp de cincisprezece ani, orientarea spirituală a tineretului. Este însă uşor de ghicit — şi tot aşa de uşor de verificat — cît de mult datoreşte *profilul* actual al României, *prezenţei* profesorului Nae Ionescu. Critica anumitor forme economice şi politice româneşti intrate în descompunere — critica exercitată de profesorul Nae Ionescu zece ani în urmă — este astăzi verificată de o serie întreagă de fapte, şi acceptată de un număr impresionant de tehnicieni şi oameni politici. Formele noi, de viaţă economică şi civilă, pentru care militează profesorul Nae Ionescu — încep a fi presimţite şi dorite de mase compacte, dinamice, româneşti. Fără a fi popular, Nae Ionescu a cîştigat întotdeauna de partea sa elementele dinamice, creatoare, eroice. Structura influenţei sale se recunoaşte în toate planurile în care s-a exercitat, oricît ar fi ele de diverse.

N. IORGA, PÂRVAN, NAE IONESCU

în viaţa universitară, profesorul Nae Ionescu se situează de la început ca un urmaş direct al lui Nicolae Iorga, şi se recunoaşte ca unul din elevii săi cei mai „puri"': crescuţi adică m *realismul istoric,* fenomen românesc dinamizat de N. Iorga. Cronologic, Nae Ionescu apare totuşi ca un „moştenitor" al lui Vasile Pârvan.

[1] Fragment din volumul *România in eternitate.*

Căci, de la 1926 încoace el are în faţa sa o masă de studenţi care crescuseră sub magia lui Pârvan şi care nu-şi mai găseau acum nici un sprijin viu, nici un maestru spiritual. O generaţie de studenţi nu se apropie întotdeauna de profesorul cel mai erudit sau de pedagogul cel mai eficace. Studenţii nu caută la Universitate numai o bună şi precisă învăţătură. Caută, mai ales, o metodă de viaţă şi de gîndire; un maestru spiritual, adică un om destul de sincer ca să nu şovăie lămurindu-le zădărnicia ştiinţelor omeneşti, şi destul de viu ca să nu piară el însuşi copleşit de conştiinţa acestei zădărnicii. Nu este deloc întîmplător că cei trei profesori care au condus generaţiile de studenţi de la 1900 încoace — Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nae Ionescu — au mărturisit toţi trei o *conştiinţă tragică* a existenţei, şi au găsit totuşi un sens *eroic* acestei existenţe, care trebuie acceptată şi rodită. Nu este întimplător că tocmai în jurul acestor trei dascăli s-au adunat tinerii. Fiecare din ei a mărturisit un aspect al conştiinţei tragice. Nicolae Iorga, el, muncitorul — a vorbit despre blestemul muncii, despre durerea nesfîrşită a omului silit să lucreze neîncetat, ca să ţină lumea vie şi rodnică. Vasile Pârvan, el, solitarul — a vorbit despre blestemul singurătăţii. Nae Ionescu n-a tăinuit ascultătorilor, nici unul dintre paradoxele, blestemele şi dramele conştiinţei umane. Şi cu toate acestea, în lecţiile şi conferinţele acestor trei mari învăţători ai neamului nostru — au aflat generaţii întregi de studenţi adevărata lor hrană spirituală, şi funda-mentarea teoretică a unei vieţi autentice şi creatoare. Este una din caracteristicile culturii româneşti moderne această conştiinţă tragică a existenţei (Eminescu. Hasdeu-Iorga-Pârvan-Nae Ionescu) conştiinţă care nu se neagă pe sine, totuşi, în disperare sau scepticism. Toţi aceşti creatori de valori româneşti au acceptat condiţia umană, au muncit, şi au intervenit în istoria neamului românesc, aducînd in scrisul şi vorba lor o extraordinară capacitate de nădejde. Nimeni n-a văzut mai glorioasă soarta neamului românesc decît aceşti „tragici"'.

SOCRATISM

Situarea lui Nae Ionescu, în viaţa Universităţii bucureştene, ca elev al lui Nicolae Iorga şi ca moştenitor spiritual al lui Vasile Pârvan — nu e lipsită de o anume semnificaţie istorică. După

momentul profetic şi dionisiac al lui Nicolae Iorga, şi după momentul metafizic şi apolinic al lui Vasile Pârvan — funcţiunea socratică pe care o exercită profesorul Nae Ionescu încă din primele sale cursuri, îşi capătă o valoare foarte precisă în evoluţia culturii româneşti. într-adevăr, Nae Ionescu se mărturiseşte de la început ca un tip socratic: împotriva oratoriei, împotriva profetismului, împotriva unei metafizici exterioare. El readuce metafizica la punctul ei iniţial: cunoaşterea de sine. De la prima «a lecţie de metafizică — problema *fiinţei* va rămîne centrul de preocupări teoretice al profesorului Nae Ionescu. Structură anti-oratorică, el introduce în Universitate tehnica socratică — a lecţiilor familiale, calde, dramatice. Creează repede un stil, pe care îl imită studenţii: vorbire directă, fraze scurte, exemple frivole. Elev al lui N. Iorga şi continuator al lui Pârvan — profesorul Nae Ionescu se deosebeşte totuşi hotărît de aceşti doi mari învăţători. Ironic în loc să fie profetic, familiar în loc să fie solemn — Nae Ionescu nu domină ca un oracol, nici nu emoţionează ca o Pytie. Vorba lui cucereşte — şi gîndirea lui tulbură.

Cea dintîi etapă, şi cea mai fascinantă, din influenţa pe care profesorul Nae Ionescu a exercitat-o asupra studenţimii — a fost această tehnică a *neliniştirii.* Unii au şi văzut în ea o mare „primejdie teoretică". Serii întregi de studenţi au fost învăţaţi sistematic cum să *nu creadă* în cărţi, în teorii generale, în dogme. Dimpotrivă, paradoxul şi aventura erau încurajate; deznădejdea şi exasperarea erau privite cu simpatie; sinceritatea era promovată pretutindeni. La Universitate, pe stradă, în redacţia „Cuvîntului" — profesorul Nae Ionescu păstra totdeauna ochiul viu asupra tînărului care se apropia de el, nelămurit, neliniştit, disperat. Nu respingea decît două categorii de tineri: pe cei nesinceri, şi pe cei înţelepţi. A manifestat întodeauna panică sau prudenţă faţă de tinerii care îşi aveau sistemul lor de filosofie la 19 ani. O vorbă care o spunea adesea, era aceasta: „Ca să poţi nădăjdui că

vei înţelege ceva în viaţă, trebuie să-ţi dai seama 7 ani că nu înţelegi nimic". Momentul spiritual — pe care 1-a formulat, dacă nu chiar 1-a creat Nae Ionescu — cerea o ieşire din formule, din cărţi şi, din lucruri *învăţate.* Războiul pusese din nou problema omului — a libertăţii şi mîntuirii lui. In România întregită, această problemă se încadra în acea gravă şi surdă luptă de regăsire a sufletului românesc, autentic. Nicolae Iorga luminase cel dintîi, această intuiţie fundamentală a unor virtuţi româneşti, prin care există

istoria neamului nostru, şi fără de care creaţia e mincinoasă şi viaţa zădărnicie. Vasile Pârvan căutase mai departe, în protoistoria thracă, izvorul unor virtuţi mai eroice şi mai universale. Momentul spiritual pe care îl alimentează necontenit lecţiile şi articolele profesorului Nae Ionescu — aparţine unui alt ciclu. Se cere, înainte de toate, o totală sinceritate faţă de sine şi faţă de ai tăi. Nu ştii decît ceea ce *trăieşti tu;* nu rodeşti decît în măsura în care te descoperi pe tine. Orice drum e bun, dacă duce în inima fiinţei tale, dar mai ales drumurile subterane, marile experienţe organice, riscurile, aventura. Un singur lucru e esenţial: să rămîi *tu,* să fii autentic, să nu-ţi trădezi fiinţa spirituală.

FIINŢA ROMÂNEASCĂ

Socratismul profesorului Nae Ionescu se integrează, astfel,, de minune momentului spiritual 1922—1930. Tot ce a dezbătut „generaţia tînără" în această vreme — „experienţa", „aventura",, „ortodoxia", ..autenticitatea", „trăirea" — îşi găseşte rădăcinile în ideile profesorului Nae Ionescu. Sufletul românesc nu se putea găsi pe sine fără drame, fără eşuări, fără „experienţe". Nu te puteai întîlni cu tine prin cărţi, prin metode, prin ideile altuia. Ca să poţi ajunge undeva, oriunde, trebuie înainte de toate să fii tu însuţi, să fii autentic. în această dramatică şi necesară luptă pentru autenticitate — fără de care nimic nu se poate crea — profesorul Nae Ionescu a jucat rolul de frunte. în timp ce alţi cărturari şi scriitori se grăbeau să „sistematizeze" — el îşi continua conversaţiile, lecţiile, fragmentele.

Pe Nae Ionescu nu-1 interesa decît un singur lucru: să fii tu însuţi. Problema sufletului românesc este o problemă ontologică înainte de a fi una istorică. De aceea în lecţiile pe care le-a făcut studenţimii — profesorul Nae Ionescu a stăruit 12 ani asupra problemei *fiinţei,* ca să poată trece, de-abia în ultimul timp, la problema *fiinţei româneşti.* Nu putem vorbi despre ceea ce nu sîntem încă. Nu putem dezbate *realităţile româneşti* — pînă ce nu întâlnim *realul.* Drumul către real — a fost ţinta tuturor cursurilor profesorului Nae Ionescu. Şi pentru că ţinta aceasta fusese atacată profetic şi „mistic" de către N. Iorga şi Pârvan — Nae Ionescu şi-a ales o altă metodă, metoda personală, socratică.

INFLUENŢA LUI NAE IONESCU

Nae lonescu a refuzat multă vreme să publice cărţi de filo-sofie, şi e foarte probabil că va refuza şi de aici înainte. S-au adus felurite şi isteţe explicaţii acestei ciudate singularizări. S-a spus, bunăoară, că lecţiile profesorului Nae lonescu nu sînt „originale" şi ca atare nu îndrăzneşte să le dea la tipar. într-o cultură filosofică atit de „originală" ca a noastră, unde oricine poate face o carte de filosofie cu alte zece cărţi înainte — refuzul acesta de a publica pare într-adevăr ciudat. Cursurile profesorului Nae lonescu sînt totuşi litografiate în 16 mari volume, şi nimeni nu e împiedicat să caute „influenţe" şi „lipsă de originalitate" in această rodnică activitate universitară. După cîte ştim, nimeni n-a făcut totuşi pină acum un asemenea examen. Profesorul Nae lonescu a răspuns anticipat oricăror bănuieli, publicînd stenograma cursurilor sale. Dar continuă să refuze publicarea lor în volum.

Este oare atît de greu de înţeles de ce? Tip socratic, Nae lonescu nu crede într-o filosofie făcută de departe, prin cărţi. Cursurile sale sînt litografiate numai pentru folosul acelora care l-au auzit, care au stat de vorbă cu el; sînt scheme mnemonice, pentru orientarea într-o lungă conversaţie avută acum un an, sau acum cinci ani. Studenţii care ii urmăresc lecţiile alcătuiesc laolaltă o mare comunitate de dragoste şi gîndire, şi numai pentru această comunitate folosesc la ceva cursurile. Nae lonescu, prin tot ce *este* şi ce gîndeşte el. nu poate invita lumea să dezbată problemele fiinţei şi ale gindirii, departe de el; şi-ar trăda, altminteri, însăşi structura sa socratică. Departe de el, departe adică de „gîndirea care se naşte", cititorul e în primejdia să creadă prea repede, să accepte prea repede, să devină dogmatic, primind un adevăr *din afară,* întorcîndu-se, deci, la „presocratici". ..

Dacă influenţa lui Nae lonescu este atît de fertilă, dacă în loc de a face „elevi" el şi-a făcut prieteni şi colaboratori de toate vîrstele — miracolul se datoreşte tocmai acestei tehnici socratice, care nu

influenţează automat, din afară, prin euvînt scris, prin maieutică. De aceea se şi explică de ce foştii „elevi" ai lui Nae lonescu sînt atit de personali, atît de rotunjiţi sufleteşte, chiar atît de deosebiţi între ei. Toţi au cîteva note comune: realişti, antioratorici, antidemocratici. Dar ce deosebire între un Mircea Vulcănescu, bunăoară, şi un Emil Cioran ; între un G. Racoveanu si Mihail Sebastian !...

în istoria culturii româneşti moderne, o singură mare personalitate a avut o influenţă asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu. în timp ce, însă, Eminescu a creat un curent de simţire şi gîndire eminesciană prin opera sa scrisă — Nae lonescu exercită o influenţă socratică, de la om la om, de la suflet la suflet. De aceea, nu se mai repetă rigiditatea şi idolatria vulgară a eminescienilor şi eminescoizilor. Influenţa prin operă, prin *cărţi* are marile ei primejdii— mai ales într-o cultură *tinără,* ca a noastră, lipsită de influenţe paralele. Cartea, cît ar fi ea de bună, e numai o gîndire moartă: ea exprimă un lucru care a fost viu într-un anumit ceas, faţă de anumite probleme, alături de anumiţi oameni. O influenţă exercitată prin cărţi riscă să creeze *tipuri* în serie; riscă mai ales, să se exercite la întîmplare. Poţi înţelege cum vrei tu cartea unui om; dar dacă omul acela este permanent alături de tine, corectarea se face necontenit şi nesimţit. Nae Icnescu este un autor foarte ciudat pentru ţara românească: opera lui e vie, e alături de el, s-ar putea spune chiar că nu e încă desprinsă de el. Destinul său socratic îi domină şi justifică toate gesturile; venit să înveţe pe tineri drumul către ei înşişi, să-i înveţe dragostea pentru trăirea interioară — Nae lonescu nu se putea contrazice „publicînd" cărţi de filosofie, texte moarte pe care ei să gîndească şi pe care să şi le însuşească.

MOARTE SPIRITUALĂ, OPRIRE PE LOC. . .

Nu se putea contrazice — adică nu acceptă să moară. într-o celebră lecţie de deschidere a sa, Nae lonescu a vorbit despre „sistemul" filosofic ca despre piatra de mormînt a filosofului. Omul care a înţeles şi a justificat tot, care a izbutit să se împace cu lumea şi cu Dumnezeu — nu mai are nimic de învăţat de la viaţa. Viaţa nu-i mai poate aduce nici o surpriză; nici un risc; nu mai e nici dramă, nici îndoială. El a intrat în moarte, fiind încă în viaţă. Căci viaţa este continuă rodire, continuă prefacere. Nu e vorba de o „evoluţie" nesfîrşită, şi nici de bergsoniană curgere în lume. Prefacerea şi ordinea în viaţă înseamnă înainte de toate certitudinea suferinţei. Trăiesc, deci sufăr; sufăr, deci nădăjduiesc în mîntuire, în odihna cerească. Drama omului are un rost:

mîntuirea lui. Şi experienţa suferinţei îngăduie omului să nădăj-duiască în mîntuire. Numai maartea are dreptul să *oprească pe loc* necontenita curgere a durerii, experienţa umană. Numai murind, omul îşi găseşte liniştea. Dar e linişte plină de nădejdi, această trecere dincolo. Liniştea de aici, împăcarea cu totul şi cu Dumnezeu *fiind încă în viaţă* — împăcarea aceea supremă pe care o aduce *sistemul* în filosofie — poate fi primejdioasă. Poate fi o ispitire a lui Dumnezeu. Pentru că omul nu are dreptul, atît timp cît rămîne în condiţia lui umană, să se liniştească pe deplin, să ajungă asemenea lui Dumnezeu.

Verwille doch I „Opreşte-te!" — aceasta este cea mai statornică poruncă, pe care Mephistopheles o adresează de mai multe o;i lui Faust. Liniştirea filosofică, împăcarea cu lumea, tste o ispită împotriva lui Dumnezeu. Oprirea pe loc, este o ispită împotriva vieţii. Atît timp cît eşti încă în viaţă, cît eşti *viu* — nimic nu este pierdut. Orice rigiditate, orice împietrire, poate fi însă fatală. De aceea, groaza pe care o mărturiseşte Nae Ionescu faţă de orice fenomen de „moarte în viaţă, de oprire pe loc; fie el fenomen individual, trădat prin sterilitate fizică şi spirituală, fie fenomen social, trădat prin descompunerea formelor de viaţă civilă care i se subsumează". Nimeni în afară de Minai Eminescu [2] n-a scris cu atîta emoţie şi atîta severitate despre „moartea în viaţă", despre blestemul nerodirii, ca Nae Ionescu. în lecţiile sale universitare, în articolele sale de la „Cuvîntul", fenomenul de sterilizare, de împietrire, apare întotdeauna ca un destin tragic, care nu loveşte întotdeauna la nimereală. Cel care stă de partea vieţii împotriva morţii, de partea istoriei împotriva visului, îşi are rădăcinile fiinţei sale adînc înfipte în realitate, şi trăieşte sub semnul rodirii. „Organicul" înseamnă, pentru Nae Ionescu, nu numai a fi viu şi creator — ci a fi integrat istoriei, comunităţii de dragoste din care faci parte, şi prin aceasta, de a putea nădăjdui în mîntuire. Problema mîntuirii este o întrebare gravă, la care creştinul poate răspunde după multă gîndire şi experienţă. Dar un lucru este sigur: că problema mîntuirii începe *de la viaţă,* şi se

pune numai oamenilor vii...

[2] în cartea *România in eternitate,* din care este desprins acest fragment, cititorul va găsi textele din Eminescu şi Nae Ionescu asupra fenomenului de sterilitate spirituală.

ISTORIE —SI MÎNTUIRE

Vorbind de mîntuire după ce am vorbit de „istorie", am rămas tot în cadrul problematicii profesorului Nae Ionescu. Am văzut[J] că două sînt chemările între care se zbate sufletul omului: *sym-pathia* şi *soteria;* „simpatia", apropierea, contopirea cu oamenii — şi „mîntuirea", distanţa de oameni, căutarea lui Dumnezeu, contopirea în Fiinţa divină. Pe de o parte, dragostea, istoria, drama; căci omul zadarnic se apropie de alt om, *singur;* zadarnic nădăjduieşte că se va putea pierde pe sine şi va putea trece în celălalt, prin actul dragostei. O dragoste între oamsni, în numele lor, opreşte viaţa pe loc — şi în cele din urmă viaţa se răzbună. (De aici, taina căsătoriei — care uneşte sufletele în absolut, căci în viaţă faptele se consumă, oamenii se prefac necontenit). Pe de altă parte — *soteria,* adică ieşirea din istorie, umilirea vieţii (valorile ei trec pe un plan secundar), încercarea omului de a deveni centrul preocupărilor sale, neglijînd orice alt instinct în afară de instinctul perfectei supravieţuiri în viaţa mîntuită de după moarte. (Au fost oameni care au osîndit *soteria,* ca o preocupare „egoistă" ; în India budhistă, aşa-numiţii *budhisatlva* nu voiau să fie „mîn-tuiţi", ca să nu părăsească lumsa aceasta de durere şi ignoranţă, ca să poată ajuta mai departe pe oameni).

S-ar putea reduce toate eforturile de viaţă şi de gîndire ale profesorului Nae Ionescu, la aceste două fundamentale chemări: ***sympathia*** şi *soteria.* Problematica aceasta, care e veche de cînd lumea, dar care a fost dramatic pusă pentru creştinătatea răsăriteană de către Origenes, şi pentru lumea laică occidentală de către Goethe, în *Faust* — profesorul Nae Ionescu a făcut-o vie în conştiinţa generaţiei al cărei învăţător spiritual este. în anii cind domina problema *fiinţei,* în aceiaşi ani Nae Ionescu dezbătea în faţa studenţilor drama mîntuirii. Ontologie-soieria — primat al spiritualului. Era momentul căutării cu orice preţ al fiinţei, al realului, al vieţii spirituale autentice. Problema mintuirii, adică autonomia şi plinătatea fiinţei umane — trebuia să urmeze cu necesitate problemei ontologice. Ca să ajungi la *fiinţă,* Nae Ionescu

[3] în capitolul întîi al cărţii *România în eternitate.* Amintim încă o dată cititorului că aceste pagini sînt numai fragmente dintr-un studiu mai mare asupra profesorului Nae Ionescu.

te învăţa să te întorci la marile tale sincerităţi organice, să accepţi aventura, să nu fugi de deznădejde şi nelinişte. Ce început arzător şi dramatic pentru o inteligenţă tînără, pentru un suflet nedesfăcut ! Şi cu toate acestea, adevăratele paradoxe şi nelinişti nu se iveau în calea tînărului decit cînd îşi punea şi cealaltă problemă, a mîntuirii. Aici se vedea şi mai bine profunda creştinătate a gin-dirii profesorului Nae Ionescu.

Să vorbeşti despre creştinism şi filosofie creştină în Universitate, era, prin 1921, o adevărată revoluţie.

Să vorbeşti despre „mîntuire", „sfinţenie", „ortodoxism", „erezie" — în cursuri de metafizică şi logică, însemna să te abaţi de la o tradiţie bine stabilită de idealism şi pozitivism. Problemele de metafizică şi filosofie religioasă fuseseră de mult excluse din preocupările universitare. Profesorul Nae Ionescu a pus cel dinţii — cu competenţă şi originalitate — aceste probleme în centrul lecţiilor sale. Religia mai fusese menţionată de pe catedra de Filosofie, fără îndoială. Dar fusese menţionată ca o etapă de mult trecută a cunoaşterii omeneşti, ca o „falsă sau imperfectă filosofie". Vasile Pârvan, singur, a vorbit, despre istoria religiilor cu simpatie, căldură şi înţelegere. Ca un adevărat precursor, profesorul Nae Ionescu nu s-a sfiit, însă, să-şi deschidă cel dintîi curs universitar cu o lecţie asupra dragostei. Au urmat, apoi, cursurile de Filosofia catolicismului, de Filosofia protestantismului, despre *Faust şi problema mîntuirii* etc. Mult mai tîrziu au aflat profesorii şi gînditorii noştri că problemele religioase se puneau din nou omului, că pozitivismul şi idealismul sînt poziţii de mult depăşite, că nu e deloc compromiţător să crezi în Dumnezeu, că filosofia creştină domină din nou veacul al XX-lea. Cînd se va scrie istoria problemelor filosof iei româneşti, se va vedea că vreme de 15 ani de zile *noi am fost contemporani* Europei numai prin cursurile profesorului Nae Ionescu.

Este drept, numai profesorul Nae Ionescu îşi putea permite libertatea de a vorbi despre religie,

creştinism, mistică şi dogmatică de pe catedra de metafizică. Pentru că era, în acelaşi timp, un temut logician, şi făcea cursuri de filosofia ştiinţei, şi îşi trecuse teza de doctorat cu o problemă matematică. Solida sa pregătire ştiinţifică nu i-o putea contesta nimeni. Nu putea fi bănuit de patetism, de „misticism", de dilentalism. Aşa că lecţiile sale de filosofie a religiilor au fost privite cu neîncredere — dar în acelaşi timp cu timiditate.

Apărut în Universitate ca un revoluţionar, Nae Ionescu nu şi-a trădat misiunea, obligaţia pe care o avea faţă de elevii săi de a nu măslui realitatea, de a nu evita dificultăţile, de a nu şovăi în faţa adevărului. Revoluţionar a fost, şi a rămas profesorul Nae Ionescu, chiar prin tulburătoarea lui sinceritate. Rareori un profesor îşi mărturiseşte în faţa studenţilor săi limita înţelegerii şi a cunoştinţelor sale. Cind e atît de uşor să trişezi, cînd e atît de încîntător să improvizezi — Nae Ionescu îşi mărturiseşte cu tristeţe tot ceea ce *incă nu înţelege.* Zarea acestei cunoaşteri nelămurite încă — obsedează şi farmecă pe studenţi. Gindul care se rotunjeşte in faţa lor, omul care se zbate în luptă cu un adevăr — invită mai mult la gîndire decit orice filosofie completă şi perfectă. Deşi permanent nemulţumit de sine — profesorul Nae Ionescu a izbutit totuşi să clădească cea dinţii filosofie originală românească.
Nu un *sistem* de filosofie — ci o *filosofie;* adică o metodă de a cunoaşte realitatea şi o tehnică de a formula această cunoaştere ...
Preocupat zece ani mai ales de *soteria* — Nae Ionescu simte din nou încotro se îndreaptă istoria, şi în ultimii ani acordă o mai mare importanţă *sympathiei,* omului în lume. De fapt, niciodată nu uitase această chemare a sufletului către comuniune, către „pierderea in altul". In cursurile sale de metafizică, a vorbit adesea despre dragoste ca instrument de cunoaştere. Ori, ce este altceva dragostea decit cea mai perfectă formă a *sympathiei?* Iar în activitatea depusă la A.S.C.R., a dovedit că orthodoxia încearcă să unească aceste două mari drumuri spirituale — căci mîntuirea, în concepţia creştinătăţii răsăritene, se cucereşte *în-lăuntrul* comunităţii de dragoste, *laolaltă* cu ceilalţi oameni. Atît de mult a fost pătruns profesorul Nae Ionescu de acest adevăr, încît uneori a vorbit de *apokathastasis,* de acea înfiorată nădejde a lui Origen, că oamenii nu se pot mîntui decît *toţi odată...*

ORTODOXIA — ŞI DESTINUL ROMÂNIEI

Prin ortodoxie, prin viaţa creştină — cu marile şi ascunsele ei îndoieli — a ajuns din nou Nae Ionescu la istorie, la această mare comuniune de dragoste şi destin care este neamul. Cînd

spun „a ajuns din nou", înţeleg: *a stăruit,* i-a acordat întîietatea preocupărilor sale. Pentru că, întotdeauna a fost viu în conştiinţa profesorului Nae Ionescu sentimentul tragic al existenţei istorice, al participării la o oriumită structură etnică şi spirituală. In ultimii ani, însă, a fost preocupat mai ales de problemele istorice, adică de destinul neamului românesc, de marile sale linii de desfăşurare şi rodire. *A fi viu,* şi *a rodi* — aceleaşi criterii care orientau problematica omului domină şi istoria unui neam. Omul se verifică prin viaţa şi capacitatea sa de rodire — şi poate nădăjdui mîntuirea prin sinceritatea sa faţă de sine. Tot aşa, un neam supravieţuieşte prin sinceritatea faţă de sine, prin curajul său de a se cunoaşte aşa *cum este;* prin autenticitate. Dominantele gîndirii lui Nae Ionescu sînt uşor de regăsit, în orice problemă pe care o dezbate. El rămîne, întotdeauna, *realist, organicist, „fatalist".* (Ceea ce se numeşte „fatalismul" său este nurnai un excepţional instinct ontologic. Nae Ionescu ştie că *ceea ce este* nu poate fi contestat prin dialectică, nici suprimat prin decrete). De aceea, atunci cînd îşi pune problema neamului românesc, el ştie că acest neam nu există prin legi şi tratate, ci prin sinceritatea lui faţă de propriul său destin, şi prin capacitatea sa de rodire. Nu poţi opri un neam din drumul firesc al istoriei sale; poţi, cel mult, întîrzia etapele de creştere, şi această întârziere se plăteşte întotdeauna. Ceea ce se numeşte „politica[4]" profesorului Nae Ionescu este numai un exerciţiu practic al eternei probleme ontologice: a vedea ceea ce *este,* a prevedea destinul formelor istorice care se nasc, a formula legile realităţii în termeni accesibili tuturor, a da o **mină** de ajutor celor care nu văd. Omul nu creează nimic în istorie — această deznădăjduită şi eroică lege o repetă necontenit profesorul Nae Ionescu. Omul nu e *creator,* în afară de limitele fiinţei sale. Un om poate face copii — şi încă în măsura în care participă la viaţă, adică la o- realitate care îl precede şi îl stăpîneşte. Dar un om nu poate face *legi* — legile există, în afara lui, în realitate, şi el doar Ie *vede* şi le formulează. Un om nu poate face istorie, căci istoria *se face,* sub semnul lui Dumnezeu sau al destinului, dar se face laolaltă

de *toţi oamenii,* cu morţii care i-au precedat şi cu viii care vor veni.
Este o lege deznădăjduită, aceasta. Dar este, **înainte^de** toate, o lege creştină, antieuropeană (dacă ne referim la Europa care s-a organizat după Renaştere şi Reformă). Nicăieri nu întîlnim atîţa umilinţă a *omului singur,* a omului izolat, rupt din comunic

tatea de dragoste; nicăieri orgoliul — care a dus pe om în păcatul luciferic, al ispitirii lui Dumnezeu, al *asemănării* cu Dumnezeu — nu e mai definitiv înfrînt ca în această concepţie creştină. Drumul către *fiinţă* începe printr-o mare căutare de sine, dar sfîrşeşte dincolo de sine, în Dumnezeu *(soteria)* sau în istorie *(sympathia).* Autenticitatea, fără de care nimic nu e valabil, îţi cere să fii *tu însuţi* — dar realizînd-o, te recunoşti *dincolo de tine* (dragostea, mistica, istoria). Caută-te pe tine însuţi — cu sinceritate, cu îndrăzneală — şi vei vedea că *tu* eşti în altă parte decît în tine: te vei găsi sub umbra lui Dumnezeu, sau adînc îngropat alături de morţii tăi. Fii sincer pînă la urmă, fii bărbat, nu te lăsa păcălit de iluzii, nu te lăsa — mai ales! — dus în ispită, si vei vedea că în puţinătatea omului stă marea lui vrednicie, că în umilirea orgoliului lui se află nădejdea mîntuirii sale. Viaţa omului e deznădăjduită, plină de primejdii, surpată de erori şi întîmplări — dar atît timp cît e ***viu*** şi *sincer,* omul se poate apropia de centrul fiinţei sale. Şi dacă în viaţa individuală libertatea omului este numai libertatea lui de a păcătui, există încă un fel de libertate, spirituală: aceea de a te integra legilor, de a alege *istoria* (comuniunea de dragoste) în loc de a alege moartea (oprirea pe loc; împietrirea; luxuria)...
RS. Cititorii vor găsi continuarea acestui studiu în cartea noastră, de apropiată apariţie, ROMÂNIA ÎN ETERNITATE.

■•*-:■;■■■' 15 noiembrie 1936

,DICTATURA" ŞI „PERSONALITATEA'

J. ARA românească s-a împărţit în două tabere pe o chestiune foarte arzătoare şi la ordinea zilei. Este vorba, după cum ştiţi, de primejdiile care ameninţă „personalitatea". Oamenii care conduc de la război încoace destinele acestei ţări — şi care au izbutit, printr-o democraţie mai mult sau mai puţin perfectă, să solida-

rizeze destinul României cu Albania şi Afganistanul — au dat semnalul de alarmă: „personalitatea este în primejdie!" Ni se pregăteşte „dictatura", se instaurează „anarhia"! România s-a trezit peste noapte o ţară plină de personalităţi. Toţi deputaţii, toţi fericiţii consiliilor de administraţie, toţi învîrtiţii trusturilor, toţi candidaţii la ministere şi subsecretariate de stat, toţi rataţii şi ambiţioşii, toate lepădăturile vieţii politice, toţi veneticii, toţi linguşitorii şi toţi imbecilii — cer intr-un singur glas: *dreptul de a* ***gindi*** *prin ei înşişi* şi libertatea „personalităţii".
Dreptul de a gîndi? Dar l-au avut douăzeci de ani şi, după cîte ştiu, îl mai au încă. De ce nu se hotărăsc odată să se folosească de el? Să ne convingem şi noi, ceştilalţi, de ce-am putea pierde într-o bună zi, de operele splendide, de gîndurile curajoase şi originale pe care ..dictatura", zice-se, ţinteşte să le sugrume.
Politicianismul românesc apărător al *personalităţii* şi *al dreptului de a gîndi 1* Se poate oare cinism mai dezgustător sau imbecilitate mai crasă ? Oamenii învechiţi în rele, care au cârmuit această ţară douăzeci de ani, se opun tineretului românesc în numele „libertăţii" şi al „personalităţii". Dar ce „personalitate" din generaţia focului a fost promovată, ajutată, ridicată pe scut de către politicianismul românesc? Ce-au făcut politicienii cu un Lucian Blaga — care este, într-adevăr, o *personalitate?* Ce campion al ..personalităţii" a ajutat pe Camil **Petrescu,** în lupta sa de 15 ani pentru primatul inteligenţei şi al valorilor personale? Care dintre oamenii noştri politici a făcut ceva pentru Perpessi**cius,** Ştefan Neniţescu, Aron Cotruş şi celelalte personalităţi ale generaţiei frontului ? După cîte ştiu, nici un politician n-a oferit lui Camil Petrescu, bunăoară, un departament pe care să-1 conducă. Au fost promovate în primele rînduri nulităţile, toţi semidocţii şi şnapanii vieţii publice, toate conştiinţele ieftine, toate spinările flexibile, toţi slugoii din Levant. Niciodată, de la fanarioţi încoace, clasa politică dominantă n-a cunoscut o perioadă de mai înspăimîntătoare degradare morală, de atroce sterilitate spirituală. Ne vor trebui generaţii întregi de martiri şi de eroi, ca să putem şterge de pe obrazul acestei ţări ruşinea de a fi suferit, atîţia ani, discursurile unor măturători patriotici de limbă franceză şi ale unor nemernici alcoolizaţi, la care nu ştii ce vină e mai gravă: trădarea sau imbecilitatea !...

Este o glumă sinistră să auzi pe cei mai bicisnici oameni creaţi vreodată de politica românească, vorbindu-ţi de „perso-

nalitate". Nu la „personalitate" se gindesc sărmanii, ci la nemernicele lor şperţuri, la şampania şi cocotele pe care nu le vor mai avea, la vanitatea lor insultată, la orgoliul lor rănit. Nu vor mai fi purtaţi pe braţe (100 lei perechea), nu vor mai putea bate cu pumnul în masă în faţa unei săli de partizani răguşiţi, nu vor mai auzi urale, nu vor mai avea maşini, nici apartamente luxoase, nici cocote, nici fracuri albe. Nu vor mai avea — nădăjduim! — nici una din aceste multe şi criminale plăceri ale „luptei politice", care le satisfac astăzi vanitatea şi vidul lăuntric pe care »ei îl numesc „personalitate". De asta ţipă ei, şi protestează, şi ameninţă, şi uneltesc. „Anarhia" de care se tem ei înseamnă, în primul rînd, restabilirea adevăratei ierarhii; în care bestiile, imbecilii, vanitoşii şi trădătorii vor fi numiţi cu adevăratul lor nume, fără să se mai poată scuza că sînt „oameni politici".

.. .Crede cineva sincer, că o adevărată personalitate poate fi strivită de o „dictatură"? Sâ-şi reamintească, atunci, istoria pe care o ştie. Fost-a geniul unui Galilei sau Giordano Bruno strivit de teribila „dictatură" ecleziastică? Personalitatea autentică rezistă în orice împrejurări, chiar pe rug. Nici o dictatură din lume nu poate distruge o mare şi adevărată personalitate. Aşa că, ■cei care se socotesc — pe drept sau pe nedrept — *personalităţi,* pot fi fără nici o grijă: orice s-ar întîmpla în istoria românească, geniul lor va putea rodi — dacă au într-adevăr geniu. . .

...Şi de unde s-a răspindit zvonul că, într-o „dictatură", toţi oamenii trebuie să gindească la fel? Să luăm încă o dată exemplul celei mai absolute dictaturi a lumii moderne — ordinele ■călugăreşti catolice. Nu s-a putut oare dezvolta, *chiar în cadrele celei mai severe discipline dogmatice,* geniul unei Thoma din Aquino? N-a fost liber Sf. Thoma să gindească din nou toată teologia creştină? A fost vreun geniu, în cadrele monasticismului romano-catolic, care să nu-şi fi putut spune cuvintul *aşa cum îl* gîndea? Nu există, alături de personalitatea Sfîntului Thoma din Aquino, „personalitatea" unui Bonaventura, atit de diferită? Şi, alături de ei, n-a putut creşte „personalitatea" unui Sf. Francisc, Ignaţiu de Loyola, Ioan al Crucii — fiecare dintre ei avind experienţe -şi formule diferite, *personale?..* .

Să nu ne pierdem, deci, firea la gîndul că o „dictatură" ar putea păgubi cultura românească de atitea „personalităţi" *in spe.* Nu se va întimpla nimic, fiţi siguri. Fie că o „personalitate" *aderă* la noua spiritualitate civilă românească — aşa cum a fost cazul,

în monahismul apusean, cu Sf. Thoma, Bonaventura, Ignaţiu de Loyola — fie că se *refuză* acestei noi spiritualităţi — întocmai cum s-a refuzat un Galilei sau un Giordano Bruno — *geniul lor personal* va rodi, triumfător. Să nu ne facem iluzii de puterea societăţii împotriva geniului. Societatea poate „rata" o pseudo-personalitate, un talent de mîna a doua, un geniu de mîna a zecea — dar e aproape incapabilă să suprime un geniu adevărat, o personalitate autentică. Nici *natura* nu poate face nimic împotriva omului creator. Newton ar fi putut fi epileptic, orb, izolat într-o insulă — şi geniul lui tot ar fi triumfat pînă la urmă. (Dacă ar fi triumfat şi *In istorie,* e altă problemă. Dar ţinta personalităţii este să se realizeze, pentru ea — nu să fie recunoscută şi premiată). Ni s-ar putea obiecta că exemplele teologilor catolici nu sînt concludente, deoarece ei n-au avut a lupta cu o dictatură politică. Adevărul este că nicăieri dogma şi disciplina nu apasă mai puternic, ca în cadrele teologiei şi ascezei catolice. Dacă şi *Intr-o asemenea condiţie extremă* „personalitatea" a putut triumfa — ce exemplu mai bun pentru intangibilitatea geniului se putea aduce? Să stăm totuşi de vorbă şi pe un alt tărîm, al dictaturii politice. Exemplul Italiei ne stă la îndemînă. Şi este cu atît mai nimerit cu cit nu va fi vorba de „genii", ci numai de „personalităţi", (într-adevăr, mulţi s-ar fi putut scuza: „Noi nu sîntem genii, sîntem numai personalităţi!" — conform unei vechi şi stupide confuzii). în Italia fascistă, după cîte ştiu, a fost liber să gîndească şi să scrie şi un gînditor antifascist ca Benedetto Croce, şi un mistic neoficial ca Ernesto Buonaiuti, şi un savant apolitic, ca Petazzoni etc. în dictatura lui Mussolini, se caută „personalităţile". Cine *gîndeşte personal,* este promovat în cel mai scurt timp la un rang maxim. Bunăoară, cazul foarte tînărului savant Giuseppe Tucci, profesor universitar la 28 de ani, academician la 32, director de instituţii la 36. Şi exemplele se pot multiplica. A cerut dictatura fascistă vreunui gînditor, scriitor sau artist — să renunţe la *personalitate,* să creeze după şablon? Le-a cerut un singur lucru: să creadă în ţara lor, în misiunea poporului italian. Lucrul acesta nu e nou. Unui

catolic fervent, Papa nu-i cere să nu se ocupe de matematică, de muzică sau de literatură. Papa nu e infailibil decît în *domeniul* său: dogma. Un savant catolic poate scrie ce vrea în meseria lui.
Dar dacă un asemenea catolic nu mai poate adera la religia lui? E foarte simplu: e lăsat liber, să plece, cu riscul lui. O ade-

varată „personalitate" e liberă, dar este şi responsabilă de actele pe care le face. Einstein a plecat din Germania. A ratat, oare, Einstein? Deloc. Berdiaeff, Mereshkovski, Bulgakov — au fugit din Rusia sovietică. Au ratat oare aceşti gînditori ruşi? Dimpotrivă.
...Concluziile sînt simple: şi *Inlâuntrul* unei revoluţii spirituale sau civile, şi *In afara ei* — adevăratele personalităţi se pot desăvîrşi. Evident, în unele cazuri, personalităţile care se rup de comunitate şi-şi caută desăvîrşirea împotriva drumului obştesc — au de suferit. Dar de cînd suferinţa înspăimîntă o adevărată „personalitate"? Oare personalitatea, în orice timp şi în orice societate s-ar naşte, nu e menită suferinţei? A suferit mai puţin un Baudelaire decît un Albert Einstein? A fost mai suportabilă soarta lui Nietzsche decît exilul lui ThomasMann? împotriva oamenilor mari, societatea — liberală, democrată, oricum ar fi fost ea — a exercitat întotdeauna o „dictatură". In cea mai democrată ţară din lume, Anglia, romancierul James Joyce sau Lawrence nu-şi pot tipări anumite cărţi, pe care „dictatura" fascistă le primeşte cu indiferenţă.
.. .Aşadar, oamenii politici care-şi simt pielea în primejdie, ar putea găsi un alt pretext ca să se apere de justiţia care îi ameninţă. Adevărata personalitate nu poate fi confundată cu vanităţile, orgoliul, libertinajul şi iresponsabilitatea conducătorilor de astăzi ai destinelor unui neam întreg.
28 martie 1937

NAŢIONALISMUL

.NAŢIONALISMUL este — şi lucrul acesta se ştie, de la Emi-nescu încoace — un act de creaţie spirituală. Conştiinţa de sine-a unei comunităţi omeneşti, conştiinţa participării la o lungă durată istorică, şi mai ales valorificarea vieţii prin această participare — sînt acte de trăire spirituală. Miturile, apocalipsele, misiunile istorice pe care şi le revendică orice naţiune — nu au nimic de-a face cu viaţa biologică sau economică a unei aşezări omeneşti.

Ancorată prin însăşi fiinţa ei în spiritualitate — o naţiune nu poate avea decît un singur destin: să creeze valori spirituale ecumenice. Să impună, cu alte cuvinte, tuturor celorlalte popoare *universalismul ei.* In ierarhia spirituală, ca şi în celelalte ierarhii, un „universalism" nu se face prin sinteza tuturor virtuţilor, prin-tr-un amalgam cît mai complet de valori. Ci, dimpotrivă, *universalismul* se dobîndeşte prin adîncirea pînă la epuizare a specificului, a localului, a particularului. Actul adevăratei creaţii spirituale este tocmai această valorificare completă a unui act de trăire individuală. Un geniu nu face altceva decît să valorifice anumite stări din viaţă, care rămăseseră pînă atunci obscure, inerte sau nesemnificative.
Pînă la Shakespeare, partea aceea din sufletul omului în care tragicul se amesteca cu grotescul, în care nebunia şi somnul se învălmăşeau cu invectiva — nu fusese *valorificată,* şi deci nu avea nici o semnificaţie. Oamenii trăiau acele stări sufleteşti cu indiferenţă sau cu ruşine. Acel tragic grotesc nu avea pînă atunci nici o grandoare, nici un sens. Shakespeare izbuteşte să arate tocmai grandoarea şi semnificaţia acestor stări obscure şi groteşti. De-abia cînd s-a impus conştiinţei europene geniul lui Shakespeare, s-a văzut cît de puţin se cunoscuse „sufletul omului", pînă la el, acel „suflet omenesc" viu, mediocru, confuz, însetat de fericire şi corupt.
Dostoevski face un act similar de creaţie spirituală: el *valorifică* părţi şi mai obscure din sufletul omenesc. Gesturi fără nici o semnificaţie morală, experienţe penibile, suferinţe opace, rătăciri sufleteşti şi gîngăveli intelectuale — un ocean de fapte mici şi înspăimântătoare, pe care noi le ignoram sau le ascundeam, de care ne era silă şi pe care nu le menţionam niciodată — toate acestea sînt transfigurate prin intervenţia lui Dostoevski, în istorie. *După* apariţia lui Dostoevski, aproape că nu mai rămîne fapt sufletesc uman care nu poate fi valorificat.
Orice nouă valorificare a vieţii — şi noi n-am dat, pînă acum, decît câteva pilde din istoria literaturii — capătă imediat valenţe universale. Nu există creaţie spirituală care să nu poată fi, dacă nu asimilată, cel puţin contemplată de un considerabil număr de oameni, aparţinînd unor popoare şi culturi

deosebite. Lucrul aeesta este şi mai adevărat, dacă ne amintim de alte specii de creaţie spirituală decît cele literare. Bunăoară, valorile cu care şi-au îmbogăţit viaţa grecii vechi: măsura, melancolia, re-

semnarea etc. — valori care au putut fi asimilate de popoare foarte diferite (de la sirieni pînâ la romani şi angk>saxoni).

Orice nou „ideal" care este descoperit omenirii întregi de către un singur om — îşi capătă valenţe universale. Acesta este singurul „universalism" pe care 1-a acceptat şi 1-a asimilat istoria. Dacă spiritul grecesc a modificat structura mentală a întregii lumi europene — creînd o *unitate* continentală — el a făcut-o prin cîteva creaţii de geniu, care valorificau viaţa oricărui om. Creştinismul a izbutit să întunece orizontul spiritual înălţat prin eforturile geniului grec — tocmai pentru că oferea o valorificare a vieţii şi mai rodnică, şi mai universală.

Nu există, deci, „universalism" viabil în afară de p anumită valorificare a vieţii descoperită de un popor, de un om sau de o elită — şi impusă celorlalţi într-un *mod* organic, firesc. Creînd o singură valoare spirituală cu valenţe universale — un popor domină firesc o anumită etapă din istorie, mai mare sau mai mică. Acceptînd primatul „democraţiei", un popor se recunoaşte dominat de o valorificare *franceză* a vieţii. Că acum, în zilele noastre, democraţia pare un bun comun, cîştigat prin eforturile solidare ale umanităţii — este încă o dovadă de eficienţa universală a acestei creaţii specifice spiritului francez.

Căci idealurile democraţiei moderne rezumă soluţiile găsite de spiritul francez, problemei libertăţii — problemă care se pusese din nou conştiinţei europene de după Renaştere şi Reformă, pe care fiecare neam se trudea s-o rezolve în parte, dar pe care numai geniul francez a rezolvat-o în aşa fel încît să poată fi asimilată de toţi. „Asimilată", este un fel de a vorbi; mai precis, acceptată pentru o bucată de vreme, aşa cum triburile germanice acceptaseră pentru o bucată de vreme noţiunile civile romane...

„Naţionalismul", aşadar, nu are decît ca un prim scop întărirea, purificarea şi organizarea forţelor naţionale. Lupta naţionalismului contra formelor împrumutate, contra noţiunilor străine, contra creaţiilor false este numai o etapă, şi nu cea mai preţioasă, din funcţia pe care şi-o propune el în viaţa statului.

Căci un naţionalism care nu izbuteşte să creeze valori spirituale ecumenice, valori pe care să le impună celorlalte neamuri — nu şi-a atins misiunea. ,.Lupta centra formelor de viaţă străină" nu se poate opri odată cu instaurarea „foimelor de viaţă autohtone". Lucrul acesta poate avea o mare însemnătate civilă — dar nu şi una în istoria universală. Lupta cea mai grea, şi în care

se verifică forţele de creaţie ale unui neam, se dă *după* victoria naţionalismului. Adică, în ceasul cînd el încearcă să devină *universal.*

Un naţionalism nu devine universal renunţînd la formele lui specifice şi încercînd o „înţelegere" cu alte forme — ci devine universal cînd izbuteşte să valorifice într-un mod propriu viaţa, creînd un sens nou al existenţei.

Ceea ce se numeşte „creaţiile spirituale" ale unui neam, acestea sînt: felul său propriu de a valorifica viaţa — printr-un nou model de eroism, sau de dreptate, sau de mîntuire, sau poate printr-o creaţie de geniu în domeniul artelor etc. „Naţionalismul" nu tinde numai să facă posibile şi să promoveze asemenea creaţii spirituale în cadrele neamului — el tinde mai ales să provoace valorile ecumenice, prin care să se poată manifesta peste hotare. A se „manifesta", evident, nu înseamnă numaidecît a crea forme care pot fi împrumutate de alţii — ci a crea forme prin care alţii să ia cunoştinţă efectivă de neamul nostru, luînd cunoştinţă de anumite realităţi pe care acest neam le-a descoperit. Cînd Dostoevski sau Shakespeare au trecut hotarele ţărilor lor, asta n-a adus după sine o „împrumutare" a acestor creaţii. Ci, în primul rînd, o luare de cunoştinţă a unui nou univers spiritual, descoperit de Shakespeare sau Dostoevski. Cînd *doina* românească a fost cunoscută peste hotare, n-a fost „imitată"; ea a valorificat, însă, o anumită parte din sufletul omenesc, pe care nu o străbătuse pînă atunci nici o altă creaţie folclorică. Prin doină, ca şi prin Dostoevski sau Shakespeare — un străin a pătruns în anumite niveluri ale realităţii, necunoscute pînă atunci; valorificînd, totodată, anumite părţi din suflet, inerte, obscure, caduce.

Astfel trec hotarele şi „domină" creaţiile spirituale ale unui neam. Creaţii care, încă o dată, nu pornesc

niciodată de la „universal", ci dintr-o experienţă specifică, dintr-o profundă trăire a realităţilor locului, dintr-o epuizare totală a unui sentiment „etnic"; ca să ajungă, prin transfigurarea geniului, o valorificare nouă a vieţii.
Este uşor de înţeles, însă, că asemenea eforturi de transfigurare nu pot rodi decît într-un stat organic, naţional, în care omul îşi regăseşte problemele fundamentale: moartea, iubirea, „sensul", libertatea.

Toată istoria lumii nu este decit istoria miturilor naţionale şi a luptei dintre felurite valorificări ale vieţii. De altfel, însăşi existenţa omului nu e decît un lung şi tragic şir de încercări de *a da un sens* acestei existenţe. Este paradoxal, este tragic dacă vreţi — dar aşa este. Şi după cum cea mai mare glorie a unui om, şi începutul mîntuirii sale este găsirea unui sens rodnic al propriei sale existenţe (act de creaţie spirituală) — tot aşa cea mai mare grijă a unui neam este găsirea unui sens propriu al existenţei sale istorice, deci de valorificare proprie a vieţii (act de asemenea, de creaţie spirituală). Orice altceva este numai economie, politică sau biologie; istorie *care se consumă,* iar nu istorie *care se face.*
Paşti 1937

SCRIITORUL DE MÎINE...

£ ÎNĂ mai acum cinci ani, era la modă răsuflatul ₛideal al „scriitorului proletar". Scriitori care să scrie, adică, inspiraţi de mizeria claselor asuprite şi de dramaticele aspecte ale luptei de clasă. Era ultima fază a unui model care începea cu Jean-Jacques Rousseau (omul naturii, omul blînd, omul nestricat de societate), trecînd prin *Coliba unchiului Tom,* prin apologia săracilor din literatura post-revoluţionară franceză, prin *Cele două orfeline,* prin anumite romane ale lui Zola — ca să sfîrşească în literatura cu program a tinerilor scriitori sovietici. Am încercat cu alt prilej să arăt pauperitatea artistică a unui astfel de *ideal.* Din fericire, avem destule motive să credem că „scriitorul pe înţelesul maselor" — scriitorul care scrie *numai* ca să fie înţeles de toată lumea — va ieşi curînd din literatură. El se va reîntoarce acolo unde îi este locul: în morală, în romanul foileton, în manifest.
Literatura pierzîndu-şi primatul în viaţa culturală şi viaţa civilă a unei ţări — primat pe care şi-1 cucerise în a doua jumătate a secolului trecut, si ajunsese o adevărată tiranie în primele decade ale secolului XX (Anatole France, Kipling, d'Annunzio, Romain Rolland, Tolstoi) — scriitorii vor fi din ce în ce mai puţin ispitiţi să satisfacă gustul publicului. Chiar publicul cititor

de literatură scade văzînd cu ochii; nu la noi, ci mai ales In ţările cu primat literar, Anglia, Franţa, Italia, Germania. Se citeşte tot mai puţină literatură contemporană.
în Franţa, cîteva din cele mai mari edituri pariziene au dat faliment. în Anglia, unde literatura cunoaşte o renaştere uriaşă, criza cărţii este penibilă. Volumele se tipăresc cu preţuri tot mai scăzute, şi se publică relativ mai puţin ca în 1930. După cum se ştie, pretutindeni succesul librăriei nu mai aparţine romanului — ci biografiilor, eseurilor politice, memoriilor (în paranteză fie spus, cînd, în 1931, am scris o serie de articole asupra „autenticităţii", afirmînd că lumea se îndreaptă spre documentul *uman,* de orice fel — jurnal, amintiri, autobiografii, fragmente etc. — s-au găsit destui oameni inteligenţi care să ridice din umeri). Adevărul este că astăzi, recăpătîndu-şi liniştea de care avea nevoie, scriitorul începe să-şi simtă mai puternic demnitatea şi misiunea lui. Nu cred că greşesc prea mult afirmînd că epoca istorică în care ne pregătim să intrăm — se va desfăşura sub semnul *metafizic.* De cîte ori viaţa omului este ameninţată în orice clipă, de cîte ori se pune hotărît problema libertăţii spirituale, de cîte ori omul întîlneşte în faţa sa placiditatea *destinului* — cunoaşterea se îndreaptă din nou către eternele probleme metafizice. Nu din disperare — ci dintr-o nevoie de împlinire lăuntrică, din setea *sensului existenţei.* Este foarte greu să-ţi pui problema destinului şi a sensului existenţei într-o societate liniştită, mediocră, într-o viaţă iresponsabilă, cînd libertatea ţi se acordă prin Constituţie, iar medicina ţine loc de filosofie...
Scriitorul de mîine va trebui să regăsească demnitatea şi severitatea artei sale. Ca şi artistul din Evul Mediu — care stă-pînea cele şapte Arte, iniţiat tot atît de bine în Teologie ca şi în Muzică şi Gramatică — scriitorul nou va trebui să pătrundă tehnicile şi secretele întregii cunoaşteri umane. Liberat de tira-nia publicului, liberat de superficialitatea legii cererii şi ofertei, stăpîn pe arta lui, conştient de marea lui misiune — scriitorul de mîine va fi din nou un *Maestru.* Opera lui se va bucura, poate, de un mai

mic succes de public — dar va fertiliza, va iniţia, va mingîia. Asemenea idealului nutrit de un Dante, un Calderon, un Shakespeare, un Goethe sau un Novalis — scriitorul nou, cel pe care îl vor crea noile forme de viaţă civilă, va visa o Artă care să fie în acelaşi timp o Metafizică şi o Cosmologie. Integrarea omului în cosmos, valorificarea existenţei umane şi a cunoaşterii,

se încearcă astăzi în toate ramurile de activitate. Dacă scriitorul vrea într-adevăr să exprime epoca sa şi să mulţumească pe acei puţini, dar serioşi cititori pe care îi mai are — va trebui să scrie sub semnul timpului, sub semnul metafizic. Ceea ce nu era posibil acum 10 ani, va fi cerut cu insistenţă peste 10 ani: o literatură scrisă de Maeştri de la care publicul să înveţe, iar nu o literatură scrisă pentru gustul maselor. Masele au la dispoziţia lor o imensă cantitate de proză şi poezie, adunată în ultima sută de ani, şi mai au la îndemînă excelente instrumente de contemplaţie (cinematograful, parăzile etc).
Aceasta mi se pare a fi misiunea scriitorului de mîine: restaurarea demnităţii Artei literare. Scriitorul nu va mai putea fi ignorat, nu va mai suferi de ideofobie, nu se va mai mulţumi cu „talentul" pe care i 1-a dat Dumnezeu. Scriitorul de mîine va trebui să aibă aceeaşi pregătire pe care — în altă ordine de fapte — o avea artistul medieval. Contactul între scriitor şi Nevăzut, trebuie restabilit. Şi neamul românesc va putea intra în eternitate, pe Calea regală a creaţiilor specific româneşti, dar cu valenţe universale. De aceea nu trebuie să ne pripim cu exaltarea acelor opere care cuprind „specific românesc". Să nu se repete confuzia pe care o făcea critica literară marxistă: orice carte cu săraci şi cu luptă de clasă, era promovată „genială". Nu orice pagină „românească" merită să fie scrisă. Nu toţi ciobanii din poezia noastră modernă sînt ciobani din *Mioriţa.* Nu toţi fagii literaturii româneşti sînt fagii lui Eminescu...
25 aprilie — mai 1937

CONVORBIRI CU LUCIAN BLAGA

JNU găsesc nimic mai interesant, în ordinea realităţilor umane, declt actul creaţiei. Tot ce se leagă de această creaţie omenească — laboratorul, şantierul, masa de scris, atelierul, obiceiurile sau ritualurile creatorului — mă interesează pînă la obsesie. Poate răzbate şi aici străvechea curiozitate a cercetătorului pentru taina de nepătruns a Naturii, uimirea faţa de nesfîrşitele ei forţe de

creaţie. Căci, întocmai după cum ne fascinează în Natură misterul acestei zămisliri neodihnite — mă încîntă în viaţa omului, înainte de toate, eforturile sale creatoare: geniul, munca, deznădejdea, drama creaţiei.
Lucian Blaga locuieşte spre marginea oraşului, la pensiunea Bois Fleury, Riedweg 17. Sînt numai copaci bătrîni şi grădini pe aici; iar la cîteva zeci de metri în spatele casei, începe pădurea de brazi care acoperă coastele dealului şi coboară pînă jos, pe malul Aarei. Din veranda etajului unde se găsesc cele două camere ale familiei Blaga, se zăreşte, în dimineţile frumoase, Jungfrau. Privirea se aşază peste coperişurile roşii ale caselor invadate de grădini. Totul se caţără, aici, la Berna: iedera, trandafirii, arbuştii. Şi atunci cînd plantele nu se mai pot înălţa pe ziduri sau pe copaci — bernezii le ridică, în glastre, cit mai sus. Balcoanele şi ferestrele sînt încărcate cu muşcate roşii...
Pe această verandă, cu un asemenea peisaj în faţa ochilor, trebuie să fie destul de greu de scris filosofie. Este însă un admirabil loc de visat, de meditaţie. Şi este, fără îndoială, locul ideal pentru lecturi.
— Eu însă citesc tot mai puţin de la o vreme, îmi mărturiseşte Lucian Blaga. Aproape că nu mai pot începe o carte, fără ca să nu pierd şirul la fiecare pagină, gîndindu-mă la „sistemul'" meu... înainte vreme citeam foarte mult, şi în toate direcţiile. Nădăjduiesc că va veni o vreme, după ce voi fi încheiat de gîndit şi scris sistemul meu de filosofie, cînd voi putea din nou citi pînă la istovire...

CULTURĂ ŞI METAFIZICĂ

Blaga vorbeşte rar, aproape silabisind fiecare cuvînt, şi te priveşte în ochi, concentrat — dar ai senzaţia că privirile lui trec peste tine, şi nu o dată te simţi ispitit să întorci capul, să întîl-neşti şi tu năluca pe care o ţinteşte el. De altfel, după cum am avut prilejul să mă* conving de mai multe ori la Bucureşti, Blaga arareori e bucuros să poarte o conversaţie. Ramîne tăcut în mijlocul celorlalţi, şi tăcerea aceasta se prelungeşte cîteodată tulburătoare. ..
— Sînt încă la vîrsta care îmi permite oricît de multe şi de variate lecturi, spun eu. Ceea ce poate

părea mai grav, păstrez

încă cea mai bună idee despre lectură. O socotesc, în orice caz, «a un excelent mijloc de verificare a „bărbăţiei" unui om de cultură, a rezistenţei sale spirituale. Lecturile, ca şi „influenţele", sînt un instrument de selecţie. Cei care nu au destulă vitalitate, şi [au] o foarte aproximativă forţă de creaţie — sucombă „influenţelor", lecturilor, culturilor străine în general. Ceilalţi — şi mă gîndescla un Cantemir, la un Hasdeu, la un Eminescu — ies •din această probă de foc întăriţi, şi personalitatea lor se rotunjeşte mai biruitoare... De altfel, cum am spus-o de nenumărate ori, sînt convins că enciclopedismul şi universalismul sînt notele dominante ale structurii culturii româneşti. Şi sint bucuros că verific încă o dată această observaţie a mea chiar în cazul dumitale: poet, dramaturg, eseist, filosof. Dar în filosofie, cîte probleme ai atacat: logică, teoria cunoaşterii, teologia, morfologia culturii, metafizica. . .

— Şi vor ,veni în curînd şi alte probleme, adaugă Lucian Blaga. Nu pentru că ţin cu orice preţ să fiu „universal", cum spui, ci pentru că sistemul meu de filosofie se desfăşoară simfonic. Vor fi, probabil, cinci trilogii: după trilogia cunoaşterii şi a culturii, încheiate şi tipărite, va urma o filosofie a biologiei, una a esteticii şi moralei, şi apoi o metafizică. Ai observat însă că, de pe acum, acord o mare importanţă metafizicii, ultimul volum al fiecărei trilogii încercînd o încununare a celorlalte şi o valorificare metafizică a problemelor dezbătute.. .

— Ceea ce admir mai mult în opera dumitale filosofică, îi mărturisesc eu, este *curajul creaţiei.* Astăzi, cînd filosofii de-abia îndrăznesc să atace două-trei probleme, dumneata ai curajul de a gîndi asupra tuturor problemelor de filosofie, după ce, în prealabil, te-ai silit să înmulţeşti chiar numărul acestor probleme, descoperind, bunăoară, garnitura categoriilor subconştientului.

Este un curaj pe care, de la Ilegel, nu 1-a mai avut nici un filosof european. îmi dai voie să-ţi spun că eu văd şi în această sete de creaţie filosofică a dumitale, o trăsătură specifică culturii româneşti moderne? Curajul creaţiei şi obsesia universalului alcătuiesc cea mai frumoasă tradiţie a romantismului românesc. Iar acum, după Unire, încercăm să intrăm în istoria Europei printr-o valorificare integrală şi românească a existenţei. Alături de Nae Ionescu, ale cărui universale preocupări şi rară vocaţie metafizică sint cunoscute tuturor studenţilor de la 1920 încoace — dumneata înalţi cultura românească pe adevăratul său nivel.

Yasile Băncilă a avut dreptate dîndu-te ca pildă de „energie românească"...

— Vasile Băncilă este cel mai preţios exeget al operei mele filosofice dintre tineri, spune Lucian Blaga. In general, dacă mă gîndesc la generaţia tînără, eu nu am de ce mă plînge; mai ales în ultimii ani, eforturile mele au fost urmărite cu multă simpatie... Spuneai însă adineauri că ţi se pare curajoasă încercarea mea de a clădi un sistem complet de filosofie. îndrăznesc să adaug că această încercare este, după cîte ştiu eu, cu totul personală. Nu pot afiima că stăpînesc în întregime istoria filosofiei, pînă în amănunte, însă în tot ce am citit n-am găsit nimic asemănător sistemului meu. Subliniez acest lucru pentru că am auzit spu-nîndu-se din anumite cercuri, că sistemul meu filosofic nu are nimic original...

— Cred că în acele cercuri nu eşti citit, adaug eu. Lucrurile acestea se întîmplă adeseori la noi în ţară. Pentru că, dacă ţi se poate reproşa ceva, deocamdată, este tocmai efortul dumitale neodihnit de a gîndi toate lucrurile de la capăt, şi de a dobîndi rezultate atît de originale încît adeseori surprind şi paralizează... Bunăoară, nu o dată am auzit oameni spunînd despre lucrările dumitale de filosofie a stilului, că nu sînt decît comentarii asupra cărţilor lui Spengler, Frobenius sau Alois Riegl deşi * în *Orizont şi stil* subliniezi de mai multe ori deosebirile dintre aceşti gînditori şi poziţia dumitale. Descoperind *matca stilistică* în inconştient, şi nu în peisaj, ca Frobenius; dovedind că fenomenul culturii nu poate fi comparat unui organism autonom, care apare aproape parazitar în istorie, înzestrat cu un anumit destin biologic şi avînd, deci, o anumită limită de vîrstă — cum afirmă Spengler; dovedind mai ales că un stil nu e monolitic, şi că nu poate fi explicat printr-o singură valenţă — dumneata te deosebeşti net de aceşti gînditori contemporani.

— Iar în cartea care stă să apară în Editura Fundaţiilor Regale *Geneza metaforei şi sensul culturii,* lucrurile acestea sînt din nou lămurite. Sensul pe care îl acord eu „culturii", nu cred că se mai întâlneşte la vreun autor.

Pentru mine, cultura este *modul specific de a exista al omului în Univers.* Este vorba de o *mutaţie*

ontologică, mutaţie care deosebeşte pe cm de celelalte animale, şi care e rezultatul efor-
In text *deci.*

turilor omului de a-şi revela Misterul. Omiul singur este creator de cultură, şi aceasta datorită trăirii sale *intru mister şi revelare.* Omul, încereînd să-şi reveleze misterul, în ale cărui dimensiuni singur trăieşte — creează cultura. Nu-ţi pot rezuma toate concluziile cărţii mele, *Geneza metaforei,* dar e destul să-ţi spun că eu consider stilul ca o intersecţie a două finalităţi; pe de o parte omul încearcă să-şi reveleze misterul, pe de altă parte Marele Anonim, prin frînele transcendentale, zădărniceşte această încercare tocmai pentru a menţine echilibrul în Univers, şi a sili pe om să-şi realizeze condiţia sa de creator de cultură. Matca stilistică aşa cum o definesc eu, ca o garnitură de categorii abisale, para-corespon-dente categoriilor conştientului — este frîna transcedentală prin care Marele Anonim se apără împotriva încercărilor omului de a i se substitui, revelînd şi creînd misterul...
— Dintr-un fragment publicat într-o revistă, întrerup eu, înţeleg că oferi o cu totul altă explicaţie deosebirilor dintre *cultură* şi *civilizaţie,* care au dat atît de mult de lucru gînditorilor şi istoricilor din ultimii douăzeci de ani.
— întocmai. *Cultura răspunde existenţei umane Intru mister şi revelare, iar civilizaţia răspunde existenţei intru autoconservare şi securitate.* între ele nu există deosebiri de vîrstă biologică, aşa cum crede Spengler cînd afirmă că orice cultură se transformă, îmbătrînind, în civilizaţie — ci o deosebire profundă de natură ontologică. Creaţia culturală este o plăsmuire a spiritului omenesc de natură metaforică, destinată adică să reveleze un mister prin mijloacele metaforice; şi ca atare poartă *constitutiv* o pecete stilistică, pentru că eu am dovedit că orice încercare de revelare a misterului se face *numai* prin matca stilistică. Pe cîtă vreme civilizaţia este o plăsmuire a spiritului omenesc în ordinea intereselor vitale, a securităţii şi autoconservării, şi n-are intenţia să reveleze un mister. De aceea civilizaţia poate avea o pecete stilistică, dar aceasta este numai un *reflex;* tot ce omul lucrează pentru confortul şi securitatea sa — un plug, o armă, o unealtă — se impregnează prin imitaţie, printr-un soi de *mimicry,* de semnele unui stil...
— Cunosc în parte capitolul unde ai dezvoltat această teorie, care mi se pare cu totul originală, şi bine întemeiată. Ceea ce mă încîntă şi mai mult, este importanţa pe care o acorzi finalităţii, problemei teleologice în genere.

— Cred că nici unul dintre filosofii contemporani nu se luptă atît de mult cu această problemă supremă, cu întrebarea ultimă: de ce este lumea astfel făcută? Pentru care scop? In cărţile mele, şi mai ales în trilogiile care vor urma, nu mă feresc niciodată sa încerc dezlegarea acestor întrebări.

PROBLEMA MORŢII

— Filosof ia, ea însăşi, mi se pare zadarnică dacă nu dezleagă asemenea întrebări ultime, îi mărturisesc eu. Şi dacă dragostea pe care o avem pentru filosofie a început, de la o vreme, să se răcească, este numai datorită acestor întrebări ultime, în faţa cărora cei mai mulţi dintre filosofi, şovăiesc. Cred, bunăoară, că nici un filosof nu are dreptul să şovăiască în faţa problemei morţii. Pentru mine. cel puţin, s-au făcut nenumărate greşeli în dezbaterea acestor probleme. Filosofii au atacat problema *nemuririi sufletului,* ceea ce este cu totul altceva decît problema *supravieţuirii post-mortem.* Nemurirea presupune mîntuire, beatitudine, autonomie; supravieţuirea, dimpotrivă, este încă legată de dramă, de destin, şi, într-un anumit sens, chiar de condiţia umană. Observă că aproape toate religiile se luptă cu problema nemuririi sufletului — lăsînd deschisă problema nemuririi pînă la, sfîrşitul lumii, adică pînă la ieşirea din veac, la oprirea timpului. în ceea ce mă priveşte, cred că în toate religiile, ca şi în superstiţiile tuturor popoarelor, se găsesc urmele unor anumite experienţe, străvechi, care astăzi, în actuala condiţie mentală a omului, nu mai sînt, în majoritatea lor, accesibile. Dacă teza mea e justă, atunci sîntem îndreptăţiţi să căutăm în istoria religiilor, în folclor şi în etno-grafie — *documente,* urme de experienţe concrete, cu ajutorul cărora să putem ataca dintr-un alt punct de vedere problema morţii, adică a supravieţuirii sufletului, lăsînd deschisă problema ne-muririi ...
— Cunosc tezele dumitale din studiul *Folclorul ca instrument de cunoaştere,* răspunde Lucian Blaga. Iţi mărturisesc că încă nu na-am gîndit la problema morţii. Eu meditez problemele filoso-fiei pe rînd,

şi deşi mă gindesc, fireşte, la mai multe din ele —im

abandonez o problemă pînă ce nu am dezlegat-o definitiv. Cu toate acestea, ca unul care am trăit toată copilăria la sat, înţeleg foarte bine ce vrei să spui. Moartea pentru cei de la sat, are o cu totul altă semnificaţie decît pentru orăşeni. Sufletul mortului pleacă să-şi intîlnească fraţii, rudele, prietenii, în lumea cealaltă. Este vorba deci, de o nouă comunitate a „celor duşi". De aceea nici durerea în faţa morţii nu este atît de tragică, la sat. îmi amintesc plinsul mamei la moartea unui fecior pe care-1 iubea ca ochii din cap. Ei bine, era un plîns liniştit, împăcat.. .
— Durerea se manifestă aproape întotdeauna în rituale, într-o comunitate organică, adaug eu. La sat, şi uneori chiar şi în mahalalele bucureştene, jalea este mai mult o lamentaţie rituală decît manifestarea durerii disperate a omului despărţit de fiinţa care i-a fost dragă. Lamentaţie rituală pe care o fac, după cum ştiţi, şi oameni străini, bocitoarele... De altfel, întreaga viaţă a omului care participă la o comunitate organică, este trăită cu o semnificaţie trans-individuală, simbolic. Cînd un indian mănîncă, el crede că săvîrşeşte un sacrificiu „zeilor trupului". Haina pe care o poartă un malaezian, desenele ei sau forma, comunică celorlalţi starea lui civilă, intenţiile lui, bucuria sau tristeţea lui. Omul nu e niciodată singur într-o asemenea societate organică. De aceea nici moartea nu e atît de năprasnică. ..

SATUL — CENTRUL LUMII

— în cartea mea, *Geneza metaforei şi sensul culturii,* am dedicat un întreg capitol Satului, dezvoltînd tocmai această conştiinţă de care dă dovadă săteanul că trăieşte în centrul Lumii. Geografia în care îşi fixează săteanul locuinţa, este o geografie mitologică. Viaţa satului, în întregimea ei, are un sens cosmic, totalitar.
— îmi dai voie să-ţi spun, îl întrerup eu, că în toate culturile autentice locuinţa e concepută ca un „centru al lumii", iar de cele mai multe ori un anumit stîlp este considerat „axa Universului". Vechile oraşe — Babilon, Roma, Ierusalim, Bankok etc. — sînt şi ele, în conştiinţa locuitorilor, concepute ca centre ale Lumii.

Orăşenii au pierdut această conştiinţă de-abia la începutul timpurilor moderne, odată cu revoluţia industrială....
— Problema are pentru mine o atracţie cu totul specială, continuă Lucian Blaga. Pornind de la „geografia mitică" în care e situat satul, de la conştiinţa naivă a săteanului că se afjâ.în centrul Lumii— am ajuns să descopăr ceea ce eu numesc „vîrstele adoptive", şi prin care îmi explic deosebirile dintre cultura majoră şi cultura minoră. „Vîrsta adoptivă" a omului nu are nimic de-a face cu vîrsta reală, biologică. **într-o** cultură majoră, copiii sînt creatori de istorie şi cultură majoră; de exemplu Ioana d'Arc, Mozart, Rimbaud. Cultura minoră este creaţia oamenilor care au ca „vîrstă adoptivă" copilăria; o conştiinţă naivă, cosmocentrică, fără simţul perenităţii. Am arătat toate lucrurile acestea, pe-larg, In primul capitol al cărţii mele. Mi se pare foarte greu de precizat, insă, dacă una din aceste culturi — majoră sau minoră — este superioară celeilalte. Fiecare din ele au calităţi şi defecte care le sînt proprii. Lin luciu este însă evident: cultura minoră, creată de oemeni de orice vîistă, car avînd toţi ca „vîrstă adoptivă" *copilăria* — nu este o fază preliminarie, o etapă necesară în drum spre „maturitate", spre cultura majoră. Ea este autonomă, şi poate exista mii de ani de-a iîndul, fsiă să se transforme — cum cred gînditorii morfologiei ciganiciste — într-o cultură majoră. Este drept că aceste tiansfoimări au lcc cîtecdată, dar ele nu sînt necesare, nici fatale...

DESTINE ROMÂNEŞTI

— Nimeni nu poate pune la îndoială „autenticitatea" dumi-tale, românismul şi naţionalismul dumitale — îi mărturisesc eu. De aceea, elogiul pe care îl aduci, în atîtea cărţi, *creaţiei culturale.* şi eforturile pe care le faci de a funda metafizic acest elan creator — mi se par nu numai preţioase, dar şi absolut necesare, pentru a lămuri unele confuzii care se fac în cercurile naţionaliştilor români. Opera dumitale, literară şi filosofică, este atît de rotunjită şi atît de „românească", încî t nimeni n-ar avea curajul, astăzi, să afiime despre dumneata că eşti „livresc" şi „occidentalizat". Şi cu toate

acestea, dumneata defineşti omul: *creator de cultură,* şi cel mai mare elogiu pe care îl poţi aduce unui

om este această forţă de creaţie. Am spus şi eu, de nenumărate ori şi în felurite chipuri, cam acelaşi lucru. Cuvintele dumitale însă au altă greutate, şi de aceea mă bucur, ştiind că ele vor fi primite cu mai mare
uşurinţă...
— S-au făcut, şi se vor mai face confuzii în această dezbatere a valorii culturii, răspunde Lucian Blaga. îndeosebi cei care gîndesc sub influenţa teoriilor pesimiste ale morfologiei culturii, cei care socotesc cultura un organism celular, care se naşte parazitar în istorie, îmbolnăvind pe om — găsesc motive să nu creadă în eficienţa creaţiei culturale... .>.{
— Mă bucur că întîlnesc în teoriile dumitale aceeaşi valorificare optimistă a culturii, pe care am dobindit-o şi eu, plecînd de la cu totul alte premise. Cercetînd simbolismul funerar la anumite popoare primitive şi arhaice, am observat un lucru semnificativ: simbolismul începea să se organizeze în „sistem", în „metafizică", numai cînd se aplica asupra *morţii* şi *„eternităţii".* Cult ura începe prin a fi o *prelungire a vieţii,* o promovare a principiilor creatoare şi vitale. Nicăieri nu apare oboseala, tristeţea sa, disperarea omului. Dimpotrivă, dacă se poate vorbi de ceva *optimist* în viaţa omului „primitiv" — este tocmai acest act al creaţiei de cultură. Departe de a despărţi pe om de Natură, de a-1 izola în mijlocul Cosmosului — cultura solidarizează pe om, în acelaşi timp cu Viaţa şi Eternitatea.. .
— Omul nu devine om aecit încercind să-şi reveleze Misterul, adică creînd cultură, _ spune Lucian Blaga. Alt scop mai nobil, *in viaţă,* nu are. Chiar şi atunci cînd încearcă să se dezlipească de viaţă, de; istorie, şi să se „mintuiască", să trăiască „în absolut" — chiar şi atunci creează cultură. Căci filosofiile, religiile, misticile umane, oricît de „absolută" ar fi experienţa care le precede, sînt şi ele creaţii culturale, adică au caracter metaforic şi participă la o matcă stilistică....
— De aceea nu văd destinul României decît ca un destin cultural — adaug eu —, valorificînd adică existenţa, „experienţa românească", prin creaţii spirituale. De forţa creatoare a neamului nostru nu ne mai putem îndoi. In *Spaţiul Mioritic,* dumneata ai încercat să găseşti matca stilistică a acestor forţe creatoare. **Iţi** mărturisesc că eu sînt impresionat de *omogenitatea* lingvistică şi culturală a culturii populare româneşti — iar pe de altă parte,

de obsesia *universalului* în cultura cărturărească românească. Mi separe că realităţile acestea istorice ne indică precis drumul pe care-îl va urma cultura românească modernă — şi pe care îl pot rezuma în două cuvinte: *Omul Universal.* Românii nu pot crea „fragmentar", nici „specializat", ca în Apus.
— Este foarte explicabil pentru mine, de ce românii nu pot crea specializîndu-se — spune Lucian Blaga. Cultura românească este o cultură minoră, avînd ca „vîrstă adoptivă" copilăria. Un copil trăieşte cosmocentric. Ţăranul de pretutindeni, dar mai ales. ţăranul român — care se păstrează şi astăzi autentic — este un politehnician. El singur e arhitect, plugar, cîntăreţ, zidar. Fireşte,, există şi la sat o diviziune a muncii, dar ea e infinit mai puţin riguroasă ca la oraş. Viaţa satului e totalitară şi eosmocentrică. ..
— De aceea astăzi, cînd Europa occidentală este compusă dirn culturi majore şi participă la „vîrsta adoptivă" a maturităţii, cred că noi, românii, avem misiunea de a crea un *om universal,* altui decît cel întrupat de greci sau de Renaştere. Eu văd în „sistemul"' dumitale unul din semnele care vestesc acest „om universal"" românesc...

ŞANTIER UL

Domnişoara Isidora Blaga, care a împlinit de curînd şapte ani, şi îi plac poveştile româneşti şi urşii Bernei — a fost cu noi la Grădina zoologică. Sînt foarte mulţi copii aici, şi cîţiva măgăruşi, cîţiva poney cuminţi, îi plimbă de jur împrejur pe alei. Isidora Blaga, aşteptîndu-şi rîndul la poney, încearcă să se împrietenească repede cu o capră pitică. Un soi neobişnuit de capreT mărunte ca jucăriile, blînde, veşnic înfometate. ..
îmi amintesc că în „trilogia" următoare. Lucian Blaga va dezvolta filosofia biologică. Ştiu din alte convorbiri ale noastre cît de mult îl preocupă problemele de biologie, şi cit a citit în acest domeniu. îl întreb cînd are timp să cerceteze atîtea domenii, şi cum poate lucra atît de spornic.
— De la o vreme, după cum ţi-am mărturisit, citesc foarte puţin şi numai în directă legătură cu problema care mă preocupă.

îmi adun sau îmi împrospătez materialul. în biologie, totuşi, am citit în ultimii ani destul. Cred că şi aici, ca pretutindeni, ochiul nespecialistului e învrednicit să vadă lucruri noi, şi, mai ales, să înţeleagă mai adînc legile vieţii... îţi mărturisesc că lucrez foarte greu. Redactez de obicei dimineaţa, între 8 şi 10, înainte de a porni la slujbă. Prima redacţiune suferă însă transformări radicale. Sînt ispitit întotdeauna să concentrez prea mult gîndirea, să o reduc aproape la formule. De aceea revin de mai multe ori asupra manuscrisului, corectez, adaug, amplific. în cele din urmă îl dictez pagină cu pagină, pieptănîndu-1 încă o dată. Pe copia astfel transcrisă fac ultimele revizuiri înainte de a-1 da la tipar. Asta nu înseamnă, fireşte, că nu mai revin în şpalturi, sau câteodată
chiar în pagină...
— Lucrez greu, continuă Lucian Blaga. Şi de aceea mă felicit de cei şase ani de gazetărie la „Patria" şi la „Cuvîntul", în care am învăţat să scriu zi la zi, cu sau fără „inspiraţie". Cred şi eu că gazetăria este de mare folos pentru un scriitor. într-un anumit sens este folositoare chiar şi gînditorului, căci îl dezbăra de superstiţiile termenilor tehnici, îl învaţă să scrie curgător, pe înţeles, îl hotărăşte să-şi exprime gîndul într-o formă frumoasă, aşa cum făceau filosofii din alte vremuri...
— In afară de forma fascinantă a scrierilor dumitale filosofice, îi spun eu, mă încîntă mult „autonomia" cărţilor dumitale; fără note, fără trimiteri erudite, fără citate. Doar dacă din loc în loc se întîlnesc numele cîtorva gînditori contemporani. Aşa cum sînt scrise cam toate marile cărţi ale filosofiei...
— Pentru mine, spune Lucian Blaga, filosofia este înainte de toate o necesitate organica, vitală. Gîndesc — pentru că nu pot face altfel. Şi aşa am fost întotdeauna. în copilărie eram foarte religios. Petreceam ceasuri întregi în rugăciune, spunînd Tatăl Nostru. în afară de rugăciune, nu iubeam altceva decît jocul... De altfel, un amănunt semnificativ: eu n-am vorbit pînă la 4 ani. Părinţii m-au dus pe la doctori, înspăimîntaţi, socotindu-mă mut. într-o seară, mama m-a luat de o parte şi a început să-mi vorbească prieteneşte: „Nu ţi-e iuşine ţie, băiat mare, să nu vorbeşti? Vrei să ne faci de rîsul oamenilor din sat? Nu vezi că toţi copiii de vîrsta ta vorbesc de un an fi mai bine?" înţelegeam tot ce-mi spunea mama, dar nici în seara aceea n-am vorbit. De-abia a doua zi, am început deodată să vorbesc, dar mi-era atît de ruşine încît ţineam
mîra **streaşină** la ochi...

AMINTIRI
In dimineaţa aceasta soarele răzbate şi prin aceşti copaci bătrîni, crescuţi aproape fără vîrstă pe terasa zidului cetăţii vechi. Pe aici se plimba Măria Rilke, pe una din aceste bănci se odihnea el, cu privirile deasupra oraşului.
— Era locul favorit de plimbare şi de meditaţie al lui Rilke, spune Lucian Blaga. Şi tot aici venea prietenul meu Marti, scriitor elveţian, care a murit acum cîţiva ani. Apartamentul lui e chiar deasupra zidului, acolo...
îmi arată una din acele case din secolul XIV—XV, aşa cum s-au păstrat sumedenie în Berna. Odată, am urcat chiar, cu toţii, scările ce duceau la apartamentul lui Marti. Treptele de lemn lustruite, curate, îşi purtau cu vrednicie secolele...
— Cît e de puternică tradiţia elveţiană, îmi spune Blaga. Am fost o dată invitatul unui prieten de-al meu la ţară, în satul lui. M-a dus la primărie, şi mi-a arătat stemele familiilor din sat. Mi-a mărturisit cu mîndrie că stema familiei sale este din secolul al Xll-lea! Ţăranii aceştia elveţieni au uneori un trecut mai cert declt multe familii aristocratice europene. Şi cu toate acestea, au rămas la ţară, opt veacuri în acelaşi loc, şi feciorii au continuat munca părinţilor fără ispita evadării...
Puţini cărturari români cunosc şi înţeleg mai bine satul ca Lucian Blaga. Are şi acum nostalgia unei ferme la ţară, unde să se poată retrage, să-şi trăiască viaţa aşa cum o înţelege el. Unul din cele dintîi lucruri pe care mi le-a arătat la Berna, a fost o fermă din vecinătate, o adevărată industrie casnică elveţiană, cu grajduri mari, în care se găsesc şi prinzatoare de muşte, ca să nu sufere prea mult vitele. Aici vine deseori Lucian Blaga, cu Isidora, şi priveşte cum se mulg vacile. Doamna Blaga are pentru amîndoi aceeaşi surîzătoare înţelegere...
— Cum ai ajuns, totuşi, să faci filosofie? — ii întreb eu.
— în clasa I de liceu am încetat de a mai creda în Dumnezeu. De unde în copilărie fusesem nefiresc de religios, pe la 10—11 ani am ajuns ateist. Am strîns într-o zi copiii cu care mă împrietenisem, şi le-

am mărturisit descoperirea mea: Dumnezeu nu există! Apoi în clasa a III-a de liceu am citit operele filosofice aleluiVasile Conta. Tatăl meu, deşi preot de sat, avea o bogată bibliotecă germană, dar prea puţine cărţi de filosofie. Dar mai tîrziu, pe la sfîrşitul liceului, un student întors în vacanţă mi-a pus în mînă

mmmmm

— -♦''' tntul de r!? Jam mai scris apoi versuri
«urile
poezn

Încă prea tlnăr pentru roman... 22 august 193,

PROVINCIA „RATEAZĂ"?

.: să demonstreze în

MIRCEA ELIADE

cum se ratează „intelectualii" şi „oamenii buni", „sufletele alese", în mediile provinciale — nu e de mirare că superstiţia aceasta are •astăzi rădăcini atit de adinei. Eroii romanului românesc suferă permanent de două nostalgii: dezrădăcinarea din viaţa satului — şi dorul după viaţa în „marile metropole ale lumii" sau după anumite peisaje cinematice. O singură stare reală nu pot accepta, cu nici un preţ, personajele romanului românesc: oraşul de provincie. Ar vrea să fie ori la coarnele plugului — ori pe Coasta de Azur. In nici un caz la Bacău, la Piteşti sau Ora viţa.. .

Acum vreo 12 ani am publicat un foileton în „Cuvînţul" intitulat *împotriva Moldovei.* Îmi mărturiseam acolo, foarte tinereşte, furia mea împotriva literaturii moldoveneşti (Sadoveanu, ■Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu), care cuprinde atîta tristeţe, atîta melancolie, atîtea flori ofilite, atîta descompunere, de ai putea deviriliza o generaţie întreagă. într-adevăr, mai ales scriitorii moldoveni au abuzat de această melancolie şi deznădejde provincială. Chiar poeţii munteni, odată „revoluţionari" prin tehnica şi inspiraţia lor, s-au predat, neputincioşi, în faţa acestui ,,destin" provincial. Ion Minulescu se solidarizează cu întreaga literatură românească modernă, începîndu-şi un poem cu acest vers: „In oraşu-n care plouă de trei ori pe săptămînă. .." In experienţele şi revoluţiile noastre poetice nu corespunde nici un „moment futurist". Zadarnic am împrumutat lexiee, formule, imbecilităţi din toate oraşele europene. N-am realizat nici un singur moment de optimism viril, de încredere în viaţă şi in om, oriunde s-ar afla el, în orice condiţii şi sub orice peisaj... E aproape umilitoare spaima noastră de „provincie", teama noastră că n-am putea ,,rezista" într-un mediu provincial, că n-am putea „crea" decît la Bucureşti, la Paris sau la New York. Cît de deosebită e, în această privinţă, literatura re-sovietică rusească! Ce lucruri extraordinare nu aflăm în romanele ruseşti, care descriu şi ele viaţa orăşelelor de provincie! Şi doară un oraş de provincie rusească din secolul XIX "■"■ ″- ■— -~
unui oraş românesc.
nici că se poate compara

Dar gîndiţi-vă mai ales la viaţa *reală* care pulsa într-un oraş de provincie rusească. Acolo s-au pus la cale revoluţiile, acolo se petreceau dramele cele mai uluitoare ale gîndului, acolo se încercau cele mai curajoase experienţe morale. In oraşele de provincie s-au născut şi au trăit majoritatea gînditorilor şi scriitorilor ruşi. Şi doară nu se poate spune că peisajul provinciilor ruseşti este mai

puţin deprimant: cerurile acelea joase, lumina aceea cenuşie, cîm-piile acelea nesfîrşite... Şi viaţa dintr-un orăşel rusesc nu era deloc viaţa unui oraş de provincie germană. Se încingeau chefuri de trei zile, se jucau şi se pierdeau averi la cărţi, &e birfea, se făceau intrigi. Dar toată atmosfera aceasta „deprimantă" n-a putut opri din mersul ei revoluţia spirituală a veacului trecut, n-a putut „rata" nici un scriitor, nici un gînditor, nici un revoluţionar. Rusia şi-a creat şi şi-a împlinit magnific destinul, cu toate orăşelele saie de provincie, cu toate străzile sale întunecoase şi toate tristeţile florilor ofilite...

Nu vi se pare, atunci, că e semnificativă şi dureroasă predarea românească în faţa „provinciei"? S-ar putea spune că, în cele mai multe cazuri, nu e de vină „provincia" — ci substanţa omenească,, incapabilă să reziste şi să creeze într-un climat mediocru. Evident, n-ai să poţi fi un bun asirolog la Focşani. Dar, un bun asirolog n-ai să poţi fi nici la Bucureşti, nici la Milano, nici la Tokio. „Specialist" nu poţi deveni decît în foarte puţine centre mondiale. Un savant italian îmi spunea, acum vreo zece ani, „că nu se poate face nimic în Europa", „că numai în America există biblioteci bune". Dar oare asta e adevărata problemă? Din cauza asta „ratăm" în provincie? Omul ratează cînd nu mai rodeşte; cînd nu mai poate crea, nu-şi poate împlini destinul. Ori se pare însă — şi Rusia a dovedit-o — că se poate crea *oriunde şi în orice împrejurări.* Poţi trăi cea mai curajoasă morală la Focşani. Poţi deveni un foarte mare poet la Buzău. Poţi deveni un tot atît de mare romancier, sau filosof, sau matematician, sau revoluţionar — oriunde, şi orieînd.

Lipsa bibliotecilor, a institutelor de cultură, a mediului ştiinţific, este tot atît de gravă şi la Bucureşti. Dar lipsa aceasta este gravă pentru că metropola nu-şi mai poate exercita cu precizie funcţia sa de *control.* Nu e vorba, deci, de *creaţie.* Ci de tehnică, de erudiţie, de coordonare şi critică. Lipsa bibliotecilor în România poate explica cel mult „ratarea" cîtorva serii de studenţi excelenţi în filologie şi istorie, care n-au găsit instrumentele necesare de lucru pentru desăvîrşirea cercetărilor lor. Dar ea nu poate, sub nici un chip, explica lipsa marilor poeţi, a marilor ginditori, a marilor matematicieni şi a marilor romancieri, în oraşele noastre de provincie.

Dar problema aceasta mai are şi alte aspecte. Să încercăm să le cercetăm pe rînd.

6 februarie 193S

BIBLIOGRAFIE

• Poimîine, în „Criterion", an I, nr. 1, 15 octombrie 1934, p. 5.
• Nu rezistă celula?, în „Vremea", an VII, nr. 360, 21 octombrie 1934, p. 6.
• De ce sînt intelectualii laşiî, în „Criterion", an I, nr. 2, 1 noiembrie 1934, p. 2.
• De ce imoralitate?, în „Vremea", an VII, nr. 363, 11 noiembrie 1934, p. 2.
• Unoe ne e omenia *1,\\n* „Vremea", an VII, nr. 364, 18 noiembrie 1934, p. 3.
• Ieremia reueseu a rămas singur, în „Vremea", an VII, nr. 366, 2 decembrie 1934, p. 2.
• Sa ne închipuim că..., în „Criterion", an I, nr. 5, 15 decembrie 1934, p. 2.
• Români deştepţi şi nemulţumiţi. îc „""-^aţa literară", an IX, nr. 165, 25 decembrie 1934 — 10 ianauarie 1935, p. 1.
• Sus inima, scriitori români! — Bir pe literatură, în „Vremea",'an VIII, nr. 3'1, 13 ianuarie 1935, p. 3.
• Tiitorul inteligenţei?..., în „Vremea", an VIII, nr. 372, 20 ianuarie 1935, p. 9.
• Koul tartar, în „Vremea", an VIII. nr. 373, -" ianuarie 1935, p. S.

• Cum se consolidează Statul Cultural. în ..Vremea", an VIII, nr. 374, 3 februarie 1935, p. 3.
• Criza românismului?..., în „Vremea", an VIII, nr. 375, lOiîebruarie
1935, p.|3.
• Cultură sau politică?, în'„Vremea", an VIII, nr. 377, 21 februarie 1935,
p. 3.
• Reabilitarea spiritualităţii, în „Criterion", an II,' nr. 6—7, ianuarie—
februarie 1935jp. 1.
• Cum încep revoluţiile..., în „Vremea", an VIII. nr. 380, 17 martie 1935,
p.[3.
• „Intelectualii e fascişti!", în „Vremea", an VIII,[nr. 381, 24 martie 1935,
p. 6.
215
• „Turnul de fildeş...", în „Vremea", an VIII, nr. 382, 31 martie 1935 p. 3.
• Scriitorii şi preşedintele lor, în „Vremea", an VIII, nr. 383, 7 aprilie 1935, p. 7.
• Renaştere românească, în „Vremea", an VIII, număr special de Paşti (21 aprilie) 1935, p. 7.
• Traduceri, în „Viaţa literară", an X, nr. 1, 1 — 15 mai 1935, p. 1.
• Românismul şi complexele de inferioritate, în „Vremea", an VIII, nr. 386, 5 mai 1935, p. 7.
• Bucureşti, centru viril, în „Vremea", an VIII, nr. 387, 12 mai 1935, p. 10.
• Simplu comentariu, în „Vremea", an VIII, nr. 388, 19 mai 1935, p. 6.
• Scriitorul şi publicul său, în „Viaţa literară", an X, nr. 2, 20 mai — 5 iunie 1935, p. 1.
• Roumain, Rumenian, Rumiine, Rumeno.. ., în „Vremea", an VIII, nr. 390, 2 iunie 1935, p. 3.
• Cuvîntul maselor.. ., în „Vremea", an VIII, nr. 391, 9 iunie 1935, p. 6.
• Realităţi româneşti, în „Vremea", an VIII, nr. 392, 16 iunie 1935, p. 6.
• Simplu intermezzo, în „Vremea", an VIII, nr. 394, 30 iunie 1935, p. 3.
• Românismul d-lui Rădule^cu-Motru, în „Vremea", an VIII, nr. 395, 7 iulie 1935, p. 6.
• Mitul generaţiei tinere, în „Vremea", an VIII, nr. 399, 4 august 1935, p. 3.
• Destinul lui Panait Istrati, în „Vremea", an VIII, nr. 402, 25 august 1935, p. 10.
• Restaurarea demnităţii româneşti, în „Vremea", an VIII, nr. 403, 1 septembrie 1935, p. 3.
• De la recenzie la critică, în „Vr3in3a", an VIII, nr. 406, 22 septembrie 1935, p. 6.
• Despre critică şi monografii, în „Vremea", an VIII, nr. 408, 6 octombrie 1935, p. 6.
• România în eternitate, în „Vremea", an VIII, nr. 409, 13 octombrie 1935, p. 3.
,1918—1921, în „Vrem3a", an VIII, nr. 411, 27 octombrie 1935, p. 3. •JDemagogie prerevoluţionară, în „Vremea", an VIII, nr. 413, 10 noiembrie 1935, p. 3.
• Popor fără misiune?!..., în „Vremea", an VIII, nr. 416, 1 decembrie 1935, p. 3.
•]Paradoxele primatului politic. O partidă de şah în tranşee..., în „Vremea", an VIII, nr. 417, 8 decembrie 1935,
p. 3; 9.
• Renaşterea şi prerenaşterea, în „Vremea", an VIII, Crăciun 1935, p. 6. -• Cultura scriitorului, în „Viaţa literară", an X, nr. 4, 15 decembrie (1935) —
1 ianuarie 1936, p. 1.
• Sensul libertăţii, în „Vremaa", an IX, nr. 425, 16 februarie 1936, p. 2.
216
• Destinuri româneşti, în „Vremea", an IX, nr. 430, 22 martie 1936, p. 3.
• Mîntuire, istorie, politică, în „Vremea", an IX, nr. 434, 26 aprilie 1936,
p. 3.
• 10 Mai sau revoluţia permanentă, în „Vremea", an IX, nr. 436, 10 mai
1936, p. 3.
• Scrisoare deschisă d-lui Corpus Barga, în „Vremea", an IX, nr. 441, 14
iunie 1936, p. 3.
• Mai multe feluri de naţionalişti..., în „Vremea", an IX, nr. 444, 5 iulie
1936, p. 3.
• Miracole din România Mare, în „Vremea", an IX, nr. 455, 20 septembrie
1936, p. 3.
• Cele două Românii, în „Vremea", an IX, nr. 457, 4 octombrie 1936, p. 9.
• Soarta scriitorului tînăr, în „Vremea", an IX, nr. 459, 18 octombrie 1936,
p. 3.
• Ungaria şi Yolanda Foldes, în „Vremea", an IX, nr. 462, 8 noiembrie
1936, p. 8.
• Profesorul Nae Ionescu, în „Vremea", an IX, nr. 463, 15 noiembrie 1936,
p. 7; 9.
• „Dictatura" ş.i „Personalitatea", în „Vremea", an X, nr. 481, 28 martie

1937, p. 3.
• Naţionalismul, în „Vremea", an X, număr special de Paşti 1937, p. 3.
• Scriitorul de mîine..., în „Viaţa literară", an XI, nr. 11, 25 aprilie—mai 1937, p. 1.
• Convorbiri cu Lucian Blaga, în „Vremea", an X, nr. 501, 22 august 1937, p. 10; 11.
• Provincia „ratează"?..., în „Vremea", an XI, nr. 524, 6 februarie 1938, p. 8.

CUPRINS

2/9

în Editura Roza Vînturilor au mai apărut

Ioana Mustaţă, Nichifor Crainic,

Nichifor Crainic,

George Uscătescu. Pledoarie pentru Europa, **154 pagini, lei 29. Tiraj 20 000 ex.** Şoim peste prăpastie. Versuri inedite create în temniţele Aiudului. **Cu un** Cuvînt înainte **de Nedic Lemnaru şi două studii introductive:** Poezia creştină a **lui** Nichifor Crainic, **de preot profesor Dumitru Stăniloae şi** Poetul vieţii noastre unanime **de Pan M. Vizirescu. 168 pagini.** Poezii alese. 1914—1944. în selecţia autorului. **Cu un studiu de prof. univ. dr. Ovidiu Papa-dima:** Poezia creştină ca şi personalitatea lui Nichifor Crainic **şi cuvîntul rostit la înmormîn-tarea poetului de preotul Stnn Dimancea. 104 p. Ediţie îngrijită de Nedic Lemnaru. Ambele volume 97 lei. Tiraj 30 000 ex.**

C *RITERION.* **Reproducere anastatică a celor 7 numere apărute din celebra revistă editată între 15 octombrie 1934 şi februarie 1935 de Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Petru Comarnescu, Constantin Noica, H. H. Stahl, 1.1. Cantacuzino şi Alexandru Christian Teii. Lei 135. Tiraj 30 000 ex.**

Pentru prima oară o revistă interbelică devenită în acelaşi timp un mit şi o raritate bibliografică este readusă în actualitate, integral, în excepţionale condiţii grafice. Ediţia a fost îngrijită şi înscţită de un sumar analitic de Marin Diaconu.

Ion Creangă, Povestea poveştilor şi Povestea lui Ionica cel Prost. **Studiu introductiv de Paul Anghel. Ediţie îngrijită de Nedic Lemnaru. 32 pagini, 47 lei.**

Republicarea, în condiţii grafice la înălţimea personalităţii autorului, a celor două poveşti „corozive" prin care Creangă şi-a cîştigat un loc şi în galeria ilustră a lui Boccaccio, Chaucer, Rabelais. Tirai 100.000 ex.

Nae Ionescu, Roza Vînturilor. 1926— 1933. Culegere îngrijită de Mircea Eliade, Bucureşti, Cultura Naţională, (1937).

Reeditarea întocmai a cărţii din 1937 în colecţia „Cărţi fundamentale ale culturii româneşti în ediţii anastatice". Cu o prefaţă de Dan Zamfirescu, directorul Editurii Roza Vînturilor. 8+VIII+ 450 pagini, 77 lei. Tiraj 50 000 ex.

DOBROTO-LIUBIE.

,

La Philocalie slavonne de Paissy Velichkovskny Reprcduction anastatique integrale de l'editioe princeps,. Moscou, 1793, soignee et presente. par Dan Zamfiresco. docteur es lettres, **1200 pagini, format *32x24* cm., lei 2000. Tiraj 5000 ex.**

Apărută în colecţia Monuments de la culture mondiale, această ediţie pune la dispoziţia cercetătorilor din toată lumea o carte ce a avut un impact enorm asupra culturii ruse clasice din secolul al XlX-lea, şi fără de care fizionomia spirituală şi morală a societăţii ruseşti şi a marilor clasici Gogol, Dostcievski şi Tolstci rămîne de neînţeles. Deşi alcătuită de Paisie Velicicovski în slavonă şi destinată cititorilor de limba slavonă, această lucrare, tipărită la Moscova, prima oară în 1793, în timpul vieţii lui Paisie, stareţul mînăstirilor Secu şi Neamţu (1722—1794), şi păstrată într-un unic exemplar complet, aflat în Biblioteca Academiei Române, aparţine în acelaşi timp culturii române şi universale. Ea devine accesibilă pentru prima oară în integralitatea ei, şi mai ales pune la dispoziţia unui mare număr de cercetători şi oameni de cultură opera capitală a celui pe care editorul şi alcătuitorul studiului introductiv (în română, franceză, engleză, germană, rusă şi ucraineană) îl numeşte „Primul ucrainean înscris in istoria mondială a spiritului".

Urmează să apară pînă Ia sfîrşitul anului:

Ionel Jianu.

Un om, o viaţă, **100 lei.**

un destin, **368 pagini,**

Dan Zamfirescu,

Reproducerea, in 20 000 ex. a cărţii omagiale publicate în S.U.A., sub auspiciile Academiei Româno-Americane in 600 ex.

Prin această reeditare aducem un binemeritat omagiu, de acasă, celui mai profund şi pasionat propagator al valorilor artei româneşti peste hotare. Maestrul Ionel Jianu, omagiat cu prilejul împlinirii a 85 de ani, este el însuşi colaborator esenţial la acest volum, prin amintirile despre marii săi tovarăşi de generaţie, în frunte cu Mircea Eliade. Pentru Editura Roza Vînturilor, domnia-sa a alcătuit o prefaţă emoţionantă, intitulată   întoarcerea   acasă.

Ortodoxie şi Romano-Catolicism în specificul existenţei lor istorice, **circa 400 pagini, 125 lei. Tiraj 50 000 ex.**

Este unica lucrare pe această temă în literatura teologică română şi străină. Pledează pentru convergenţa şi sinteza, în spirit ecumenic, a experienţei trăirii şi rodirii de către confesiunile creştine, a mesajului Evangheliei, şi afirmă virtuţile Ortodoxiei româneşti în realizarea acestui deziderat, vital pentru lumea contemporană.

Bucureşti -